

Wojciech SÓJKA
Malwina Ewa KOŁODZIEJCZAK

Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej w XXI wieku

Pojęcie, zakres i kwalifikacja

76952

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

**Zagrożenia
bezpieczeństwa narodowego
Rzeczypospolitej Polskiej
w XXI wieku
Pojęcie, zakres i kwalifikacja**

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

**Zagrożenia
bezpieczeństwa narodowego
Rzeczypospolitej Polskiej
w XXI wieku
Pojęcie, zakres i kwalifikacja**

Redakcja naukowa

Wojciech Sójka

Malwina Ewa Kołodziejczak

WARSZAWA 2016

Recenzenci

prof. dr hab. Jacek PAWŁOWSKI

prof. dr hab. Julian SKRZYP

Autorzy

Marek KLASA

Malwina Ewa KOŁODZIEJCZAK

Aleksandra KOTOWSKA

Zbigniew KOWALSKI

Karina Paulina MARCZUK

Michał PRZYBYŁAK

Wojciech SÓJKA

Kamila WĘDERSKA

Dariusz WÓJCIK

Redakcja naukowa

mjr mgr Wojciech SÓJKA

mgr Malwina Ewa KOŁODZIEJCZAK

Projekt okładki

Genowefa MAJCHROWSKA

Redakcja techniczna i skład

Małgorzata GAWŁOWSKA

Korekta techniczna

Małgorzata SĘKTAS

© Copyright by Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2015

ISBN 978-83-7523-470-1

Sygn. AON 6370/15

Skład, druk i oprawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej

00-910 Warszawa, al. gen. A. Chruściela 103, tel. 261-814-055, tel./faks 261-813-752

e-mail: wydawnictwo@aon.edu.pl

Zam. nr 1484/15

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Malwina Ewa KOŁODZIEJCZAK	
Różnica pojęć: wojna, konflikt zbrojny, kryzys, zagrożenie występujących w naukach o bezpieczeństwie – ujęcie prawne	11
Wojciech SÓJKA	
Ewolucja zagrożeń, wyzwań, szans i ryzyk bezpieczeństwa narodowego Polski – wnioski	21
Karina Paulina MARCZUK	
Bezpieczeństwo funkcjonalne – zakres pojęcia	43
Aleksandra KOTOWSKA	
Nielegalna imigracja jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	64
Kamila WĘDERSKA	
Kryzys rosyjsko-ukraiński jako wyzwanie dla Polski i Unii Europejskiej	72
Marek KLASA	
Znaczenie terenu zurbanizowanego w operacyjnym przygotowaniu obszaru kraju do obrony i możliwości jego obrony siłami obrony terytorialnej	86
Zbigniew KOWALSKI	
Wyzwanie wykorzystania potencjału działań nieregularnych w strategii obrony Polski	106
Dariusz WÓJCIK	
Rozważania na temat możliwego wsparcia sojuszniczego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w warunkach wojennych	128
Michał PRZYBYŁAK	
Wykorzystanie pozarządowych organizacji kombatanckich i rezerwistów w systemie obronnym państwa na przykładzie II RP	135

Przegląd prezentacji uczestników seminarium	147
Zakończenie	201
Bibliografia	203
Dane o autorach	213

WSTĘP

Będziemy żyli w świecie pełnym zagrożeń. To nieuniknione. Musimy nauczyć się żyć w nim godnie, w zgodzie z ideałami i w wierności zasadom

Z. Brzeziński, *Wybór, dominacja czy przywództwo*,
Wyd. Znak, Kraków 2004, s. 291.

Kompleksowe studium bezpieczeństwa państwa wymaga oceny potencjału strategicznego, określenia charakteru organizacji i sprawnego funkcjonowania jego instytucji. Jest ono wyrazem ciągłej troski władz, administracji rządowej, samorządowej, specjalistycznych służb i straży zapewniających porządek, ład wewnętrzny oraz sił zbrojnych stojących na straży jego suwerenności i niepodległości.

Normy wyrażone w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, a także zapisy *Białej księgi bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, *Strategii bezpieczeństwa narodowego z 2007 i 2014 roku* wskazują, że stan bezpieczeństwa państwa stanowi naczelną potrzebę, wartość i cel działania każdej zbiorowości społecznej. Nie może ono odnosić się jedynie do działań organizacyjnych, planistycznych czy kontrolnych. Jest ono wyrazem stałych działań państwa w sferze planistycznej i praktycznej oraz prawnej i ustawodawczej, które często pozostaje przesunięte w czasie wobec rzeczywistych zdarzeń, procesów i zjawisk stanowiących istotę owego bezpieczeństwa.

Obecnie bezpieczeństwo Polski jest rozpatrywane w kilku sektorach (dziedzinach): militarnym, politycznym, gospodarczym, ekologicznym, społecznym, prawnym i innym. Każdy z nich zawiera zbiór czynników wewnętrznych stanowiących składnik stanu przedmiotowego bezpieczeństwa państwa. Są nimi: działania sił zbrojnych, ich zdolności operacyjne, silna gospodarka i przemysł obronny, podatność na zagrożenia społeczne i terrorystyczne czy ekonomiczne. Ponadto problem bezrobocia, ubóstwa, przestępczości zorganizowanej, a nawet katastrofy ekologicznej to obszar badań wielu naukowców. Coraz częściej zatem przyjmuje się, iż poznanie charakteru wielu zagrożeń godzących w byt państwa wymaga kompleksowego podejścia, rozpatrywanego z różnych perspektyw – prawnych, politycznych, socjologicznych, toteż nauki o bezpieczeństwie zyskały interdyscyplinarny charakter. Dlatego w ramach aktywizacji i promocji osiągnięć doktorantów Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego realizujących własne zadania badawcze

w dniu 23 kwietnia 2014 roku Instytut Bezpieczeństwa Państwa zorganizował **seminarium naukowe** pod tytułem „**Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej w XXI wieku. Pojęcie, zakres i kwalifikacja**”. Opiekę naukową nad przedsięwzięciem objęli: prof. dr hab. Jarosław Gryz, prof. dr hab. Waldemar Kitler, prof. dr hab. Jacek Pawłowski oraz prof. dr hab. Ryszard Szpyra. Prowadzącym seminarium był główny moderator spotkania mjr mgr Wojciech Sójka, który w ramach prowadzonych badań o **współczesnych zagrożeniach Polski** dokonał próby ich selektywnej oceny i klasyfikacji z wykorzystaniem doświadczeń i wniosków z badań innych uczestników. Celem seminarium było podjęcie próby ponownego zdefiniowania pojęcia zagrożenia bezpieczeństwa narodowego i terminów powiązanych, a także określenie charakteru i zakresu tej kategorii teoretycznej. Powyższe założenie realizowane było w ujęciu bezpieczeństwa narodowego i struktur społecznych oraz rodzajów wyzwań i zagrożeń wpływających na ich istnienie. Wielowymiarowy charakter poruszanej problematyki spowodował, iż seminarium podzielono na trzy sesje, których treścią było:

1. Pojęcie podmiotu bezpieczeństwa narodu i państwa (Polski) oraz jego społeczne zredefiniowanie ujęte pod postacią podstawy bezpieczeństwa państwa;
2. Określenie współczesnych czynników determinujących istnienie i rozwój państwa jako warunku definiowania jego paradygmatu bezpieczeństwa;
3. Bezpieczeństwo sektorowe podmiotu jako teoretyczny i praktyczny aspekt wielowymiarowości i współzależności bezpieczeństwa państwa.

Wprowadzenia w treść problematyki danej sesji dokonali profesorowie Jacek Pawłowski, Jarosław Gryz oraz Ryszard Szpyra. Ponadto prelegenci w krótkich wystąpieniach przedstawili główne tezy i problemy – wnioski wynikające z własnych badań i prac związanych z analizą szczegółowych zagadnień wchodzących w zakres współczesnego bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.

Zakres problemów szczegółowych związanych z percepcją zagrożeń państwa obejmował niżej wskazane zagadnienia:

- Pojęcie, istota i składniki bezpieczeństwa narodowego;
- Różnica pojęć: wojna, konflikt, kryzys, zagrożenie występujących w naukach o bezpieczeństwie – ujęcie prawne;
- Ewolucja zagrożeń, wyzwań, szans i ryzyk bezpieczeństwa narodowego Polski w XXI wieku;
- Interesy wybranych grup społecznych i ich wpływ na bezpieczeństwo narodowe RP;
- Bezpieczeństwo funkcjonalne państw regionu Europy Północnej;
- Nielegalna imigracja jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Polski;
- Kryzys rosyjsko-ukraiński jako wyzwanie dla Polski i Unii Europejskiej;

- Operacyjne przygotowanie obszaru Polski wyzwaniem strategicznym w XXI wieku;
- Wyposażenie SZ RP w systemy bezzałogowe: wyzwanie, zagrożenie czy szansa dla bezpieczeństwa narodowego Polski w XXI wieku;
- Wyzwanie wykorzystania działań nieregularnych w strategii obrony Polski;
- Zagrożenie dla obronnej organizacji przestrzeni narodowej Rzeczypospolitej Polskiej w XXI wieku;
- Wykorzystanie pozarządowych organizacji i rezerwistów w systemie obronnym państwa – na przykładzie II RP.

Wystąpienia prelegentów seminarium stanowić miały podstawę do szerszej dyskusji naukowej odnoszącej się do sposobu projekcji i definiowania współczesnych procesów, zdarzeń i zjawisk będących treścią aktualnych wyzwań, zagrożeń lub szans państwa polskiego. Dlatego wnioski szczegółowe i konkluzje odnoszące się do możliwych wyzwań i zagrożeń Polski w XXI wieku miały nie tylko przedstawiać wskazany problem-czynnik, lecz określić jego wpływ jako potencjalnego zagrożenia dla wskazanego podmiotu oraz być podstawą do referatów zawartych w niniejszej publikacji.

Niniejsza publikacja rozpoczyna się od próby znalezienia i uporządkowania definicji legalnych związanych z wojną, konfliktem i terminami pochodnymi, które, choć niezwykle ważne dla istoty bezpieczeństwa – jak uważa Malwina Kołodziejczak w większości – nie doczekały się regulacji ustawowych. Kolejny artykuł dotyczy kompleksowego przeglądu współczesnych zagrożeń i wyzwań, gdyż jak podkreśla Wojciech Sójka rozwiązanie problemów bezpieczeństwa współczesnych podmiotów wymaga precyzyjnego identyfikowania zagrożeń i ich nowej klasyfikacji. W kolejnym materiale autorstwa Kariny Marczuk pojawia się zagadnienie bezpieczeństwa funkcjonalnego, które zdaniem autorki zawiera w sobie elementy ochrony ludności i obrony cywilnej, co istotne przedstawione ono zostało na przykładach z państw regionu Europy Północnej. Następny artykuł dotyczy coraz ważniejszego problemu imigracji, który Aleksandra Kotowska rozważa w kontekście bezpieczeństwa narodowego RP. Z kolei, jak twierdzi Kamila Węderska sytuacja Rosji i Ukrainy powinna być także rozpatrywana jako wyzwanie dla Polski i całej Unii Europejskiej. Po nawiązaniu do bezpieczeństwa i stosunków międzynarodowych przenosimy się następnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Kolejny materiał – Marka Klasy – poświęcony jest bowiem roli miast w Polsce w operacyjnym przygotowaniu obszaru kraju. Z kolei, Zbigniew Kowalski omawia działania nieregularne prowadzone w Polsce podczas II wojny światowej, ale też rozszerza porównania do innych międzynarodowych przykładów, stara się przez to udowodnić, że obrona terytorialna powinna być

ważną częścią systemu obronnego państwa. Dariusz Wójcik rozważa strategiczne położenie Polski i ewentualną pomoc sojuszniczą w przypadku napaści zbrojnej. Punktuje również zdolności przeciwdziałania zagrożeniom przez Siły Zbrojne RP. Ostatni artykuł, Michała Przybyłaka, poświęcony jest organizacjom rezerwistów oraz pozarządowym o charakterze kombatanckim, które działały w II Rzeczypospolitej oraz ich udziału w systemie obronnym państwa.

Projekcja wnikliwych wniosków z własnych badań naukowych prowadzonych nie rzadko w różnych dziedzinach naukowych oraz ich integracja z badaniami innych doktorantów Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego czy innych Uczelni poskutkowało wydaniem niniejszego opracowania.

Wojciech SÓJKA
Malwina Ewa KOŁODZIEJCZAK

RÓŻNICA POJĘĆ: WOJNA, KONFLIKT, KRYZYS, ZAGROŻENIE WYSTĘPUJĄCYCH W NAUKACH O BEZPIECZEŃSTWIE – UJĘCIE PRAWNE

Wstęp

W dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości trudno, a może niebezpiecznie jest umieszczać szczegółowe definicje w aktach prawnych. Z jednej strony, jest to niewątpliwie pewne ułatwienie – wymienione są określone przesłanki, zatem można prawidłowo rozpoznać i zinterpretować czyn, sytuację i zastosować odpowiednie narzędzia. Z drugiej jednak strony, jest to także zagrożenie, gdyż może to zawęzić sytuacje, w których będzie można posługiwać się określonym terminem, co pozwoli jedynie na wąską interpretację. Jednakże, obecnie w temacie wojny można znaleźć zaledwie kilka definicji występujących w aktach prawnych, nie zawsze wiążących, co zdecydowanie utrudnia rozpoznanie i odpowiednią interpretację.

Dla podkreślenia, jak ważne jest prawidłowe definiowanie poniżej omówionych zostanie kilka wybranych terminów, takich jak: wojna, konflikt, kryzys i zagrożenie. Przedstawione zostaną definicje semantyczne, a także, o ile występują, prawne.

Wojna, stan wojny a konflikt

„Wojna” to instytucja prawa międzynarodowego publicznego, która charakteryzuje stosunki pomiędzy podmiotami tego prawa, co do zasady sprowadza się do wrogich stosunków pomiędzy **państwami**. Clausewitz twierdził, że „wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, prowadzeniem ich innymi środkami”¹.

¹ C. von Clausewitz, *O wojnie*, Warszawa 1958, s. 15, za: *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Pawłowski, AON, Warszawa 2002, s. 155.

Z kolei, we współczesnych słownikach także podaje się, że „wojna” to „kontynuacja polityki środkami przemocy, której głównym przejawem jest walka zbrojna”² oraz, że jest to „stan funkcjonowania państwa charakteryzujący się istnieniem ostrego konfliktu zewnętrznego lub wewnętrznego rozwiązywanego środkami przemocy, angażujący *gros* potencjału państwa”³. Z pewnym uproszczeniem, można zgodzić się z pierwszą definicją, przyjmując, że wojna zawsze będzie oznaczała działania zbrojne, co w przypadku stanu wojny nie jest już takie oczywiste. Jednakże, w drugiej, należy pamiętać, że w rozumieniu prawa międzynarodowego publicznego walki wewnętrzne, w których nie bierze udziału inny podmiot, wojną nazwać nie można. Oprócz definicji słownikowych w żadnym akcie prawa międzynarodowego czy krajowego nie ma podanego wprost znaczenia wojny. Jednak, mimo braku samej definicji legalnej wojny i stanu wojny, regulacje dotyczące jej przebiegu są uregulowane precyzyjnie, głównie w konwencjach haskich. Już art. 1 III konwencji haskiej z 1907 roku⁴ stanowi, że „układające się mocarstwa uznają, iż kroki wojenne między nimi nie powinny się rozpoczynać bez uprzedniego i niedwuznacznego zawiadomienia, które będzie mieć formę bądź umotywowanego wypowiedzenia wojny, bądź formę ultimatum z warunkowym wypowiedzeniem wojny”. Ponadto, w konwencjach określono, rodzaje wojny, skutki i zależności pomiędzy państwami – stronami i neutralnymi, zasady wojny oraz ewentualnej okupacji oraz sytuację ludności cywilnej, rannych i chorych, jeńców, kombatantów etc.

Współcześnie obowiązuje *ius contra bellum*, co oznacza, że zgodnie z prawem międzynarodowym publicznym wojnę uważa się za zdelegalizowaną *de iure*, z wyjątkiem wojny w samoobronie indywidualnej lub zbiorowej⁵. Zatem, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych wojna taka będzie dopiero legalna, gdy spełnionych zostanie szereg kryteriów. Przede wszystkim, prawo do samoobrony nie może być zabronione ani nadawane. Jest prawem do użycia siły, lecz wtedy, gdy na państwo zostanie dokonana zbrojna napaść. Wówczas państwo to natychmiast powinno powiadomić Radę Bezpieczeństwa ONZ, która powinna podjąć

2 Tamże, s. 156.

3 Tamże.

4 Konwencja dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich (III Konwencja haska) (Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 159).

5 Jednakże, w doktrynie prawa międzynarodowego istnieją dwa wyjątki, które zaliczane są do zagadnień spornych i kontrowersyjnych. Pierwszym z nich jest prawo interwencji humanitarnej, natomiast drugim, wojna prewencyjna.

odpowiednie kroki. W wojnie w samoobronie należy uwzględniać czynnik proporcjonalności oraz konieczności⁶.

Z racji, że nie istnieje jedna, zwarta definicja legalna⁷ często trudno zakwalifikować pewne wydarzenia czy działania, gdyż trudno stwierdzić czy to już wojna, czy nadal konflikt zbrojny. Należy jednak zaznaczyć, że zdarza się, że walka zbrojna kończy się zanim państwa przejdą ze stanu wojny w stan pokoju (działania zbrojne ustały, lecz nie podpisano traktatu pokojowego). Może też dojść do ogłoszenia wojny „na papierze”, bez faktycznej walki zbrojnej (na przykład, z racji zobowiązań wynikających z umowy międzynarodowej o wspólnej obronie ogłasza się stan wojny), co spowoduje zerwanie stosunków dyplomatycznych, kontaktów handlowych, ale nie będzie wiązało się z działaniami zbrojnymi. Wydaje się, że można przyjąć założenie, że wojna zawsze oznacza faktyczne działania zbrojne, oznaczające też czas wojny, natomiast stan wojny może także dotyczyć wrogich stosunków pomiędzy państwami (jako pierwotnymi podmiotami prawa międzynarodowego), ale nie zawsze muszą wynikać z tego działania zbrojne. **Oznacza to zatem, że stan wojny może, ale nie musi wiązać się z konfliktem zbrojnym, agresją czy napaścią zbrojną⁸.**

Niemniej jednak, istnieją uregulowania na wypadek wojny, skupiające się zasadniczo na *ius in bello*. Dlatego, pojęcie konfliktu zbrojnego niejako zyskało na znaczeniu. R. Bierzanek zauważył nawet, że współcześnie konflikt zbrojny jest modelem wojny o charakterze lokalnym, który jednak często zawiera, oprócz cech konfliktu wewnętrznego także i cechy charakterystyczne dla konfliktu międzynarodowego.

6 J. Białocerkiewicz, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu*, Wyd. UWM, Olsztyn 2005, s. 460.

7 Autorka za S. Kaźmierczykiem przyjmuje, że „definicja legalna” to „definicja zawarta w tekście aktu prawotwórczego, zwykle na jego początku. Ma formę przepisu prawnego. Ma ona moc obowiązującą tak jak akt prawodawczy, co oznacza, że wprowadzenie znaczeń terminów sprzecznych ze znaczeniem ustalonym w definicji legalnej jest równoznaczne z naruszeniem prawa. Prawodawca formułuje definicje legalne w sytuacji, gdy jakieś **określenie jest wieloznaczne, nieostre znaczeniowo** (pog. M.K.) albo zachodzi potrzeba wprowadzenia nowego znaczenia (...). Ich przedmiotem nie są zachowania regulowane przez normę, ale znaczenia słów użytych w tekście aktu prawodawczego (...)”. *Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny*, red. nauk. A. Bator, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2008, s. 181. Autorka zatem, stoi na stanowisku, że konieczne jest sformułowanie definicji legalnych w formie przepisów prawnych w powszechnie obowiązujących aktach prawnych, które będą miały moc prawną, np. w postaci definicji ustawowych.

8 M. Kołodziejczak, *Analiza pojęcia wojny, agresji i napaści zbrojnej oraz przykłady ich użycia w aktach prawnych obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe Obronność”, WZiD AON, nr 2(14) 2015, s. 71–72.

W konflikcie wyróżnić można, podobnie do wojny, co najmniej dwie strony wojujące i używanie przez nie sił zbrojnych⁹ oraz stosowanie metod i środków walki zbrojnej. Podkreśla się także, że w przypadku konfliktów zbrojnych działania zbrojne często nie zostały wypowiedziane¹⁰. Przede wszystkim jednak, konflikt zbrojny nie musi dotyczyć jedynie państw¹¹, może zatem dotyczyć innych aktorów nieuwzględnianych za podmioty, jak: grupy terrorystyczne, rebelianci, bandy zbrojne¹². Zaznaczyć należy, że jest to rozróżnienie z perspektywy nauk prawnych, gdyż w stosunkach międzynarodowych może być to inaczej interpretowane czy rozumiane. Zatem, pojęcie wojny będzie pojęciem węższym, choć należy zaznaczyć, że z nierozwiązanego konfliktu może narodzić się wojna. Należy przy tym pamiętać, że może być i tak, że stan wojny nie będzie oznaczał wcale walki zbrojnej.

9 Właściwszym wydaje się użycie grup zbrojnych, zbrojeń, podejmowania działań zbrojnych, gdyż siły zbrojne kojarzą się ze zorganizowaną, zhierarchizowaną jednostką charakterystyczną dla państw, a nie dla innych aktorów stosunków międzynarodowych (z tą uwagą, że niektóre z nich i takie siły posiadają).

10 E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2005, s. 251–252.

11 Z kolei, państwo określa się jako pierwotny podmiot prawa międzynarodowego publicznego, którym staje się ono już z chwilą powstania. Bycie uznanym za podmiot jest o tyle istotne, iż jest wyznacznikiem **zdolności prawnej** (czyli posiadania praw i obowiązków) oraz **zdolności do czynności prawnych** (czyli możliwości działania – wyrażającą się poprzez podejmowanie jednostronnych lub wielostronnych czynności prawnych, *inter alia* utrzymywanie stosunków – czyli *ius legationis* czy zawieranie umów, porozumień – wspomniane już *ius tractatum* etc.), a w związku z tym możliwość występowania z roszczeniami oraz bycia stroną przed sądami międzynarodowymi. Jednak, definicja państwa może nasuwać pewne wątpliwości. Zdecydowana większość prawników odwołuje się do słynnej definicji Jellinka, określającej trzy przesłanki, które muszą być spełnione, ażeby państwo istniało. Są to: terytorium, ludność i władza. Także dokumenty międzynarodowe potwierdzają te kryteria, ale niekiedy dodają konieczność posiadania zdolności do utrzymywania stosunków z innymi państwami. Co istotne, państwo musi być suwerenne zarówno w stosunkach zewnętrznych (samowładność), jak i wewnętrznych (całowładność), a władza powinna być efektywna. Jednak, ażeby państwo mogło prawidłowo funkcjonować potrzebna jest także instytucja **uznania**. Wydaje się wręcz, że jest to warunek *sine qua non*. Szerzej na temat podmiotowości i uznania w prawie międzynarodowym publicznym: M. Kołodziejczak, *Republika Kosowa jako przykład państwa nieuznawanego w świetle prawa międzynarodowego publicznego* [w:] *Państwa nieuznawane i upadłe w prawie i bezpieczeństwie międzynarodowym – wyzwanie czy zagrożenie*, Praca zbiorowa pod. red. P. Milik, M. Kołodziejczak, „Zeszyt problemowy TWO”, Wyd. TWO, Warszawa 2015.

12 Obecnie w doktrynie trwa jednak spór o uznawalność niektórych aktorów za pełnoprawne podmioty prawa międzynarodowego publicznego. O ile jasne jest, że pierwotnym podmiotem jest i pozostanie tylko państwo, to za wtórne podmioty oprócz wybranych organizacji międzynarodowych czasem uznawane są narody walczące, powstańcy, a nawet osoby fizyczne (w kontekście ich rozpraw przed Trybunałami Karnymi). Wątpliwe jednak, że grupy terrorystyczne będą za takie w przyszłości uznawane. Wiąże się to przede wszystkim z niemożnością egzekwowania ich obowiązków oraz brakiem akceptacji do nadawania im praw.

Kryzys a sytuacja kryzysowa

Kryzys także nie doczekał się zdefiniowania w aktach prawnych, jednak najczęściej w definicjach stwierdza się, że jest to kulminacja, krach, przełom występujący w określonym momencie. Błędnie zatem często nadużywa się słowa kryzys na przeciągające się w czasie zdarzenia. Kryzys może być zatem definiowany jako „sytuacja powstała w wyniku załamania się stabilnego dotąd procesu rozwoju, grożąca utratą inicjatywy i koniecznością godzenia się na przyjmowanie niekorzystnych warunków, wymagająca podjęcia zdecydowanych wszechstronnych kroków zaradczych. W toku prowadzenia działań bojowych, sytuacja grożąca możliwością przegrania kampanii, bitwy lub operacji”¹³. Trafna wydaje się także definicja zawarta w *Encyklopedii PWN*, w której zawarto, że kryzys to „okres załamania, przesilenia i potencjalnego przełomu w funkcjonowaniu danego systemu społecznego lub politycznego”¹⁴. Należy zatem podkreślić, że i tu występuje jasny przekaz, że po kryzysie może wystąpić albo polepszenie sytuacji, albo jej pogorszenie, ale nie będzie to trwający okres charakteryzujący się stagnacją. Natomiast, można znaleźć definicję sytuacji kryzysowej, która zgodnie z ustawą z 26 kwietnia 2007 roku *o zarządzaniu kryzysowym* rozumiana jest jako sytuacja będąca „następstwem zagrożenia i prowadząca w konsekwencji do zerwania lub znacznego naruszenia więzów społecznych przy równoczesnym poważnym zakłóceniu w funkcjonowaniu instytucji publicznych, jednak w takim stopniu, że użyte środki niezbędne do zapewnienia lub przywrócenia bezpieczeństwa nie uzasadniają wprowadzenia żadnego ze stanów nadzwyczajnych, o których mowa w art. 228 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”¹⁵. Warto także wspomnieć, że sytuacja, która nie zmienia albo nie zmierza do zmiany istoty organizacji nie może być uznana za kryzys. Jednakże, zgodnie z definicją ustawową będzie to takie zdarzenie, które nie wymaga wprowadzenia stanów nadzwyczajnych. Jednak, jeśli nie nastąpi odpowiednia i skuteczna reakcja, być może koniecznym stanie się ich wprowadzenie (stany nadzwyczajne zostały przedstawione w tabeli 1).

13 *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski, WSO, AON, Warszawa 2008, s. 155

14 *Encyklopedia PWN*, Wydanie internetowe, hasło dostępne pod adresem: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kryzys;4011371.html> (28.11.2015).

15 Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. *o zarządzaniu kryzysowym*, art. 3 pkt 1 (Dz.U. z 2007 Nr 89, poz. 590).

Zagrożenie a bezpieczeństwo

Zarówno wojna jak i doprowadzający do niej kryzys stanowią zagrożenia bezpieczeństwa. Zatem, w niniejszych rozważaniach nie może zabraknąć omówienia samego „zagrożenia”. Jest ono rozumiane jako „sytuacja, w której pojawia się prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia”. Trudno omawiać zagadnienie zagrożenia, nie nawiązując do bezpieczeństwa, które jest też definiowane jako teoria i praktyka, służące przetrwaniu w niebezpiecznym środowisku, przy jednoczesnym realizowaniu interesów podmiotu, który powinien umiejętnie wykorzystywać szanse, podejmować wyzwania, niwelować ryzyko i zapobiegać zagrożeniom¹⁶. Przyjmując za podstawę dziedzinę, w których może wystąpić zagrożenie, wyróżnia się zagrożenia militarne i niemilitarne. Wśród zagrożeń niemilitarnych można z kolei wyróżnić zagrożenie polityczne, zagrożenie ekonomiczne (gospodarcze), zagrożenie psychospołeczne, zagrożenie ekologiczne, zagrożenie wewnętrzne czy zewnętrzne. Jak stwierdza S. Koziej „zagrożenia realne występują w postaci zjawisk określonych mianem kryzysów i konfliktów. Nie zawsze prawidłowo rozróżnia się te dwie kategorie pojęciowe. Kryzys to pewien szczególny stan wewnętrzny podmiotu. Konflikt to szczególny typ relacji podmiotu z innym podmiotem”¹⁷. Biorąc pod uwagę definicję podmiotu międzynarodowego, rozpatrując to twierdzenie z perspektywy prawa międzynarodowego nie do końca można się zgodzić, że konflikt dotyczyć będzie jedynie relacji podmiotu z innymi podmiotami, ale również z innymi aktorami stosunków międzynarodowych w ogóle.

W polskich aktach prawnych brak definicji samego zagrożenia, jednakże wyrażenie „zagrożenie zewnętrzne” pojawiło się po nowelizacji (z 2011 roku) ustawy z dnia 29 sierpnia 2002 roku *o stanie wojennym oraz kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej*¹⁸. Zgodnie z art. 2, ust. 1a zagrożenie zewnętrzne dla państwa to „celowe działania, godzące w niepodległość, niepodzielność terytorium, ważny interes gospodarczy Rzeczypospolitej Polskiej lub zmierzające do uniemożliwienia albo poważnego zakłó-

16 Słownik podstawowych pojęć na potrzeby Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego, dostępny na stronie internetowej pod adresem: <http://www.spbn.gov.pl/sbn/archiwum-spbn/informacje-o-spbn/slownik/3191,Slownik-pojec.html#1> (11.11.2015).

17 S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” II–2011 (18), s. 19.

18 Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. *o stanie wojennym oraz kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. z 2015, poz. 529), art. 2, ust. 1a.

cenia normalnego funkcjonowania państwa, podejmowane przez zewnętrzne w stosunku do niej podmioty”. Definicja ta przedstawia najważniejsze przesłanki i szczegółowo reguluje czym jest owe zagrożenie. Wydaje się jednak, że jest to przykład zbyt szczegółowego zdefiniowania, gdyż zawęża on możliwość wprowadzenia stanu wojennego tylko w obliczu zagrożenia przez inne **podmioty**. Zatem albo ustawodawca zrobił to celowo – rezerwując wprowadzenie tego stanu jedynie w kontekście ewentualnej wojny, albo nie zostały wzięte pod uwagę zagrożenia o dużej skali, które mogą pochodzić od grup terrorystycznych. Mimo że mowa o działaniach terrorystycznych jako przesłance wprowadzenia stanu wojennego (art. 2, ust 1), należy wziąć pod uwagę, że przeprowadzenie ataku nawet przez grupę zagraniczną i spoza terytorium RP może jej nie wypełnić, przez brak podmiotowości u grup terrorystycznych. W obliczu ostatnich wydarzeń definicja ta wydaje się być niewystarczająca i stwarzająca pewne niebezpieczeństwo niemożności wprowadzenia stanu, którego w ewentualnej sytuacji takiego ataku, ogłoszenie byłoby wskazane. Bardziej właściwe byłoby użycie „aktorzy” albo dodać „podmioty i inne organizacje”.

Dla wyraźniejszego zobrazowania różnic w poszczególnych definicjach przedstawiono wybrane terminy i ich występowanie w poszczególnych krajowych aktach prawnych.

Tabela 1. Stany funkcjonowania państwa

Stan	Podstawa prawna wprowadzenia	Tryb wprowadzenia i organ ogłaszający	Definicja legalna	Przesłanki do wprowadzenia	Czas trwania
Stan gotowości obronnej państwa	TAK Rozporządzenie Rady Ministrów z 21 września 2004 roku <i>w sprawie gotowości obronnej państwa</i> ¹	Prezydent RP postanawia na wniosek Prezesa RM, o wprowadzeniu albo zmianie określonego stanu gotowości obronnej państwa	Brak		
– czasu pokoju			Brak	Stała gotowość jest utrzymywana, gdy brak zagrożenia	Dopóki nie zostanie podwyższony
– czasu kryzysu			Brak	Zewnętrzne zagrożenie, którego zniwelowanie wymaga uruchomienia elementów systemu obronnego	Dopóki nie ustanie zagrożenie
– czasu wojny			Brak	Odparcie napaści zbrojnej na Polskę lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony	Dopóki nie ustanie zagrożenie

Stan	Podstawa prawna wpro- wadenia	Tryb wpro- wadzenia i organ ogłaszający	Defi- nicja legal- na	Przesłanki do wprowadzenia	Czas trwania
Stany bezpie- czeństwa państwa	NIE (ale dla czasu wojny i stanu woj- ny tak)	Brak	Brak		
– czas/stan pokoju		Brak	Brak	Brak	Brak
– czas/stan kryzysu		Brak	Brak	Brak	Brak
– czas wojny	art. 134 <i>Konstytucji RP</i> ² i art. 4a ust. 1 pkt 4a ³	Prezydent RP posta- nawia na wniosek Rady Ministrów o dniu, w którym rozpoczyna się czas wojny ³	Brak	W razie konieczności obro- ny państwa	Dopóki Prezydent RP nie postanowi na wniosek Rady Ministrów o zakończeniu trwania
– stan wojny	art. 116 <i>Konstytucji RP</i> ²	Sejm de- cyduje w imieniu RP o sta- nie wojny, w przypad- ku gdy nie może się zebrać to Prezydent RP postana- wia o stanie wojny	Brak	W razie zbrojnej napaści na terytorium RP lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji	Sejm decyduje o stanie wojny i zawarciu poko- ju – brak infor- macji; Niejasne czy w przypadku niemożności ze- brania się Sejmu o pokoju decy- duje Prezydent RP?

Stan	Podstawa prawna wpro- wadzenia	Tryb wpro- wadzenia i organ ogłaszający	Defi- nicja legal- na	Przesłanki do wprowadzenia	Czas trwania
Stany nadzw- yczajne	TAK <i>Konstytucja RP</i> ² i od-		Tak	W sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środ- ki konstytucyjne są niewy- starczające	
– stan klę- ski żywio- łowej	powiednie ustawy: o stanie klęski ży- wiołowej ⁴ , o stanie wy- jątkowym ⁵	W drodze rozporzą- dzenia; Rada Ministrów	Tak	Katastrofy naturalne lub awarie techniczne, w celu zapobieżenia i usunięcia; ale także gdy są to skutki dzia- łań w cyberprzestrzeni i czy o charakterze terrorystycznym	Nie dłużej niż 30 dni, na części bądź całym tery- torium; można przedłużyć
– stan wy- jątkowy	o stanie wojennym ⁶	W drodze rozporzą- dzenia; Prezydent RP na wniosek Rady Ministrów	Tak	W razie zagrożenia konsty- tucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, w tym działania o charak- terze terrorystycznym lub w cyberprzestrzeni	Nie dłużej niż 90 dni, na części bądź całym tery- torium, można raz przedłużyć o 60
– stan wo- jenny		W drodze rozporzą- dzenia; Prezydent RP na wniosek Rady Ministrów	Tak	W razie zewnętrznego za- grożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium RP, gdy z umowy międzynaro- dowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony, także działania o charakterze ter- rorystycznym lub w cyber- przestrzeni	Dopóki nie ustanie zagro- żenie

¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 21 września 2004 roku *w sprawie gotowości obronnej państwa* (Dz.U. z 2004 Nr 219, poz. 2218)

² Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. z 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

³ Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. z 2015, poz. 827).

⁴ Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. *o stanie klęski żywiołowej* (Dz.U. z 2014, poz. 333, 915).

⁵ Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. *o stanie wyjątkowym* (Dz.U. z 2013, poz. 628).

⁶ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 roku *o stanie wojennym i kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych oraz jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. z 2015, poz. 529).

Opracowanie własne.

Wnioski

Wydaje się, że rozważania dotyczące pojmowania bezpieczeństwa, zagrożeń, kryzysu, konfliktu, w końcu wojny są o tyle istotne, że powinny – przynajmniej większość z nich – przybrać rangę prawną. Jak wskazano powyżej, zbyt szczegółowe definicje nie zawsze mogą okazać się dobrym rozwiązaniem. Niemniej jednak nie oznacza to, że nie powinny występować definicje legalne w ogóle. Prawidłowe definiowanie jest niezbędne dla właściwego określania sytuacji, konsekwencji z nimi związanych, a także skutków prawnych, które wywołują. Należy zatem zaznaczyć, że jedynie precyzyjne i ścisłe definiowanie powyższych pojęć, najlepiej poprzez wprowadzenie ich do prawa krajowego bądź międzynarodowego, spowodowałyby rozwianie wielu wątpliwości i zamknęłoby drogę do różnych interpretacji. Debaty wśród prawników, naukowców, wojskowych i decydentów politycznych trwają i przybierają ostatnimi czasy na sile. Można stwierdzić, że dotychczasowy brak definicji legalnych jest pewnym rodzajem wyzwania dla powyższych grup. Nie należy jednak zapominać, że niepodjęte wyzwanie może przerodzić się w zagrożenie. Jest to szczególnie niebezpieczne biorąc pod uwagę dynamikę powstawania i zamian zagrożeń. Być może zatem, należałoby przeprowadzić rewizję poglądów i wprowadzić podstawowe definicje do aktów prawnych.

Streszczenie

W dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, zagrożenia także się zmieniają. Trudno jednak je ocenić i zapobiec im, gdy nie ma określonych wprost przesłanek. Wydaje się zatem, że podstawowe terminy, takie jak wojna, konflikt zbrojny, napaść zbrojna, zagrożenie, kryzys powinny mieć definicję legalną występującą w wiążących aktach prawnych, czy to krajowych czy międzynarodowych. Brak takich definicji może stwarzać kolejne zagrożenie związane z błędną interpretacją i użyciem niewłaściwych środków, w tym prawnych.

Abstract

In a dynamically changing reality, risks are also changing. But it is hard to evaluate them and prevent them when there are no specific indications directly. Thus, it appears that the basic terms, such as war and armed conflict, armed attack, threat, crisis should be present in the legal definition of binding legislation, whether national or international. No such definitions may pose additional risks associated with misinterpretation and using improper means, including legal.

EWOLUCJA ZAGROŻEŃ, WYZWAŃ, SZANS I RYZYK BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO POLSKI – WNIOSKI

*Zadaniem naczelnym wszystkich nauk jest wykrywanie
przyczyn, albowiem wiedza to przede wszystkim znajomość
przyczyn*

Arystoteles

Wstęp

Państwo jako specyficzna organizacja społeczna i podmiot stosunków międzynarodowych uwarunkowany jest wieloma czynnikami politycznymi, społeczno-kulturowymi, prawno-organizacyjnymi czy militarnymi. Historycznie i prawnie utrwalonymi elementami państwa są władza, terytorium i ludność¹. Charakter zmian, ewolucja środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego wskazuje, iż ważnym dla bezpieczeństwa państwa narodowego staje się proces rozpoznania wszelkich wyzwań i ryzyk istniejących w teraźniejszości lub w przyszłości. Kluczowym elementem dla osiągania poczucia pewności i stanu bezpieczeństwa jest identyfikacja tych wyzwań, które przerodzić się mogą w zagrożenia godzące bezpośrednio lub pośrednio w egzystencję państwa i jego narodu.

Zatem celem każdego podmiotu państwowego i społecznego jest uporządkowanie i określenie tych czynników, które godzą w istnienie samego narodu i państwa oraz warunkują jego przyszły rozwój.

1 Państwo według L. Delbeza, francuskiego prawnika to zbiór trzech elementów: prawnego – władzy, socjologicznego – ludności i terytorium, które połączone wspólnotą celów dążą do zachowania własnej suwerenności, zob. M. Soboczyński, *Państwa i terytoria zależne*, A. Marszałek, Toruń 2006, s. 30–31 oraz VII Konferencja w Montevideo 3–26.12.1933 roku, której celem było rozwiązanie problemów ekonomiczno-społecznych i prawnych dotyczących stanowienia państwa, jego reprezentacji na arenie międzynarodowej. Państwem określono podmiot społeczny oparty na określonym granicami terytorium, w którym respektowana jest władza i prawo przez nią stanowione.

Celem niniejszego referatu jest przedstawienie głównych kategorii pojęciowych występujących w teorii bezpieczeństwa, wskazania charakteru zmian i ewolucji wyzwań, które istnieją w obszarze społecznym, politycznym, organizacyjnym czy kulturowym. Wyszczególnienie starych, obecnych i nowych zagrożeń powstałych w ramach ewolucji sfery techniki, biosfery i natury oraz obszaru społecznego umożliwi stworzenie prognozy systemów i działań mających na celu przeciwdziałanie podstawowym i transsektorowym zagrożeniom. Niniejszy referat składa się z części pojęciowej – definicyjnej bezpieczeństwa i jego środowiska, klasyfikacji elementów środowiska, podziału zagrożeń oraz oceny ich wpływu na poziom bezpieczeństwa podmiotu, jakim jest naród i państwo. Ponadto materiał ten wskazuje, iż rzeczywiste a nie teoretyczne wyznaczenie zagrożeń bezpieczeństwa państwa jest możliwe, tylko wtedy gdy dotrzemy do źródła zjawiska, procesu lub zdarzenia. Wskazanie zmian społecznych, kulturowych i politycznych oraz militarnych przyczyni się do pełnej oceny tych warunków, które bezpośrednio lub pośrednio kształtują poczucie psychologiczne i faktyczne posiadanego bezpieczeństwa.

Pojęcie bezpieczeństwa narodowego i jego uwarunkowania

Bezpieczeństwo i rozwój to nadal dwa podstawowe wymiary istnienia jednostek, grup społecznych, narodów i państw. Podmioty te funkcjonują w środowisku społecznym, biologicznym i technologicznym powiązanych ze sobą relacjami współzależności. Współczesne bezpieczeństwo to wartość i kategoria pojęciowa zdefiniowana jako *teoria i praktyka zapewnienia możliwości przetrwania (egzystencji) i realizacji własnych interesów przez dany podmiot w niebezpiecznym środowisku w szczególności poprzez wykorzystanie szans (okoliczności sprzyjających), podejmowanie wyzwań, redukovanie ryzyk oraz przeciwdziałanie (zapobieganie i przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów*². Ponadto **bezpieczeństwo** – to *stan*, który daje poczucie pewności gwarancje jego zachowania oraz *szanse na jego doskonalenie*³ oraz **proces (działanie)**, w którym *stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają dynamicznym zmianom, stosownie*

2 *Biała księga bezpieczeństwa narodowego RP, Słownik pojęć z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, BBN, Warszawa 2011, zał. 2, s. 247.

3 J. Borkowski, *Słownik terminów z zakresu psychologii dowodzenia i zarządzania*, AON, Warszawa 2000, s. 17.

do naturalnych zmian uwarunkowań bezpieczeństwa⁴. Równoczesne połączenie **stanu i procesu**, czyli ciągłego działania instytucji państwowej, jego systemowi bezpieczeństwa służącemu osiągnięciu pożądanego, zakładanego przez dane państwo poziomu bezpieczeństwa. Zatem bezpieczeństwo państwa jest stanem braku zagrożenia rozumianego jako czynnik, zdarzenie, proces, które godzi w funkcjonowanie instytucji państwa, zintegrowany system bezpieczeństwa oraz w jego specjalistyczne systemy funkcjonalne. Jest ono także stanem spokoju i pewności istnienia bytu państwowego, który jest wynikiem procesu zorganizowanego i celowego działania władzy państwowej, podmiotów wykonawczych, społeczności narodu oraz wszelkich środków militarnych i niemilitarnych państwa. Dlatego bezpieczeństwo to *stan zorganizowanej ochrony i obrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, określany stosunkiem potencjału obronnego państwa do skali (poziomu) zagrożeń*⁵.

W ujęciu socjologicznym i psychologii pojęcie bezpieczeństwa odnosi się do podmiotu jakim jest **człowiek**. Jest ono nie tylko *jedną z podstawowych jego potrzeb, lecz sytuacją* odznaczającą się *brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek ceni, np.: zdrowie, pracę lub szacunek*⁶. Traktując, że zagrożenie to każdy czynnik, zjawisko, proces przyrodniczy i (lub) cywilizacyjny posiadający potencjał destrukcyjny, który w określonych szeroko pojętych sytuacjach trudnych może zaszkodzić istotnym wartościom materialnym i (lub) niematerialnym⁷.

Zatem w ujęciu społecznym bezpieczeństwo państwa i jego narodu to pojęcie postrzegane jako wartość, potrzeba, czy też cel działania podmiotów społecznych, instytucji czy organizacji, służb i inspekcji w ramach likwidacji istniejących zagrożeń. Dlatego z perspektywy narodu jego bezpieczeństwo będzie utożsamiane *jako najważniejszą wartość, potrzebę narodową i priorytetowy cel działalności państw a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwałość, wolny od zakłóceń byt i rozwój narodowy (państwa), w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie*⁸.

4 R. Jakubczak, J. Flis, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Bellona, Warszawa 2006, s. 15.

5 S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994, s. 16.

6 J. Borkowski, *Słownik terminów...*, s. 17.

7 Tamże, s. 15.

8 W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011, s. 31.

W ujęciu procesualnym **bezpieczeństwo narodowe** w opinii W. Kitlera stanowi *wartość nadrzędną pośród celów narodowych mierzonych w kategoriach: interesów życiowych, ważnych i humanitarnych objętych procesem różnorodnych zabiegów w obszarze stosunków międzynarodowych i wewnętrznych oraz przedsięwzięć ochronnych i obronnych mających na celu stworzenie korzystnych warunków funkcjonowania państwa na arenie międzynarodowej i wewnętrznej oraz przeciwstawianie się wyzwaniom i zagrożeniom*⁹.

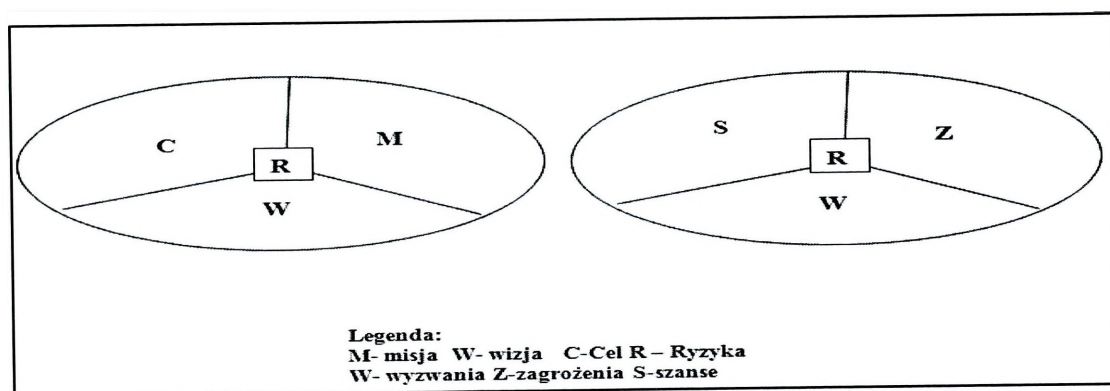
Analiza literatury odnoszącej się do problematyki bezpieczeństwa wskazuje, że podstawowymi kategoriami jego poznania muszą być pojęcia: **wyzwania, ryzyka, zagrożenia i szanse**. Ponadto dokonując opisu cech środowiska bezpieczeństwa podmiotu państwa i narodu należy wskazać na najważniejsze **procesy, zjawiska, zdarzenia czy megatrendy** w nim występujące. Nie mniej ważny jest także wymiar bezpieczeństwa, który związany jest z zakresem aktywności podmiotu oraz jego relacją pomiędzy innymi podmiotami państwowymi, organizacjami pozarządowymi i ponadnarodowymi. Dlatego ocena bezpieczeństwa współczesnego państwa powinna być analizowana w wymiarze **globalnym, regionalnym, subregionalnym i lokalnym**.

Współcześnie obserwowane zjawiska społeczno-polityczne wskazują, iż państwo w ramach kreowania własnego bezpieczeństwa musi zapewnić sobie gwarancję przetrwania państwa, integralności terytorialnej, niezależności politycznej oraz zapewnienia pożądanego przez naród standardu jakości życia. Elementy te uznane jako nadrzędne wartości i racje stanu państwa wymagają oceny cech własnych państwa, jego organizacji i struktury, posiadanych środków. W ramach tworzenia stanu bezpieczeństwa państwa należy określić jego **misję, wizję i cele działania** zwłaszcza te, które muszą być realizowane w trakcie tworzenia przyszłego bezpieczeństwa państwa (schemat 1).

W opinii J. Gryza XXI wiek redefiniuje współczesny paradygmat bezpieczeństwa państwa i jego środowiska, w którym czynniki społeczne i niemilitarne, w tym wiedza i technologia odgrywają kluczowe znaczenie. Powodem weryfikacji są zmiany otoczenia i oddziaływania elementów nowego środowiska, takich jak podmioty niepaństwowe, organizacje pozarządowe i korporacje oraz technologie i wiedza, których działanie determinuje sposób zapewnienia bezpieczeństwa personalnego każdego człowieka. Pierwszą kategorią kluczową jest **wyzwanie (wyzwania)** rozumiane jako *elementy zbioru prognozowanych zdarzeń, zjawisk,*

9 W. Kitler, *Obrona narodowa III RP; pojęcie, organizacja, system*, „ZN AON” (dodatek), AON, Warszawa 2002, s. 44.

stanów i procesów, które podmiot (organizacja) powinien uwzględnić w toku projektowania przeszłości. Są one zarówno pozytywne lub negatywne będąc jednocześnie dylematem dla samego podmiotu, który zmuszony jest do ich podjęcia¹⁰. Przyjmując za podmiot współczesne państwo narodowe wyzwaniami bezpieczeństwa są sytuacje problemowe w dziedzinie bezpieczeństwa generujące dylematy decyzyjne, przed którymi stoi podmiot w rozstrzyganiu swych spraw bezpieczeństwa. Są nimi priorytetowe potrzeby, wymagające odpowiedzi i podjęcia działań wynikających z zagrożeń i szans lub zespół czynników, których wybór określa negatywny lub pozytywny stan bezpieczeństwa¹¹. Wyzwaniami dla współczesnych państw demokratycznych są czynniki pochodzenia społecznego, politycznego czy strukturalnego, które przyjmują postać zdarzeń, działań i procesów służących zaspokojeniu własnych interesów lub potrzeb. Są one także działaniami politycznymi, ekonomicznymi lub militarnymi, których celem jest dominacja i podporządkowanie innych państw wobec siebie.

Źródło: J. Gryz, *Bezpieczeństwo państwa. Władza – polityka – strategia*, AON, Warszawa 2013, s. 181.

Schemat 1. „Kąg bezpieczeństwa” podmiotu społecznego

Z kolei **ryzyko bezpieczeństwa podmiotu** to ocena i prawdopodobieństwo strat lub sukcesów związanych z podjęciem wyzwań – szans i identyfikowanych zagrożeń, które przyjmując różnorodną formę godziłyby w stan bezpieczeństwa lub sprzyjałyby jego rozwojowi. Zarówno organizacje jak i poszczególne państwa w ramach swej aktywności, podjętych decyzji kreują większe lub mniejsze ryzyko zwiększenia lub utraty pożądanego stanu bezpieczeństwa. Przykładem ryzyka

¹⁰ M. Kozub, *Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości*, AON, Warszawa 2013, s. 28.

¹¹ J. Gryz, *Bezpieczeństwo państwa. Władza – polityka – strategia*, AON, Warszawa 2013, s. 179.

jest zaangażowanie Polski w działania antyterrorystyczne, zwalczanie Państwa Islamskiego, działania w operacjach militarnych poza granicami kraju (np.: Irak, Afganistan, Czad). Ryzyko te rozumiane jest jako *właściwość decyzji dyplomatycznej i politycznej władz państwa, jej implementacji, miary racji stanu, zjawiska, procesu, trendu lub megatrendu*¹². Stanowi ono zatem możliwość uzyskania strat i szkód podmiotu, utraty gwarancji bezpieczeństwa lub pewności jego istnienia w czasie rzeczywistym lub przyszłym. Trzecia kategoria to **zagrożenie** rozumiane jako *zespoły czynników negatywnie oddziaływujących na byt i rozwój określonego podmiotu*¹³ oraz *zbiór wyzwań, których wpływ na podstawy, przebieg i/lub rezultaty działań podmiotu oceniamy jako negatywny i utrudniający*¹⁴.

Wśród wielu czynników XXI wieku traktowanych jako zagrożenia kluczowymi są: wyścig zbrojeń, militaryzacja, konflikt zbrojny, akt terroru, działania asymetryczne i hybrydowe, cyberatak, upadłość państwa, terytorialny brak władzy lub prawa, ludobójstwo, niż demograficzny, imigracja, fanatyzm religijny i ideologiczny oraz brak surowców i środków ekonomicznych, energetycznych czy rezerw strategicznych zapewniających egzystencjonalne funkcjonowanie państwa i/lub zbiorowości społecznej. Tym samym problem każdej organizacji politycznej i społecznej wymaga samoidentyfikacji strategicznej wobec swojego środowiska i otoczenia, przyjęcia preparacyjnej i operacyjnej strategii działania, opracowania planów wykorzystania środków materialnych i niematerialnych w czasie neutralizacji zagrożeń i podejmowania wyzwań. Zgodnie z teorią zarządzania strategicznego bezpieczeństwa prezentowaną przez M. Bednarczyka proces badania otoczenia zawierający identyfikację i monitoring otoczenia organizacji powinien skupić się także na przewidywaniu i ocenie jej przyszłości. W opinii J. Gryza zagrożenia i wyzwania oraz szanse wymagają od decydenta każdej organizacji, w tym państwa opracowania misji, wizji i celu głównego – strategicznego. Ich powstanie umożliwia opracowanie i wybór strategii działania, szczegółowych planów operacyjnych, a przede wszystkim wskazuje na powiązania i relacje różnych sektorów przedmiotowego bezpieczeństwa. Zatem **misją bezpieczeństwa państwa (podmiotu)** jest *sposób bieżącego działania na rzecz zapewnienia bytu i rozwoju w stosunku do rozpoznanych wyzwań, zagrożeń i szans oraz ryzyk poprzez realizację polityki i strategii w krótko- i średniookresowej perspektywie czasu*¹⁵.

12 Tamże, s. 180.

13 Tamże, s. 179.

14 M. Kozub, *Strategiczne...*, wyd. cyt., s. 28.

15 J. Gryz, *Bezpieczeństwo...*, s. 182.

Ponadto jest ona konkretyzacją działań podmiotu ustaloną przez wizję, która zakłada osiągnięcie przyszłego rozwoju i stanu bezpieczeństwa.

Wizją bezpieczeństwa podmiotu jest *konceptualna gotowość państwa, organizacji czy instytucji do sprostania wyzwaniom i zagrożeniom oraz szansom poprzez działania w okresie średnio- i długoterminowym*¹⁶. Wizja jest tworem myślowym, nie tylko przyszłym ogólnym planem, koncepcją i perspektywiczną konstrukcją modelu bezpieczeństwa. Jest ona ograniczona charakterem środowiska bezpieczeństwa i jego warunkami: społecznymi, politycznymi, gospodarczymi czy militarnymi.

Ostatnią kategorią teorii bezpieczeństwa jest **cel bezpieczeństwa państwa** rozumiany jako *rdzeń strategii bezpieczeństwa państwa wyznaczający kierunek działania podmiotu w stosunku do rozpoznanych i prognozowanych wyzwań, szans i zagrożeń oraz ryzyk, wynikający z procesów decyzyjnych oraz ich implementacji*¹⁷. Postrzeganie bezpieczeństwa podmiotu społecznego oparte jest więc na tworzeniu nowego paradygmatu bezpieczeństwa¹⁸. Jest nim nowy, uniwersalny i wielowymiarowy obszar (pole) bezpieczeństwa podmiotu, który oparty jest na poziomie poznania zdarzeń, faktów, procesów i trendów (megatrendów). Może on przyjąć formę wielu nowych pojęć lub pojęć wielopostaciowych, które odnoszą się do odkryć w nowopowstałych dziedzinach nauki. Elementami paradygmatu bezpieczeństwa państwa w opinii J. Gryza są: rdzeń teorii poznania i wyjaśnienie rzeczywistości państwa rozumiana jako „nowa wiedza” (ideologie, dogmaty, doktryny) wynikła z jej porównania i falsyfikowania, narzędzia komunikacji i sposobu jej upowszechniania, typ podmiotu i charakter jego środowiska oraz ich wzajemne interakcje. Współczesny paradygmat bezpieczeństwa państwa jest osadzony na fundamencie definiowania aktualnej wiedzy o wyzwaniach i zagrożeniu godzącym w jego byt. Dlatego współczesnym **zagrożeniem bezpieczeństwa narodowego** jest *realne lub potencjalne oddziaływanie innych podmiotów społecznych lub politycznych oraz innych sił (natury, słabość państwa), które godzą*

16 Tamże, s. 181.

17 Tamże.

18 **Paradygmat bezpieczeństwa** – to nowa i aktualna wiedza o bezpieczeństwie podmiotu społecznego i politycznego, której podstawą są: komunikowanie (przestrzeń wymiany informacji i wiedzy, narzędzia informacyjne i transmisji danych), teoria (idee, ideologie, dogmaty i doktryny), narzędzia urzeczywistnienia komunikacji i idei (wiedzy) oraz odczucia, przeświadczenia i doznania. Elementami paradygmatu są: podmiot bezpieczeństwa (państwo, organizacja), przedmiot bezpieczeństwa (np.: obszar społeczny, ekonomiczny i inne), środowisko bezpieczeństwa (otoczenie organizacji, państwa) i interakcje powyższych elementów, zob. szerzej J. Gryz, *Paradygmat bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2011, s. 10–14.

w naczelne wartości, żywotne interesy i instytucje państwa oraz narodu warunkując byt, przetrwanie i rozwój obecnych oraz przyszłych jego pokoleń¹⁹. W ujęciu politologicznym za zagrożenie traktuje się splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić utrata lub ograniczenie warunków niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego lub utrata suwerenności państwa oraz jego partnerskiego traktowania w wyniku zastosowania przemocy militarnej, politycznej czy ekonomicznej²⁰.

Przyjmując wykładnię J. Marcza, iż bezpieczeństwo narodowe oparte jest na historii, doświadczeniu, wiedzy oraz ochronie żywotnych dla wspólnoty interesów należy rozpatrzyć zwłaszcza te czynniki, które warunkują istnienie i rozwój państwa. Są nimi: *pojęcie bezpieczeństwa, wiedza*²¹ *i mądrość*²², *uwarunkowania oraz charakter współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*²³. Zatem wiedza i mądrość to składniki, które są pochodną wniosków z historii państwa i narodu, przyczyn utraty jego suwerenności, wojen i nieszczęść, wybrania złej strategii prowadzącej do tragedii narodowych i 123 lat rozbiorów Polski. Jest efektem także braku stałego poszukiwania wiedzy o bezpieczeństwie, uczenia się od innych narodów a nie działanie „post fatum”. Kolejny czynnik to uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego. Są nimi: *zmiennność, zaskoczenie i nieprzewidywalność, nieuniknioność zagrożeń i ich neutralizacja, geostrategiczne położenie Polski, historia oraz tradycja bezpieczeństwa narodowego*²⁴. Pierwsza zmiennność to cecha współczesnego środowiska państwa. Jest ono turbulentnie zmienne o poszerzającym się zakresie procesów, faktów czy zdarzeń, które generują podmioty społeczne, państwowe i kulturowe. Cechy zaskoczenia i nieprzewidywalności to charakterystyczne atrybuty nie tylko świata natury i przyrody, lecz życia społecznego. Rywalizacja i konfrontacja podmiotów narodowych, państwowych i pozarządowych oraz zadufanie „wieczne bezpieczeństwo” powodują nieuchronne zmiany prowadzące do konfliktów i wojen. Dynamika zmian środowiska bezpieczeństwa skutkuje powstaniem nowych zagrożeń, które prowadzą do tragedii i nieszczęść osób i całych narodów. Są one przeciwnościami ludzkiego życia, konfrontacją

19 J. Marczak, *Monitoring zagrożeń niemilitarnych*, AON, Warszawa 2002, s. 35.

20 S. Dworecki, *Zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994, s. 61.

21 **Wiedza** – ogół wiadomości, zdobytych dzięki uczeniu się, zasób wiedzy z jakiejś dziedziny, gałąź nauki, *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1979, s. 100.

22 **Mądrość** – wiedza nabyta przez naukę lub doświadczenie, *Słownik...*, wyd. cyt., s. 129.

23 J. Marczak, *Bezpieczeństwo narodowe – pojęcie, charakter, uwarunkowania* [w:] R. Jakubczak i inni, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, AON, Warszawa 2008, s. 9–16.

24 Tamże, s. 34–50.

roszczeń w ramach zaspokajania potrzeb wynikających z preferowanych wartości, lecz również błędami przywódców państw i narodów, politycznych, korporacji, kultury czy religii. Przełom XX i XXI wieku uwidocznił powstanie nowych zagrożeń, do których zaliczyć należy: głód, ubóstwo, biedę i migracje, ludobójstwo, wojny, terroryzm, globalizację, ekstremizm czy fundamentalizm religijny. Rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństw i państw, brak zatrudnienia i migracja zarobkowa oraz uchodźców są aktualnie zagrożeniem nie tylko Europy, lecz Afryki, Azji i Bliskiego Wschodu. Przedłużająca się wojna w Syrii, brak stabilności Afganistanu, wojna na Ukrainie i akty terroru w Europie to eskalacja problemów etniczno-kulturowych i walki o wpływy mocarstw zachodnich i wschodnich. Analizując wzrost współczesnego znaczenia pojęcia zagrożenia należy uporządkować kryteria jego podziału, bez których możliwe jest mylenie pojęć wyzwania i zagrożenia czy nieszczęścia²⁵ (załącznik 1 – Klasyfikacja zagrożeń).

Pierwszym kryterium jest **źródło powstania zagrożenia**, które dzieli zagrożenia na naturalne powodowane przez siły natury lub spowodowane przez człowieka (zagrożenia antropogeniczne). Pierwsze są **zagrożeniami związanymi z występowaniem sił natury**: wody, ognia, powietrza, które poprzez swe intensywne oddziaływanie i formę doprowadzają do śmierci ludzi i znacznych strat materialnych liczonych jedynie w 2013 roku na kwotę 125 mld USD. Są nimi klęski żywiołowe: tsunami, tornado, tajfuny, osuwiska, lawiny, epidemie, trzęsienie ziemi, powódź, intensywne opady, śnieżyce, wichury czy erupcje wulkanów, których łączna, globalna ilość w 2013 roku wyniosła aż 880 incydentów²⁶. Zagrożenia naturalne są powszechne, determinowane wpływem gęstości zaludnienia, sposobem użytkowania terenów zalewowych, rozbudową infrastruktury technicznej, wzrostem emisji CO₂ czy nadmierną wycinką lasów dorzecza Amazonki. Wpływ wzrostu temperatury rocznej Ziemi o 2° Celcjusza skutkuje suszą rejonów rów-

25 **Nieszczęście** – rozumiane jest jako niesprzyjający zbieg zdarzeń lub bardzo niepomyślne wydarzenie powodujących czyjeś cierpienia. W ujęciu społecznym podmiotem, który doznaje nieszczęścia to człowiek, osoby-grupa, naród, państwo, zob. <http://sjp.pwn.pl/szukaj/nieszczescie.html> (dostęp: 12.11.2015).

26 W 2013 roku na Ziemi wystąpiło 880 zdarzeń klęsk żywiołów naturalnych, które spowodowały straty na kwotę 125 mld USD. W ramach burz gradowych w Niemczech straty szkód materialnych wyniosły 4,1 mld USD, tajfun Haiyan na zachodnim Oceanie Spokojnym pozbawił życia ponad 6 tysięcy ofiar śmiertelnych. W 2013 roku w skutek klęsk żywiołowych zginęło na Ziemi ponad 20 tys. ludzi. Średnia roczna klęsk żywiołowych w ostatnich 10 latach wynosi 790 zdarzeń klęsk żywiołowych rocznie. Pochłonęły one średnio przez 10 lat ponad 106 tys. Istnień ludzkich, zob. <https://www.ubezpieczeniemieszkania.pl/artykuly/kleski-zywiolowe-na-swiecie-w-2013-roku-raport> (dostęp: 23.11.2015).

nikowych Afryki i Azji czy Ameryki Południowej. Powodzie, tornada i tajfuny to efekt zamian cyrkulacji powietrza i wody w atmosferze Ziemi oraz zmian ciśnienia nakładających się frontów atmosferycznych.

Drugie **zagrożenia antropogeniczne** są pochodną działań człowieka, które klasyfikują zagrożenia na techniczne, społeczne, terrorystyczne, epidemiczne czy cywilizacyjne. Przyjmują one formę: katastrof i awarii technicznych, wojen i konfliktów zbrojnych, susz i pożarów lub powodzi będących konsekwencją błędów człowieka w zarządzaniu gospodarką wodną, brakiem obiektów hydrologicznych lub ich złym stanem. Ponadto człowiek wykorzystując przemysł, transport, budując budowle użytku komunalnego i przemysłowego, skupiając trujące środki przemysłowe, produkując broń masowej zagłady doprowadza do wzrostu ilości katastrof i awarii skutkujących śmiercią ludzi, skażeniem flory i fauny, ekosystemów oraz degradacją środowiska naturalnego Ziemi. Zagrożenia cywilizacyjne i społeczne, polityczne i militarne, ekonomiczne czy kulturowe to zdarzenia, spory, procesy i konflikty, które paraliżują funkcjonowanie grup społecznych, narodów i cywilizacji. Wykorzystanie zasobów surowców strategicznych: wody, żywności czy energii, brak pracy i rozwoju rodzajów przemysłu, handlu czy produkcji zmusza ludzi do protestów, zamieszek, wojen domowych oraz migracji. Dysproporcje i rozwarstwienie ekonomiczne narodów, bieda, wykluczenie społeczne, brak dostępu do wiedzy, kultury, żywności i pracy są powodem migracji, sporów i konfliktów społecznych. Zderzenie cywilizacji zachodniej i islamskiej, hinduskiej czy latynoamerykańskiej skutkuje wojnami granicznymi, walkami religijnymi, terroryzmem oraz wojnami kresowymi²⁷. Użycie przemocy zbrojnej wobec władzy, społeczeństwa, zamach na obiekt infrastruktury krytycznej państwa powoduje, iż **terroryzmem** będzie stosowanie gwałtu lub przemocy do osiągnięcia celów politycznych, ekonomicznych lub religijnych w stosunkach międzynarodowych. Forma interwencji dokonywanej przemocą przez specjalne oddziały wojskowe, policyjne lub organizacje terrorystyczne²⁸.

27 **Wojna kresowa** – jest formą wojny cywilizacyjnej, w której procesy intensyfikacji, rozszerzenia lub przetrwania grup etnicznych oparte są na dominującej kulturze lub religii. Wojna ma charakter ciągły i totalny, jest konfliktem na wyniszczenie innych kultur lub religii preferujących odmienne wartości, symbole lub potrzeby i obawy, zob. szerzej S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Spectrum, Warszawa 1998, s. 406–407 i 420–421.

28 **Terroryzm** – jako akt przemocy zbrojnej przyjmuje formy: indywidualnego lub zbiorowego ataku, społecznego, gospodarczego i politycznego, technologicznego w środowisku lądowym, powietrznym lub morskim, zob. W. Lidwa (red. nauk.), *Zarządzanie kryzysowe*, AON, Warszawa 2015, s. 50–51.

Dokonując dalszego podziału zagrożeń należy posłużyć się **kryterium rodzaju, zasięgu i czasu eliminacji zagrożenia**. Pierwszy podział charakteryzuje zagrożenia militarne i niemilitarne związane w użyciem przemocy zbrojnej w walce i konflikcie. Podział ten stosowany jest zazwyczaj w identyfikacji konfliktów i wojen wykorzystujących formy walki jako działania asymetryczne, hybrydowe, klasyczne – militarne czy w cyberprzestrzeni.

Drugi podział zagrożeń niemilitarnych, to podział w **identyfikacji konfliktów i sporów** politycznych, ekonomicznych czy społecznych, które wynikają z dziedziny przedmiotowej bezpieczeństwa podmiotu. Dlatego zagrożenia można podzielić według **kryterium zastosowanych środków przemocy** wyszczególniając zagrożenia paramilitarne, terrorystyczne i informacyjne czy psychologiczne.

Ponadto **skala następstw i skutków** jest kryterium, dzięki któremu wyróżnić straty materialne, osobowe lub niematerialne państwa czy cywilizacji. W przypadku wojen, klęsk żywiołowych następstwem są straty ludzkie, gospodarcze, struktury komunalnej i przemysłowej państw biorących w niej udział. Szczegółowa analiza zagrożeń kryzysowych wymaga użycia także kryterium czasu eliminacji zagrożenia. Zagrożenia pożarem, powodzią, trzęsieniem ziemi lub suszą mają odmienną charakterystykę intensywności oddziaływania ludzi lub infrastrukturę techniczną, lub komunalną. Podział zagrożeń jest elementem teorii bezpieczeństwa, który tradycyjnie już w naukach filozofii antycznej dzielił się na zagrożenia militarne związane z agresją w stosunku do obszaru państwa, władcy i jego poddanego. Współczesny podział zagrożeń wymaga szerszego podejścia oceny i analizy. Zmiany charakteru zagrożeń są efektem rozwoju i postępu technicznego, zmian społecznych, rewolucji ideologicznych, różnic w wartościowaniu potrzeb i interesów, zmian biologicznych i ewolucji środowiska naturalnego. W celu poprawy efektywności oceny zagrożeń przyjmuje się różnorodne kryteria oceny. Są nimi: czas, źródła, charakter zagrożeń, stopień (skala), hierarchia, środowisko występowania, rodzaj, intensywność, sprawstwo, okres oddziaływania czy skutki.

Zazwyczaj będzie to również charakter i rodzaj czynnika destrukcji, którym może być: zdarzenie, zjawisko, zachowanie określonego podmiotu, spowodowane przyczynami losowymi (naturalnymi) lub niełosowymi (celowymi), wywierając negatywny wpływ na byt i rozwój określonego podmiotu, organizacji lub specjalistycznego systemu, a nawet całej ludzkości. Klimatolodzy, fizycy, geolodzy i ekolodzy badający wpływ człowieka i kosmosu na ekosystemy Ziemi przewidują 7 największych globalnych katastrof i kataklizmów grożących ludzkości. Są nimi:

- uderzenie asteroidy i wywołanie zakłócenia trajektorii Ziemi oraz megatrzęsienia powierzchni powodujące fale tsunami, powodzi i pęknięć litosfery;
- wybuch superwulkanu, którym jest zbiornik lawy o głębokości 10 km i długości 2500 km pod powierzchnią parku narodowego Yellowstone skutkujący erupcją 140 mld ton popiołów;
- globalny konflikt atomowy, rozumiany jako atak i odzew mocarstw atomowych;
- burza słoneczna, która z prędkością 10 mln km/h uderzając w pole magnetyczne Ziemi doprowadzi do awarii zasilania, pracy urządzeń elektronicznych i przemieszania Ziemi;
- trzęsienia powierzchni Ziemi będące efektem nakładania się skorup kontynentalnych Ziemi i mega wstrząsów jądra planety;
- pandemia związana z powstaniem nowych i zmutowanych wirusów, powstających średnio co 6 miesięcy;
- rozbłysk kosmiczny gamma, który przez kilka minut napromieniuje i uśmierci zwierzęta, roślinność i ludzi²⁹.

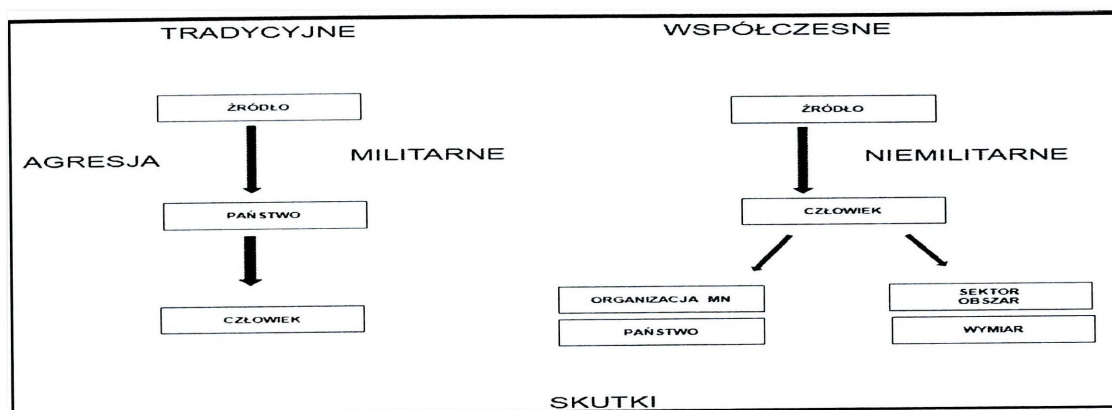
Dlatego też jak wskazuje raport Polskiej Akademii Nauk „Zagrożenia globalne barierami rozwoju” opracowany przez J. Kleera i M. Kleibera zagrożeniami globalnymi są czynniki, procesy i zdarzenia, które istotnie naruszają stan względnej równowagi w wymiarze globalnym. W konsekwencji dotyczą one działalności człowieka lub stanu środowiska naturalnego³⁰. Są nimi: brak spójnego ładu światowego, sprzeczność procesów globalizacyjnych z interesami państw narodowych, różnorodne tempo adaptacji zmian społecznych i technologicznych, kryzysy polityczno-ustrojowe i/lub patologie ekonomiczno-społeczne, nierównomierność dochodów finansowych, brak dostępu do zasobów naturalnych i surowcowych, przeludnienie, zniszczenie środowiska naturalnego i destabilizacja klimatu, rywalizacja potęg polityczno-gospodarczych, migracje ludności, rozwój mega miast oraz słabość systemu edukacji³¹.

W ramach zmian życia ludzkości zauważa się zmianę percepcji zagrożeń. Nie tylko postrzegane są klasyczne zagrożenia militarne takie jak wojny i tradycyjne konflikty zbrojne, agresja i podbój terytorium innego państwa, konflikt graniczny czy blokada obszaru i portów strony przeciwnej, ale i nowe jej formy. Obiektem ataku nie jest jedynie państwo, lecz także człowiek oraz obszar – dziedzina bezpieczeństwa państwa (schemat 2).

29 Zob. A. Szumilak, 7 Największych zagrożeń dla ludzkości, „Świat wiedzy” 2012, nr 11, s. 26–41 oraz W 60 sekund do wiedzy. Katastrofy, „Świat wiedzy” 2012, nr 11, s. 42.

30 J. Kleer, M. Kleiber, *Zagrożenia globalne barierami rozwoju*, PAN, Warszawa 2015, s. 16.

31 Tamże.

Opracowanie własne.

Schemat 2. Ewolucja oddziaływania zagrożenia na podmiot społeczny i polityczny

Jest nią **wojna hybrydowa**, łącząca w sobie różne środki i metody przemocy, w tym zbrojne działania regularne i nieregularne, operacje w cyberprzestrzeni oraz działania ekonomiczne, psychologiczne, kampanie informacyjne (propaganda)³². Ewolucja trendów politycznych i technicznych czy kulturowych dokonują przeobrażeń społecznych i kulturowych. Generowane zagrożenia kulturowe i ideologiczne przyjmują formę radykalnych działań godzących w istnienie demokratycznych państw. Przykładem tych zagrożeń jest terroryzm, radykalne działania fundamentalistów islamskich, wojny cybernetyczne i informacyjne, wykluczenia ekonomiczne czy dostępu do wiedzy lub technologii. Wraz z odejściem od działań militarnych na rzecz działań niemilitarnych zmienia się nie tylko obszar i zakres oddziaływania zagrożenia ewoluującego z sfery wojskowej na cywilną, lecz obiektem ataku jest coraz to inny podmiot polityczny i społeczny.

Podmiotem oddziaływania zagrożenia jest już nie tylko państwo i jego terytorium, lecz człowiek jako element organizacji, państwa czy korporacji. Osoba ta wykorzystuje sfery technicznej, ekonomicznej czy informacyjnej będącej częścią sektora lub obszaru bezpieczeństwa.

Podział bezpieczeństwa narodowego Polski wymaga zastosowania różnorodnych modeli oceny funkcjonowania instytucji państwa. Przyjmując model H. Leavitte'a należy ocenić zagrożenia godzące w:

³² Zob. szerzej (Mini)słownik bezpieczeństwa narodowego, <http://www.bbn.gov.pl.bezpieczenstwo-narodowe-minislownik-bbn-propozycja-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html> (dostęp: 20.11.2015) i *Biała księga bezpieczeństwa narodowego RP*, BBN, Warszawa 2013.

- cele i zadania instytucji państwa;
- zespół ludzi (społeczeństwo, naród);
- struktura formalna (instytucja państwa, korporacja, podział organizacyjny firm);
- wyposażenie, technika, dostępne środki i narzędzia czy technologie³³.

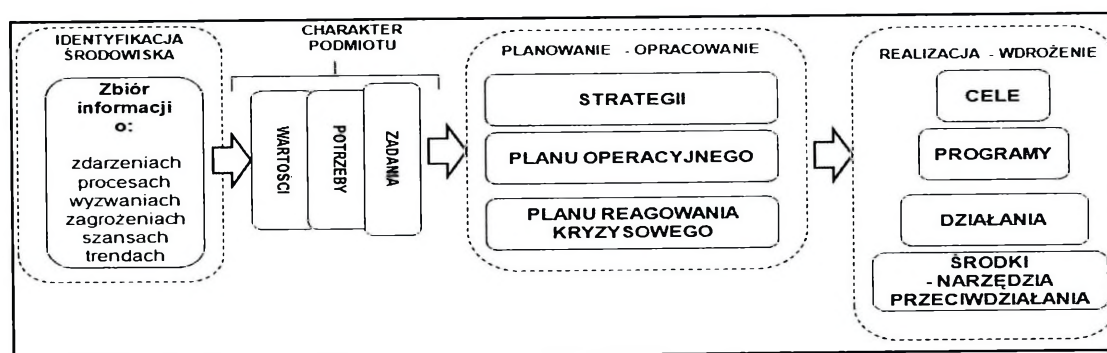
W konkretnej sytuacji bezpieczeństwa państwa cele i zadania stanowią charakter wizji, misji i przeznaczenia państwa, którego zadania wskazane przez strategię bezpieczeństwa realizuje polityka bezpieczeństwa. Społeczeństwo i grupy społeczne stanowią człon wykonawczy państwa, a zagrożenia osobowe (personalne) dotyczą zdrowia, bezrobocia, wykluczenia i stanowią potencjalną przeszkodę bytu społecznego państwa lub organizacji. Podsystem społeczny jest motywowany poprzez zaspokajanie potrzeb fizjologicznych, bezpieczeństwa czy samorealizacji. Podsystem organizacji i struktury jest warunkowany zagrożeniami godzącymi w sprawność i efektywność organizacji państwa. Plan funkcjonowania administracji i podmiotów produkcyjnych wymaga określenia właściwych struktur kierowania i elementu wykonawczego. Brak personelu i komórek kierowania czy zarządzania spowoduje problem błędnego zarządzania. Prawidłowo funkcjonująca organizacja wymaga także precyzyjnego kierowania poprzez cele i zadania, które wymagają analizy środowiska bezpieczeństwa, zachowania się innych podmiotów czy analizy wyzwań stojących przed organizacją. W opinii L. Krzyżanowskiego kierowanie państwem i zapewnienia suwerenności i niepodległości, wolności swobód, rozwoju i bezpieczeństwa wymaga wykorzystania państwowych zasobów technicznych, osobowych, infrastruktury krytycznej³⁴. Ponadto człon kierowniczy państwa wymaga wykorzystania członu logistycznego tworzącego towary, usługi transferowane dla innych podmiotów społecznych i państwowych. Równie ważna jest struktura organizacyjna państwa, transformacja i zmiany specjalistycznych systemów mających na celu ochronę i obronę żywotnych interesów państwa i jego narodu. Dlatego rozwój zagrożeń: asymetrycznych, form terroryzmu, globalizacji oraz zmian społecznych i kulturowo-religijnych wpływa na świadomość decydentów kształtujących model państwowych systemów: zarządzania kryzysowego, ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego czy powszechnego, ochrony granicy państwowej i przestrzeni lądowej, morskiej i powietrznej. Za priorytetowy dla bytu państwa uznaje się zintegrowany system

33 Z. Sabak, *Strategia. Podstawy myślenia w XXI wieku*, AON, Warszawa 2012, s. 154.

34 L. Krzyżanowski, *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty – modele – metafory*, PWN, Warszawa 1994, s. 240.

bezpieczeństwa narodowego, który zawiera nadrzędny podsystem kierowania i podsystemy wykonawcze militarny i niemilitarny. Według W. Kitlera funkcjonalnie składa się on z kilku specjalistycznych podsystemów, których zadaniem jest niwelowanie występujących zagrożeń. Są nimi systemy: obronny, zarządzania kryzysowego, ochrony ludności, ratowniczo-gaśniczy, zdrowia, bezpieczeństwa transportu, finansów czy infrastruktury krytycznej³⁵.

Reasumując struktura organizacyjno-społeczno-techniczna państwa zapewnić powinna dopływ informacji, kapitału i usług służących zapewnieniu bezpieczeństwa. Wymaga ona nie tylko identyfikacji zagrożeń jako elementu oceny otoczenia państwa. Dlatego warunki istnienia państwa oparte są na analizie wyzwań, szans, ryzyk oraz zagrożeń. Są one nie tylko elementami zbioru informacji o procesach, zdarzeniach i działaniach podmiotów środowiska bezpieczeństwa, lecz także fundamentem tworzenia strategii i planów działania, których celem jest osiąganie założonego poziomu bezpieczeństwa (schemat 3).

Opracowanie własne.

Schemat 3. Identyfikacja zagrożenia elementu projekcji bezpieczeństwa państwa

Projekcja bezpieczeństwa państwa jest wykorzystaniem wyzwań przyjmujących formę zagrożeń i szans w ramach istniejących trendów i zmian środowiska bezpieczeństwa. Zatem w opinii K. Żukrowskiej pojęcie bezpieczeństwa państwa opiera się na rozpoznaniu współczesnych zagrożeń, którymi są: *inwazja zewnętrzna kraju sąsiedzkiego lub niegraniczącego z państwem atakowanym, kataklizmy wewnętrzne (epidemie, kryzysy ekonomiczne i społeczne), terroryzm, zagrożenia*

35 W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011, s. 267–278, s. 348–357 i s. 360–364.

*ekologiczne i globalizacja*³⁶. W publikacji „Polityka bez strategii. Bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej i Polski w perspektywie ładu globalnego” pod redakcją A. Kamińskiego za kluczowe dla państwa zagrożenia uznano: *masowe migracje, radykalne ideologie i terroryzm, rozprzestrzenianie broni jądrowej, przestępczość zorganizowaną, kląski ekologiczne, epidemie, zagrożenia bezpieczeństwa energetycznego i surowcowego*³⁷. Podejście współczesne – wieloaspektowe wobec zagrożeń reprezentuje koncepcja strategiczna NATO uchwalona 19.11.2010 roku w Lizbonie. Według autorów nowej koncepcji Sojuszu za zagrożenia uznano: *tradycyjny atak militarny z użyciem konwencjonalnych środków (rakiety balistyczne, czołgi, samoloty, okręty) proliferacja broni jądrowej i broni masowego rażenia oraz środków jej przenoszenia, terroryzm, brak stabilizacji lub konflikt poza granicami NATO, w tym konflikty regionalne, cyberatak, atak na szlaki komunikacyjne, transportowe i drogi tranzytowe, przewaga technologiczna broni laserowej i walki elektronicznej oraz środków kosmicznych, brak dostępu do zasobów środowiska naturalnego oraz państwa upadłe*³⁸. Powyższe zagrożenia klasycznej agresji zbrojnej jak i działań asymetrycznych w formie ataku terrorystycznego, wojny hybrydowej czy cybernetycznej godzą w kluczowe dla państwa i/lub organizacji Sojuszu wartości. Są nimi: integralne terytorium, obrona kolektywna i zbiorowa, niezależność polityczna i militarna, pozycja oraz siła międzynarodowa. Ponadto wartościami chronionymi przez jednostkę ludzką są zachowanie życia i zdrowia, jakość egzystencji, siła i tożsamość narodowa, wolność oraz równość wobec prawa. Projekcja bezpieczeństwa państwa wymaga jednak zapewnienia pewności jako gwarancji zachowania bytu i jego rozwoju dlatego wspólnym łącznikiem działań państwa i jednostki jest dążność do likwidacji zagrożeń powodujących akceptowalny i pożądaný stan bezpieczeństwa.

Dbając o ochronę priorytetowych wartości oraz planując zadania do realizacji w sferze bezpieczeństwa należy oceniać wszelkie wyzwania, które stanowią niezbywalne potrzeby wymagające sformułowania odpowiedzi i podjęcia natychmiastowych działań. Działania te są efektem realnych zagrożeń a ich neutralizacja jest formą wyzwania, które wykorzystana w możliwym czasie stanowić będzie

36 K. Żukrowska, *Pojęcie bezpieczeństwa i jego ewolucja* [w:] K. Żukrowska, M. Grącik (red. nauk.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, SGH, Warszawa, s. 24.

37 A. Kamiński (red.), *Polityka bez strategii. Bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej i Polski w perspektywie ładu globalnego*, ISP PAN, Warszawa 2008, s. 40.

38 *Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization adopted by Heads of State and Government in Lisbon* [w:] K. Liedel, *Trasektorowe obszary bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2011, s. 37–43.

szansę zachowania bytu, przetrwania i w dalszej perspektywie czasu rozwoju podmiotu osobowego, państwowego czy organizacji międzynarodowej.

Zatem bezpieczeństwo państwa drugiej dekady XXI wieku to byt instytucji i organizacji bazujący na płaszczyźnie świata natury, techniki i społeczności narodów czy grup społecznych. Są one w relacjach międzypodmiotowych ograniczane procesami i zdarzeniami postępującej ewolucji i rozwoju nowych dziedzin życia. Dziedziny te generują szanse rozwoju, ale i nowych charakter wybranych zagrożeń. Dualizm zagrożenia i szanse postępu cywilizacyjnego jest cechą współczesnego globalnego, regionalnego i lokalnego środowiska bezpieczeństwa. Dlatego sfera społeczna i biologiczna czy też techniki i technologii kreuje relacje współpracy i/lub konfrontacji. Konflikt, spór czy wojna jest efektem ochrony wartości i zaspokojenia priorytetowych potrzeb, które w „kurczącym się świecie” jest coraz trudniejszy do zapewnienia. Zatem w XXI wieku uwidoczniła się perspektywa zaskoczenia i nieprzewidywalności otoczenia podmiotu oraz istniejącego w nim wieloaspektowego zbioru zagrożeń. Tworzenia i osiąganie stanu bezpieczeństwa państwa to nie tylko wykorzystanie struktury organizacyjnej państwa, jej zasobów i funkcji, lecz zarządzanie procesem likwidacji zagrożeń. Proces stanowienia bezpieczeństwa państwa i jego narodu to wykorzystanie mechanizmów kontroli, rozpoznania symptomów zagrożenia i wykorzystania dostępnych środków przeciwdziałania wskazanych w strategiach zintegrowanego bezpieczeństwa. Ochrona wartości, interesów i racji stanu państwa stanowi konstytucyjny obowiązek państwa jako organizacji wobec obywatela zawierając musi dostęp do edukacji i nauki. Poznanie nowych rodzajów zagrożeń jest współcześnie fundamentalną potrzebą i warunkiem przetrwania, a jego brak nieuchronnie prowadzi do nieszczęść, start ludzkich i materialnych. Dlatego strategia bezpieczeństwa narodowego Polski z roku 2007 i 2014 przedstawia zagrożenia państwa, regionu i świata jako determinant istnienia cywilizacji, państw, narodów czy grup społecznych. Człowiek to jednostka wykorzystująca dorobek techniki, swą specyficzną rolę społeczną i narzędzia do ochrony wartości życia. Aspekt zagrożeń militarnych i niemilitarnych, w tym zagrożeń asymetrycznych³⁹

39 **Zagrożenie asymetryczne** – to każdy podmiot państwowy i pozapaństwowy stosujący, ze względu na swą relatywną słabość, metody działania znacząco odmienne od przeciwnika, zob. M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne – istota, specyfika, faktyczna ranga strategiczna we współczesnym świecie* [w:] S. Wojciechowski, R. Fiedler (red. nauk.), *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, UAM, Poznań 2009, s. 12, **Zagrożenie asymetryczne** – niekonwencjonalna metoda lub środek zmierzający do podważenia lub zanegowania siły przeciwnika i wykorzystania jego słabych punktów z potencjalnie nieproporcjonalnym efektem,

i wojen hybrydowych lub działań militarnych poniżej progu wojny⁴⁰ wskazuje na możliwość połączenia tradycyjnych rodzajów zagrożeń, tworzenia form pośrednich i trudno wykrywalnych.

Wnioski końcowe

Współczesne rozwiązywanie problemów bezpieczeństwa państw, organizacji i grup społecznych wymaga nowego i precyzyjnego identyfikowania zagrożeń godzących w ich byt, przetrwanie oraz rozwój. Państwo, organizacje międzynarodowe jak Bank Światowy, Światowa Organizacja Zdrowia czy Sojusz Północnoatlantycki codziennie dokonują oceny występujących symptomów różnorodnych zagrożeń. Historia i ewolucja rozwoju ludzkości wskazuje na stałe współistnienie zagrożeń i szans zapewnienia bezpieczeństwa człowiekowi, grupie społecznej, narodowi i państwu. Specyfika i zakres aktywności państw i ludzkości poszerza się w nowe obszary stanowiąc nowe wyzwania i nowe zagrożenia. Dlatego doświadczenie wojen, sporów i konfliktów wynikłych z rywalizacji społecznej i polityczno-militarnej czy ekonomicznej wymaga korekty przyszłego i obecnego ludzkiego działania. Działania sektorowego i zintegrowanego, podmiotów państwowych i pozarządowych, których zadaniem jest wzajemne wsparcie podmiotów społecznych w procesie neutralizacji zagrożeń. Człowiek i państwa oraz międzynarodowe organizacje rywalizują w dostępie do obszarów globalnych: morskich, powietrznych, kosmicznych i w cyberprzestrzeni. Stwierdzono, iż *brak możliwości swobody reakcji na zakłócenie lub odmowa dostępu do wspólnych przestrzeni Ziemi stanowi zagrożenie nie tylko Sojuszowi Północnoatlantyckiemu, lecz także mocarstwom regionalnym czy globalnym*⁴¹. Nierównomierność dostępu do wody, żywności i pracy,

Nato's Military Concept, Strategic Defence Review, p. 6–7, Quadrennial Defence Review, Washington 2001.

40 Działania militarne poniżej progu wojny – to agresja militarna poniżej progu wojny lub agresja podprogowa, których rozmach i skala są celowo ograniczane i utrzymywane przez agresora na poziomie poniżej dającego się jednoznacznie zidentyfikować progu regularnej, otwartej wojny. Celem agresji podprogowej jest osiągnięcie celów z jednoczesnym powodowaniem trudności w uzyskiwaniu konsensusu decyzyjnego w międzynarodowych organizacjach bezpieczeństwa (NATO, ONZ, OBWE), zob. szerzej *(Mini)słownik bezpieczeństwa narodowego*, <http://www.bbn.gov.pl.bezpieczenstwo-narodowe-minisownik-bbn-propozycja-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html> (dostęp: 20.11.2015).

41 Zob. Eksperyment badawczy Sojuszu Północnoatlantyckiego dotyczący *Dostępu do zasobów i obszarów globalnych Ziemi – MNE-7*, Materiały pokonferencyjne MON, Warszawa 2012.

rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństw państw, bieda i wojny domowe oraz religijny terroryzm skutkują stratami materialnymi i ludzkimi. Straty materialne pochodzące od klęsk żywiołowych i sił natury w roku 2012 wyniosły 196 mld USD, zaś w 2013 roku już 125 mld USD⁴².

Globalny problem osób chorych na AIDS i zarażonych w ilości około 33, 2 mln ludzi w tym 2,5 mln dzieci⁴³ skutkuje ograniczeniem o 20% światowego produktu brutto (PKB). Gospodarki narodowe sumę tą zmuszone będą wydać na leczenie zarażonych osób. Wzrastająca liczba chorych na pandemię gorączki krwotocznej E-bola w 2014 roku oraz wydatki globalne poniesione na zbrojenia od roku 2012 przekraczające 1756 biliona USD⁴⁴ wskazują na brak współpracy międzynarodowej w tworzeniu światowego bezpieczeństwa zdrowotnego i społecznego. Reasumując ewolucja wyzwań, zagrożeń i szans wynika ze zmian ewolucyjnych środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego. Zmiany dotyczą także państw oraz organizacji i relacji między nimi. Skuteczność ochrony i obrony państwa oraz narodu jest pochodną identyfikacji trendów zmian, postępu cywilizacyjnego i technicznego oraz świata przyrodniczego. Analiza zmian sfery politycznej i gospodarczej, militarnej czy kulturowej oraz współzależności ukształtowane w czasie powstawania państw narodowych, organizacji międzynarodowych doprowadziły do braku ładu światowego, reguł nim rządzących, sprzeczności procesów globalizacyjnych i interesów państw narodowych skutkuje opóźnieniami we wdrożeniu i adaptacji zmian przez człowieka i grupy społeczne.

Błędna ocena zagrożeń pojmowana jako mis percepcja skutkuje błędami w ich eliminacji, a w konsekwencji większymi stratami ludzi, flory i fauny oraz mienia materialnego.

Przejście ewolucyjne z zagrożeń naturalnych i militarnych do zagrożeń asymetrycznych i hybrydowych jest wyrazem zmian charakteru oddziaływania środowiska na państwo i jego naród. Obiektem zagrożenia nie jest już terytorium czy instytucja państwa, lecz społeczeństwo, grupy społeczne – warstwy zawodowe, rodzina i jej członkowie. Podmioty te są bezbronne w przypadku ataku wobec wartości, religii i przekonań wpajanych im w ramach danej tradycji narodowej, kultury czy religii stanowiącej fundament każdej cywilizacji.

42 Zob. Newsweek Polska, <http://swiat.newsweek.pl/kliski-zywiolowe-straty-na-swiecie-,artykuly,2782941.html> (dostęp: 7.01.2014).

43 Zob. <http://www.wprost.pl/ar/118076/33-mln-chorych-na-AIDS> (dostęp: 20.11.2015).

44 Zob. Stockholm International Peace Research Institute, <http://www.sipri.org/yearbook/2013/03> (dostęp: 22.11.2015).

Konkludując współczesne bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe obejmuje w coraz większym stopniu oprócz siły militarnej, zdolności ochrony i ratownictwa ludności, substancji materialnej i środowiska przyrodniczego kooperacji w identyfikacji, informowaniu i alarmowaniu ludzkości o nowopowstałych i tradycyjnych zagrożeniach. Zagrożenia jakie niosą współczesnym społeczeństwom katastrofy, awarie techniczne, klęski żywiołowe oraz skażenie środowiska są równe skutkom wojny. Dlatego przystępując do oceny środowiska bezpieczeństwa i wyzwań oraz zagrożeń w nim występujących należy kierować się maksymą prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Abrahama Lincolna, który stwierdził *przyszłości nie można przewidzieć, można ją kształtować i przygotowywać się do niej – marzeniami, starannym planowaniem i ciężką pracą*⁴⁵.

Streszczenie

Byt i rozwój państwa i narodu determinowane był i jest wyzwaniami oraz ryzykiem, które nierozłącznie istnieją w ich środowisku bezpieczeństwa. Ewolucja wyzwań, zagrożeń i szans wynika ze zmian cywilizacyjnych, technologii i globalizacji. Tradycyjne zagrożenia związane z agresją militarną, wojną lub okupacją stają się coraz rzadsze. Są one zastępowane oddziaływaniem wyzwań, a nawet zagrożeń podmiotów niepaństwowych korzystających z globalizacji, zdobyczy technologicznych i Internetu. Skuteczność ochrony i obrony państwa oraz narodu jest pochodną identyfikacji aktualnych i przyszłych zdarzeń, procesów i trendów. Warunkują one obecny i przyszły stan bezpieczeństwa państwa poprzez identyfikację problemów i decyzji, które służą przygotowaniu strategii preparacyjnej zintegrowanego systemu bezpieczeństwa oraz działań o charakterze przeciwwaskoczeniowym.

Świat natury i techniki, sfery aktywności państwa i jego społeczności określającej się mianem narodu w ramach przyjętych wartości dążyć będzie do zaspokojenia głównych potrzeb związanych z egzystencją, bezpieczeństwem i własnym rozwojem. Intensywność i zakres współczesnych zagrożeń, wystąpienie zagrożeń transsektorowych i asymetrycznych w pełni zdominowała drugą dekadę XXI wieku. Błędna ocena zagrożeń pojmowana jako mispercepcja w konsekwencji globalnej, regionalnej i lokalnej przyczynia się do coraz większych strat ludzi, flory i fauny oraz mienia materialnego. Nieprzewidywalność, zaskoczenie czy turbulencyjność środowiska bezpieczeństwa państwa wynika ze zmian charakteru współczesnych wyzwań i zagrożeń oraz jego działań w ramach ich podejmowania lub neutralizacji.

Abstract

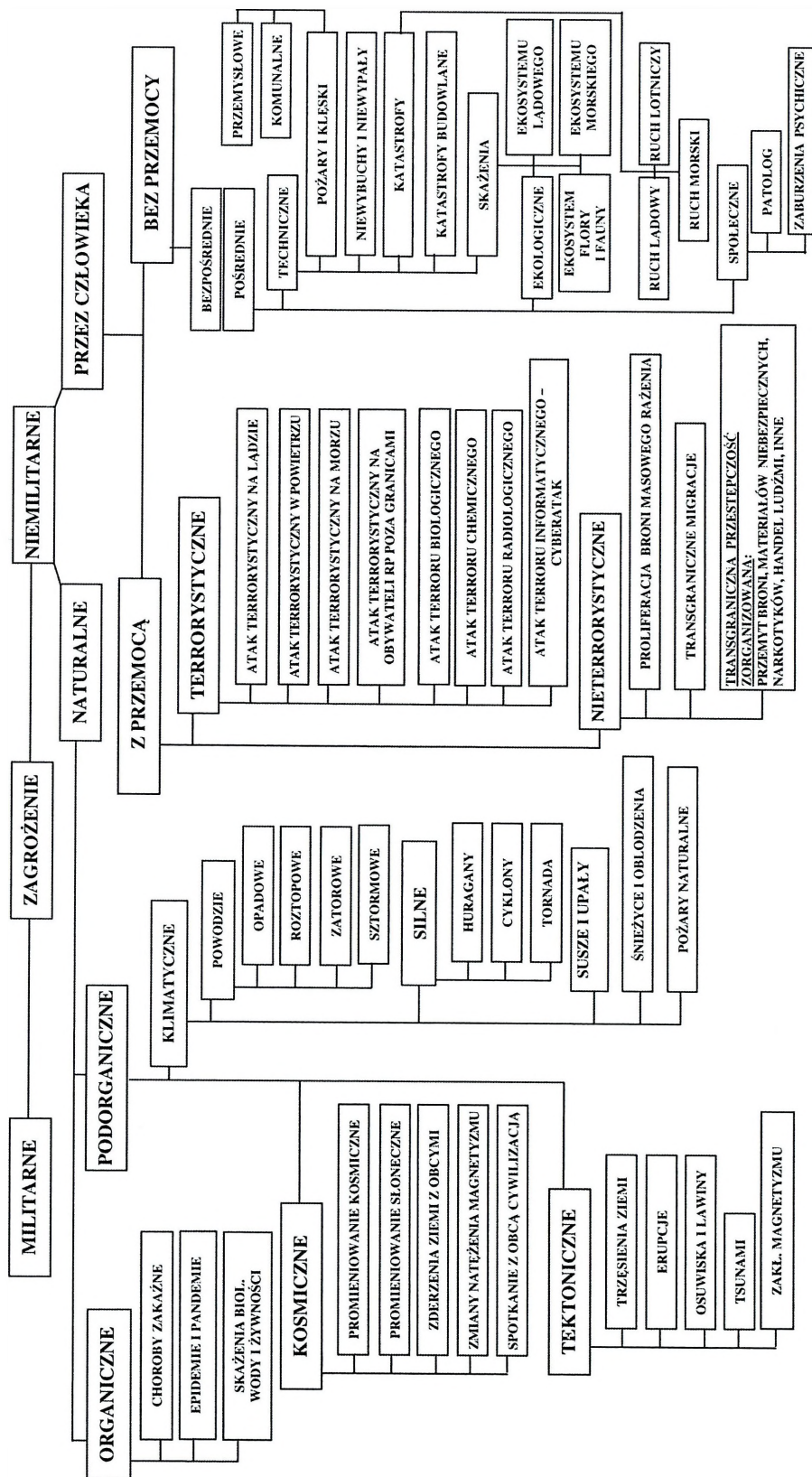
Security and development of the state and nation depends on the challenges, risks and threats in his environment. Evolution of the challenges, threats and opportunities due to changes in lifestyle, technology and globalization. Traditional risks associated with military aggression,

⁴⁵ M. Gocuł, *Współczesne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju Sił Zbrojnych RP*, „Kwartalnik Bellona” 2014, nr 1, s. 26.

war and occupation are becoming rarer. Traditional threats are replaced by the impact of challenges and even threats to non-state actors benefiting from globalization, technological advancement and internet.

The effectiveness of the protection and defense of the state and the nation is derived from the identification of current and future events, processes and trends. They determine the current and future state of security of the state by identifying problems and decisions that are preparing the strategy preparative integrated security system and the activities of a counter-reactions. World of nature and technology, activity of the state and its communities defining themselves as a nation within accepted values will strive to meet the main needs of existence, security and self-development.

The intensity and scope of today's threats, the occurrence of transsectoral and asymmetric threats completely dominated the second decade of the twenty-first century. Incorrect assessment of risks misperception understood as a consequence of global, regional and local contributes to increasing losses of people, plants and animals and material possessions. The unpredictability, surprise or turbulence state security environment due to changes in the nature of modern challenges and threats, and his actions in their making or neutralization.

Schemat 4. Klasyfikacja zagrożeń

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Banasik, *Kierunki zmian w zarządzaniu kryzysowym resortu obrony narodowej* [w:] Zarządzanie kryzysowe w systemie bezpieczeństwa narodowego, (red.) G. Sobolewski, D. Majchrzak, AON, Warszawa 2011, rys. 4 oraz A. Glen, *Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego RP* [w:] Edukacja na rzecz bezpieczeństwa. Wybrane problemy, (red.) Z. Piątek, Warszawa 2011, s. 23.

BEZPIECZEŃSTWO FUNKCJONALNE – ZAKRES POJĘCIA¹

Wstęp

Ochrona ludności, dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami naturalnymi i wywołanymi działalnością człowieka jest jednym z kluczowych zadań dla władz współczesnych państw. Problematyka ta jest odmiennie nazywana i definiowana, lecz można wyodrębnić pewne kluczowe pojęcia. Można zatem mówić o: obronie cywilnej i ochronie ludności, obronie totalnej, *resilience* – budowaniu odporności oraz *societal security* – bezpieczeństwie społeczeństwa. Jednakże to inny termin – bezpieczeństwo funkcjonalne – jest najbardziej pojemny i zawiera w sobie elementy wymienionych koncepcji.

W artykule badano zakres pojęciowy bezpieczeństwa funkcjonalnego, koncentrując się na zagadnieniach teoretycznych. Omawiane zagadnienia poparto przykładami z państw regionu Europy Północnej, który – na potrzeby tekstu – rozumie się szeroko, a zatem obejmuje on państwa nordyckie (Dania, Finlandia, Islandia, Norwegia i Szwecja), bałtyckie (Estonia, Litwa, Łotwa) oraz Wielką Brytanię i Irlandię². Państwa te, po pierwsze, przywiązują szczególną wagę do zapewniania bezpieczeństwa swoim mieszkańcom. Po drugie, reprezentują szereg podejść do omawianej problematyki, które wpisują się w zakres bezpieczeństwa funkcjonalnego.

¹ W artykule wykorzystano fragmenty tekstu książki autorki zob. K.P. Marczuk, *Bezpieczeństwo funkcjonalne państw regionu Europy Północnej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2014.

² Szerokie rozumienie regionu Europy Północnej przyjęto za Organizacją Narodów Zjednoczonych zob. Department of Economic and Social Affairs Statistics Division, *Standard country or area codes for statistical use: Current information as at 31 August 1999* – *Codes standard des pays et des zones à l'usage statistique*, United Nations, New York 1999, w wersji online [seria M, nr 49/Rev.4]: <http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm> (dostęp: 5.12.2014).

Podjmując tak sformułowany temat założono, że w zakres bezpieczeństwa funkcjonalnego będą wchodzić rozwiązania z zakresu obrony cywilnej i ochrony ludności, obrony totalnej, odporności (elastyczności) społeczeństwa na zagrożenia, czyli *resilience*, bezpieczeństwa społeczeństwa (*societal security*) oraz zapewnienia żywotnych funkcji społeczeństwu. Pytania, na które szukano odpowiedzi dotyczą tego, w jaki sposób należy rozumieć bezpieczeństwo funkcjonalne oraz jakie jego składowe można wskazać.

Obrona cywilna i ochrona ludności

Większość państw nordyckich oraz państwa bałtyckie wdrożyły do swojej polityki bezpieczeństwa i obrony koncepcję obrony totalnej. W dokumentach tych państw można również spotkać się z pojęciem obrony cywilnej, często wpisywanym w koncepcję obrony totalnej. Wspomina się również o ochronie ludności. Zachodzi zatem konieczność doprecyzowania przywoływanych pojęć.

W naukach wojskowych obronę (*defence*) definiuje się jako *rodzaj działań bojowych wojsk zawczasu planowanych i przygotowanych w oparciu o umocnienie terenowe lub organizowany doraźnie, mający na celu przeciwdziałanie napaści nieprzyjaciela*³. Uwagę zwraca aspekt terytorialny klasycznie pojmowanej obrony oraz odnoszenie tego pojęcia do działalności sił zbrojnych. Z tego względu obrona cywilna (*civil defence*) dotyczy ludności cywilnej i jej ochrony w czasie konfliktów zbrojnych. Obronę cywilną zdefiniowano w dokumentach międzynarodowego prawa humanitarnego – w I Protokole dodatkowym z 1977 roku do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku. Mianowicie wskazano tu, że *obrona cywilna oznacza wykonywanie niektórych lub wszystkich niżej wymienionych zadań humanitarnych, mających na celu ochronę ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami i pomoc jej w przewyżczeniu bezpośrednich następstw działań wojennych lub klęsk żywiołowych, a także zapewnienie jej warunków niezbędnych do przetrwania. Te zadania to: (i) ostrzeganie; (ii) ewakuacja; (iii) gospodarowanie schronami; (iv) obsługa środków zaciemnienia; (v) operacja ratownicza; (vi) pomoc medyczna, w tym udzielanie pierwszej pomocy i pomocy religijnej; (vii) gaszenie pożarów; (viii) wykrywanie i oznaczanie stref niebezpiecznych; (ix) odkażanie i podobne środki ochronne; (x) zapewnienie doraźnych pomieszczeń i zaopatrzenia; (xi) doraźna pomoc w przywracaniu i utrzymaniu porządku*

3 Obrona [w:] *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s. 79.

ku w dotkniętych trudną sytuacją obszarach; (xii) doraźne uruchomienie niezbędnych usług użyteczności publicznej; (xiii) doraźne grzebanie zmarłych; (xiv) pomoc w ratowaniu dóbr niezbędnych do przetrwania; (xv) działania uzupełniające niezbędne do przeprowadzenia wszelkich zadań wymienionych powyżej, włączając w to, ale nie ograniczając się do nich, planowanie i organizację⁴. Dla porównania ustawa o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej z 1967 roku, później nowelizowana, podobnie definiuje obronę cywilną jako mającą [...] na celu ochronę ludności, zakładów pracy i urządzeń użyteczności publicznej, dóbr kultury, ratowanie i udzielanie pomocy poszkodowanym w czasie wojny oraz współdziałanie w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwaniu ich skutków⁵. Jak widać, przywołane definicje obrony cywilnej kładą nacisk na ochronę przede wszystkim ludności cywilnej nie tylko w czasie konfliktów zbrojnych, lecz także w przypadku wystąpienia zagrożeń naturalnych (klęsk żywiołowych). Ponadto zwraca się uwagę na usuwanie skutków zagrożeń i pomoc ludności w przetrwaniu.

Z drugiej strony powszechne jest także pojęcie ochrony ludności, czyli *civil protection* (można się również spotkać z tłumaczeniem tego terminu na język polski jako „ochrona cywilna”). *Ochronę ludności można zdefiniować jako kompleks interdyscyplinarnych przedsięwzięć, realizowanych przy wysiłku wszystkich podmiotów prawa państwowego, mających na celu ochronę życia, zdrowia oraz dóbr i środowiska przed niebezpieczeństwami spowodowanymi działaniem sił natury lub działalnością człowieka, przewyżczanie ich następstw, a także zapewnienie warunków koniecznych do przetrwania*⁶. Powyższa definicja jest zbliżona do przywoływanych wyżej wyjaśnień obrony cywilnej, co pokazuje, że w praktyce trudno rozgraniczyć zakres pojęciowy obrony cywilnej i ochrony ludności. Można spotkać się z poglądem, że pierwotnie pojęcie obrony cywilnej odnoszono do konieczności

4 *Multilateral Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I)* (with annexes, Final Act of the Diplomatic Conference on the reaffirmation and development of international humanitarian law applicable in armed conflicts dated 10 June 1977 and resolutions adopted at the fourth session). Adopted at Geneva on 8 June 1977, art. 61 pkt a [w:] „United Nations – Treaty Series/Nations Unies – Recueil des Traités” 1979, t. 1125, nr I-17512, w wersji online: [http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume 1125/volume-1125-I-17512-English.pdf](http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17512-English.pdf) (dostęp: 2.01.2014).

5 Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, art. 137 (Dz.U. z 2015, poz. 827 z późn. zm.)

6 R. Jakubczak, J. Flis (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategie*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006, s. 338.

ochrony ludności cywilnej w czasie wojny, co jednak nie przeszkadza w wykorzystaniu jej także w czasie pokoju (na co wskazuje definicja zaczerpnięta z ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP)⁷.

W terminologii Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) obrona cywilna (ang. *civil defence*, fr. *défense civile*, CD) oznacza: *Mobilizację, organizację i kierowanie ludnością cywilną mającą na celu zmniejszenie przez bierne środki skutków wrogich działań wobec wszystkich aspektów życia społeczeństwa*⁸. Z kolei ochronę ludności (ang. *civil protection*, fr. *protection civile*) definiuje się jako: *Działania podejmowane przez służby ratownicze [emergency services] w celu ochrony populacji, dóbr, infrastruktury i środowiska przed konsekwencjami naturalnych i technologicznych katastrof i innymi sytuacjami kryzysowymi*⁹. Termin „ochrona ludności” jest stosowany w języku NATO już od połowy ubiegłego wieku: *NATO zaczęło rozwijać środki ochrony ludności [civil protection] w związku z ewentualnością konfliktu nuklearnego już w latach 50. i było zdolne wykorzystać zdolności w tym zakresie w celu łagodzenia skutków katastrof spowodowanych przez wielkie powodzie, trzęsienia ziemi, zdarzenia obejmujące wielkie przemysłowe lub technologiczne katastrofy i kryzysy humanitarne*¹⁰. Od momentu ataku terrorystycznego w Nowym Jorku 11 września 2001 r. większa część działalności NATO w zakresie ochrony ludności nakierowana jest na jej ochranianie przed skutkami ataków chemicznych, biologicznych i jądrowych. W tym zakresie problematyka ochrony ludności w ramach NATO wpisuje się w część działalności NATO zwaną cywilnym planowaniem na sytuacje kryzysowe (*civil emergency planning* – CEP)¹¹.

Stosowany w NATO termin „ochrona ludności” jest szerszy, bardziej pojemny, a zatem używa się go w odniesieniu do ogółu zagrożeń (naturalnych i powodowanych działalnością człowieka) dla ludności cywilnej w czasie wojny i w czasie pokoju. Ponadto pojęcie obrony cywilnej było powszechnie stosowane w państwach bałtyckich (Estonia, Litwa, Łotwa), czyli byłych republikach związkowych ZSRR, obowiązywał tu specyficzny model obrony cywilnej. Po zakończeniu zimnej wojny i w wyniku dążenia do członkostwa w NATO państwa bał-

7 Zob. R. Kalinowski, *Obrona cywilna w sytuacjach zagrożeń kryzysowych społeczeństwa*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny: edukacja dla bezpieczeństwa” 2012, nr 4(17), s. 13.

8 *Civil defence/défense civile – CD* [w:] *AAP-06 edition 2013: NATO glossary of terms and definitions* (English and French) [online], North Atlantic Treaty Organization Standardization Agency (NSA) [s. l.] 2013, s. 2-C-5, witryna internet. NATO NSA, <http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/aap6/AAP-6.pdf> (dostęp: 30.01.2014).

9 *Civil protection/protection civile* [w:] tamże.

10 Zob. *NATO handbook*, Public Diplomacy Division NATO, Brussels 2006, s. 46.

11 Zob. tamże, s. 297.

tyckie musiały dopasować swoje rozwiązania do sojusznicych, m.in. w zakresie ochrony ludności, jednocześnie pozostając pod wpływem państw nordyckich.

Obrona totalna

Koncepcja obrony totalnej, przyjęta przez wiele państw regionu Europy Północnej (tj. nordyckich i bałtyckich), była wykorzystywana m.in. w okresie zimnowojennym przez państwa socjalistyczne (np. Jugosławię i wzorującą się na jej rozwiązaniach Rumunię). Działania w zakresie obrony totalnej przedsięwzięła także np. Szwajcaria. Obecnie założenia obrony totalnej wdrażają chociażby niektóre państwa azjatyckie, takie jak Singapur.

Genezy obrony totalnej należy szukać u klasyków myśli wojskowej. Carl von Clausewitz lapidarnie wyjaśnił, czym jest obrona i co jest jej celem: *Czym jest koncepcja obrony? Odparowywaniem ciosu. Co jest jej cechą charakterystyczną? Oczekiwanie na cios. [...] Co jest celem obrony? Przetrwanie*¹². Clausewitz poświęcił uwagę możliwości zaangażowania ludności cywilnej w wojnę prowadzoną przez państwo, odnotowując, że jest to potencjał, który należy umiejętnie wykorzystać. W tym celu muszą być spełnione takie warunki, jak: 1. *Wojna musi być prowadzona wewnątrz kraju*. 2. *Nie może decydować jedno uderzenie*. 3. *Teatr operacji musi być całkiem rozległy*. 4. *Charakter narodowy musi przystawać do typu wojny*. 5. *Kraj musi być górzysty i trudno dostępny z powodu gór lub lasów, bagien lub lokalnych sposobów uprawy ziemi*¹³. Te pięć zasad można uznać za wytyczne sprawdzające się w przypadku państw, które w kolejnych latach implementowały, w różnym kształcie, założenia obrony totalnej do swoich doktryn obronnych.

Kluczowym założeniem koncepcji obrony totalnej jest szybka i powszechna mobilizacja ludności zdolnej do walki w przypadku zaistnienia zagrożenia wojną. Historycznym już przykładem jest koncepcja zastosowana w Jugosławii, rozwijana w tym państwie od 1969 roku, tzn. od momentu przyjęcia ustawy o obronie narodowej. Jednym z czynników, który wpłynął na decyzję ówczesnych władz Jugosławii, była m.in. interwencja członków Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 roku (w której nie wzięły udziału Rumunia i Albania) i którą Jugosławia postrzegała [...] *jako dowód sowieckiej determinacji do podporządkowania sobie gdziekolwiek to możliwe niezależnych komunistycznych państw*

12 C. von Clausewitz, *On war*, Oxford University Press, New York 2006, s. 159.

13 Tamże, s. 185.

i, w konsekwencji, jako »atak nie wprost« na Jugosławię¹⁴. Koncepcja przyjęta w Jugosławii, zwana *općenarodna obrana* (ONO), czyli powszechna obrona narodowa (w języku angielskim określona jako *general people's defence*), opierała się na założeniach wywodzących się z marksizmu. Także [...] *Engels zrozumiał potencjał połączenia nowoczesnej wojny z masową mobilizacją klasy pracującej*¹⁵. Odnosić trzeba, że marksiści bazowali na koncepcji C. von Clausewitza. Koncepcja przyjęta w Jugosławii zakładała przede wszystkim szybką mobilizację (liczoną w godzinach) na wypadek ataku zbrojnego innego państwa (chodziło o Związek Radziecki) – zdecydowano się przyjąć koncepcję wdrożoną wcześniej w Chorwacji, polegającą na zorganizowaniu w czasie pokoju licznych sił obrony terytorialnej (*territorial defense force* – TDF), czyli [...] *terytorialnej armii obywateli-żołnierzy* [...]¹⁶.

Obrona totalna, zorganizowana w sposób taki, jak miało to miejsce w Jugosławii, [...] *opiera się na założeniu, że małe lub średnich rozmiarów państwa muszą być samowystarczalne pod względem obrony, jeśli chcą utrzymać swoją suwerenność i mogą, jeśli mają narodową wolę i właściwe instytucje w celu włączenia wszystkich obywateli w obronę narodową, z sukcesem odeprzeć (a zatem całkiem jak powstrzymać) zewnętrzny atak. Taka jest filozofia leżąca u podstaw zapisu jugosłowiańskiej konstytucji, który wyraźnie zabrania wojskowej kapitulacji lub poddania terytorium pod jakimkolwiek warunkiem*¹⁷. Słabym punktem obrony totalnej staje się zakaz kapitulacji, który może doprowadzić do eliminacji ludności cywilnej. Badacze zwracają uwagę, że w przypadku Jugosławii konflikt w latach 90. XX w. pociągnął za sobą tak wielką liczbę ofiar także ze względu na koncepcję obrony totalnej, którą przyjęła Jugosławia, zakazującą kapitulacji¹⁸.

Rozwiązania w zakresie obrony totalnej przyjęte przez Jugosławię zostały następnie adaptowane przez Rumunię (początek lat 70. XX w.)¹⁹. Obronę totalną rozumiano tu następująco: *Wojna w obronie ojczyzny [tj. obrona totalna]*

14 A. Ross Johnson, *Yugoslav total national defence*, „Survival: Global Politics and Strategy” 1973, t. 15, nr 2, s. 54.

15 T. Dulić, R. Kostić, *Yugoslavs in arms: Guerrilla tradition, total defence and the ethnic security dilemma*, „Europe-Asia Studies” 2010, t. 62, nr 7, s. 1054.

16 A. Ross Johnson, *Total national defense in Yugoslavia* [online], National Technical Information Service [s. l.] 12.1971, witryna internet. Defense Technical Information Center, www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/742397.pdf (dostęp: 31.01.2014).

17 Tamże (podkr. aut.).

18 Zob. T. Dulić, R. Kostić, wyd. cyt., s. 1051–1070.

19 Szerzej zob. P. Opriş, *România în Organizația Tratatului de la Varșovia (1955–1991)*, Editura Militară, București 2008, s. 150 i n.

*prowadzona przez cały naród jest określoną odpowiedzią wojskową, gospodarczą, polityczną, ideologiczną, dyplomatyczną i innego charakteru przeciwko każdemu agresorowi, który podjąłby próbę [targnięcia się na] niepodległość, suwerenność i integralność terytorialną Socjalistycznej Republiki Rumunii, w której będą wykorzystane wszystkie zasoby ludzkie, materialne i duchowe kraju we wspólnym wysiłku aż do osiągnięcia zwycięstwa*²⁰.

George J. Stein zauważa, że cechą charakterystyczną obrony totalnej jest łączenie sił wojskowych z komponentem cywilnym, czyli obroną cywilną (zazwyczaj dobrze rozwiniętą); często obrona cywilna jest elementem obrony totalnej. Ponadto obrona totalna wielokroć wykorzystuje doktrynę obrony terytorialnej (tak, jak miało to miejsce w Jugosławii) – kluczowym zadaniem zarówno dla sił zbrojnych, jak i obrony cywilnej staje się wtedy obrona terytorium państwa²¹. W tym miejscu widoczny staje się styk problematyki ochrony ludności, zarządzania kryzysowego oraz obrony totalnej.

Opierając się na podobnych zasadach, zorganizowano obronę totalną Szwajcarii, państwa neutralnego, bazującą na armii rezerwistów (w latach 80. XX w. jedynie 800 na 50 tys. było żołnierzami zawodowymi), która zmobilizowana mogła walczyć jak konwencjonalne wojsko. Jednym z kluczowych założeń podejścia Szwajcarii było skoncentrowanie się na ochronie ludności w ramach obrony cywilnej, uzasadniane swobodą działania, gdy cywile są bezpieczni – wiązało się to z przygotowaniem na wypadek ataku nuklearnego, chemicznego lub biologicznego (Szwajcaria planowała posiadanie własnej bomby atomowej). Co ciekawe, na początku lat 80. XX w. Szwajcaria dysponowała miejscami w schronach dla 85% ludności, a do 1990 roku planowano zapewnić schronienie ogółowi populacji²².

Z kolei inny, współczesny przykład realizacji koncepcji obrony totalnej to rozwiązania zastosowane w Singapurze, będącym *de facto* niespełna 5,5 mln miastem-państwem²³. Przyjęte w 1984 roku w Singapurze rozwiązania wzorowano

20 G. Logofătu, *Aspecte strategice ale războiului popular de apărare* [w:] N. Eftimescu (red.), *Studii de strategie militară*, Editura Militară, București 1987, s. 103.

21 Zob. G.J. Stein, *Total defense: A comparative overview of the security policies of Switzerland and Austria*, „Defense Analysis” 1990, t. 6, nr 1, s. 17.

22 Zob. *The Swiss report: A special study for Western Goals Foundation* by Congressman Lawrence Patton McDonald, General George S. Patton, U.S.A. (Ret.) and General Lewis W. Walt, U.S.M.C. (Ret.) [online], Western Goals, Virginia 1983, witryna internet. Constitution Society, http://www.constitution.org/mil/swiss_report.htm (dostęp: 31.01.2014).

23 Zob. *The World Factbook 2013–14* [online], Central Intelligence Agency, Washington D.C. 2013, *Singapore*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sn.html> (dostęp: 31.01.2014).

na podejściach Szwecji i Szwajcarii. O wdrożeniu koncepcji obrony totalnej w przypadku Singapuru zadecydowały dwa główne powody: *Po pierwsze, jako młode państwo o małej populacji, nie jesteśmy w stanie utrzymać regularnych sił zbrojnych. Zatem musimy włączyć każdego Singapurczyka w celu zwiększenia naszej zdolności obronnej. Po drugie, charakter nowoczesnych wojen się zmienił. Wojny nie są już ograniczone tylko do pola bitwy. Natomiast potencjalny agresor może uderzyć w mniej oczywisty, niemilitarny sposób*²⁴. Uwagę zwraca sposób całościowego zorganizowania społeczeństwa (wzorowany na modelu Szwajcarii) – wyróżnia się pięć komponentów obrony totalnej: wojskowy, cywilny, gospodarczy, społeczny i obrony psychologicznej, które razem mają zapewnić spójną i wszechstronną odpowiedź na główne zagrożenie, które obecnie wskazują władze Singapuru, czyli terroryzm²⁵.

Przytoczone powyżej koncepcje obrony totalnej, przyjmowane przez byłą Jugosławię i naśladującą ją Rumunię, Szwajcarię bądź Singapur, pokazują, że można wyróżnić kluczowe założenia konstytuujące obronę totalną. Po pierwsze, w ramach obrony totalnej niezbędna jest szybka i powszechna mobilizacja. Po drugie, jest to rozwiązanie opłacalne z punktu widzenia państwa, ponieważ nie generuje kosztów utrzymywania regularnej armii. Po trzecie, koncepcja ta sprawdza się w przypadku państw małych bądź średnich, dodatkowo charakteryzujących się odpowiednimi warunkami naturalnymi, które utrudniają dostęp do ich terytorium. Po czwarte, obrona totalna jest adaptowana przez państwa, które chcą być samowystarczalne pod względem obrony (stąd koncepcja ta jest przyjmowana przez państwa neutralne, takie jak Szwajcaria), lecz obawiające się silniejszego i większego przeciwnika (obawa Jugosławii przed ZSRR). Po piąte, obronie totalnej zazwyczaj towarzyszy obrona terytorialna. Po szóste, często jej rozbudowanym elementem jest obrona cywilna. Wreszcie, obrona totalna zakłada zaangażowanie wszystkich obywateli w różnych sferach (funkcjach) życia (społecznego, gospodarczego, wojskowego, cywilnego, psychologicznego).

24 *Singapore's national security strategy: The fight against terror*, National Security Coordination Centre, Singapore 2004, s. 60, w wersji online: <http://app.nscs.gov.sg/public/download.ashx?id=48> (dostęp: 31.01.2014).

25 Zob. tamże.

Resilience (budowanie odporności)

Angielski termin *resilience* jest powszechnie stosowany w odniesieniu do zagadnień z zakresu ochrony ludności zwłaszcza w Wielkiej Brytanii. Ze względu na wyjątkowość rozwiązań przyjmowanych w ramach realizacji *resilience* pojęcie to wymaga krótkiego omówienia.

Leksykalnie angielskie słowo *resilience* na język polski tłumaczy się jako odporność, sprężystość, elastyczność. Można również spotkać się z pojmowaniem *resilience* jako reagowaniem na zagrożenia²⁶. *Resilience* przeniknęło do języka nauk społecznych z psychologii, nauk medycznych, także ekologii. Termin *resilience* upowszechnił się w odniesieniu do problematyki pomocy rozwojowej, której elementem jest pomoc w eliminacji skutków katastrof i klęsk żywiołowych. W oficjalnych dokumentach dotyczących tej materii, przyjmowanych przez władze Polski, *resilience* tłumaczone jest na język polski jako *redukowanie ryzyka występowania katastrof i budowanie odporności (resilience) na katastrofy* [...] ²⁷. Podobnie – jako „odporność” – tłumaczy się *resilience* na język polski w dokumentach przyjmowanych przez Unię Europejską (UE)²⁸. Biorąc to pod uwagę, w tekście posługiwano się frazą „budowanie odporności”, tłumacząc *resilience*.

Funkcjonujące w literaturze przedmiotu definicje *resilience* w większości zwracają uwagę na zdolność społeczności do powrotu do stanu sprzed pojawienia się zagrożenia. Australijczyk Philip Buckle wyjaśnia *resilience* jako [...] *zdolność, którą mogą mieć ludzie lub grupy [ludzkie] w celu odparcia lub odbudowy z [konsekwencji] zagrożeń i która może służyć jako przeciwwaga dla wrażliwości [na zagrożenia]*²⁹. W innym miejscu Philip Buckle, Graham Mars i Syd Smale,

26 Zob. R. Polko, *GROM w działaniach przeciwterrorystycznych*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2008, s. 90, 98.

27 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015: Solidarność, demokracja, rozwój* [online], Warszawa 20.03.2012, s. 12, witryna internet. MSZ, <https://www.polskapomoc.gov.pl/files/inne%20dokumenty%20PDF/Pomoc%20zagraniczna%202011/PWieloletni.pdf> (dostęp: 27.01.2014).

28 Na przykład zob. Komisja Wspólnot Europejskich, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie ochrony krytycznej infrastruktury informatycznej „Ochrona Europy przed zakrojonymi na szeroką skalę atakami i zakłóceniami cybernetycznymi: zwiększenie gotowości, bezpieczeństwa i odporności”*, KOM(2009) 149 wersja ostateczna [online], Bruksela 30.03.2009, witryna internet. Eur-Lex, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0149:FIN:PL:PDF> (dostęp: 27.01.2014).

29 P. Buckle, *Re-defining community and vulnerability in the context of emergency management*, „The Australian Journal of Emergency Management” 1999, t. 13, nr 4, s. 24, w wersji

przycząc definicję budowania odporności przyjętą w Australii, zauważają, że *resiliency* (*sic!*) to środek, który umożliwia szybki powrót do pierwotnego stanu³⁰. Podczas gdy ludzie, lokalne społeczności, instytucje i infrastruktura mogą być narażeni na zagrożenia i ryzyka, czyli być wrażliwi, mogą mieć również cechy, które redukują wrażliwość. To nazywamy budowaniem odporności [*resilience*] i to nie jest jedynie brak wrażliwości [*vulnerability*]. Raczej jest to zdolność, po pierwsze, do zapobiegania i łagodzenia strat i następnie, po drugie, jeśli szkoda wystąpi, [zdolność do] utrzymania normalnych warunków życiowych tak długo, jak to możliwe, i po trzecie, [zdolność do] zarządzania odbudową z [negatywnego] wpływu [zagrożeń]³¹. Można zatem wyróżnić fazy *resilience*: 1. zapobieganie, 2. łagodzenie, 3. utrzymanie funkcji społecznych, 4. odbudowa z poniesionych strat. Podkreśla się również związek *resilience* z wrażliwością (*vulnerability*) danej społeczności na zagrożenia – niektórzy autorzy proponują zastąpienie terminu „wrażliwość” pojęciem „budowanie odporności”, zwracając uwagę na jego pozytywne konotacje³².

Bardziej ogólna definicja *resilience* została zaproponowana przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Według Biura ONZ ds. Zmniejszania Ryzyka Związanego z Klęskami Żywiolowym (*United Nations Office for Disaster Risk Reduction* – UNISDR) *resilience* oznacza: *Zdolność systemu, społeczności lub społeczeństwa narażonego na zagrożenia do przeciwstawienia się, złagodzenia wpływu, przystosowania się i przewyżczenia skutków zagrożenia w odpowiednim czasie i skutecznie, w tym przez ocalenie i przywrócenie ich istotnych podstawowych struktur i funkcji*³³. Można spotkać się również z inną, szerszą interpretacją *resilience*. Program ONZ ds. Rozwoju Społecznego (*United Nations Development Programme* – UNDP) definiuje *resilience* jako *przekształcający proces wzmacniania zdolności ludzi, społeczeństw i krajów w celu przewidywania, zarządzania, od-*

online: http://www.em.gov.au/Documents/Redefining_community_and_vulnerability_in_the_context_of_emergency_management.pdf (dostęp: 31.01.2014).

30 Zob. P. Buckle, G. Mars, S. Smale, *New approaches to assessing vulnerability and resilience*, „The Australian Journal of Emergency Management” 2000, t. 15, nr 2, s. 9, w wersji online: http://www.em.gov.au/Documents/New_approaches_to_assessing_vulnerability_and_resilience.pdf (dostęp: 31.01.2014).

31 Tamże, s. 13 (podkr. aut.).

32 Szerzej zob. J. Handmer, *We are all vulnerable*, „The Australian Journal of Emergency Management” 2003, t. 18, nr 3, s. 56, w wersji online: www.em.gov.au/Documents/AJEM_Vol18_Issue3.pdf (dostęp: 31.01.2014).

33 United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR), *2009 UNISDR terminology on disaster risk reduction*, UNISDR, Geneva, 05.2009, s. 24, w wersji online: www.unisdr.org/files/7817_UNISDR_TerminologyEnglish.pdf (dostęp: 27.01.2014).

*budowy i przekształcania ze skutków wstrząsu*³⁴, czyli jako *build back better* (odbuduj lepiej). W tym ujęciu *resilience* jest przede wszystkim procesem, nie wynikiem przedsięwziętych działań.

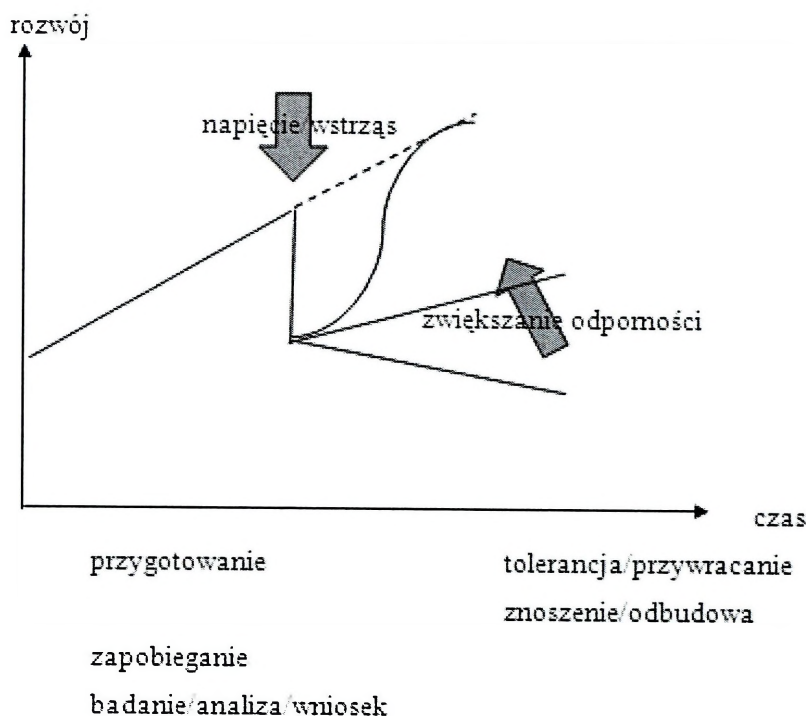
Natomiast według Unii Europejskiej, *resilience to zdolność jednostki, gospodarstwa domowego, społeczności, kraju lub regionu do powstrzymania, przystosowania, szybkiej odbudowy z napięć i wstrząsów*³⁵. Co więcej Unia Europejska, aktywnie angażując się w politykę pomocową biedniejszym i mniej rozwiniętym państwom, akcentuje, że *resilience* powinno być traktowane jako część zrównoważonego rozwoju i że należy skoncentrować się przede wszystkim na zwalczaniu przyczyn zagrożeń, a nie jedynie ich konsekwencji. *Koncepcja budowania odporności ma dwa wymiary: nieodzowna siła jednostki – ludzkiej, gospodarstwa domowego, społeczności lub większej struktury – do lepszego radzenia sobie z napięciem i wstrząsem oraz zdolność jednostki do szybkiego uporania się z konsekwencjami. Wzmocnienie odporności (i ograniczenie wrażliwości) można więc osiągnąć bądź przez wzmocnienie siły jednostki, bądź ograniczenie intensywności konsekwencji, bądź oba [te czynniki]. [...] Wzmacnianie odporności leży na styku pomocy humanitarnej i rozwojowej*³⁶. UE koncentruje się zatem na zagrożeniach wywołanych z jednej strony siłami natury, z drugiej – działalnością człowieka. W innym miejscu stwierdzono, że przez *resilience* rozumie się: [...] *zdolność jednostki, gospodarstwa domowego, społeczności, kraju lub regionu do przygotowania się na napięcia i wstrząsy, odparcie ich, przystosowanie i szybkość z nich odbudowę bez przekreślania długoterminowej szansy na rozwój*³⁷ (rys. 1).

34 Cyt. za J. Kindra, *Understanding resilience* [online], Johannesburg 4.03.2013, witryna internet. IRIN, <http://www.irinnews.org/report/97584/understanding-resilience> (dostęp: 27.01.2014).

35 European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. The EU approach to resilience: learning from food security crises*, COM(2012) 586 final [online], Brussels 3.10.2012, s. 5, witryna internet. Komisji Europejskiej, http://ec.europa.eu/europeaid/what/food-security/documents/20121003-comm_en.pdf (dostęp: 27.01.2014) (podkr. aut.).

36 Tamże.

37 *EU Council conclusions on EU approach to resilience* [online], Brussels 28.05.2013, witryna internet. EU and UN, http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_13565_en.htm (dostęp: 27.01.2014).

Źródło: The Montpellier Panel, *Growth with resilience: Opportunities in African agriculture*, Agriculture for Impact, London 2012, s. 11, w wersji online: <https://workspace.imperial.ac.uk/africanagriculturaldevelopment/Public/Montpellier%20Panel%20Report%202012.pdf> (dostęp: 27.01.2014).

Rys. 1. Paradygmat budowania odporności

Zgodnie z wykresem budowanie odporności oznacza zatem [...] *zdolność [rozwojową] [...] do przeciwstawiania się lub odbudowy z napięć lub wstrząsów, a zatem powrót do poprzedniego poziomu wzrostu*³⁸. Przez napięcie (stress) rozumie się [...] *regularne, czasami nieustanne, relatywnie małe i przewidywalne zakłócenia* [...] ³⁹, natomiast wstrząs (shock) to [...] *nieregularne, relatywnie duże i nieprzewidywalne zakłócenie* [...] ⁴⁰, takie jak np. powódź etc.

Biorąc pod uwagę przedstawione definicje *resilience*, a zwłaszcza proponowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych oraz Unię Europejską, a także oficjalną terminologię stosowaną w dokumentach zarówno Polski, jak i UE,

³⁸ The Montpellier Panel, *Growth with resilience: Opportunities in African agriculture*, Agriculture for Impact, London 2012, s. 11, w wersji online: <https://workspace.imperial.ac.uk/africanagriculturaldevelopment/Public/Montpellier%20Panel%20Report%202012.pdf> (dostęp: 27.11.2015).

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

można stwierdzić, że polski termin „budowanie odporności” najlepiej oddaje istotę działań, które kryją się pod pojęciem *resilience*, czyli umiejętności państwa i społeczeństwa, a także społeczności lokalnej do opierania się, łagodzenia skutków, przystosowania i ostatecznie przewyciężenia konsekwencji zagrożeń zarówno naturalnych, jak i wywołanych działalnością człowieka. Można zatem wyróżnić następujące elementy budowania odporności: 1. przeciwstawianie się zagrożeniom (przygotowanie na zagrożenia), 2. łagodzenie ich skutków, 3. przystosowanie i 4. przewyciężenie konsekwencji.

***Societal security* (bezpieczeństwo społeczeństwa)**

Pojęciem, powszechnym zwłaszcza w Norwegii, jest angielski termin *societal security* (fr. *sécurité sociétale*, wł. *sicurezza della società*). Przymiotnik *societal*, wywodzący się od angielskiego słowa *society* (społeczeństwo), sprawia trudności w tłumaczeniu na język polski – często jest przekładany tak samo, jak słowo *social*, czyli jako „społeczny”, przy czym w zestawieniu ze słowem „bezpieczeństwo” stanowi w takim przypadku termin „bezpieczeństwo społeczne”. Przez to pojęcie zazwyczaj rozumie się jednak sferę związaną z ubezpieczeniami społecznymi, integracją społeczną etc.⁴¹ Mogą tu zatem pojawić się niejasności terminologiczne. W polskiej terminologii można również spotkać się z pojęciem „bezpieczeństwo powszechne”. Z kolei w języku angielskim termin *societal security* jest również stosowany przez zwolenników kopenhaskiej szkoły bezpieczeństwa, którzy odnoszą go do badań tożsamości danych grup narodowościowych: *Organizacyjnym pojęciem w sektorze społecznym [societal] jest tożsamość*⁴². Wielość znaczeń przypisywanych *societal security* skłania zatem do wyjaśnienia zakresu znaczeniowego tej kategorii.

Trudności terminologiczne i zakres pojęciowy problematyki ochrony ludności stały się przedmiotem prac Komitetu Technicznego nr 223 (TC 223) Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej (*International Organization for Standardization* – ISO) powołanego w 2001 r. i ówczesnie zajmującego się

41 Na temat pojmowania bezpieczeństwa społecznego autorka pisała w innym miejscu zob. K.P. Marcuk, *Bezpieczeństwo społeczne: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski* [w:] A. Skrabacz, S. Sulowski (red.), *Bezpieczeństwo społeczne: pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012, s. 26–42.

42 B. Buzan, O. Wéver, J. de Wilde, *Security: A new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder; London 1998, s. 119.

problematyką obrony cywilnej (*civil defence*). Od 2005 roku Komitet zajmuje się problematyką określoną jako *societal security*, terminem tłumaczonym przez Polski Komitet Normalizacyjny (PKN) przeważnie jako bezpieczeństwo powszechne⁴³, lecz niekiedy można się również spotkać z tłumaczeniem tego terminu jako „bezpieczeństwo społeczne”. W 2007 roku Komitet Techniczny nr 223 wypracował pierwszy z serii dokumentów normalizacyjnych, w którego nazwie użyto terminu *societal security* w odniesieniu do problematyki zarządzania kryzysowego (ISO/PAS 22399:2007: *Societal security – Guidelines for incident preparedness and operational continuity management*); rewizji dokumentu dokonano w 2011 roku⁴⁴.

Kluczowym dokumentem porządkującym używaną terminologię jest ISO 22300:2012: *Societal security – Terminology* z 2012 roku, ponieważ definiuje terminy z zakresu ochrony ludności⁴⁵. W rozumieniu dokumentu *societal security* to *ochrona społeczeństwa przed wydarzeniami i odpowiedź na nie oraz nagłe wypadki i klęski żywiołowe spowodowane zamierzonymi lub niezamierzonymi działaniami człowieka, zagrożeniami naturalnymi i awariami technicznymi*⁴⁶. W ten sposób *societal security* odnosi się do sfery, która tradycyjnie dotyczyła problematyki ochrony ludności. W celu uniknięcia niejasności terminologicznych zdefiniowano pojęcie ochrony ludności (*civil protection*), które oznacza *przedsięwzięte środki i wdrożone systemy w celu ocalenia życia i zdrowia obywateli, ich mienia i ich środowiska przed niepożądanymi zdarzeniami*⁴⁷, przy czym przez niepożądane zdarzenia rozumie się nagłe wypadki, klęski żywiołowe i katastrofy. Ochrona ludności różni się zatem od *societal security* tym, że odnosi się do adekwatnych w sytuacji zagrożenia działań. W zakresie problematyki *societal security* Komitet wypracował łącznie siedem dokumentów normalizacyjnych.

43 Zob. Karta informacyjna KT 306 ds. Bezpieczeństwa Powszechnego i Ochrony Ludności [online], witryna internet. PKN, <https://pzn.pkn.pl/kt/?pid=kikt&id=306> (dostęp: 14.12.2013).

44 Zob. ISO/PAS 22399:2007: *Societal security – Guideline for incident preparedness and operational continuity management* [online], witryna internet. ISO, http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=50295 (dostęp: 14.12.2013).

45 Zob. ISO 22300:2012: *Societal security – Terminology* [online], witryna internet. ISO, http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=56199&commid=295786 (dostęp: 14.12.2013).

46 2.1.1. *Societal security* [w:] International Organization for Standardization, Technical Committee ISO/TC 223 Societal security, *ISO 22300:2012: Societal security – Terminology*, 2012, s. 1.

47 2.1.4. *Civil protection* [w:] tamże.

Problematyka ochrony ludności została uznana za istotną przez Europejski Komitet Normalizacyjny (*Comité Européen de Normalisation* – CEN), którego członkami są komitety normalizacyjne państw członkowskich UE oraz Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (*European Free Trade Association* – EFTA). Należy zwrócić uwagę, że CEN omawiany obszar określa jako *security of the citizen*, czyli bezpieczeństwo obywatela, jakkolwiek w nazwie właściwego komitetu technicznego pojawia się słowo *societal* obok *citizen* (obywatel) – CEN/TC 391 *Societal and Citizen Security*. W wytycznych dla dalszych prac CEN z 2013 roku posłużono się pojęciami „zarządzanie kryzysowe” (*crisis management*) i „ochrona ludności” (*civil protection*), które odnoszą się do takich zagrożeń, jak: powódzie, sztormy, kryzysy sanitarne, poważne wypadki bądź ataki terrorystyczne⁴⁸. Pojawia się również termin *societal and citizen's security*⁴⁹. Z kolei w dokumentach UE zwraca się uwagę na wymiar społeczny (*societal dimension*) polityki w zakresie sektora bezpieczeństwa⁵⁰.

Wydaje się, że zasadne jest tłumaczenie na język polski terminu *societal security* jako „bezpieczeństwo społeczeństwa” (nie „społeczne”, *sic!*). Po pierwsze, biorąc pod uwagę terminologię stosowaną przez CEN, którego członkami są komitety normalizacyjne z państw UE i EFTA, trzeba odnotować, że CEN łączy *societal security* z terminem „obywatel” w oficjalnych dokumentach (*societal and citizen's security*). Po drugie, terminem *societal* posługuje się UE, wskazując na społeczny aspekt problematyki ochrony ludności. Po trzecie, przemawiają za tym rozwiązania stosowane w państwach regionu Europy Północnej. Pojęcie „bezpieczeństwo społeczeństwa” odnosić się zatem będzie do ochrony zarówno jednostki – nawiązanie do wąskiego zakresu *human security*, powszechnego w państwach nordyckich, a zwłaszcza w Norwegii, jak i całego społeczeństwa przed szerokim spektrum zagrożeń wywołanych nie tylko działaniem sił natury, lecz także człowieka, awariami technicznymi, a także umiejętności reagowania na te zagrożenia.

48 Zob. CEN/TC 391 *Societal and Citizen Security, Mandate M/487 to establish security standards. Final report phase 2. Proposed standardization work programmes and road maps* [online] [s. l.] 5.07.2013, s. 6, witryna internet. CEN, <ftp://ftp.cen.eu/CEN/Sectors/List/SecurityandDefence/M487%20Final%20Report.pdf> (dostęp: 14.12.2013).

49 Zob. tamże, s. 46, 56.

50 Zob. European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee. Security Industrial Policy Action Plan for an innovative and competitive Security Industry*, COM(2012) 417 final [online], Brussels 26.07.2012, s. 4, witryna internet. Eur-Lex, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52012DC0417:EN:NOT> (dostęp: 16.12.2013).

Konkluzje – bezpieczeństwo funkcjonalne

Przywoływane kategorie pojęciowe, występujące w dokumentach z zakresu bezpieczeństwa państw regionu Europy Północnej, dotyczą szeroko rozumianej problematyki ochrony przede wszystkim ludności, lecz także dóbr i środowiska naturalnego. Terminem, który uwzględnia postulaty kryjące się pod omawianymi pojęciami, wydaje się być bezpieczeństwo funkcjonalne – pojęcie, które upowszechnia się w dokumentach przyjmowanych przez Unię Europejską, jest używane przez autorów skandynawskich, a także budowane jest na doświadczeniach państw regionu Europy Północnej.

Wyjaśniając termin „bezpieczeństwo funkcjonalne”, należy przede wszystkim odnieść się do pojęć bezpieczeństwa oraz funkcji. Na temat bezpieczeństwa autorka szerzej pisała w innym miejscu⁵¹. Przyjęto, że bezpieczeństwo *w znaczeniu ogólnospołecznym [...] obejmuje zaspokojenie potrzeb istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, całości, tożsamości (identyczności), niezależności, ochrony poziomu i jakości życia*⁵². W tym ujęciu bezpieczeństwo jest zatem pojmowane dynamicznie i pozytywnie, czyli dotyczy trwania, przetrwania i możliwości rozwoju podmiotu; jest więc procesem, nie stanem braku zagrożeń (ujęcie negatywne).

O żywotnych funkcjach społeczeństwa mowa zwłaszcza w dokumentach przyjmowanych w Finlandii. Funkcja, czyli zadanie do spełnienia, w warunkach suwerennych państw narodowych wiąże się ze sferą zadań państwa wypełnianych wewnątrz tego państwa i w stosunkach międzynarodowych. Można zatem mówić o funkcjach zewnętrznej i wewnętrznej państwa. Do funkcji zewnętrznych zaliczają się: dobre relacje z innymi państwami; aktywny udział w organizacjach międzynarodowych; wpływ na kształt środowiska międzynarodowego. Z kolei do funkcji wewnętrznych można przyporządkować: budowanie potencjału wojaskowego; budowanie potęgi gospodarczej; poprawę mechanizmów ustrojowych i politycznych; polityczną stabilność⁵³. Obie funkcje są ze sobą powiązane, przy czym funkcja zewnętrzna nie jest nadrzędna⁵⁴.

51 Zob. K.P. Marczuk, *Trzecia opcja: gwardie narodowe w wybranych państwach Basenu Morza Śródziemnego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 67–75.

52 R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 50.

53 Zob. K.A. Wojtaszczyk, *Bezpieczeństwo państwa – konceptualizacja pojęć* [w:] K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), *Bezpieczeństwo państwa: wybrane problemy*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009, s. 15.

54 Zob. Z.J. Pietraś, *Wyznaczniki polityki zagranicznej państwa* [w:] A. Bodnar, W.J. Szczepański (red.), *Stosunki międzynarodowe: problemy badań i teorii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 162.

Z punktu widzenia omawianej problematyki istotna jest funkcja wewnętrzna państwa, odnosząca się także do wewnętrznych aspektów bezpieczeństwa. Sferą, na którą trzeba wskazać, jest możliwość zapewnienia ciągłości funkcjonowania państwa i społeczeństwa w czasie wystąpienia zagrożeń na dużą skalę oraz po ich ustąpieniu. Chodzi tu przede wszystkim o takie zagrożenia, jak: wywołane działaniem sił natury (pożary lasów, powodzie, sztormy, burze śnieżne etc.); przemysłowe lub komunikacyjne (chemiczne bądź radiologiczne, wypadki w ruchu lotniczym, morskim etc.); ataki terrorystyczne; awarie infrastruktury (ropociągów, sieci przesyłowych energii elektrycznej), w tym awarie systemów elektronicznych. Ciągłość funkcjonowania wyraża się w możliwości wypełniania przez państwo i społeczeństwo przypisanych im zadań nawet w ekstremalnej sytuacji. Wśród zadań tych można wymienić chociażby: możliwość zaspokojenia podstawowych potrzeb ludności (zapewnienie dostępu/dostaw żywności i wody pitnej, odzieży, zakwaterowania, lekarstw); utrzymanie ciągłości funkcjonowania infrastruktury komunikacyjnej i transportowej; zapewnienie dostaw energii (kluczowe w przypadku państw nordyckich ze względu na zimny klimat); zapewnienie działalności służb ratowniczych (w tym morskich); współcześnie – co istotne zwłaszcza w przypadku państw nordyckich – także zapewnienie funkcjonowania systemów elektronicznych, w tym e-administracji i środków komunikacji elektronicznej. Funkcje te, np. w Finlandii, są określane jako żywotne, ponieważ warunkują możliwość działania państwa i przetrwania społeczeństwa. W tabeli 1 zebrano główne zadania (funkcje) wypełniane przez państwo i społeczeństwo w sytuacji kryzysowej.

Tabela 1. Główne zadania (funkcje) wypełniane przez państwo i społeczeństwo w sytuacji kryzysowej

Główne funkcje państwa i społeczeństwa w sytuacji kryzysowej	Zaspokojenie podstawowych potrzeb ludności
	Utrzymanie ciągłości funkcjonowania infrastruktury komunikacyjnej i transportowej
	Zapewnienie dostaw energii
	Zapewnienie działalności służb ratowniczych
	Zapewnienie funkcjonowania systemów elektronicznych, w tym e-administracji i środków komunikacji elektronicznej

Opracowanie własne.

Ochrona ludności, dóbr, środowiska naturalnego państw w ramach utrzymania ciągłości funkcjonowania państwa i społeczeństwa uwarunkowana jest szeregiem czynników. Czynniki te można wyodrębnić, przyjmując różne kryteria:

czasowe (historyczne, aktualne, potencjalne), przestrzenne (zasięgu, terytorialne), strukturalne (subiektywność/obiektywność oddziaływania) oraz dynamiki i intensywności oddziaływania (czynniki bezpośrednie i pośrednie)⁵⁵. Zgodnie z kryterium przedmiotowym można wyróżnić takie czynniki, jak: polityczno-prawny, gospodarczy, społeczny, kulturowy i związany z ochroną środowiska naturalnego. Inną grupę czynników stanowią: personalny (kadrowy), technologiczny, naukowy, komunikacyjny⁵⁶. Wszystkie je łączy to, że występując w danym zestawieniu i natężeniu, przyczyniają się do tego, w jaki sposób dane państwo chroni swoich obywateli i swoje wnętrze.

W przypadku państw regionu Europy Północnej czynnik polityczno-prawny wiąże się ze specyfiką ustrojową, położeniem nacisku na realizację praw człowieka i obywatelskich. W odniesieniu do materii ochrony ludności czynnik ten przejawia się w regulacjach polityczno-prawnych, administracyjnych, wzmożonej współpracy międzynarodowej dwu- i wielostronnej, w tym na forum organizacji międzynarodowych, której celem jest niesienie pomocy w sytuacjach klęsk i katastrof żywiołowych oraz kryzysów wywołanych działalnością ludzi. To także implementowanie do narodowych strategii bezpieczeństwa założeń *human security*, czyli koncepcji bezpieczeństwa zakładającej nadrzędność jednostki ludzkiej jako podmiotu bezpieczeństwa. Założenie to skutkuje tym, że podmiotem ochrony, w ramach zapewniania bezpieczeństwa wewnętrznego, staje się społeczeństwo (jest to wyraźnie widoczne np. w dokumentach przyjmowanych przez rząd Finlandii).

Z kolei czynnik gospodarczy, w odniesieniu do ciągłości funkcjonowania państwa i społeczeństwa, wiąże się m.in. z bezpieczeństwem dostaw energii dla gospodarki i ludności. Zabezpieczenie dostaw energii jest szczególnie ważne dla mieszkańców państw nordyckich, często zamieszkujących tereny charakteryzujące się trudnymi warunkami klimatycznymi (długie i mroźne zimy, burze śnieżne, silne wiatry etc.). Z drugiej strony wyraźny jest trend w dążeniu państw regionu do pozyskiwania energii w zgodzie z zasadami ochrony środowiska i uniezależnianie się od dostawców zewnętrznych (ze względu na warunki naturalne i położenie geograficzne prym wiodzie tu Islandia).

55 Zob. J. Kukułka, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 79–81.

56 Szerzej na ten temat autorka pisała w innym miejscu: zob. K.P. Marczuk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państw członkowskich Unii Europejskiej: od bezpieczeństwa państwa do bezpieczeństwa ludzi*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012, s. 81–89.

Czynnik społeczny w państwach regionu Europy Północnej odnosi się do niezakłóconego funkcjonowania społeczeństwa także w sytuacji kryzysowej. Szczególną uwagę zwraca położenie nacisku przez władze, zwłaszcza państw nordyckich, na rozwijanie systemów zabezpieczeń społecznych i budowanie państw dobrobytu społecznego (*welfare state*). Możliwość zapewnienia dostępu do opieki społecznej, edukacji, ochrony zdrowia na wysokim poziomie jest jednym z priorytetów dla władz.

Czynnik kulturowy jest związany z historią, tradycją i mentalnością ludności zamieszkującej tereny Europy Północnej. Przede wszystkim trudne warunki klimatyczne, w przeszłości zagrożenie ze strony państw silniejszych, takich jak Rosja lub Niemcy, dążenie do wspierania języków narodowych i własnej tożsamości narodowej (wyraźnie widoczne w przypadku Estonii, Litwy i Łotwy) i w związku z tym wzmacniania współpraca regionalna, często zinstytucjonalizowana, prowadzą do podejmowania przez państwa regionu Europy Północnej różnych inicjatyw, których celem jest także wzmacnianie narodowych zdolności w zakresie ochrony ludności.

Czynnik związany z ochroną środowiska naturalnego jest bardzo ważny dla władz państw regionu Europy Północnej. W szczególności ich współpraca w zakresie kwestii ekologicznych dotyczy przede wszystkim ochrony środowiska naturalnego mórz i rozwijania możliwości wspólnych przedsięwzięć w tym zakresie. Należy także podkreślić, że państwa regionu Europy Północnej przywiązują dużą wagę do problematyki zrównoważonego rozwoju, którego jednym z elementów jest właśnie ochrona środowiska naturalnego.

Główne czynniki warunkujące możliwość utrzymania ciągłości funkcjonowania państwa i społeczeństwa zebrano w tabeli 2. Trzeba pamiętać o tym, że zestawienie to może być uzupełnione o jeszcze inne czynniki, np. kadrowy lub technologiczny.

Tabela 2. Czynniki warunkujące utrzymanie ciągłości funkcjonowania państwa i społeczeństwa

polityczno-prawny	gospodarczy	społeczny	kulturowy	ochrona środowiska naturalnego
-------------------	-------------	-----------	-----------	--------------------------------

Opracowanie własne.

W terminologii Unii Europejskiej oraz w pracach naukowych autorów skandynawskich, np. Bengta Sundeliusa i Magnusa Ekengrena, dotyczących szeroko pojmowanej problematyki ochrony ludności, dóbr i środowiska w sytuacjach

zagrożeń można spotkać się z pojęciem bezpieczeństwa funkcjonalnego (*functional security*), które odnosi się do zabezpieczania i ochrony krytycznych (żywotnych) funkcji społeczeństw⁵⁷. Biorąc pod uwagę zróżnicowaną terminologię w zakresie poruszanej problematyki, omawianą wyżej, przyjęto zbiorczy termin „bezpieczeństwo funkcjonalne” na określenie koncepcji, a także działań państw regionu Europy Północnej w sferze zabezpieczania żywotnych funkcji społeczeństw. Bezpieczeństwo funkcjonalne rozumie się zatem jako zabezpieczenie trwania, przetrwania i możliwości rozwoju żywotnych dla społeczeństw funkcji, czyli zadań, które są spełniane w stanie braku zagrożenia, oraz powinny być wypełniane także w sytuacji wystąpienia zagrożenia wywołanego przez siły natury bądź działalnością człowieka, a także po ustąpieniu tego zagrożenia, jak również jest to konieczność budowania odporności społeczeństw na zagrożenia. Tym samym na bezpieczeństwo funkcjonalne składają się trzy główne elementy: po pierwsze, jest to ochrona ludności, dóbr i środowiska; po drugie, zabezpieczanie żywotnych funkcji społeczeństw również w czasie wystąpienia zagrożeń; po trzecie, budowanie odporności społeczeństw na te zagrożenia, rozumiane jako redukcja ich wrażliwości na pojawiające się zagrożenia.

Streszczenie

Ochrona ludności, dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami naturalnymi i wywołanymi działalnością człowieka jest jednym z kluczowych zadań dla władz współczesnych państw. Problematyka ta jest odmiennie nazywana i definiowana, lecz można wyodrębnić pewne kluczowe pojęcia. Można zatem mówić o: obronie cywilnej i ochronie ludności, obronie totalnej, resilience – budowaniu odporności oraz societal security – bezpieczeństwie społeczeństwa. Jednakże inny termin – bezpieczeństwo funkcjonalne – jest najbardziej pojemny i zawiera w sobie elementy wymienionych koncepcji. W artykule badano zakres pojęciowy bezpieczeństwa funkcjonalnego, koncentrując się na zagadnieniach teoretycznych. Omawiane zagadnienia poparto przykładami z państw regionu Europy Północnej, który – na potrzeby artykułu – rozumie się szeroko, a zatem obejmuje on państwa nordyckie (Dania, Finlandia, Islandia, Norwegia i Szwecja), bałtyckie (Estonia, Litwa, Łotwa) oraz Wielką Brytanię i Irlandię.

Abstract

Civil protection, protection of property and the environment from natural hazards and those that are caused by human activity are one of the key tasks for the governments of contemporary states. It is possible to indicate some key concepts such as: civil defence and

57 Zob. B. Sundelius, *Disruptions – functional security for the EU* [w:] A. Missiroli (red.), *Disasters, diseases, disruptions: A new D-drive for the EU*, „Chaillot Paper” 2005, nr 83, s. 70.

civil protection, total defence, resilience and societal security. However, it is another term – i.e. functional security – that is the broadest and includes elements of all above-mentioned concepts. In the paper a conceptual range of functional security, focusing on theoretical issues, has been explored using an example of the states of Northern Europe, which – for the purpose of the article – is understood broadly, so there are included: the Nordic countries (Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden), the Baltic States (Estonia, Latvia, Lithuania) and the United Kingdom and Ireland.

NIELEGALNA IMIGRACJA JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Wstęp

Zdaniem wielu ekspertów nielegalna imigracja jest zjawiskiem stale rosnącym, uzależnionym od geopolitycznych zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym, a także od występowania konfliktów zbrojnych na świecie. Innymi motywami, które determinują migrantów do zmiany miejsca zamieszkania są przedstawione w poniższej tabeli czynniki często określane jako push – pull factors.

Tabela 1. Model push-pull

Push-factors	Pull-factors
• konflikty międzynarodowe i okupacja • wewnętrzne konflikty zbrojne, takie jak: wojna domowa, rewolucje, konflikty narodowościowe lub etniczne • reżimy totalitarne, prześladowania polityczne, ludobójstwo • przymusowe przesiedlenia, czystki etniczne, np. w byłej Jugosławii • dyskryminacja mniejszości • dyskryminacja większości (segregacja rasowa) • działalność partyzancka i terroryzm • inne pogwałcenia praw człowieka • ubóstwo i głód • bezrobocie, niski poziom płac • klęski żywiołowe • katastrofy ekologiczne	• państwowe gwarancje minimum socjalnego • aktywny rynek pracy z wyższym poziomem płac • możliwość kształcenia się lub zdobycia zawodu • rozwój ekonomiczno-gospodarczy • łączenie rodzin • możliwości osiągnięcia dobrobytu • stabilna polityka państwa • rządy prawa • demokracja • pluralizm • skuteczna ochrona praw człowieka • przestrzeń do życia

Źródło: K. Halibronner, *Immigration and Asylum Law and Policy of the European Union*, Kluwer Law International, The Hague, London, Boston 2000, s. 16–17.

Głównymi motywami zmuszającymi migrantów do podjęcia decyzji o wyjeździe z kraju pochodzenia są m.in.: wewnętrzne konflikty zbrojne, wojny domowe, rewolucje, konflikty narodowościowe lub etniczne, reżimy totalitarne, prześlado-

wania polityczne, ludobójstwo, terroryzm a także ubóstwo, głód oraz bezrobocie¹. Oprócz wymienionych czynników w powyższej tabeli należy jeszcze dodać do tego represje i prześladowania na tle religijnym, które zmuszają imigrantów do opuszczenia kraju pochodzenia kontynent europejski postrzegany przez imigrantów jako obszar względnego bezpieczeństwa działa niezwykle przyciągająco na mieszkańców krajów objętych konfliktami zbrojnymi, problemami społeczno-ekonomicznymi oraz dotkniętych katastrofami ekologicznymi. Przybycie do Europy często stanowi dla imigrantów jedyną szansę przetrwania bądź poprawy bardzo trudnej sytuacji życiowej². Podkreślić trzeba, że przedstawione powyżej czynniki determinujące migrantów do podejmowania wędrówki międzykontynentalnej dotyczą zarówno imigrantów podejmujących swoją podróż w sposób legalny, jak i nielegalny.

Termin *'nielegalny imigrant'* jest określeniem oznaczającym osobę, która znajduje się na danym terytorium państwa jednak bez odpowiedniego zezwolenia na pobyt. Nielegalny imigrant nie musi de facto przekroczyć granicy państwa w sposób nielegalny, może on to zrobić legalnie jednak potem w drodze niepodporządkowania się obowiązującemu prawu w państwie ds. imigrantów jego status może ulec zmianie, np. imigrant wjeżdżający do kraju na podstawie wizy turystycznej i pozostający na terytorium kraju po jej wygaśnięciu bądź imigrant podejmujący pracę nieposiadający odpowiedniego zezwolenia na pracę. Należy również wspomnieć, że część środowisk społeczno-naukowych kwestionuje używanie terminu *nielegalny imigrant* ze względu na jego pejoratywny wydźwięk a także nie etyczny charakter. Uważa się, że człowiek sam w sobie nie może być „nielegalny” oraz przekonuje się, iż nazywanie tak, co prawda tylko imigrantów nielegalnych budzi uprzedzenie i niechęć społeczną względem wszystkich imigrantów³. Obecny kryzys migracyjny w Europie podsycia niepokoje społecznego takiego stopnia, że należałoby unikać zbędnego i nieuargumentowanego języka nienawiści względem imigrantów. Trzeba dodać, że obecne procesy migracyjne zachodzące w Europie

1 K. Halibronner, *Immigration and Asylum Law and Policy of the European Union*, Kluwer Law International, The Hague, London, Boston 2000, s. 16–17.

2 A. Kotowska, *Nielegalna migracja z Afryki Północnej jako wyzwanie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej* [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe wobec wyzwań współczesnego świata. Wojna, konflikt zbrojny – dylematy i wyzwania*, red. W. Kitler, M. Marszałek, Wyd. AON, Warszawa 2016.

3 J. Balicki, *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej. Humanizacja polityki migracyjnej i azylowej*, Wyd. UKSW, Warszawa 2012, s. 116.

są bardzo medialne, dlatego też wizerunek przeciętnego imigranta przybywającego do Europy nie zawsze zostaje przedstawiony w rzetelny sposób.

Problem nielegalnej migracji do Polski od kilku lat jest głównym przedmiotem zainteresowań szerokiego grona specjalistów, co wynika z nowych wyzwań, które wystąpiły na kontynencie europejskim. Pomimo tego Polska wciąż jest postrzegana przede wszystkim jako kraj emigracyjny, szczególnie od 2004 roku, kiedy to wstąpiła do Unii Europejskiej i tym samym otworzyły się zagraniczne rynki pracy dla obywateli polskich, co spowodowało masowe emigracje. Nie mniej jednak od pewnego czasu Polska odnotowuje zwiększoną liczbę napływających imigrantów. W ten proces migracyjny są wpisane zarówno migracje legalne, jak i nielegalne. Migracje nielegalne, które nie podlegając odpowiedniej kontroli mogą spowodować znaczący wzrost przestępczości, a w konsekwencji prowadzić do zagrożenia bezpieczeństwa państwa. W roku 2013 na polskich granicach zatrzymano 3,5 imigrantów nielegalnych. Jest to o 16% więcej niż w roku 2012⁴. Natomiast w 2014 roku zatrzymano w Polsce 4,3 tys. nielegalnych imigrantów, ponad 800 więcej niż rok wcześniej, z czego około 2,5 tys. stanowili Ukraińcy. Liczba nielegalnych imigrantów z Ukrainy zwiększyła się w skali roku dwukrotnie⁵. Większość nielegalnych imigrantów przybywających do granic Polski pochodzi z Ukrainy, Białorusi, Gruzji, Rosji oraz Wietnamu. Trzeba jednak pamiętać, że dokładne oszacowanie skali występowania nielegalnej migracji do danego kraju jest bardzo trudna z tego względu, że jest to proces w pełni niemierzalny. Wszystkie systemy ewidencyjne tego zjawiska opierają swoje dane na podstawie ujawnionych prób przekroczenia granicy w sposób nielegalny lub skontrolowanych przypadków nieposiadania dokumentów pobytowych. Największą liczbę danych, które pomagają w zobrazowaniu danego zjawiska zawierają statystyki prowadzone przez Straż Graniczną, której jednym z podstawowych zadań jest ochrona integralności granicy państwowej. Odpowiednio sformułowana polityka migracyjna w bezpośredni sposób powinna oddziaływać na zjawisko, jakim jest nielegalna migracja i tym samym starać się przeciwdziałać niekorzystnym efektom występowania danego zjawiska.

Stanowisko polskiego rządu odnośnie kwestii migrantów zostało przedstawione w dokumencie o nazwie: *Polityka migracyjna Polski* uchwalonym przez

4 Informacje dostępne na stronie: <http://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-okresowe/meldunek-miesieczny/> [dn. 28.11.2015].

5 Informacje dostępne na stronie: <http://zasoby.politykainsight.pl/politykainsight.pl/public-analyses/150403-imigranci-unia.html> [dn. 28.11.2015].

Radę Ministrów 31 lipca 2012 roku⁶. Dokument ten jest jedynie niewielkim wstępem do, tego jak finalnie powinna wyglądać polska polityka migracyjna. Pomimo dosyć sporej objętości – 140 stron nie określa on żadnych konkretnych wytycznych kierunków rozwoju tejże polityki. Niemniej jednak wnosi kilka istotnych uwag w kwestii imigracji zarobkowej, imigracji studentów i naukowców. Fragment dotyczący zwalczania nielegalnej imigracji porusza już wcześniej znane kierunki działań, tj. postulowanie dokonywania oceny ryzyka nielegalnej migracji w trakcie procedury wizowej, przygotowywanie konsułów do pracy w systemie VIS etc. W jednym z rozdziałów zostają omówione kategorie cudzoziemców (uchodźca, osoba korzystająca z ochrony uzupełniającej etc.). Oprócz wyżej przedstawionego dokumentu, kwestie imigracji do Polski wciąż regulują: raport Rządowej Rady Ludnościowej z 2004 roku opracowany przez Antoniego Rajkiewicza podkreślający, iż polityka migracyjna powinna zostać trwale wpisana w elementy rozwoju strategii Polski. Następnie Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki Dynamiczna Polska 2020 z 17 grudnia 2012 roku, gdzie zwraca się uwagę na nieunikniony wzrost napływu imigrantów do Polski z krajów z poza OECD⁷. W dokumencie tym jest mowa o aktywnej polityce imigracyjnej, która pozwoliłaby na wyrównanie niedoborów pracowników na rynku pracy czy też pozwoliłaby na ograniczenie zagrożeń związanych z niskim przyrostem naturalnym oraz szybko starzejącym się społeczeństwem. Co istotne zwraca się również uwagę, aby nie popełniać podobnych błędów jak Niemcy czy Francja lokując migrantów w jednym rejonie. Krytycznie również opisuje się działania Holandii i Danii, gdzie pozwala się na pozostawianie cudzoziemcom w obrębie swojej mniejszości bądź wspiera się ich zbyt aktywnie, co prowadzi do ich uzależnienia od pomocy państwa. Kwestie zwalczania nielegalnej imigracji do kraju nie są w tym dokumencie poruszane. W Strategiach bezpieczeństwa narodowego z lat 2003 i 2007 zwraca się uwagę na wzmożone ruchy migracyjne w kontekście wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa. Strategia z 2007 roku podkreśla zagrożenie wynikające z nielegalnej migracji, przede wszystkim z jej zorganizowanymi formami⁸. W części poświęconej zadaniom sektorowym wskazuje się na konieczność współpracy członków UE w zakresie polityki imigracyjnej, azyłowej

6 *Polityka migracyjna Polski* z dn. 31 lipca 2012 roku.

7 *Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki Dynamiczna Polska 2020* z 17 grudnia 2012 roku. (Załącznik do uchwały nr 7 Rady Ministrów z dnia 15 stycznia 2013 roku, pozycja 73).

8 *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007, s. 8.

i ochrony granic⁹. Strategia bezpieczeństwa narodowego RP z 2014 roku rozpatruje efektywną politykę migracyjną jako jeden z celów strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa oraz zaznacza konieczność dostosowywania tej polityki do nowych wyzwań¹⁰. W Strategii z 2014 roku jest również mowa o zmianach jakie powinny zająć np. w służbach granicznych. Punkt 136 Strategii proponuje zmianę kompetencji uczestników systemu zwalczania nielegalnej imigracji np. Straż Graniczna miałaby zostać formacją graniczno-migracyjną z znacznie poszerzonymi uprawnieniami. Oprócz wyżej wymienionych aktów normatywnych istnieje również ustaw o cudzoziemcach z dnia 12 grudnia 2013 roku, która określa zasady warunki wjazdu cudzoziemców na terytorium RP, ich przejazdu przez to terytorium, pobyt na nim i wyjazd z niego, tryb postępowania oraz organy właściwe w tych sprawach¹¹.

Nielegalna imigracja do Polski jest zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego państwa, gdyż:

- Skala nielegalnej imigracji jest trudna do oszacowania i co za tym idzie może wystąpić problem z wyznaczeniem odpowiedniej ilości sił i środków do zwalczania tego zjawiska.
- Nielegalna imigracja do Polski jest najpoważniejszym rodzajem przestępczości granicznej a jej skala wzrosła na przestrzeni kilku lat w związku z kryzysem migracyjnym w Europie. Dlatego też istnieje duże prawdopodobieństwo aktywizowania się kanałów przerzutowych prowadzących przez Polskę.
- Nielegalna imigracja jest zazwyczaj powiązana z zorganizowanymi grupami przestępczymi często o charakterze transgranicznym. Zależność ta sprawia, że nielegalna imigracja staje się intratnym źródłem dochodu dla tych grup. Jednocześnie grupy przestępcze są bardzo kreatywne w zakresie sposobów organizowania przekraczania granicy oraz szybko dostosowują się do nowych warunków. Tym samym nie ma możliwości określenia jednego, typowego sposobu działania sprawców. Dodatkową trudność stanowi nadużywanie procedur umożliwiających pobyt na terytorium Polski¹².
- Nielegalna imigracja przyczynia się do nasilenia procesu kryminalizacji – nawiązywanie kontaktów z grupami przestępczymi przez własnych obywateli.
- Wzrasta obciążenie budżetu państwa – wzrost nakładu finansowego na ośrodki recepcyjne oraz służby zwalczające nielegalną imigrację.

9 Ibidem, s. 13.

10 *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 12.

11 Art. 1 ustawy o cudzoziemcach z dnia 12 grudnia 2013 roku (Dz.U. z 2013, poz. 1650).

12 *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2014*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

- Przez Polskę przechodzi wiele szlaków przerzutowych dla nielegalnych imigrantów, co sprzyja powstawaniu nowych grup zajmujących się organizacją tego procederu.

- Przebywanie nielegalnych imigrantów na terytorium kraju bez odpowiednich dokumentów, powoduje brak dostępu np. do opieki medycznej, systemu bankowego, co zwiększa popyt na fałszywe dokumenty. Imigranci chcący uzyskać podrobione lub przerobione dokumenty znów podejmują współpracę z grupami zajmującymi się tym procederem.

- Często imigranci usiłując przedostać się do kraju, ryzykują życie na szlakach przerzutowych oraz padają ofiarami handlarzy ludźmi.

- Nielegalni imigranci pracujący na czarno w kraju nie są zarejestrowani, więc nie odprowadzają także podatku. Następuje poszerzenie szarej strefy.

- Nielegalna imigracja na terytorium Polski może być przyczyną zagrożenia terroryzmem – przykłady zamachów terrorystycznych w Paryżu, Kopenhadze, Madrycie.

- Brak możliwości podjęcia przez nielegalnych imigrantów legalnej pracy na terytorium kraju zmusza ich do podjęcia pracy niezgodnej z prawem, co można nazwać efektem spirali.

Ostatnią rzeczą, na którą należy zwrócić uwagę opisując zjawisko nielegalnej imigracji do Polski są determinanty, które wpływają na jego rozwój. Wyjaśnienie częstych porażek oficjalnej polityki migracyjnej Unii Europejskiej w tym polskiej polityki migracyjnej wymaga zbadania zjawiska nazywanego przemysłem migracyjnym. Termin ten określa grupy osób, które zarabiają na życie, organizując przepływ migrantów między kontynentami. Wśród nich znajdują się agenci biur podróży, tłumacze, agenci biur nieruchomości, prawnicy zajmujący się procedurami migracyjnymi oraz przemytnicy szmuglujący ludzi¹³. Nie należy zapominać, iż częścią, tego procesu są także instytucje bankowe, świadczące usługi przekazu, transferu pieniędzy migrantów. Rozwój przemysłu migracyjnego to układ sieci społecznych oraz ponadnarodowych, które po za inicjowaniem strumienia migracyjnego generują popyt na całą paletę usług specjalistycznych.

Z biegiem czasu przemysł migracyjny może stać się główną siłą napędzającą strumienie migracyjne. Polityka rządów ukierunkowana na ukrócenie napływu imigrantów, może wejść w konflikt z interesami ekonomicznymi grup zajmujących się organizowaniem przepływu ludzi. Wszystkie kraje Unii Europejskiej powinny zdawać sobie sprawę z tego, że procesy migracyjne są ogromną międzynarodową siecią powiązaną z rynkiem finansowym.

13 S. Castles, M.J. Miller, *Migracje we współczesnym świecie*, PWN, Warszawa 2011, s. 249.

Wnioski

Analizując dostępne materiały naukowe można całościowo spojrzeć na problematykę nielegalnej imigracji do Polski. Z czego wynikają następujące wnioski dla państwa. Po pierwsze, występowanie zjawiska nielegalnej imigracji do państwa ma wiele skutków negatywnych np. wzrost przestępczości zorganizowanej, handel ludźmi, fałszerstwo dokumentów etc. Oprócz tego państwa borykające się z nielegalnymi imigrantami muszą ponosić dodatkowe koszty, celem zwalczania tego procederu. Przeciwdziałanie tego typu zjawiskom jest dużym wyzwaniem dla sprawujących władzę rządów a także dla służb dbających o bezpieczeństwo kraju. Obecny kryzys migracyjny w Europie sprawia, że zjawisko migracji ludności stało się głównym problemem, którego rozstrzygnięcie będzie wymagało podjęcia działań długofalowych. Jeżeli Unia Europejska nie upora się z problemem imigracji to może to doprowadzić do destabilizacji regionu a nawet rozpadu Strefy Schengen bądź Unii Europejskiej. Jednym z rozwiązań, jakie można zastosować jest przykład działania jaki podjęły Węgry. Jednak czy odgradzanie się murem na granicy państwa jest rozwiązaniem problemu w dłuższej perspektywie czasu? Czy rozwiązaniem tymczasowym porównywalnym do zatykania dziurek w sitku? Polska jako członek Unii Europejskiej posiadający najdłuższą granicę zewnętrzną, powinna odgrywać główną rolę podczas tworzenia dokumentów wspólnotowych dotyczących kwestii imigracji do krajów wspólnoty i być głównym inicjatorem przeprowadzonych zmian w polityce migracyjnej Unii Europejskiej. Zjawisko nielegalnej imigracji jest procesem co wskazuje na to, że będzie ono nadal postępowało, natomiast od nas samych zależy w jak bardzo dużym stopniu będzie nam zagrażać.

Streszczenie

Migracje ludności należą do jednych z najbardziej rozpoznawalnych i znanych procesów społecznych. Są one nieodłącznym elementem procesów globalizacyjnych, tworząc zręby tzw. 'globalnej wioski'. Ich rozmiar oraz liczba z roku na rok wzrasta za sprawą: zwiększonej liczby kontaktów gospodarczych pomiędzy państwami, wpływu czynników kulturowych, społecznych oraz dzięki znacznej poprawie mobilności migrantów. Globalne trendy migracyjne wskazują na to, iż mobilność ludzi jest cechą charakterystyczną obecnych społeczeństw. Zjawiska te sprawiają, iż większość z krajów musi być przygotowana na zmiany, jakie mogą nastąpić w państwie wraz z zmieniającymi się trendami migracyjnymi. Państw w dzisiejszym świecie nie są już hermetycznymi społecznościami, których granice kraju pozostają zamknięte dla nowo przybyłych cudzoziemców. Przykładami prowadzenia takiej polityki otwartości w Europie może być istnienie Strefy Schengen, w obrębie której istnieje swobodny przepływ osób na obszarze krajów, które przyjęły rozwiązania zawarte w Układzie z Schengen. Polska

jako członek Unii Europejskiej a także akcjonariusz Układu Schengen stoi przed dużym wyzwaniem, jakie stawia jej obecna sytuacja migracyjna Europy. Jako kraj o najdłuższej granicy zewnętrznej UE a także kraj o charakterze tranzytowym jest w niezwykle dużym stopniu narażona na napływ nielegalnych imigrantów na swój obszar, a co za tym także, idzie na obszar całej Wspólnoty Europejskiej. Europa od ponad dwóch lat boryka się z wzmożoną liczbą imigrantów przybywającą do wybrzeży krajów Basenu Morza Śródziemnego. Możliwość przybycia fali nielegalnych imigrantów z obszarów afrykańskich jest częściowym skutkiem sytuacji, jaka ma miejsce w poszczególnych krajach tego kontynentu.

Nielegalna imigracja do Polski sama w sobie jest zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego RP ale oprócz, tego wraz z tym zjawiskiem powiązanych jest wiele innych negatywnych działań noszących znamiona przestępstwa – handel ludźmi, przestępczość transgraniczna, terroryzm, fałszowanie dokumentów, korupcja w organach bezpieczeństwa oraz wyzwania związane z wypadkami śmierci imigrantów próbujących przedostać się do innych krajów.

W niniejszym artykule przedstawiona zostanie krótka charakterystyka zjawiska nielegalnej imigracji do Polski, przyczyn jej występowania, oraz opis innych zagrożeń powiązanych pośrednio z tym zjawiskiem. Posłuży to do odpowiedzi na pytanie dotyczące rzeczywistego zagrożenia, jakie zjawisko to stawia dla bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.

Abstract

The aim of this article is to present and described the characteristics illegal immigration and shows his influence on the national security of the Republic of Poland.

Migrations are one of the most recognizable and well-known social processes. They are an integral part of globalization, creating the foundations of so-called. 'global village'. Their size and number from year to year increases with the case: the increased number of economic relations between countries, the impact of cultural, social, and thanks to the improvement of mobility of migrants. The most of the countries must be prepared for the changes that may occur in a country with migration processes. Poland as an EU member and shareholder of the Schengen Agreement faces a considerable challenge posed by the current situation of migration in Europe. As a country with the longest external border of the EU and a country of transit character must confront the influx of illegal immigrants in the area of his territory, and hence also for the whole territory of the European Community. Illegal immigration into Polish area is a threat to the national security of the Republic of Poland but in addition, with this phenomenon is linked to so many other negative criminal activities like – human trafficking, trans-border crime, terrorism, falsification of documents, corruption in the security agencies and the death of migrants incurred in the course of entering into other countries.

mgr Kamila WĘDERSKA

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Akademia Obrony Narodowej

KRYZYS ROSYJSKO-UKRAIŃSKI JAKO WYZWANIE DLA POLSKI I UNII EUROPEJSKIEJ

A ten kto przeoczy możliwość zapatrzwszy się na niemożliwość jest głupcem

Carl von Clausewitz

Wstęp

Krym w polityce Federacji Rosyjskiej od wieków odgrywa istotne znaczenie. Ostatnimi czasy widać to szczególnie. Z uwagi na wydarzenia ostatnich miesięcy autorka postanowiła opisać pewne mechanizmy, które charakteryzują obecną sytuację u naszych wschodnich sąsiadów. Artykuł przybliży historyczne aspekty zależności między Rosją a Ukrainą, obecną sytuację konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Istotą niniejszego artykułu jest przybliżenie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w ujęciu polityczno-militarnym oraz wykazanie jego wpływu na destabilizację bezpieczeństwa zewnętrznego Polski i Unii Europejskiej.

Podłoże konfliktu rosyjsko-ukraińskiego

W XV, XVI i XVII wieku Rosja zabiegała o Krym w zmaganiach z Turcją. W XVIII wieku zmagania o Krym równie były dominacji geostrategicznej, dlatego też Rosja ponownie weszła w konflikt z Turcją. Niezmiennie zależało jej na zdominowaniu całego basenu Morza Czarnego. W 1783 roku udało jej się pojąć miasto krymskie Chersones, któremu rok później zmieniono nazwę na Sewastopol i zbudowano w nim port morski. Założycielem miasta był późniejszy pierwszy dowódca Floty Czarnomorskiej kontradmirał Thomas McKenzie. Flota powstała 22 stycznia 1783 roku, na podstawie ukazu Katarzyny II.

Krym dla Rosji od dawna był strategicznym terenem, zarówno pod względem gospodarczym, jak i politycznym. W XIX wieku za cel Rosja postawiła sobie opanowanie Sztambułu i pobliskich cieśnin, ażeby uzyskać dostęp do Morza Śródziemnego, co otworzyłoby drogę do opanowania, w następnej kolejności,

Półwyspu Bałkańskiego, a w efekcie przejście panowania nad całym Morzem Czarnym. Jednak nie doszło do tego, gdyż w 1853 roku miała miejsce wojna krymska, którą ostatecznie zakończył marcowy kongres pokojowy w Paryżu, w 1856 roku. Ustalono wtedy neutralność Morza Czarnego, zakaz pływania na nim okrętów wojennych i utrzymywania wojskowych arsenałów morskich na wybrzeżach. Rosja utraciła swoje wpływy polityczne w akwenie Morza Czarnego. Okazała się państwem słabym pod względem militarnym, przegrała wojnę krymską. Po wojnie krymskiej zmianie uległa także liczba ludności Krymu. Na samym Półwyspie znajdowało się 550 tys. mieszkańców, z czego Rosjan było 182 tys. (65%), Tatarów 198 tys. (36%), Ukraińców 65 tys. (11,8%)¹.

Kolejnym przykładem charakteryzującym rosyjski wpływ na obszarach półwyspu była pierwsza wojna światowa. Wzmoczone dążenia emancypacyjne Tatarów oraz coraz silniejsze ruchy niepodległościowe w Kijowie wpłynęły na kwestię przynależności Krymu po upadku caratu. Po wielu zmianach i perturbacjach, 18 października 1921 roku powstała kolejny Krymska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka jako część Rosyjskiej Federacji SRR. Ustanowiona została ona dekretem Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych². Ze względów geostrategicznych i geopolitycznych, w roku 1948, władze rosyjskie nadały Sewastopolowi autonomię, co w rzeczywistości oznaczało pełne podporządkowanie tego terenu Rosji³.

Po II wojnie światowej losy Krymu były podobne do losów reszty ZSRR. Mimo że Krym przyłączono do RFSSR, to nadal był on w obszarze gospodarczym Ukraińskiej SSR w zakresie szlaków transportowych, handlowych, dostaw energii elektrycznej czy też surowców energetycznych. Z tych powodów przekazano Krym Ukrainie. 19 lutego 1954 roku, w rocznicę trzystulecia unii perejaśławskiej, Nikita Chruszczow, jako przedstawiciel władzy radzieckiej, wyrzekł się Krymu na rzecz USRR, na prawach odvodu. Republiki ZSRR wraz z Ukrainą i Krymem obrazuje poniższa mapa (rys. 1).

1 J. Kozakiewicz, *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1999, s. 134.

2 S. Chazbijewicz, *Tatarzy krymscy. Walka o naród i wolną ojczyznę*, Oficyna Wydawnicza LIKON, Poznań–Września 2001, s. 61.

3 Na podstawie: *Eastway – Przewodnik po Krymie*: <http://www.eastway.pl/deportacja-tatarow+krymskich> (18 stycznia 2010).

Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Zwi%C4%85zek_Socjalistycznych_Republik_Radzieckich (2.04.2014).

Rys. 1. Mapa ZSRR

Po rozpadzie ZSRR, w sytuacji rzeczywistej niepodległości Ukrainy, Rosjanie na terenie całej Ukrainy stanowili mniejszość narodową, natomiast na Krymie byli większością (ok. 70% ludności). Fakt ten sprawił, iż Rada Najwyższa w Rosji anulowała w 1992 roku dekret Chruszczowa. Ukraina nie uznała tej decyzji i w kwietniu 1992 roku Parlament Ukraiński na mocy ustawy przyznał Krymowi autonomię. Niestety już po czterech miesiącach została ona zawieszona i dopiero prawie dwa lata później przywrócona. Jak się potem okazało, decyzja Chruszczowa nie była korzystna dla Rosji, ponieważ w jej wyniku, po rozpadzie ZSRR, 90% zaplecza Floty Czarnomorskiej znalazło się na terytorium Krymu. Dlatego też Rosja następnie zawarła z Ukrainą układ, dotyczący dzierżawy swojej bazy w Sewastopolu na 20 lat. Był to aneks do Traktatu o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy z 1997 roku. Jak się łatwo domyślić – kolejny sposób strategicznego zagrania Rosji, by w przyszłości trzymać Ukrainę w szachu. Dziś Flota Czarnomorska odgrywa tam inne niż tylko propagandowe znaczenie.

Przynależność Krymu do Ukrainy stała się podłożem istotnych problemów. Wśród rosyjskiej i rosyjskojęzycznej ludności półwyspu miały miejsce tendencje separatystyczne, mające na celu utworzenie suwerennej jednostki państwowej

w luźnym związku z Ukrainą lub całkiem bez niego. Rozwiązanie tej sytuacji pokazują wydarzenia z początku 2014 roku⁴.

Jak twierdzi T. Kuzio, „słabością państwa ukraińskiego, oprócz oczywistego, odziedziczonego po Związku Radzieckim niedorozwoju gospodarczego, był zarówno brak tradycji państwowości, w przemożny sposób wpływający na pozycję Ukrainy w stosunkach międzynarodowych, jak i słaba niejednolita tożsamość”⁵. Podobnie sytuacja miała się na Krymie i stąd rozgrywający się obecnie scenariusz kryzysu rosyjsko-ukraińskiego.

Krym oblewa Morze Czarne od południa, a od wschodu Morze Azowskie. Oddzielony jest Cieśniną Kerczeńską od Rosji. Rozciągłość tego terenu to 210 km od północy do południa i 325 km od wschodu do zachodu. Usytuowanie Krymu obrazuje poniższa mapa.

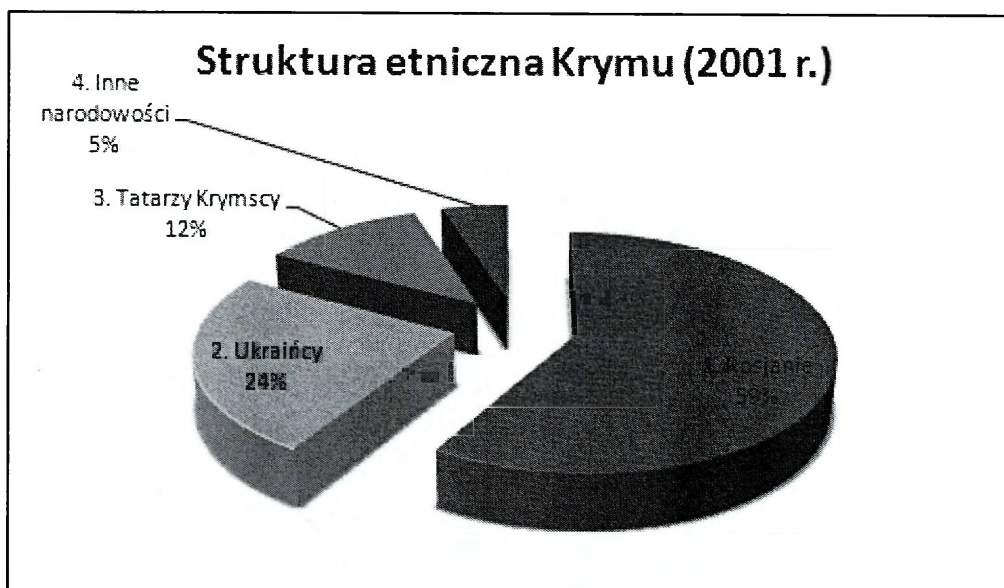
Źródło: tvn24.pl, „Krym „niepodległy” czy rosyjski? Tak, czy owak, pod kontrolą Moskwy”, tvn24.pl (28.03.2014).

Rys. 2. Usytuowanie Krymu w regionie

4 Przyłączenie Krymu do Rosji na podstawie referendum z 16 marca 2014 r.

5 T. Kuzio, *Ukraine. State and nation building*, Political Science, London–New York 1998, s. 147.

Według spisu powszechnego z 2001 roku na Krymie zamieszkują przedstawiciele ponad 125 narodowości i grup etnicznych. Największa liczba populacji to: Rosjanie – 58,5%, Ukraińcy – 24,4% i Tatarzy Krymscy – 12,1%, czyli na ogół ok. 2,5 mln mieszkańców Krymu przypada 1,450 tys. Rosjan, 576,5 Ukraińców oraz 245 tys. Tatarów Krymskich (patrz rys. 2).

Opracowanie własne.

Rys. 3. Struktura etniczna Krymu (stan na 2001 r.)

Język ludności Autonomicznej Republiki Krymu, charakteryzuje się następującymi danymi:

Tabela 1. Skład językowy ludności ARK wg spisu powszechnego z 2001 r.

Ludność	Za język rodzimy uważają (%)			
	Język swojej narodowości	Ukraiński	Rosyjski	Inny
Tatarzy Krymscy	93	0,5	5,9	0,6
Rosjanie	99,7	0,2	x	0,1
Ukraińcy	40,4	x	59,5	0,1

Opracowanie własne na podstawie: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/language/crimea/> (23.03.2012).

Język ukraiński jest uważany za ojczysty przez 10,1% całej populacji ARK, czyli obok Krymskich Tatarów, Ukraińców i Rosjan, także Polaków, Białorusinów, Bułgarów, Mołdawian, Ormian i innych. Język rosyjski za ojczysty uznało 77,0% całej populacji ARK, a krymsko-tatarski – 11,4%. Po wyżej wymienionych danych widać wyraźnie że mniejszość rosyjska na Krymie stanowi większość, co

przy wsparciu Rosji daje im wiele możliwości do realnego wpływu na politykę, ekonomię, społeczeństwo i bezpieczeństwo tego regionu. Te możliwości Rosji względem Krymu, jak też Ukrainy, są obecnie wykorzystywane przez W. Putina i Kreml.

Jesienią 2013 roku Ukraina, zgodnie z prorosyjskim nastawieniem swych władz, wstrzymała się z podpisaniem umowy stowarzyszeniowej z UE. Wywołało to protesty wśród pragnącego demokratyzacji społeczeństwa Ukrainy. Protesty z czasem zapewne osłabłyby, gdyby nie decyzja władz o użyciu specjalnych oddziałów milicji Berkut wobec niewielu już protestujących na kijowskim Majdanie. Takie działanie spowodowało znaczny wzrost nastrojów antyrządowych i eskalację protestu. Sytuacja zaogniła się. Prezydent W. Janukowycz opuścił kraj, nastąpiła zmiana władzy.

Bieg wydarzeń i zaangażowanie Rosji doprowadziły do wzrostu zaangażowania krymskich separatystów w możliwość odłączenia Krymu od Ukrainy.

Źródło: swiat.newsweek.pl.

Rys. 4. *Krym faszystowski czy rosyjski?* Według rosyjskiej propagandy taki wybór stał przed mieszkańcami półwyspu.
Na zdjęciu billboard w Symferopolu

16 marca 2014 roku w Autonomicznej Republice Krym oraz w Sewastopolu odbyło się nielegalne referendum, w którym 96,8% głosujących przy frekwencji 83,1% opowiedziało się za ich przyłączeniem do Federacji Rosyjskiej jako podmiotów federacji⁶ (patrz tabela 2).

Tabela 2. Wyniki referendum w Republice Autonomicznej Krymu 16 marca 2014 r.

Wyniki referendum w Republice Autonomicznej Krymu				
Pytanie	Głosy	uprawnionych do głosowania [w %]	oddanych głosów [w %]	ważnych głosów [w %]
Czy jesteś za ponownym zjednoczeniem Krymu z Rosją na prawach podmiotu FR?	1 233 002	80,34%	96,77%	97,47%
Czy jesteś za przywróceniem obowiązywania konstytucji Republiki Krym z 1992 roku i za statusem Krymu jako części Ukrainy?	31 997	2,08%	2,51%	2,53%
Razem głosy ważne	1 264 999	82,42%	99,28%	100%
Głosy nieważne	9 097	0,59%	0,72%	—
Razem oddane głosy	1 274 096	Frekwencja: 83,01%	100%	—
Liczba uprawnionych do głosowania	1 534 815	100%	—	—

Źródło: www.rada.crimea.ua/referendum/resultaty (2.04.2014 r.).

Ogłoszone wyniki referendum, w trakcie którego dochodziło do znaczących nadużyć, nie zostały przyjęte przez inne państwa⁷. 18 marca 2014 roku W. Putin,

6 Według danych podanych przez Małyszewa 96,77% odpowiedziało pozytywnie na pierwsze pytanie, które brzmiało: „Czy jesteś za ponownym zjednoczeniem Krymu z Rosją na prawach podmiotu Federacji Rosyjskiej?”. Na drugie pytanie: „Czy jesteś za przywróceniem obowiązywania Konstytucji Republiki Krym z 1992 roku i za statusem Krymu jako części Ukrainy?” – twierdząco odpowiedziało 2,5% głosujących; 0,7% głosów uznano za nieważne, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/rosja-anektowala-krym-rok-temu-chcialo-tego-23-proc-ankietowanych,409213.html> (25.03.2014).

7 Na podstawie: A. Wierzbowska-Miazga, *Konsekwencje aneksji Krymu*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu> (29.03.2015).

W. Konstantinow, S. Aksjonow i A. Czałyj podpisali Traktat o włączeniu Krymu i Sewastopola do Rosji⁸.

Sytuacja obecna konfliktu w ujęciu polityczno-militarnym

Od czasu aneksji Krymu przez Rosję, próbuje ona zająć wschodnie rubieże Ukrainy, wdzierając się na tereny Ługańska, Odessy i innych miast. Dochodzi do zajmowania obiektów rządowych, zamieszek, atakowania ludności cywilnej.

Ukraina potrzebuje ona pomocy państw sygnatariuszy tzw. Memorandum Budapeszteńskiego⁹, o którym obecnie mało które państwo-sygnatariusz (w tym Rosja) pamięta. Kijów oczekuje także wsparcia USA i Wielkiej Brytanii poprzez realizację przez nie zawartych w porozumieniu zobowiązań. Jak uważają analitycy OSW: *Kijów liczy również na mocniejsze zaangażowanie UE w rozwiązanie problemu. Gotowość szybkiego podpisania części politycznej umowy stowarzyszeniowej, prócz realizacji jednego z głównych żądań Majdanu, ma również służyć głębszemu wciągnięciu instytucji unijnych w kryzys na Ukrainie oraz przerzucenie na Brukselę części ciężaru i odpowiedzialności za jego rozwiązanie*¹⁰.

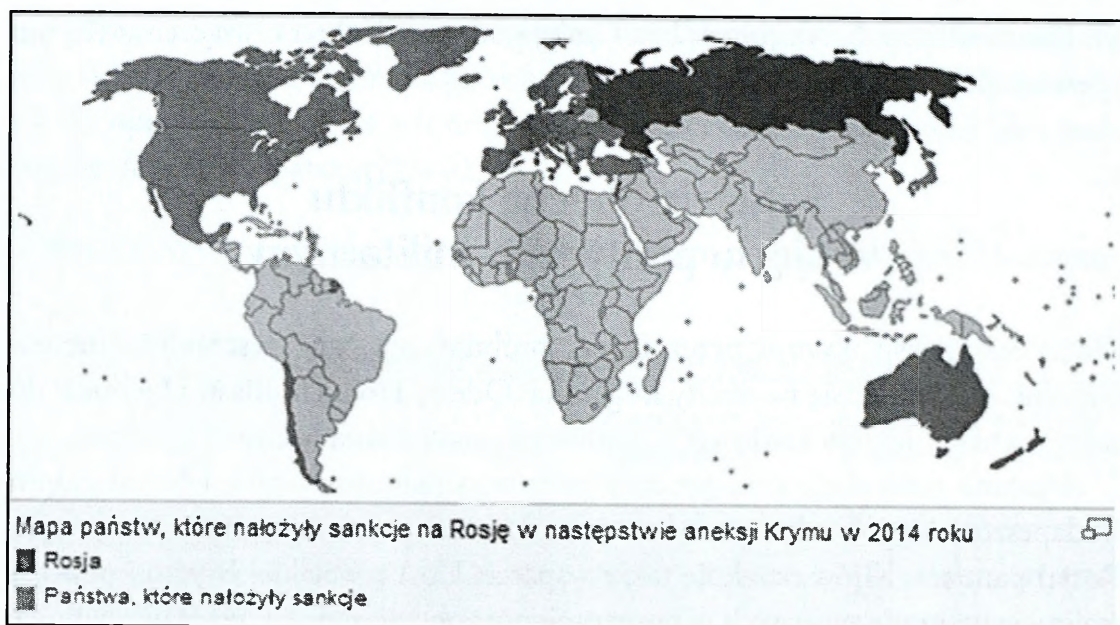
Zarówno Stany Zjednoczone, NATO, Niemcy, Polska, UE negują rosyjskie działania, państwa nakładają sankcje gospodarcze (rysunek 5) na Federację Rosyjską po bezprawnej aneksji Krymu, ale to dla Ukrainy za mało.

W ujęciu militarnym sytuacja konfliktu rosyjsko-ukraińskiego jest trudna dla Ukrainy. Dysponuje ona zdecydowanie mniejszym potencjałem militarnym, który przy okazji dnia zwycięstwa w Rosji 9 maja eksponowano. Gdyby doszło do starcia militarnego lub do wojny, jej wynik byłby do przewidzenia. Potencjały bojowe tych dwóch państw to jak porównanie Dawida z Goliatem. Według danych z 2012 roku Ukraina przeznaczyła ok. 2 mln dolarów, tj. ok. 1,1% PKB na wydatki wojskowe. Rosja natomiast 3,2% PKB, co odpowiada 68,8 mld dolarów.

8 Na podstawie: <http://www.kommersant.ru/doc/2432706> (11.05.2014).

9 Zawarte w 1994 r. międzynarodowe porozumienie przewidujące przekazanie przez Kijów arsenałów broni jądrowej Rosji w zamian za zagwarantowanie przez strony porozumienia niepodległości i integralności terytorialnej Ukrainy.

10 T. Iwański, W. Rodkiewicz, A. Wierzbowska-Miazga, A. Wilk, *Rosja wobec Ukrainy: nie tylko Krym*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-12/rosja-wobec-ukrainy-nie-tylko-krym> (30.03.2014).

Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Sanctions_2014_Russia2.png (3.04.2014 r.)

Rys. 5. Państwa, które nałożyły sankcje na Rosję

Siły zbrojne Ukrainy dysponują 140 tys. żołnierzy, podczas gdy Rosja ma ich 766 tys. Proporcja czołgów to 730 do 3300. Do tego dochodzi kilku- lub kilkunastokrotna przewaga Rosji w pozostałych sprzętach jak np.: bojowych wozach piechoty, transporterach opancerzonych, zestawach artyleryjskich, helikopterach bojowych, samolotach bojowych, a w tym bombowcach strategicznych (0:177) dla Rosji oraz w marynarce wojennej, mimo przestarzałej Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu¹¹. Podane wyżej dane różnią się nieznacznie w zależności od źródła danych. Szczegółowe ujęcie przedstawia poniższa grafika (rysunek 6).

Powyższe dane obrazują jak istotne znaczenie ma umiejętna polityka Zachodu wobec Rosji dla bezpieczeństwa regionu. Sztuką jest w tym wypadku niedopuszczenie do otwartego starcia zbrojnego, ale też na tyle skuteczna reakcja, by nie dać Rosji odczuć zezwolenia na dalsze działania wobec Ukrainy lub innych państw byłego ZSRR.

11 Na podstawie: www.wyborcza.pl (11.05.2014), SIPRI, *The military balance 2012*, [wp.pl](http://www.wyborcza.pl) (11.05.2014) oraz <http://www.bbc.com> (11.05.2014).

ARMIA UKRAIŃSKA (ZAWODOWA)

63 tys. żołnierzy sił lądowych = 10 000

686 czołgów = 1000

2,4 tys. bojowych wozów piechoty = 1000

2 tys. transporterów opancerzonych = 1000

716 zestawów artyleryjskich = 1000

72 helikoptery bojowe = 100

211 samolotów bojowych = 100

Marynarka wojenna

1 fregata, 7 korwet, 2 okręty desantowe, 5 trałowców, 1 okręt podwodny

ARMIA ROSYJSKA (POBOROWA)

395 tys. żołnierzy sił lądowych = 10 000

2,5 tys. czołgów = 1000

3,2 tys. bojowych wozów piechoty = 1000

2,8 tys. transporterów opancerzonych = 1000

7 tys. zestawów artyleryjskich = 1000

412 helikopterów bojowych = 100

1362 samoloty bojowe, w tym 177 bombowców strategicznych = 100

Marynarka wojenna

1 lotniskowiec, 5 krążowników, 13 niszczycieli, 4 fregaty, 70 korwet, 34 trałowce, 51 okrętów podwodnych, w tym 13 przenoszących pociski z głowicami nuklearnymi

Źródło: www.wyborcza.pl (11.05.2014).

Rys. 6. Porównanie potencjałów bojowych Ukrainy i Rosji

Wpływ wydarzeń na Ukrainie na bezpieczeństwo Polski i Unii Europejskiej

W obliczu wzrostu zagrożenia konfliktem zbrojnym, otwartą agresją ze strony Rosji, państwa byłego ZSRR, państwa bałtyckie oraz Polska czy Unia Europejska również czują się zagrożone. Niewątpliwie kryzys rosyjsko-ukraiński stanowi znaczne wyzwanie dla naszego kraju, ale także dla całej wspólnoty europejskiej. Specjaliści zdają sobie sprawę, iż bezpieczeństwo zewnętrzne Polski oraz UE jest zagrożone. Konflikt rozgrywa się przy granicy UE i tym samym przy

granicy Polski. Dzieli nas od niego kilkaset kilometrów. Rozprzestrzenia się dość szybko. Przy braku zatrzymania, ograniczenia działań rosyjskich oraz w sytuacji niemożności znalezienia skutecznego rozwiązania przez UE, choćby z powodu rozbieżnych interesów jej członków wobec Rosji lub Ukrainy, stajemy w strefie realnego zagrożenia. Kolejnym argumentem do takiego rozumienia sytuacji jest nieprzewidywalna polityka prezydenta Rosji, który prawdopodobnie zamierza odbudować dawne imperium.

Wczytując się w dokumenty dotyczące bezpieczeństwa i Sił Zbrojnych RP, takie jak: *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2007 roku*¹², *Wizja Sił Zbrojnych 2030*¹³ z 2008 roku, *Strategiczny Przegląd Obrony. Profesjonalne Siły Zbrojne RP w nowoczesnym państwie*¹⁴ (SPO) z 2011 roku, *Strategiczny przegląd bezpieczeństwa narodowego. Główne wnioski i rekomendacje dla Polski*¹⁵ z 2012 roku oraz *Biała księga bezpieczeństwa narodowego RP*¹⁶ z 2013 roku, odnosi się wrażenie, że nie przewidywały one takiego zagrożenia ze strony Federacji Rosyjskiej. Ponadto postulowano w nich ograniczenie liczebności armii polskiej. Czy słusznie? W jakim stopniu wyzwania płynące ze strony naszego wschodniego sąsiada możemy jako Polska, a także jako Unia Europejska zamienić w szansę, a na ile występuje ryzyko zamiany ich na realne zagrożenia? Czy potrafimy trafnie je ocenić? Jak uważa A. Zapałowski: *Zmiana sytuacji na Ukrainie dla Polski będzie miała daleko idące konsekwencje w zakresie jej bezpieczeństwa. Polska posiada obecnie armię zdolną do ograniczonych operacji międzynarodowych, ale niezdolną do skutecznej obrony państwa, z uwagi na braki rezerw mobilizacyjnych, usprzętowanie, czy też w końcu zaplanowaną jej miniaturyzację. Nie wynika to oczywiście z winy wojska, ale odpowiedzialność za to ponoszą politycy związani z ostatnimi rządami i całkowicie uzależnione od nich pod względem decyzyjności kierownictwo Ministerstwa Obrony Narodowej i poszczególnych dowództw*¹⁷.

12 *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2007 roku*, <http://www.bbn.gov.pl/pl/publikacje-i-dokumenty/dokumenty/1144,Strategia-Bezpieczenstwa-Narodowego-RP.html> (11.05.2014).

13 *Wizja Sił Zbrojnych 2030 z 2008 roku*, http://www.znp.wat.edu.pl/images/stories/Wizja_SZRP_2030.pdf (11.05.2014).

14 *Strategiczny Przegląd Obrony. Profesjonalne Siły Zbrojne RP w nowoczesnym państwie* http://gdziwojsko.files.wordpress.com/2011/05/raport_spo_14042011.pdf (11.05.2014).

15 *Strategiczny przegląd bezpieczeństwa narodowego. Główne wnioski i rekomendacje dla Polski*, www.spbn.gov.pl/download/4/13629/Wnioskiirekomendacje17.pdf (11.05.2014).

16 *Biała księga bezpieczeństwa narodowego RP*, <http://www.spbn.gov.pl/> (11.05.2014).

17 A. Zapałowski, *Konsekwencje rozpadu Ukrainy dla bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, <http://geopolityka.net/konsekwencje-rozpadu-ukrainy-bezpieczenstwa-unii-europejskiej/> (1.05.2014).

Bezpieczeństwo Unii Europejskiej, w tym Polski jako państwa członkowskiego zależne jest od rozwoju wydarzeń w konflikcie rosyjsko-ukraińskim z punktu widzenia politycznego, gospodarczego, ale także w aspekcie bezpieczeństwa, jak już wskazano wyżej. Rosja w tych, zdaje się, przemyślanych działaniach testuje skuteczność UE, Zachodu. Wiedząc o rozbieżności interesów poszczególnych państw względem sytuacji na Ukrainie i ewentualnego (nie)udzielenia jej pomocy, sprawdza, na ile może sobie pozwolić w dążeniach do odbudowy dawnego imperium. Prowokuje zamieszki w kolejnych miastach Ukrainy, starając się przejąć nad nimi kontrolę, organizując przy pomocy separatystów kolejne nielegalne referenda odnośnie aneksji i tym samym wpływa na zmianę układu sił w regionie. Władze Kremla zdają sobie sprawę z tego, że mimo obecnie nakładanych na Rosję sankcji, Europa i tak nie zaniecha z nią współpracy gospodarczej, gdyż byłoby to dla niej większy koszt, niż zajęcie przynajmniej części Ukrainy przez Rosję. To wszystko, z punktu widzenia Rosji, jest dla niej na korzyść, gdyż w dłuższej perspektywie niezgodność interesów państw UE czy NATO może doprowadzić do ich nieskuteczności i braku konsekwencji w działaniach, a w efekcie do utraty wzajemnego zaufania i w konsekwencji niechęcią USA do ich wsparcia w walce z kryzysem ukraińskim. Różne stanowiska członków UE do sytuacji na Ukrainie mogą doprowadzić do powstania odrębnych bloków charakteryzujących się różnym podejściem wewnątrz Unii do Ukrainy, a przez to zdobywaniem coraz większego wpływu przez Moskwę na politykę wewnętrzną UE. Ponadto można odnieść wrażenie, że Federacja Rosyjska prowadzi pośrednio również politykę zastraszania względem państw regionu poradzieckiego na przykładzie sytuacji Ukrainy. Te działania w połączeniu z ostatnią defiladą rosyjskich wojsk w Dniu Zwycięstwa na Placu Czerwonym oraz na Krymie mogą skutecznie zniechęcić inne republiki poradzieckie do realizacji dotychczasowych prozachodnich dążeń, budowy swej niezależności i niedostosowywania się do rosyjskich interesów. Ponadto niestabilna sytuacja na wschód od Polski i bliska obecność i zaangażowanie militarne Rosji mogą wpłynąć na gospodarkę naszego kraju, naruszenie jego bezpieczeństwa i ograniczenie rozwoju państwa.

Znamienny jest fakt przewidywania przyszłości przez W. Juszczenko, który w 2008 roku, jako ówczesny prozachodni prezydent Ukrainy, odnosząc się do rosyjskiej agresji na Gruzję stwierdził m.in., że *podważenie jedności Gruzji Ukraina powinna traktować jako podważenie jedności własnego terytorium, a zagrożenia*

*dla niepodległości jakiegokolwiek kraju, są zagrożeniami dla naszej niepodległości*¹⁸. Zapewne nie spodziewał się jak szybko ta prognoza zostanie zrealizowana...

Już w 2009 roku ówczesny prezydent Rosji D. Miedwiediew straszył w swym liście do ówczesnego prezydenta Ukrainy W. Juszczuki, że Ukraina musi wybrać: *albo przejdzie ona do szczególnych stosunków z Federacją Rosyjską, albo pozbawiona zostanie jedności terytorialnej*¹⁹. Czy zatem sama Ukraina, jak też Europa mogła się spodziewać obecnie rozgrywającego się scenariusza zmian, konfliktu u naszych wschodnich sąsiadów? Czy może ostrzeżenia rosyjskie zostały przez świat zbagatelizowane?

Podsumowanie

Krym i Ukraina w polityce Federacji Rosyjskiej, jak się przekonaliśmy, odgrywa istotne znaczenie. Uwarunkowania bezpieczeństwa Ukrainy, jak np.: gospodarczy, polityczny oraz kulturowy podział Ukrainy na „Wschód” i „Zachód”, wahające się poparcie społeczne dla ukraińskiej niepodległości czy separatystyczne tendencje Krymskich Tatarów i Rosjan, a także Zakarpackich Rusinów są czynnikami, które wpłynęły na jej dezintegrację, zagrażają jej integralności terytorialnej, politycznej, gospodarczej i społecznej. W efekcie tych przesłanek, w połączeniu z zaangażowaniem Rosji, doszło do kryzysu ukraińskiego. Echa obecnej sytuacji odbijają się niewątpliwie na bezpieczeństwie nie tylko Polski, ale całej Unii Europejskiej. Następstwa działań Rosji wobec Krymu i Ukrainy stanowią znaczące wyzwanie dla bezpieczeństwa regionu, bezpieczeństwa europejskiego i samej Polski.

Już od chwili uzyskania niepodległości Ukraina borykała się z brakiem jedności zarówno państwowej jak i narodowej. Fundamenty takiego stanu rzeczy stanowią: znaczne podziały kulturowe i polityczne ludności, zderzenie dwóch cywilizacji na obszarze Ukrainy, historyczne dziedzictwo i wynikające z tego tendencje separatystyczne w tym kraju.

Zarówno politycznie, jak i militarnie Ukraina jest państwem niepewnym, słabym, a wobec potencjału bojowego Rosji bezsilnym. Potrzebuje wsparcia ze

18 Cytat za Serwisem Informacyjnym PAP z dnia 15 sierpnia 2008 r.; <http://serwisci.pap.com.pl/cgi-bin/index.plx> (02.05.2014).

19 Na temat rosyjskiej presji wobec Ukrainy pisze m.in. ekspert OSW im. Marka Karpia w Warszawie – Piotr Żochowski. Zob. P. Żochowski, *Ukraina zaniepokojona rosnącą presją ze strony Rosji*, „Bezpieczeństwo. Biuletyn specjalny OSW” nr 16(22), 05.10.2009.

strony areny międzynarodowej, w nadziei rozwiązań dyplomatycznych, bez użycia wojsk. Czy w obliczu różnic interesów głównych graczy świata, mogących zmienić bieg wydarzeń na Ukrainie, będziemy potrafili w odpowiednim czasie znaleźć skuteczne rozwiązanie problemu, który co prawda rozgrywa się na Ukrainie, ale dotyczy bezpieczeństwa nas wszystkich? Na uwagę zasługuje fakt, że państwa Europy, niezainteresowane obecnie zakończeniem ukraińskiego kryzysu, mogą go traktować jako kartę przetargową, pole do negocjacji własnych interesów w Rosję, jak to robią np. Niemcy. Działania te mogą odbywać się na polu utrudniania, hamowania integracji Ukrainy z UE w zamian za rosyjskie warunki preferencyjne np. w obszarze bezpieczeństwa energetycznego tych państw.

Trudno przewidzieć, co przyniosą światu najbliższe miesiące w związku z kryzysem na Ukrainie. Czas pokaże. Jednak ukraińscy specjaliści obawiają się, że może dojść do realizacji scenariusza podziału Ukrainy nie tylko na wschodnią i zachodnią, ale na trzy części.

Wschodnia Ukraina zamieszkała przez ludność prorosyjską może wejść w skład Federacji Rosyjskiej, Ukraina Środkowa mogłaby zachować formalną niepodległość z marionetkowym rządem i prorosyjskimi wpływami, natomiast Ukraina Zachodnia mogłaby zatrzymać niepodległość, jednak z wieloma utrudnieniami i ograniczeniami natury zarówno politycznej jak i gospodarczej. Trzeba jednak pamiętać, że podziały wewnętrzne Ukrainy oznaczają także podziały wewnętrzne Unii Europejskiej.

Streszczenie

Krym w polityce Federacji Rosyjskiej od wieków odgrywa istotne znaczenie. Ostatnimi czasy widać to szczególnie. Z uwagi na wydarzenia ostatnich miesięcy autorka postanowiła opisać pewne mechanizmy, które charakteryzują obecną sytuację u naszych wschodnich sąsiadów oraz jej wpływ na bezpieczeństwo zewnętrzne Polski i Unii Europejskiej. Artykuł przybliży w kilku zdaniach historię obecności Rosji na terenach Półwyspu Krymskiego, sytuację obecną konfliktu w ujęciu polityczno-militarnym oraz jest próbą wykazania wpływu wydarzeń na Ukrainie na bezpieczeństwo Polski i Unii Europejskiej.

Abstract

The Crimea in the politics of the Russian Federation from long time is playing material meaning. Lately we can see it peculiarly. Due to events of recent months the author decided to describe certain mechanisms which are describing the current situation at our eastern neighbours and its impact on the external security of the Polish and the European Union. Article brings in a few sentences about the history of the presence of Russia in areas of the Crimean Peninsula, the current situation in terms of political-military conflict and is an attempt to demonstrate the impact of events in Ukraine on Polish and the European Union security.

ZNACZENIE TERENU ZURBANIZOWANEGO W OPERACYJNYM PRZYGOTOWANIU OBSZARU KRAJU DO OBRONY I MOŻLIWOŚCI JEGO OBRONY SIŁAMI OBRONY TERYTORIALNEJ

*Armia obronna niemająca twierdz ma setki miejsc czu-
łych, jest ciałem bez pancerza¹*

Carl von Clausewitz

*Jeżeli nieprzyjaciel posiadał pod dostatkiem czasu na
przygotowanie do obrony dużych miast to przekształcał je
w twierdze²*

Eike Middledorf

*A najgorsze jest obleganie twierdzy. Warowne miasta nale-
ży atakować tylko wtedy, kiedy nie ma innego wyjścia³*

Sun Zi

W sztuce wojennej terytorium zawsze posiadało kluczowe znaczenie. Jego umiejętne wykorzystanie decydowało i decyduje o zwycięstwie lub klęsce walczących stron. Znamienne pozostają słowa Hannibala: pozwólmy ziemi walczyć samej. Jednakże same właściwości terenu mogą okazać się niewystarczające dla zwielokrotnienia możliwości bojowych wojsk (zarówno operacyjnych, jak i terytorialnych), jeśli nie zostaną właściwie urządzone. Operacyjne przygotowanie obszaru kraju do obrony (OPOK) jest jedną z podstawowych, wraz z wojskami operacyjnymi i wojskami obrony terytorialnej, kategorii strategicznej obrony państwa. Stanowi formę przygotowań terytorium państwa i jego instytucji do obrony i ochrony narodowej. Tym samym umożliwia obrońcy urządzenie terenu, w sposób umożliwiający uzyskanie znacznej przewagę nad agresorem – zarówno poprzez zwielokrotnienie potencjału

1 C. v Clausewitz, *O wojnie*, Test, Lublin 1995, s. 480.

2 E. Middledorf, *Taktyka w kampanii rosyjskiej*, MON, Warszawa 1961, s. 241.

3 Sun Zi, *Sztuka wojenna*, Etiuda, Kraków 2003, tłum., R. Stiller, s. 37.

bojowego wojsk własnych, ułatwienie sobie manewru i mobilizacji, jak również poprzez paraliż wojsk przeciwnika. Pojęcie OPOK może zostać użyte dla określenia: strategicznej kategorii obrony narodowej, strategicznego środka obrony narodowej, funkcjonalnym, przedmiotowym, informacyjnym a także części planowania operacyjnego. Postrzegane w roli strategicznej kategoria obrony narodowej oznaczać będzie obszar wiedzy i sztuki utrzymania obiektów, urządzeń i instytucji infrastruktury, które mogą zapewnić systemowi obronnemu państwa dogodne warunki zarówno do przygotowania jak i prowadzenia ochrony i obrony narodowej. Zgodnie z maksymą Petera F. Drucknera: *Misja definiuje strategię a strategia definiuje strukturę*⁴, co oznacza, że operacyjne przygotowanie obszaru kraju do obrony musi zostać uwzględnione w procesie tworzenia i realizacji narodowej strategii obrony Polski. Należy zauważyć, że zgodnie ze słowami S. Mossora: *zaniedbania strategii mogą doprowadzić do przegranej wojny jeszcze w czasie pokoju*⁵, to stworzenie narodowej strategii wojskowej i jej konsekwentna realizacja powinny być obecnie priorytetem dla Polski. Miasta posiadają kluczowe znaczenie dla strategii obrony RP, przez co realizacja zadań z zakresu OPOK musi uwzględniać je w szczególnym stopniu.

Konieczność obrony i ochrony miast w strategii obrony Polski

Szczególnie istotne przy projektowaniu charakteru operacyjnego przygotowania obszaru kraju do obrony w Polsce powinno być przygotowanie terenu zurbanizowanego. Wynika to zarówno z doświadczeń historycznych, jak i bieżących potrzeb w tym zakresie. Niestety, w polskim dyskursie obronnym i historycznym często spotykany jest pogląd, że obrona miast jest szkodliwa i prowadzi jedynie do zadania strat zamieszkującej je ludności cywilnej. Jednak z doświadczeń historycznych wynika, że obronne przygotowania miast nie tylko nie zwiększają ryzyka ich zniszczenia w razie prowadzenia działań wojennych, lecz przyczyniają się do ich przetrwania⁶, o czym mogą świadczyć liczne przykłady z niedawnej, tragicznej historii miast ogłoszonych niebronionymi (otwartymi), takich jak Wieluń w 1939 roku. Mimo statusu miasta niebronionego nie uniknął on bestialskiego

4 P.F. Drucker, *Zarządzanie w XXI wieku. Wyzwania*, MT Biznes, Warszawa 2009, s. 16.

5 S. Mossor, *Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny*, MON, Warszawa 1986, s. 206 [za:] J. Marczak, R. Jakubczak, *Raport strategiczny: Siły Zbrojne RP w drugiej dekadzie XXI wieku. Koncepcja strategiczna obrony terytorialnej RP*, AON, Warszawa 2014, s. 45.

6 J. Marczak, *Obrona miast w obronie powszechnej Polski*, AON, Warszawa 1995, s. 8.

bombardowania (należy zauważyć, że jako pierwszy zaatakowany został szpital miejski – dobrze widoczny z uwagi na krzyż wymalowany na dachu budynku) i spowodowanych przez nie ogromnych zniszczeń. W czasie kampanii niemieckie lotnictwo zbombardowało łącznie 158 niebronionych miejscowości. Nadawanie miastom statusu „otwartych” nie chroniło ich mieszkańców ani zgromadzonych w nich dóbr materialnych przed brutalnością ze strony agresora. Przeciwnie, prowadziło jedynie do wzrostu poczucia bezkarności wojsk przeciwnika a tym samym do nasilenia się represji wobec ludności cywilnej zajmowanych miast. Woluntarystyczne koncepcje „obłaskawienia” agresora poprzez zaniechanie obrony miasta zostały określone przez R. Jakubczaka i J. Marcza jako: graniczące z samoobłądą i tchórzostwem⁷. Należy zauważyć, że uległość wobec agresora, czy możliwość szybkiego uchwycenia przez niego danego miasta, bądź jego dzielnicy, też nie jest gwarantem łagodniejszego traktowania ludności. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż warszawska dzielnica Wola, która najdłużej pozostawała pod niemiecką kontrolą podczas powstania warszawskiego, stała się miejscem największej, pojedynczej zbrodni popełnionej przez hitlerowskie Niemcy na ludności polskiej, dokonanej w dniach 5–7 sierpnia 1944⁸, gdzie ofiarą padło od 30 do 65 tys. cywili⁹.

Nieprzygotowane do obrony i pozostawione „otwartymi” miasta w 1939 roku w Polsce nie przyczyniły się do poprawy warunków przetrwania ludności ani nie „obłaskawiły” agresora. Co gorsza decyzja o pozostawieniu miast niebronionymi pozbawiła Wojsko Polskie ważnego atutu jakim jest możliwość długotrwałej obrony obleżonych miast, przez co wojska niemieckie mogły osiągnąć niesamowitą szybkość w zajmowaniu naszego terytorium. F.O. Miksche zauważa: *Polski sztab generalny miał nadzieję, że zdoła obronić granice kraju. Mało tego wyobrażał sobie nawet, że będzie w stanie przeprowadzić kontrofensywę na terytorium niemieckie. Strategia jego opierała się na przypuszczeniu, że mocarstwa zachodnie szybko zaatakują linię Siegfrieda i zwiążą gros sił Wehrmachtu*¹⁰. Należy w tym miejscu dodać, że sojusznicze plany ofensywy polsko-francuskiej zakładały „miniaturową” liczącą 100 żołnierzy armię niemiecką ograniczoną traktatem wersalskim. Przesadnie rozproszone polskie ugrupowanie zostało pobite: *z taką szybkością, że nie było*

7 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona Terytorialna Polski na progu XXI wieku*, Bellona, Warszawa 1995, s. 171.

8 P. Gursztyn, *Rzeź Woli. Zbrodnia nierozliczona*, Demart, Warszawa 2014, s. 185.

9 Tamże, s. 196–198.

10 F.O. Miksche, *Uwaga: broń atomowa*, MON, Warszawa 1958, s. 71–72.

nawet czasu, aby podjąć strategiczne przeciwdziałanie¹¹. Gdy agresor znajdował schronienie i zapasy w zdobywanych bez walki polskich miastach, polskie wojska operacyjne znajdowały się w stanie permanentnego ruchu (często przybierającego formę niekontrolowanego odwrotu) kierując się na otwarte, nieprzygotowane rubieże, nękani ciągłymi atakami Luftwaffe. Rozbite jednostki były kierowane na *lasy i mokradła*, gdzie nie miały możliwości uzupełnienia i odzyskania zdolności bojowej. Spowodowało to, że większość polskich związków taktycznych zostało zniszczonych podczas wyczerpujących marszów. R. Jakubczak i J. Marczak zauważają, że: *o skutkach bagatelizowania problemu obrony miast zdano sobie sprawę [...] dopiero wtedy, gdy agresor był na przedpolach Warszawy*¹². Wtedy też sięgnięto po wszystkie możliwe zasoby obronne miast: materiałowe (w tym fortyfikacyjne) i osobowe, jednak zostało to wymuszone przez konieczność w obliczu całkowitego upadku państwa, wbrew założeniom strategicznego planu obronnego „Z”. Obrona okrężna stolicy była improwizowana *ad hoc*, jednak niecałe sto tysięcy żołnierzy było w stanie utrzymać miasto przez 20 dni (8–28 września 1939), pomimo, że Niemcy przeznaczili do oblężenia Warszawy aż jedenaście dywizji wspartych przez dwie floty powietrzne.

Historia wojen uczy nas, że obrona miast pozostaje jedną z najskuteczniejszych strategii obrońcy. R. Jakubczak i J. Marczak zauważają, że skoro „najgorszą strategią” dla agresora jest atak na miast (wg Sun Tzu), to należy wyciągnąć wniosek, że najlepszą strategią obrońcy jest powszechna obrona miast¹³. C. v. Clausewitz uznaje miasta za klucze do kraju. Ma to szczególne znaczenie w dzisiejszej sztuce wojennej, gdzie zniknęły fronty¹⁴ znane z wojen światowych, wojny koreańskiej czy iracko-irańskiej zaś działania zbrojne zmieniły swój charakter z liniowego na ogniskowy. Stanowiące clausewitzowskie „klucze do kraju” i najważniejsze węzły komunikacyjne miasta posiadają także wyjątkowe walory obronne umożliwiające utrzymywanie ich stosunkowo niewielkimi siłami niwelując tym samym przewagę liczebną i techniczną agresora. To właśnie walki o miasta stanowiły punkty

11 Tamże, s. 72.

12 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona Terytorialna Polski...*, wyd. cyt., s. 171.

13 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona terytorialna – nowy element systemu militarnego RP*, Bellona, Warszawa 1996, s. 37.

14 Za ostatni konflikt zbrojny, gdzie można było wyraźnie dostrzec podział na front i strefę przyfrontową należy uznać wojnę między Irakiem i Iranem w latach 1980–1988. W latach 1990–1991 irackie wojska przygotowały front, jednak dowodzona przez amerykańską koalicję nie podjęła tego charakteru walki i kampania miała charakter ogniskowy. Zgodnie z założeniami „imperatywu strategicznego” – zwyciężaj strategię strategią – iracki plan został w ten sposób zniweczony.

zwrotne II wojny światowej (Kijowski Rejon Umocniony broniony przez zaledwie 30 tys. żołnierzy – dzięki swoim 71 dniom obrony zaangażował znaczną liczbę wojsk niemieckich i odciążył ważne odcinki frontu. Wielkie miasta zmienione w twierdze – Moskwa, Leningrad, Stalingrad – sprawiły, że siła Wehrmachtu została złamana). XX i XXI wiek także obfitowały w przykłady walk o miasta, które przesądzały o wynikach danych konfliktów.

Należy zaznaczyć, że wymienione argumenty przedstawiające walory obronne terenu zurbanizowanego oraz przykłady katastrofy spowodowanej oddawaniem miast bez walki nie wyczerpują tematu. Oddawanie miast bez walki jest niedopuszczalne także z powodu ich politycznego i ekonomicznego znaczenia. Obecnie w Polsce zamieszkuje w nich 61,1% obywateli. W naszym kraju znajduje się 915 miast (stan na rok 2014)¹⁵, co powoduje, że na jedno miasto przypada średnio 352,54 km² powierzchni kraju. Wraz z zabudową komunikacyjną teren zabudowany stanowi ponad 6% powierzchni Polski¹⁶. Odległość między centrami sąsiadujących ze sobą miejscowości wynosi ok 2 km, zaś między centrami miast – ok 20 kilometrów¹⁷. Tym samym tworzą one stosunkowo gęstą sieć dogodnych do obrony punktów, których gęstość jest zróżnicowana w poszczególnych województwach, jednak samo jej istnienie musi zostać uwzględnione w planowaniu obronnym. Sama liczba miast i miejscowości oraz zajmowana przez nie przestrzeń powoduje, że niemożliwe jest ich omijanie we współczesnym konflikcie zbrojnym. Już w czasie II wojny światowej w miastach toczyło się 40% działań bojowych¹⁸. Po zakończeniu wojny następował dalszy rozwój terenów zurbanizowanych i związany z nim nieuchronnie – wzrost liczby działań zbrojnych, które były w nim prowadzone. Po 1945 roku działania w terenie zabudowanym stanowiły aż 90 procent ogółu działań militarnych na świecie¹⁹. Tereny zurbanizowane mają duże znaczenie jako skupiska sieci drogowej, stanowiąc decydujące dla powodzenia działań wojennych węzły komunikacyjne, przez co ich uchwycenie niechybnie będzie stanowiło cel działań agresora. A. Wrona zauważa, że miasta kumulują wokół siebie takie czynniki jak: gęstość zaludnienia, okręgi i ośrodki przemysłowe oraz główne węzły i szlaki komunikacyjne, co oznacza, że będą de-

15 Wg Głównego Urzędu Statystycznego. <http://stat.gov.pl/> (dostęp: 12.12.2014).

16 Tamże.

17 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona terytorialna...*, wyd. cyt., s. 38.

18 B. Chocha, *Rozważania o taktyce*, MON, Warszawa 1982, s. 204.

19 G. Sobolewski, *Wybrane aspekty walki w mieście*, AON, Warszawa 2006, s. 13.

cydowały o funkcjonowaniu kraju w czasie wojny i trwałości struktur państwa w wypadku wrogiej agresji²⁰.

Planując przygotowanie miast do obrony w ramach OPOK należy pamiętać, że to właśnie w miastach i miejscowościach znajduje się gros naszego potencjału kulturalnego, ekonomicznego i społeczno-politycznego. Powoduje to, że oddawanie miast agresorowi bez walki stanowiłoby potężny cios dla naszego państwa i społeczeństwa. Parafrazując Clausewitza²¹, można powiedzieć, że idea pozostawiania miast niebronionymi i prowadzenia działań zbrojnych jedynie poza obszarami zabudowanymi w celu „oszczędzenia ludności cywilnej” wydaje się tak niedorzeczna, że gdyby nie była ona wciąż tak popularna i szeroko komentowana, zdecydowanie nie byłaby warta aż tak dogłębnej analizy.

Podsumowując, obrona miast jest koniecznością w strategii obrony Polski z uwagi na:

1) konieczność zapewnienia obrony i ochrony ludności, której nie gwarantuje ogłoszenie ich niebronionymi;

2) doświadczenie wyniesione z konfliktów przełomu XX i XXI wieku, wskazujące, że straty ludności przekraczając zwykle 90% ogólnych strat osobowych państwa lub rejonu na obszarze którego trwają działania zbrojne (np. 92% w wypadku I wojny w Czeczenii), bez względu na to, czy ludność podejmuje walkę²²;

3) posiadane przez nie strategiczne walory obronne (skoro najgorszą strategią dla agresora jest atak na umocnione miasta, to to najlepszą strategią obrońcy staje się obrona właściwie umocnionych i uzbrojonych miast) potwierdzone w historii wojen;

4) ich duże zagęszczenie: miasta i miejscowości tworzą w Polsce gęstą siatkę, zamieszkiwaną przez 61,1% ludności i stanowiącą ponad 3% powierzchni kraju – a wraz z powiązaną z nimi zabudową komunikacyjną – 6,17%²³;

5) odległości między centrami dużych miast wynoszą ok. 20 km – zaś między centrami mniejszych miejscowości – ok. 2 km, co znacząco zwiększa ich znaczenie jako punktów oparcia dla broniących się wojsk;

20 A. Wrona, *Współczesna obrona miast i udział w niej sił obrony terytorialnej*, AON, Warszawa 1998, s. 64.

21 Ideę odwołu strategicznego, niemającego współdziałać w głównym rozstrzygnięciu, uznaliśmy za niedorzeczną i to jest tak niewątpliwe, że nie próbowalibyśmy jej poddawać takiej analizie, jaką przeprowadzilibyśmy w obu tych rozdziałach, gdyby odwód taki pod osłoną innych wyobrażeń nie wydawał się czymś korzystnym i gdyby nie pojawiał się tak często w rzeczywistości. C. v. Clausewitz, *O wojnie*, Mireki, Warszawa 2010, s. 162.

22 Tamże, s. 39.

23 Prawie 1/3 terytorium Polski pokryta jest zabudową lub zadrzewieniem.

6) charakter zabudowy miast i miejscowości w Polsce. Jest on w większości betonowy lub murowany, dodatkowo większość płotów i parkanów także jest murowana lub stalowa. Ponadto luźny charakter zabudowy i zróżnicowanie wysokości sprawiają, że ich obrona jest znacznie prostsza niż ciasno zabudowanych wokół rynku miast w II RP czy drewnianej, łatwopalnej zabudowy ówczesnych wiosek. Zabudowa „bunkrowa”²⁴ (określenie prof. J. Marcza), charakteryzująca się licznymi piwnicami i ciężkimi ścianami nośnymi bardzo sprzyja działaniom obronnym, co pokazują przykłady działań zbrojnych toczonych współcześnie na Ukrainie a wcześniej w b. Jugosławii, Gruzji i Czeczenii;

7) możliwość ukrycia wojsk zapewnianą przez teren zabudowany, zarówno dla piechoty jak i pojazdów, przed obserwacją przeciwnika a także rażeniem za pomocą lekkiego uzbrojenia;

8) konieczność obrony terenów miejskich nie należy rozpatrywać jako „odosobnionych epizodów”. Obrona pojedynczego miasta, na którym przeciwnik może skupić wszystkie swoje siły (Warszawa w czasie powstania w 1944, Vukovar 1991, Grozny 1999–2000) jest skazana na porażkę, dlatego też celem obrońcy powinna musi być stworzenie systemu miast przygotowanych do obrony okrężnej;

9) przygotowanie systemu przygotowanych do obrony miast i miejscowości mogących pełnić rolę twierdz spowoduje powstanie dylematu u agresora: czy oblegać miasta kolejno, tracąc tym samym cenny czas czy też podzielić swoje siły oblegając jednocześnie większą liczbę miast, jednocześnie osłabiając swoją przewagę miejscową? Jeśli wybierze tę drugą opcję, wówczas ulega rozbiciu koncepcja pobicia słabszych sił obrony w kilku bitwach „generalnych” i odniesienia w ten sposób szybkiego, decydującego zwycięstwa. Celem obrońcy musi być rozbicie wojny na „tysiące walk” toczonych na rozległej przestrzeni. T. Kościuszko stwierdził: *Trzeba poświęcić wiele, aby obronić wszystko*²⁵;

10) zapewnienie niezbędnego czynnika odstraszenia (zniechęcania) dla państwa średniej wielkości, takiego jak Polska, jest możliwe wyłącznie w oparciu o powszechny wysiłek ludności.

Wynika stąd konieczność uwzględnienia przygotowanej obrony miast w koncepcji obrony Polski. Aby maksymalnie wykorzystać atuty obronne miast ich obrona powinna przyjąć charakter obrony powszechnej. Nieuwzględnienie ich

24 J. Marczak, *Obrona miast w obronie powszechnej Polski*, AON, Warszawa 1995, s. 8.

25 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona terytorialna...*, wyd. cyt.

znaczenia byłoby katastrofalnym błędem, powtórzonym po raz kolejny. To właśnie bezbronne miasta w 1939 stały się jedną z najważniejszych przyczyn „piorunującej klęski wrześniowej”, jak określił ją gen. W. Sikorski.

Możliwości obrony miast – przygotowania zawczasu w ramach OPOK

C. v. Clausewitz stwierdził: *Tam gdzie natura czyni wiele, nie tyle przecież, ile sobie tego życzymy, przychodzi nam z pomocą sztuka fortyfikacyjna*²⁶. Obecnie fortyfikacyjna rozbudowa terenu wchodzi w skład inżynieryjnego przygotowania i umocnienia terytorium – jednego z przedsięwzięć realizowanego w ramach operacyjnego przygotowania obszaru kraju (OPOK). Miasto oraz jego infrastruktura naziemna jest terenem szczególnym do organizacji obrony. Historia wojen oraz wnioski z najnowszych konfliktów zbrojnych na świecie pokazują, że zarówno same miasta jak i obszary przyległe mogą być stosunkowo szybko dostosowane do obrony²⁷. W celu zachowania przejrzystości referatu należy przypomnieć definicje OPOK, jego komponenty oraz podkreślić zasadniczą rolę, jaką pełni w nim przygotowanie miast do obrony. Operacyjne przygotowanie obszaru kraju do obrony jest definiowane w różny sposób w zależności od aspektu przygotowań, jakich dotyczy. Sztab Generalny WP zaproponował następującą definicję: *Operacyjne przygotowanie obszaru kraju (OPOK) jest elementem mobilizacyjno-obronnego przygotowania państwa. Stanowi ono zespół określonych przedsięwzięć organizacyjno-inwestycyjnych realizowanych jeszcze w okresie pokoju, zapewniających dogodne warunki dyslokacji wojsk, ich mobilizacyjnego i operacyjnego rozwinięcia oraz prowadzenia działań bojowych, a także funkcjonowania gospodarki narodowej i społeczeństwa w okresie zagrożenia i wojny*²⁸. Inną, godną uwagi definicję, podaje natomiast *Zbiór podstawowych terminów z zakresu bezpieczeństwa państwa*, AON 1992: *Operacyjne przygotowanie obszaru kraju*

26 C. v. Clausewitz, *O wojnie*, Wyd. Mireki, Warszawa 2010, s. 309.

27 E. Middledorf zauważa: *W zależności od swego położenia miejscowości mogą być przekształcane w walce w punkty lub ośrodki oporu. Pod ogniem nieprzyjaciela oddziały mogą przechodzić przez miejscowości zachowując duże odległości między członami oraz w szyku rozczłonkowanych. [...] Walki o miejscowości wymagają z reguły zaangażowania dużych sił, które szybko się zużywają. [...] Natarcie na miejscowości wymaga dokładnego rekonesansu i rozpoznania. W tym celu nasze oddziały muszą rozporządzać wystarczającą ilością czasu. Zbyt pośpieszne rozpoczęcie i niedostateczne rozpoznanie zawsze się zemści.* E. Middledorf, wyd. cyt., s. 240–241.

28 J. Marczak, *Obrona Terytorialna w obronie Polski. Zestaw schematów, szkiców i tabeli*, AON, Warszawa 1995, s. 49.

do obrony to część przygotowań obronnych państwa realizowanych w celu stworzenia dogodnych warunków do stałego lub czasowego funkcjonowania wojsk, możliwości ich koncentracji oraz rozwijania i prowadzenia działań bojowych. Obejmuje ono obiekty i urządzenia logistyczne i inżynieryjne budowane w czasie pokoju i rozbudowywane w czasie zagrożenia i wojny²⁹.

W. Ślemp określił, że w myśl przytoczonych definicji, w skład OPOK wejdą obiekty i urządzenia infrastruktury obronnej kraju, inżynieryjne przygotowanie i umocnienie terytorium oraz przygotowanie logistyczne. Do pierwszej z nich zalicza się: baza koszarowa, place ćwiczeń, poligony, strzelnice, system kierowania państwem i dowodzenia wojskami, systemy łączności, system transportowo-komunikacyjny, lotniska, porty i bazy morskie, obiekty a także urządzenia obrony przeciwlotniczej. Do inżynieryjnego przygotowania i umocnienia terytorium oprócz fortyfikacji (przedsięwzięć z zakresu fortyfikacyjnej rozbudowy terenu) zaliczymy także zapory inżynieryjne i niszczenia a także drogi i przeprawy. Wreszcie w skład przygotowania logistycznego w ramach OPOK wejdą: system obsługi garnizonowej, baza produkcyjna i techniczno-remontowa, obiekty służby zdrowia, składnice i magazyny oraz obiekty produkcji, transportu i magazynowania paliw płynnych³⁰.

Tabela 1. Elementy operacyjnego przygotowania obszaru kraju wg W. Ślempa

Operacyjne przygotowanie obszaru kraju		
Obiekty i urządzenia infrastruktury obronnej kraju	Inżynieryjne przygotowanie i umocnienie terytorium	Przygotowanie logistyczne
• baza koszarowa, place ćwiczeń, poligony, strzelnice • system kierowania państwem i dowodzenia wojskami • systemy łączności • system transportowo-komunikacyjny • lotniska • porty i bazy morskie • obiekty i urządzenia systemu obrony przeciwlotniczej	• fortyfikacje • zapory inżynieryjne i niszczenia • drogi i przeprawy	• system obsługi garnizonowej • baza produkcyjna i techniczno-remontowa • obiekty służby zdrowia • składnice i magazyny • obiekty produkcji, transportu i magazynowania paliw płynnych

Źródło: W. Ślemp, *Umocnienie terytorium jako element systemu obronnego Polski*, Myśl Wojskowa 5/92, s. 43.

29 Tamże.

30 W. Ślemp, *Umocnienie terytorium jako element systemu obronnego Polski* [w:] „Myśl Wojskowa” 5/92, s. 43.

Większość z wymienionych obiektów i urządzeń infrastruktury obronnej, podobnie jak obiektów infrastruktury logistycznej, znajduje się w miastach, bądź w ich rejonie. Ich rozbudowa i zabezpieczenie będzie istotnym zadaniem w ramach OPOK. Jedną z metod ich zabezpieczenia będzie rozbudowa drugiego komponentu OPOK, jakim jest inżynieryjne przygotowanie i umocnienie terytorium. Największy potencjał obronny miasta to jego obywatele³¹. Mogą oni wykorzystać swoje szkolenie obronne, umiejętności zawodowe, znajomość terenu i wysokie morale wynikające z walki w obronie „własnego domu” dla stworzenia najlepszego możliwego systemu obronnego. Nie bez znaczenia pozostają też czynniki materialne. Istniejąca w miastach gęsta sieć ulic osłoniętych budynkami daje możliwości ukrycia ruchu zarówno piechoty, jak i pojazdów. Ponadto duża liczba zgromadzonych tam samochodów i innych pojazdów mechanicznych może zostać użyta do wsparcia manewru wojsk. Podziemna sieć telefoniczna i światłowodowa może zostać użyta do zwiększenia możliwości wojskowej łączności i utrzymywania sieci posterunków obserwacyjno-meldunkowych³². Realizacja przedsięwzięć w ramach OPOK musi być zrealizowana zarówno na potrzeby prowadzenia działań na podejściach do miast (regularna obrona na rubieżach, opóźniana wzdłuż osi dróg połączona z prowadzeniem działań nieregularnych wewnątrz ugrupowania przeciwnika), jak i uporczywej obrony wewnątrz zabudowy.

Przygotowanie miejskiej infrastruktury do celów obronnych w ramach OPOK obejmuje szeroki zakres przedsięwzięć. Podstawą do rozwijania OPOK w miastach powinny być zadania operacyjne i plany obrony tworzone przez dowództwa poszczególnych fortecznych jednostek OT (dowództwo obrony miasta) i zatwierdzane na szczeblu wojewódzkim lub okręgu wojskowego. Uwagę należy przede wszystkim zwrócić na to, by rozwinąć te obiekty i urządzenia, które będą stanowiły o trwałości obrony. Interesujące wnioski w tym zakresie posiadają autorzy niemieccy, m.in. na podstawie doświadczeń z walk na froncie wschodnim drugiej wojny światowej. E. Middledorf zauważa potrzebę włączania miast i miejscowości w system obrony w roli punktów oporu w celu stworzenia „falochronów” przed atakami przeciwnika oraz dla zapewnienia oparcia wojskom walczącym przed nimi³³. Korzyści z ich obrony ulegają dodatkowemu zwiększeniu, jeśli możliwe jest zorganizowanie w tych miejscowościach skutecznej obrony przeciwpancernej. Jako główne cechy charakteryzujące walkę w terenie zabudo-

31 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona Terytorialna Polski...*, wyd. cyt., s. 177.

32 Tamże.

33 E. Middledorf, wyd. cyt., s. 250.

wanym wymienia sprzyjające warunki do powstrzymywania wojsk pancernych i zmechanizowanych, ułatwienie prowadzenia walki z ukrycia oraz stosowania zasadzek, możliwość przygotowania domów do obrony a także niewielkie pole ostrzału wewnątrz miejscowości, ograniczoną widoczność i konieczność walki na bliskich odległościach. Zadaniem rozbudowy inżynieryjnej jest przede wszystkim przeciwdziałanie zaskoczeniu, które umożliwiłoby przeciwnikowi szybkie uchwycenie miejscowości oraz zwiększenie ochrony wojsk i ich zdolności rażenia. Prace z zakresu powinny być wykonywane przede wszystkim na przednim skraju obrony (w celu ułatwienia działań na podejściach do miejscowości) a dopiero następnie wewnątrz samej miejscowości³⁴. Za pięć priorytetowych zadań uznaje:

- 1) rozbudowę punktów i gniazd oporu na najbardziej zagrożonych odcinkach,
- 2) przygotowanie dogodnego, czystego pola ostrzału,
- 3) wzniesienie instalacji potrzebnych do prowadzenia działań na najważniejszych ulicach i drogach wylotowych (priorytetem obrońcy jest utrzymanie węzłów komunikacyjnych),
- 4) budowa dróg (przejsć między budynkami, rowów, transzei itp.) umożliwiających skryte podejście do gniazd oporu,
- 5) wykonanie, w głębi terenu zabudowanego, stanowisk dla pododdziałów wsparcia.

Jeśli obrońca dysponuje dostatecznym czasem na przygotowania E. Middledorf zaleca dodatkowo rozpocząć budowę pozycji o zarysie pierścieniowym, poprzez wykonanie systemu rowów łączących poszczególne urządzenia obronne, schronów i ukryć oraz dodatkowych punktów oporu, których pozycja powinna zostać ustalona podczas wykonywania rekonesansu przez siły obrony. Przygotowane powinno zostać stanowisko dowodzenia i rejony rozmieszczenia odwodów. W razie potrzeby mają one stanowić ostatni bastion oporu. Pozostałe zadania dotyczą: przygotowania zapór wokół gniazd i punktów oporu, wykonania otworów strzelniczych, tak by realizować plan ognia, wzmocnić ściany i sufity budynków, zabezpieczyć okna i inne otwory, tak by uniemożliwić wrzucenie granatu do środka przez nacierających żołnierzy przeciwnika, zapewnić połączenia wewnątrz budynków, przez wybite dziury na poszczególnych piętrach i ustawienie drabin. Zalecana jest także przebudowa piwnic na stanowiska bojowe oraz schrony mieszkalne, co wymaga m.in. dodania do nich specjalnych wyjść. Nie bez znaczenia pozostają przedsięwzięcia z zakresu maskowania: zalecane jest m.in. przygotowanie elementów maskujących i zasłon dla gniazd oporu, pojazdów a także

34 Tamże, s. 254.

przygotowanie zakrytych podejść w kierunku przeciwnika (w tym celu stosowane ma być burzenie murów i budowa rowów oraz transzei). Otwory kanalizacyjne niepotrzebne do działań obronnych powinny zostać zagrodzone i zaminowane. Wreszcie: zapory muszą być systematycznie rozbudowywane i udoskonalane. Ich niezbędnym wzmocnieniem powinny być przenośne barykady minowe i pułapki na pojazdy opancerzone³⁵.

Rozbudowany pod względem fortyfikacyjnym teren miasta (miejscowości) wraz z przyległym obszarem bywa określany mianem infrastruktury taktycznej. Do tej kategorii zaliczane są zapory inżynieryjne, drogi dojazdowe, wojskowe siły i środki logistyczne a także przygotowane do prowadzenia działań zbrojnych urządzenia i obiekty cywilne³⁶.

Tabela 2. Obiekty i urządzenia infrastruktury obronnej miasta

Obiekty i urządzenia infrastruktury obronnej miasta		
Obiekty przeznaczone wyłącznie do celów wojskowych	Obiekty warunkujące pracę obrony cywilnej	Obiekty cywilne
Infrastruktura systemu dowodzenia i łączności	Zapasy źródła energii	Infrastruktura systemu telekomunikacyjnego
Infrastruktura logistyki wojskowej	Budynki i rejony rozmieszczenia obrony cywilnej	Obiekty służby zdrowia
Infrastruktura systemu obrony powietrznej	Techniczne systemy powiadamiania, alarmowania i ostrzegania	Bazy techniczno-remontowe
Baza koszarowa	Budownictwo obronne	Składnice żywności i materiałów
Ośrodki szkolenia	Stanowiska kierowania obrony cywilnej	
Umocnienia obronne	Źródła wody pitnej i zbiorniki wody do celów ppoż.	

Źródło: A. Wrona, *Współczesna obrona miast i udział w niej sił Obrony Terytorialnej*, AON, Warszawa 1995.

Zasadniczym celem rozbudowy fortyfikacyjnej jest zwiększenie trwałości obrony miasta, poprzez przystosowanie części budynków do pełnienia funkcji schronowej, magazynowej i zaplecza medycznego, przygotowanie dróg dowozu i ewakuacji oraz paraliżowanie zdolności ruchu agresora m.in. przez tworzenie zapór minowych, zawałów i barykad. Należy zwrócić uwagę, że przedsięwzięcia

35 Tamże, s. 255.

36 A. Wrona, wyd. cyt., s. 171.

z tego zakresu są pracochłonne³⁷ i ich należyte wykonanie może być znacznie utrudnione, jeśli przygotowania obronne nie zostaną podjęte zawczasu. W celu opracowania właściwej koncepcji rozbudowy fortyfikacyjnej stosowane są obliczenia matematyczne. Określa się z ich pomocą znaczenie fortyfikacji polowej w celu osiągnięcia celu działań taktycznych, potrzeby rozbudowy fortyfikacyjnej terenu wraz z możliwościami wykonawczymi jednostek oraz czasu potrzebnego do wykonania danych prac³⁸. Potrzeby miast są w tym zakresie znaczne. Np. rozbudowa przedniego skraju przed granicą Warszawy powinna objąć pas o długości ok. 120 km, przy jednoczesnej konieczności wykonywania prac wewnątrz miasta, a także na punktach i węzłach obrony³⁹. A. Wrona zwraca uwagę na *dysonans między czasem i możliwościami sił wojskowych*⁴⁰. Przytacza on ciekawy przykład ćwiczenia KLON-95, w którym do realizacji prac inżynierskiego przygotowania terenu zorganizowano 15 terytorialnych oddziałów rozbudowy fortyfikacyjnej (TORF), każdy liczący 500 żołnierzy⁴¹. Pomimo iż te oddziały posiadały właściwy sprzęt do wykonania powierzonych im prac rozbudowa odbywała się w relatywnie niskim tempie. Wyciągnięto stąd wniosek tożsamy z tym jaki opisywał E. Middledorf: konieczne jest określenie kolejności wykonywania prac inżynierskich i realizowanie ich stosownie do posiadanego czasu i środków. Priorytetem powinno być ufortyfikowanie rubieży i punktów oporu przygotowanych przez wojska OT na podejściach do miasta, koncentrując się na kierunkach najbardziej zagrożonych. Dopiero po zrealizowaniu tych zadań można przystąpić do fortyfikowania luk między przygotowanymi wcześniej punktami oporu. W dalszej kolejności wykonywane mogą być prace na kierunkach w głębi miasta i ryglowe na całej głębokości obrony. Jednocześnie powinny być kontynuowane prace na głównej pozycji obronnej⁴². Jeśli wojska OT mają mieć możliwość skutecznego stosowania taktyki wpuszczania wrogich kolumn pancernych do miasta i niszczenia ich wykorzystując zaskoczenie, odpowiednio przygotowany teren oraz miny, to niezbędna jest budowa wewnątrz miasta zapór fortyfikacyjnych i niszczeń,

37 Por. W. Kawka, *Rozbudowa fortyfikacyjna terenu w działaniach militarnych*, AON, Warszawa 2010.

38 Tamże, s. 131.

39 M. Popiołek, H. Błuś, *Miejsce, rola i zadania sztabów i jednostek wojskowych oraz formacji OC w organizowaniu obrony miasta* [w:] „Myśl Wojskowa” 1975, nr 2, s. 112 [za:] A. Wrona, wyd. cyt. s. 173.

40 A. Wrona, wyd. cyt.

41 Z. Skotnicki, R. Korzeniowski, *Przygotowanie miasta Olsztyna do obrony w ćwiczeniu KLON-95* [w:] „Myśl Wojskowa” 1996, nr 1, s. 137 [za:] A. Wrona, wyd. cyt.

42 A. Wrona, wyd. cyt., s. 174.

których elementami są barykady (w tym barykady aktywne) oraz zapory minowe⁴³. Aby zapewnić maksymalną skuteczność obrony system zapór i niszczeń powinien być skorelowany z planem ogniowym (systemem ognia punktów oporu), tak aby kanalizować ruch przeciwnika i hamować tempo jego natarcia.

Obrona miast siłami obrony terytorialnej z wykorzystaniem OPOK

Rozpatrując możliwość przygotowania terenu zurbanizowanego do obrony w ramach OPOK należy pamiętać, że żadna pozycja nie broni się sama. Celem operacyjnego przygotowania miast do obrony jest zapewnienie kluczowego elementu polskiej siły obronnej, stanowiącej o woli obrony kraju przed agresją zbrojną, oraz zapewniającą o wiarygodności obronnej państwa. Nowoczesny system obrony państwa złożony z wojsk operacyjnych, Obrony Terytorialnej oraz operacyjnego przygotowania obszaru kraju (OPOK) do obrony, zgodnie z koncepcją: „jeży, wilków i os” Z. Brzezińskiego⁴⁴ w znacznej mierze musi polegać na możli-

43 Tamże.

44 Z. Brzeziński w wykładzie wygłoszonym w Akademii Obrony Narodowej stwierdził iż Polska powinna być zdolna do stawienia samodzielnego, długotrwałego i politycznie skutecznego oporu. Stwierdził wówczas, że: [...] *największym potencjalnym [...] zagrożeniem dla Polski byłby konflikt politycznie niejasny ze wschodnim sąsiadem, np. to, co generał Balcerowicz określa jako „kryzys – destabilizacja w pobliżu granic Polski” [...].* Zaznaczył, że: *biorąc pod uwagę przewagę militarną sąsiada nie można nawet wykluczyć wówczas – przynajmniej teoretycznie – nagłego opanowania stolicy przez silny desant.* Podkreślił wówczas znaczenie słów: *„konflikt politycznie niejasny”. Potencjalny agresor zrobi bowiem wszystko, by uniknąć reakcji sojuszu, szczególnie Ameryki. Jakakolwiek akcja zaczepna skierowana przeciwko Polsce byłaby prawdopodobnie podjęta w sposób, przy którym nie będzie od razu całkiem jasne dla sojuszu, kto jest ofiarą agresji, a kto agresorem. I dlatego też nie można przy każdym scenariuszu liczyć na automatyczną i natychmiastową reakcję sojuszników, mimo zasadniczej wiarygodności sojuszu. [...] Polska musi więc dysponować siłami zbrojnymi zdolnymi również do samotnego, lecz politycznie efektywnego oporu – nie próby obrony całej granicy, jak w 1939 r., lecz obrony opartej na: zawodowych i mobilnych jednostkach wyborowych o dużej sile ogniowej, nękających przeciwnika, kilku, z góry wybranych, miejskich ośrodkach trwałego oporu, przygotowanych na ciężkie walki uliczne oraz grupach dywersyjnych obrony terytorialnej. Mówiąc przenośnie, powyższa koncepcja obronna oparta być powinna na wilkach, na jeżach i na osach. Wilki gryzą, jeże kłują, a osy kłusują... W obecnie atlantyckiej Europie krwawy konflikt tego rodzaju, nawet jeśli z początku oceniany jako politycznie niejasny, nie byłby tolerowany dłużej niż przez kilka tygodni – ale jedynie w wypadku jego trwania.* Zob. Z. Brzeziński, *Autoreferat z okazji otrzymania tytułu doktora honoris causa Akademii Obrony Narodowej* [w:] „Polski Przegląd Dyplomatyczny” nr 3(7) 2002, s. 14.

wości sparaliżowania możliwości manewru wojsk agresora, który mają zapewnić „jeże” (przygotowane do obrony okrężnej bronione miejscowości i duże miasta-twierdze oraz operacyjny system zapór i niszczeń) poprzez prowadzenie „twardej obrony” oraz „osy” poprzez działania nieregularne w masowej skali (prowadzone zarówno przez wojska obrony terytorialnej, jak i wojska specjalne). Daje to solidne podstawy do manewru wojsk operacyjnych (określanych mianem „wilków” w koncepcji Z. Brzezińskiego). Skuteczna obrona miast i miejscowości wymaga istnienia przygotowanych zawczasu sił miejscowych, doskonale znających teren i mających czas na jego właściwe przygotowanie. Takie zadania mogą spełnić wojska obrony terytorialnej (np. w postaci batalionów fortecznych OT). Jednostki forteczne OT powinny istnieć równocześnie z jednostkami OT przeznaczenia ogólnego. W myśl tezy gen. A. Beaufre: *każda taktyka ma wartość ma wartość tylko w porównaniu z taktyką przeciwnika*⁴⁵ należy wspomnieć o tym jak obecnie przeprowadzane są operacje zdobycia miast. Wprawdzie każde miasto jest inne i trudno zastosować do nich sztywne reguły, podobne do tych dotyczących walki w terenie otwartym⁴⁶. W obecnych konfliktach zbrojnych można wyróżnić dwa podstawowe sposoby zdobywania miast:

1) zajęcie miasta z marszu przez atakujące wojska. Przykładem może być błyskawiczne uchwycenie Bagdadu przez amerykańskie wojska w 2003 roku,

2) długotrwałe oblężenie, występujące wówczas, gdy agresorowi nie udało się zaskoczyć sił obrony. Przykładem może być, trwające 16 dni (21.03.2003–06.04.2003), oblężenie Basry. Może przybrać formę zarówno okrążenia miasta w celu odcięcia dopływu nowych sił i zaopatrzenia, jak i metodycznego natarcia na miasto, wspartego uderzeniami artylerii i lotnictwa na kluczowe obiekty.

Zgodnie z tezą Napoleona: *nigdy nie robić tego, czego nieprzyjaciół chce i to z tego tylko powodu, że dlatego, że tak chce nieprzyjaciół!*⁴⁷ Nie należy dopuścić do tego by przeciwnik mógł zdobywać miasta z marszu przy minimalnych stratach, ani tym bardziej przechwytywać je niebronionymi. Ponadto doświadczenia wojny hybrydowej na Ukrainie, w których atakujące siły stosują zasadę: *wasze miasta będą naszymi twierdzami*, potwierdzają, że oddanie przeciwnikowi niebronionych

45 A. Beaufre, *Odstraszanie i strategia. Wstęp do strategii*, MON, Warszawa 1968, s. 53.

46 Największy wysiłek podjęli w tym względzie Amerykanie tworząc m.in. podręczniki *Handbook for Joint Urban Operations* i *Military Operations on Urbanized Terrain* (MOUT), jednak także w tych wypadkach podkreślana jest konieczność znajomości charakterystyki danego miasta i prowadzenia działań zgodnie z warunkami terenowymi.

47 Maksymy wojenne Napoleona, Pensylwania 1955. Cyt. za: R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona Terytorialna Polski w XXI wieku*, Bellona, Warszawa 1988, s. 18.

miejsowości oznacza w istocie przekazanie mu istotnych zasobów. Dotyczy to zarówno ludzkich jak i materiałowych. Nie można też wykluczać, że potencjalny przeciwnik może nie stosować zasad Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Konfliktów Zbrojnych i może wykorzystywać ludność zdobytego bez walki (bądź minimalnym wysiłkiem) miasta w charakterze zakładników lub „żywych tarcz”, czego bolesnym, historycznym przykładem jest wspomniana wcześniej rzeź woli w czasie powstania warszawskiego w 1944 roku.

Wobec tego tym ważniejsze jest zniweczenie strategii agresora poprzez zastosowanie właściwych środków obrony państwa, opartych na zdefiniowanych przez Clausewita atutach obrony własnego terytorium. Obrona miast musi być prowadzona w celu ochrony ludności i dóbr materialnych przed uchwyceniem przez agresora. Przygotowania obronne miast muszą być zorganizowane w systemie rejonów obrony, stref, rubieży i obszarów. Oznacza to, że **priorytetem dla wojsk OT broniących miasta musi być niedopuszczenie do zajęcia ich przez przeciwnika z marszu** lub z użyciem desantu powietrznego, lecz zmuszenie go do rozpoczęcia długotrwałego i kosztowego oblężenia. Oznacza to, że obrońca, pod żadnym pozorem, nie może dopuścić do uchwycenia miasta ani kluczowych obiektów znajdujących się na jego obszarze przez wrogie grupy desantowo-szturmowe lub oddziały wydzielone. Jeśli jednak taka sytuacja będzie miała miejsce należy prowadzić kontrataki w celu odbicia utraconych obiektów lub rejonów (obszarów, dzielnic)⁴⁸. Amerykańskie doświadczenia z Iraku, a także wcześniejsze jeszcze z czasów drugiej wojny światowej wskazują, że jeśli miasto ma zostać wzięte z marszu to nie należy go wcześniej bombardować. Gruzowiska tworzą naturalne barykady i utrudniają ruch ulicami, co sprzyja obrońcy, którego głównym celem oprócz przetrwania ognia będzie zablokowanie ruchu wojsk agresora. Tak więc stawienie skutecznego, zaciętego oporu w momencie pierwszego uderzenia przeciwnika może przesądzić o zwycięstwie lub porażce. Jeśli opór obrońcy będzie na tyle skuteczny, że zmusi agresora do sięgnięcia po wsparcie lotnictwa lub ciężkiej artylerii, to samo w sobie będzie to stanowiło sukces obrońcy. Podobne wnioski dotyczące walki w terenie zurbanizowanym przedstawiali dowódcy niemieccy w rozważaniach nt. walk na froncie wschodnim w drugiej wojnie światowej⁴⁹. Jeśli próba błyskawicznego opanowania miasta przez agresora zostanie powstrzymana wówczas zadaniami obrońców jest zaangażowanie jak największej

48 Teza gen. G.S. Pattona: *Taniej kosztuje utrzymanie tego, co już masz, aniżeli ponowne zdobywanie tego coś stracił*. Cyt. za: R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona terytorialna...*, wyd. cyt., s. 40.

49 Por. E. v. Middledorf, *Taktyka w kampanii rosyjskiej*, MON, Warszawa 1961, s. 239–256.

ilości sił i środków przeciwnika do oblężenia miasta i skrępowanie ich w walce⁵⁰. Ważne jest wówczas zapewnienie, w miarę możliwości, ochrony ludności przed zagrożeniami militarnymi i niemilitarnymi⁵¹ oraz jak najdłuższe utrzymanie miasta, połączone ze zniszczeniem lub rozbiciem możliwie największej liczby wojsk wroga. Kluczowe obiekty na obszarze bronionego miasta muszą być chronione przed dywersją. W tym celu istotna jest ścisła współpraca wojsk OT z układem pozamilitarnym. Będzie ona też niezbędna do prowadzenia skutecznych działań ratowniczych i ochronnych na rzecz ludności cywilnej. Najważniejszymi zadaniami obrońców będzie utrzymanie kontroli nad najważniejszymi węzłami komunikacyjnymi, kontrola (lub zamknięcie) dróg podejścia i zaopatrzenia, ochrona obiektów o znaczeniu strategicznym dla państwa (jeśli takie znajdują się w mieście), centrów politycznych i przemysłowych oraz przystosowanie obiektów do prowadzenia obrony⁵².

Teren zabudowany zapewnia bardzo dobre warunki do maskowania wojsk i ochronę przed rozpoznaniem – zarówno naziemnym, jak i powietrznym. Ochrona przed ogniem zapewniana przez budynki sprawia, że nawet niewielkie siły obrony są w stanie prowadzić walkę przeciw silniejszemu przeciwnikowi.

„Bunkrowa” zabudowa polskich miast stwarza znakomite warunki do obrony siłami lekkiej piechoty, która powinna tworzyć trzon wojsk obrony terytorialnej. Uzbrojona w lekką, przenośną broń przeciwpancerną i przeciwlotniczą, miny różnych typów (w tym nowoczesne miny kierunkowe: zarówno przeciwpancerne jak i przeciwśmigłowcowe) oraz wielkokalibrowe karabiny wyborowe będzie mogła prowadzić skuteczną walkę ze zgrupowaniami pancerno-zmechanizowanymi przeciwnika, także jeśli zostaną one wsparte z powietrza samolotami, śmigłowcami i dronami. R. Jakubczak i J. Marczak zauważają, że charakter obrony miast wymusza przeznaczenie części przeznaczonych do ich obrony sił OT do działań na taktycznej odległości – na kierunkach podchodzenia wojsk przeciwnika na rejonach wysuniętych, przedpolach i skraju miast w celu zwalczania śmigłowców, nisko latających samolotów i artylerii⁵³. Natomiast w głębi terenu zurbanizowa-

50 Dobrym, historycznym, przykładem na skuteczność tego typu działań może być skrępowanie dużej liczby wojsk bolszewickich w długotrwałych walkach o Lwów 1920, co umożliwiło wojskom polskim skuteczny manewr znad Wieprza i zmniejszyło obciążenie Warszawy.

51 W realizacji przedsięwzięć z tego zakresu rola OPOK będzie szczególnie istotna, m.in. w zakresie budowania zawczasu schronów, które zapewnią ochronę przed uderzeniami artylerii i lotnictwa przeciwnika atakującego miasto.

52 A. Wrona, wyd. cyt., s. 67.

53 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona Terytorialna Polski...* wyd. cyt., s. 185.

nego tworzy się system zapór minowych, przygotowuje zawały i barykady oraz skorelowany z nimi system krzyżowego ognia wykorzystujący zróżnicowaną wysokość budynków. Część sił powinna pozostać w odwodzie jako „grupy kontratakujące”, gotowe do uderzenia na skrzydła atakującego przeciwnika w celu odcięcia lub zniszczenia go. W tym celu wykorzystywana musi być znajomość terenu i przygotowane zawczasu, ukryte przed zwiadem przeciwnika przejścia. Jeśli jest to możliwe w roli „grup kontruderzeniowych” warto wykorzystać wzmocnienie wojsk operacyjnych z uwagi na ich siłę ognia i mobilność. Doświadczenia konfliktów w Iraku (od 2003 roku), Libanie, Syrii i Ukrainie wskazują, że właściwie użyte czołgi, osłaniane przez piechotę stanowią cenne wsparcie przy zdobywaniu silnie bronionych budynków, z czym należy się liczyć z chwilą, gdy przeciwnik opanuje część kwartałów miasta i konieczne będzie wyparcie go stamtąd.

Podsumowanie

Obrona terenów zurbanizowanych, ze szczególnym uwzględnieniem miast powinna stanowić jeden z filarów narodowej strategii obrony Polski. Tylko w ten sposób możemy zapewnić sobie „niepokonalność” obronną i skutecznie zniechęcać potencjalnego przeciwnika do dokonania agresji na nasze państwo. Najlepszy sposób przeciwstawienia się agresji silniejszego państwa stanowi systemowe, celowe przeciwstawienie się całego narodu z wykorzystaniem wszystkich dostępnych atutów obronnych. Skutki zaniechania obrony miast okazały się w naszej historii tragiczne – dla państwa, społeczeństwa, kultury narodowej i wreszcie... dla samych miast⁵⁴. Walory obronne miast są znaczne, jednak dopiero ich właściwe przygotowanie w ramach OPOK zapewnia możliwość optymalnego wykorzystania ich atutów. Ponadto należy pamiętać, że to nie „pozycje obronne”, lecz wojska toczą walkę i nawet najlepsze przygotowania nie pomogą, jeśli Polska nie będzie w stanie obsadzić ich licznymi, właściwie wyszkolonymi i dowodzonymi wojskami. Kluczem do sukcesu powszechnej obrony miast będzie: właściwe wykonanie zawczasu przedsięwzięć z zakresu OPOK, wysoki poziom szkolenia, zarówno indywidualnego jak również pododdziałów i oddziałów OT (w szczególności przeznaczonych do obrony miast fortecznych batalionów obrony terytorialnej) oraz szczegółowo przygotowane plany obronne poszczególnych miast, obszarów, rejonów i rubieży. Warte zastanowienia jest, czy tradycyjnie należy podporządk-

54 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona terytorialna...*, wyd. cyt., s. 171.

kować plany obrony miejscowej właściwe OT planom wojsk operacyjnych, czy też zdecydować się na śmiałe, nowe posunięcie – uznać system bronionych miast i miejscowości za podstawę skutecznej obrony Polski i uznać wojska operacyjne za wsparcie dla wojsk OT, mające odciążyć je poprzez działania manewrowe na wybranych kierunkach, a następnie wypierać agresora z terenu RP.

W obu wariantach niezwykle istotne będzie prawidłowe współdziałanie wojsk OT i operacyjnych⁵⁵ oraz znajomość organizacji obu komponentów sił zbrojnych przez kierownictwo wojskowo-polityczne. Główną rolę w organizacji współpracy powinny posiadać terytorialne organy dowodzenia na szczeblu wojewódzkim, co powinno oznaczać dodatkowe kompetencje dla wojewódzkich sztabów wojskowych, jednak zasadne byłoby także przywrócenie wyższych szczebli dowództw terytorialnych w postaci okręgów wojskowych. Kolejnym istotnym zagadnieniem będzie organizacja współpracy cywilno-wojskowej. Wysilek terytorialnej administracji wojskowej oraz cywilnej administracji i gospodarki musi być ściśle związany w celu wykonania zadań z zakresu OPOK w czasie pokoju a następnie rozwinęcia go w czasie kryzysu i wojny⁵⁶.

Miasta stanowią główny przedmiot obrony Polski – zarówno ze względu na swoją wartość dla funkcjonowania kraju, jak i walory obronne. Należy jednak pamiętać, że historycznie skuteczna obrona miasta oznaczała zawczasu przygotowaną obronę. Przygotowane w ramach OPOK i bronione siłami OT w ścisłej współpracy z ogniwami pozamilitarnymi mogą samodzielnie stawiać długotrwały, skuteczny opór, stwarzając tym samym dogodne warunki do manewru wojsk operacyjnych poza miastami.

Streszczenie

Terytorium odgrywa kluczową rolę w sztuce wojennej. Jednocześnie nowoczesna sztuka wojenna powoduje przeniesienie ciężaru walk na teren zurbanizowany. Walory obronne miast są znaczne, jednak pełne wykorzystanie ich potencjału wymaga zastosowania przemyślanego systemu wojskowego państwa, w skład którego wchodzi wojska operacyjne, wojska Obrony Terytorialnej a wsparte zostają operacyjnym przygotowaniem obszaru kraju (OPOK).

Abstract

Territory is a key factor to achieve victory in modern warfare. The „center of gravity” of modern battlefield has moved towards the urban terrain. Defensive advantage of cities and urban

55 G. Sobolewski, *Wspólne działania obronne wojsk operacyjnych i obrony terytorialnej*, AON, Warszawa 2004, s. 87.

56 R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona terytorialna...*, wyd. cyt., s. 133.

territory in general is significant, but it is not sufficient just by itself. It requires preparations in order to maximize defender's chance of success. Poland can use the full potential of urban defense to maintain its national security if it will utilize armed forces consisting of three major components: not only the operational forces it now has but also Territorial Defence and both of these components will receive support from operational defensive preparations of the nation (polish: operacyjne przygotowanie obszaru kraju – OPOK).

WYZWANIE WYKORZYSTANIA POTENCJAŁU DZIAŁAŃ NIEREGULARNYCH W STRATEGII OBRONY POLSKI

Wstęp

Punktem wyjścia w analizie omawianego tematu jest zdefiniowanie i zrozumienie pojęcia działań nieregularnych. Działania nieregularne stanowią antytezę pojęcia działań regularnych¹ i są jedną z form walki zbrojnej². Polegają na realizacji dwóch działań:

- unikania czołowego i otwartego starcia z silniejszym przeciwnikiem, które zagrażałoby zniszczeniem lub stratami niewspółmiernymi do spodziewanych korzyści bojowych;
 - atakowaniu z zaskoczenia słabych sił, obiektów i urządzeń przeciwnika w różnym czasie na całej bronionej lub atakowanej przestrzeni w celu stopniowego wyniszczenia wroga oraz paraliżowania jego zdolności do działania przy wykorzystaniu warunków terenowych i wsparcia udzielanego przez społeczeństwo.³
- Powyższa definicja obejmuje także takie terminy określające działania nieregularne jak: wojna podjazdowa, wojna szarpana, wojna urywcza (są to tradycyjne nazwy polskie) jak również działania partyzanckie, specjalne, niekonwencjonalne, niesymetryczne (asymetryczne), terrorystyczne, a także historyczne nazwy zachodnie, czyli guerilla (mała wojna) czy wojna na tyłach⁴.

Działania nieregularne możemy również zdefiniować jako formę walki zbrojnej polegającą na unikaniu rozstrzygających starć z przeważającymi siłami

1 Działania regularne rozumiane są jako forma walki zbrojnej określająca czołowe, i otwarte starcie walczących stron w danym miejscu (obszarze, rubieży, akwenie, przestrzeni powietrznej czy nawet cyberprzestrzeni) i w danym czasie dążących do rozstrzygającego zwycięstwa. Inne terminy określające działania regularne to działania frontalne, równoległe, symetryczne, bitwy walne, generalne, rozstrzygające.

2 R. Jakubczak, K. Gąsiorek, Hubert M. Królikowski, J. Marczak, *Działania nieregularne. Element strategii bezpieczeństwa narodowego Polski*, Bellona, Warszawa 2011, s. 38.

3 Tamże, s. 39.

4 Tamże.

przeciwnika, zaskakującym atakowaniu słabych miejsc jego ugrupowania bojowego (struktury organizacyjnej) formacjami umiejętnie wykorzystującymi teren i działającymi na znacznym obszarze. Mogą mieć one skalę taktyczną, operacyjną i strategiczną⁵.

Oddziały wykorzystujące działania nieregularne wielokrotnie w historii konfliktów zbrojnych pokazały, wynik starcia zbrojnego nie jest pochodną jedynie przewagi liczebnej czy technicznej, ale wynika przede wszystkim z wiedzy i umiejętności, które to mają swoje uwarunkowania w znajomości sztuki wojennej. Wyraża się to w twórczym procesie wyboru sposobów i form walki zbrojnej, odpowiednich dla osiągnięcia jej celów. Działania nieregularne umożliwiają także pełne i racjonalne wykorzystanie sił i środków walki i warunków jej prowadzenia⁶.

Oddziały działały zgodnie z teorią działań nieregularnych, która mówi, że w wydaniu partyzanckim techniczna przewaga w broni i zaopatrzeniu materialnym, jaką posiadają walczące z partyzantami siły zbrojne, jest zupełnie bez znaczenia, jeśli chodzi o wynik wojny. Z teorii działań nieregularnych wynika kilka zasad, których realizacja zapewnia skuteczność i powodzenie operacji wykonywanych przez oddziały prowadzące działania nieregularne:

- w czasie starć ogólny stosunek sił może wynosić nawet 20:1 (średni 25:1, maksymalny 32:1) na korzyść wojsk regularnych;
- zwiększanie liczby sił prowadzących działania nieregularne w tym samym rejonie powoduje spadek optymalnego stosunku sił na rzecz wojsk regularnych
- w tej samej proporcji co następuje zwiększenie;
- masowość działań nieregularnych, to nie zagęszczanie nimi rejonów działań, lecz nasycenie nimi całego terytorium państwa i ciągłe utrzymywanie ich stanów na optymalnym (odpowiednim, wymaganym) poziomie względem wojsk regularnych przeciwnika;
- nie należy zagęszczać rejonów działania siłami działań nieregularnych lecz zwiększać obszar oddziaływania na przeciwnika.
- działanie należy koncentrować jedynie na niszczeniu sił przeciwnika, nie zaś na opanowywaniu terenu – ponieważ zniszczenie sił przeciwnika niemal automatycznie uwolni teren od jego panowania;
- zaskoczenie jest największym sprzymierzeńcem sił działań nieregularnych, gdyż sprzyja zdobywaniu przewagi;

5 J. Marczak, R. Jakubczak, K. Gąsiorek, *Obrona terytorialna w obronie powszechnej RP*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1998, s. 96, 97.

6 Tamże, s. 94.

– siły wielokrotnie słabsze od agresora, co jest typowe dla prowadzących działania nieregularne, nigdy nie mogą przejść do obrony stałej, ponieważ zakończy się to klęską;

– siły przeznaczone do prowadzenia działań nieregularnych na obszarze opartym przez przeciwnika powinny znajdować się w rozproszeniu i tylko do wykonania akcji koncentrować się na krótki czas – po czym znów przechodzą one w rozproszenie i to na znacznym obszarze;

– prowadzone akcje zbrojne powinny być krótkotrwałe, aby nie dopuścić przeciwnika do użycia przez niego sprzętu ciężkiego do walki z siłami działań nieregularnych;

– o ile przedmiotem ataku przeważnie są siły przeciwnika, o tyle przedmiotem najwyższej troski jest człowiek prowadzący działania nieregularne, dlatego akcja w wykonaniu prowadzących działania nieregularne powinna być dobrze przygotowana – aby zminimalizować ryzyko strat własnych⁷.

Sztuka działań nieregularnych polega także na tym, że mają one taktyczny sens tylko wtedy, kiedy są zorganizowane w formie krótkotrwałych, zaskakujących i masowych akcji bojowych – w czasie nie dłuższym niż jest on niezbędny, aby wojska operacyjne ustawiły się we właściwe im strukturalne szyki regularne, które umożliwią pełne wykorzystanie potencjału bojowego. Właściwości działań nieregularnych to przede wszystkim unikanie czołowego, frontalnego starcia z silnym przeciwnikiem, działanie na obszarze a nie wzdłuż linii, rozproszenie, ciągły manewr sił w obszarze działania, ciągłe osłabianie przeciwnika, działanie z zaskoczenia, wykorzystanie uwarunkowań terenowych, krótkotrwałość uderzeń ogniowych, stwarzanie warunków do współdziałania ze społeczeństwem, długotrwałe i systematyczne oddziaływanie na przeciwnika, możliwość prowadzenia tej formy walki także przez wojska operacyjne, masowość działań, wyprzedzanie przeciwnika w aktywności i inicjatywie, duża autonomiczność i niewielka centralizacja⁸.

Działania nieregularne są mocno zakorzenione w historii Polski a Polacy mają niewątpliwie predyspozycje do ich prowadzenia, co udowodnili podczas walk w obronie naszej Ojczyzny na przestrzeni wielu stuleci. To właśnie dzięki stosowaniu przez naszych przodków tej formy walki zbrojnej powstały określenia takie jak wojna szarpana, podjazdowa, urywcza⁹.

7 Tamże, s. 98, 99.

8 R. Jakubczak, K. Gąsiorek, Hubert M. Królikowski, J. Marczak, wyd. cyt., s. 66.

9 Tamże, s. 21.

Liczne polskie doświadczenia w prowadzeniu działań nieregularnych wynikają już ze słowiańskiego stylu, sposobu wojowania, który rozwijał się jeszcze przed powstaniem naszego państwa. Plemiona słowiańskie często unikały starć czołowych, w otwartym polu, gdyż ze względu na mniejszą liczebność wojów byliby skazani na porażkę, natomiast byli mistrzami w organizowaniu zasadzek, w atakowaniu z zaskoczenia, z ukrycia. Tego typu walki charakteryzowały się stosowaniem podstępu i zaskoczenia.

Godnym podkreślenia jest fakt, że działania nieregularne były stosowane przez Polaków od najdawniejszych czasów, sięgających początków istnienia Państwa Polskiego jak chociażby w walkach pod Cedynią w 972 roku. Za panowania Bolesława Chrobrego w walkach z wojskami niemieckimi stosowano wojnę szarpaną, która polegała na unikaniu starć z głównymi siłami wroga, organizowaniu zasadzek, niszczeniu niewielkich grup przeciwnika i nieustannym nękanii. W walkach z Krzyżakami prowadzonych w ramach samoobrony chłopskiej, również z powodzeniem stosowano działania nieregularne w oparciu o lokalne przeszkody naturalne i umocnienia¹⁰.

Działania nieregularne stosowane były także przez polską lekką jazdę nazywaną Straceńcami lub Lisowczykami. Oddziały te wśląwiły się głębokimi rajdami na tyły przeciwnika, były bardzo mobilne i nieustannie nękały siły nieprzyjaciela¹¹.

Potęęgę wojny podjazdowej z całą skutecznością i bezwzględnością stosował w drugiej połowie XVII wieku w wojnie ze Szwedami hetman Stefan Czarniecki. Podczas Potopu Szwedzkiego niezwykle ważne było właśnie prowadzenie obrony powszechnej, która charakteryzowała się walkami regularnymi prowadzonymi przez armię koronną i litewską oraz prowadzeniem powszechnych działań nieregularnych przez społeczeństwo. Działania nieregularne tego okresu charakteryzowały się manewrowością, zaskoczeniem i unikaniem walki w otwartym terenie¹².

Działania nieregularne znalazły swoje zastosowanie także w polskich powstaniach narodowowyzwoleńczych. Już w czasie Insurekcji Kościuszkowskiej w 1794 roku, Kościuszko dostrzegał potencjał w powszechnej obronie. W swym dziele „Czy Polacy wybić mogą się na niepodległość” wskazywał na potrzebę działań nękających oraz na powszechny opór całego społeczeństwa. Kościuszko był pod wrażeniem tego jak powszechne siły milicyjne walczyły o wolność Stanów Zjednoczonych, stąd uważał, że dobrze zorganizowana armia składać powinna

10 Tamże, s. 21.

11 H. Wisner, *Lisowczycy*, s. 32–316.

12 J. Marczak, J. Pawłowski, *O obronie militarnej Polski przełomu XX–XXI wieku*, Bellona, Warszawa 1995, s. 27.

się z wojsk operacyjnych jak i powszechnej milicji (współcześnie obrony terytorialnej).

Działania partyzanckie powszechnie zastosowane zostały w czasie powstania styczniowego w 1863 roku. Pomimo ogromnej przewagi Rosjan, partie powstańcze walczyły do roku 1864. Potencjał walk partyzanckich nie został wykorzystany w maksymalnym stopniu ponieważ po zaskakujących uderzeniach nie przechodzono w rozproszenie i umożliwienie sobie zadania kolejnego ciosu lecz dążono do walki regularnej, która przy przewadze wroga była skazana na porażkę¹³. Walkom sprzyjało to, że duża część Polski pokryta jest lasami (około 30% powierzchni). Na uwagę zasługuje fakt, że oddział księdza Stanisława Brzóska prowadząc działania nieregularne walczył aż do wiosny roku 1865¹⁴. Warto nadmienić również, że doświadczenia walk powstańców styczniowych posłużyły dla oddziałów Armii Krajowej jako swego rodzaju "instrukcje" do tego jak prowadzić walkę z okupantem hitlerowskim w czasie II wojny światowej.

Doskonały przykład potęgi działań nieregularnych w polskim wydaniu stanowią działania Polskiego Państwa Podziemnego w czasie II wojny światowej.

Struktury konspiracyjne utworzono jeszcze przed zakończeniem kampanii wrześniowej bo już 27 września 1939 powstała Służba Zwycięstwu Polski, przekształcona w listopadzie 1939 roku na Związek Walki Zbrojnej – organizację o strukturach wojskowych. Spontanicznie zaczęły powstawać organizacje niepodległościowe, takie jak chociażby Szare Szeregi czy Organizacja Orła Białego. W 1940 roku powstała Organizacja Małego Sabotażu skupiająca harcerzy z Szarych Szeregów. Również tego samego roku powstaje Związek Odwetu prowadzący akcje o charakterze dywersyjnym.

Spontanicznie rodzą się oddziały partyzanckie. W końcu 1940 roku powstały Bataliony Chłopskie, w 1941 roku organizacja Wachlarz, w lutym 1942 Związek Walki Zbrojnej przekształcony zostaje na Armię Krajową, w 1942 roku Narodowe Siły Zbrojne oraz Gwardia Ludowa. Mnogość i spontaniczność tego typu akcji dowodzi, że Polacy doskonale potrafili organizować struktury konspiracyjne i prowadzić działania nieregularne.

Co więcej, już krótko po klęsce kampanii wrześniowej, samorzutnie do działań partyzanckich przechodzi Oddział Wydzielony Wojska Polskiego, którym dowodzi major Henryk Dobrzański „Hubal”. Hubal często nazywany jest ostatnim

13 R. Jakubczak, K. Gąsiorek, Hubert M. Królikowski, J. Marczak, wyd. cyt. s. 38.

14 T. Krawczak, *Ksiądz generał Stanisław Brzóska*, Oficyna Wydawnicza Ajaks, Pruszków 1995, s. 52.

żołnierzem kampanii wrześniowej i pierwszym partyzantem. Po próbie przyjsia z odsieczą oblężonej Warszawie, major wraz ze swoim oddziałem nie kapituluje, lecz przechodzi w rejon lasów spalskich w okolice Tomaszowa Mazowieckiego oraz w rejon Gór Świętokrzyskich. Tam prowadził walkę partyzancką z okupantem zyskując sobie wśród Niemców przydomek „szalonego majora”. Działania prowadził do kwietnia roku 1940. Największym zwycięstwem zakończył się bój pod Huciskiem 30 marca 1940 roku, kiedy to oddział Hubala rozgromił hitlerowskie siły pacyfikacyjne. Hitlerowcy tak bali się legendy o Hubalu, że do dziś nie wiadomo co zrobili ze zwłokami majora¹⁵.

Do skutecznych działań dywersyjnych należała chociażby akcja „Wieniec”, przeprowadzona w nocy z 7 na 8 października 1942 i miała na celu przerwanie komunikacji kolejowej wokół Warszawy. Akcja zakończyła się sukcesem.

Od września 1941 roku na tyłach niemieckiego Frontu Wschodniego działali partyzanci skupieni w organizacji Wachlarz. Mimo kłopotów z zaopatrzeniem patrole dywersyjne Wachlarza wykoleiły m.in. 12 składów pociągów. Sukcesem było także odbicie polskich więźniów z więzienia w Pińsku 18 stycznia 1943 roku. W 1943 roku Wachlarz scalono ze Związkiem Odwetu w Kierownictwo Dywersji, popularnie nazywane Kedywem.

Skuteczność działań nieregularnych, które stanowią jedno z najważniejszych zadań obrony terytorialnej, w warunkach polskich udowodniły oddziały Armii Krajowej oraz Batalionów Chłopskich. Dzięki tego typu działaniom możliwa była ochrona polskiej ludności przed terrorem okupanta, zadawanie mu strat i stwarzanie dla niego atmosfery niepewności i strachu. Świetnych przykładów dostarczają dobrze zorganizowane oddziały działające na Ziemi Łódzkiej oraz na Lubelszczyźnie. Partyzantom pomagała w działaniach ludność, sprzyjało ukształtowanie terenu, duże kompleksy leśne oraz doskonała znajomość miejsc wybieranych do przeprowadzania działań.

Przykładów dostarczają intensywne działania prowadzone przez oddziały partyzanckie w okolicach Tomaszowa Mazowieckiego, Piotrkowa Trybunalskiego oraz Opoczna. Co ciekawe w czasie okupacji teren ten ze względu na nasilone działania partyzanckie nazywany był „Królestwem” a Niemcy nigdzie nie mogli czuć się bezpiecznie, często poruszali się w konwojach, zaprzestawali akcji represyjnych¹⁶.

15 J. Zaborowski, *Oddział majora „Hubala” i jego Tomaszowscy żołnierze*, Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim im. Antoniego Ostrowskiego, ul. POW 11/15, Tomaszów Mazowiecki 2009.

16 J. Rudzisz „Rudy”, *Oddział Partyzancki Armii Krajowej „Wicher”*, Warszawa–Łódź 1996, s. 11.

Pierwszym poważnym oddziałem był na tym obszarze Oddział Partyzancki AK „Wicher”, który sformował się we wrześniu 1943 roku i działał do przejścia frontu radzieckiego czyli do 17 stycznia 1945. Co ciekawe doskonale dowodzenie i znajomość lokalnego terenu oraz działanie według zasad prowadzenia działań nieregularnych spowodowały, że w ciągu 500 dni istnienia oddział porucznika Witolda „Wichra” Kucharskiego przeprowadził ogromną ilość skutecznych akcji zbrojnych przeciwko okupantowi, zadając mu duże straty. Uwagę zwraca fakt, że przez 7 miesięcy samodzielnej działalności (do rozpoczęcia udziału w akcji „Burza”) oddział nie stracił ani jednego żołnierza¹⁷. Akcje miały na celu przede wszystkim ochronę polskiej ludności, która szeroko współpracowała i zaopatrywała partyzantów, zdobycie broni na okupancie, żywności, zaopatrzenia. Odbywały się także rajdy szkoleniowe dla nowo zrekrutowanych żołnierzy.

Oddział odnosił sukcesy zarówno w czasie działalności samodzielnej, jak i w akcji „burza” po scaleniu lokalnych oddziałów w 25 Pułk Piechoty AK. Przytoczone zostaną tylko najciekawsze przykłady akcji zbrojnych tego oddziału. Akcje przeprowadzone w roku 1943 (11 października we wsi Klementynów i 12 listopada w Mierzynie) zapobiegły wywózkom miejscowej ludności na przymusowe roboty do III Rzeszy. Tylko w boju pod Mierzynem wróg stracił 15 zabitych i 17 rannych na 57 żołnierzy biorących udział w represjach¹⁸.

Poważnym sukcesem było uwolnienie przez OP AK Wicher około 700 młodych mężczyzn z obozu pracy przymusowej Baudienst Abteilung 202/s w Cieblowicach nieopodal Tomaszowa Mazowieckiego. Akcja przeprowadzona 16 października 1943 cechowała się świetną organizacją i dowodzeniem, zaskoczeniem i zuchwałością, nosząc znamiona działań specjalnych. Obóz opanowano w ciągu kilku minut, uwolniono przymusowo wcielonych do pracy, a okrutnemu komendantowi odczytano wyrok śmierci i niezwłocznie wykonano. Akcja przyniosła ważne zdobycze zaopatrzeniowe¹⁹. Świetnie prowadzono także akcje dozbrajania oddziału mające na celu zarekwirowanie broni. Przeprowadzono je w lipcu 1944 roku we wsi Błogie gdzie podjęto broń z posterunku milicji oraz na stacji kolejowej w Bratkowie, gdzie zatrzymanie pociągu niemieckiego i zarekwirowano broń zdeorientowanej ochronie pociągu i pasażerom. Duże bitwy z udziałem OP AK Wicher miały miejsce w czasie Akcji Burza w ramach 25 Pułku Piechoty AK, którym dowodził mjr „Leśniak”, W bitwie pod Diabłą Górą 14 sierpnia 1944 roku Niemcy stracili aż

17 Tamże, s. 78.

18 Tamże, s. 25.

19 Tamże, s. 27, 28.

60 zabitych i 90 rannych. Partyzanci zaś 10 zabitych²⁰. O rozmachu działań 25 Pułku Piechoty AK niech świadczą boje w trakcie operacji przeciwpartyzanckiej o kryptonimie „Waldkater” w lasach przysuskich. Naprzeciw siebie walczyły tam polskie 25 i 72 Pułki Piechoty AK przeciwko zgrupowaniu niemieckiemu w sile 3 batalionów, liczące łącznie około 1200 ludzi, wyposażonych w sprzęt ciężki i łączność. Niemcy stracili 140 zabitych i 230 rannych, Polacy 10 zabitych²¹.

Kolejne przykłady skutecznej działalności partyzanckiej stanowią oddziały Batalionów Chłopskich i Armii Krajowej na Lubelszczyźnie. Największą intensywnością walk cechował się przełom 1942 i 1943 roku. Wówczas, szef SS i policji niemieckiej dystryktu lubelskiego Odillo Globocnik, na polecenie Heinricha Himmlera rozpoczął realizację tzw. Generalplan Ost. Był to plan przesiedlenia polskiej ludności z terenów Zamojszczyzny, a działania partyzanckie miały na celu ochronę polskiej ludności przed represjami²². Walki cechowały się nieustannym nękaniami niemieckiego okupanta, a do największych starć doszło w okolicach Wojdy 30 grudnia 1942 roku oraz pod wsią Zaboreczna 1 lutego 1943 roku. W bitwie pod Wojdą oddziały partyzanckie pod dowództwem Jerzego Mara-Meyera „Visa” w sile około 130 ludzi walczyły z pododdziałami I Zmotoryzowanego Batalionu Żandarmerii SS, wyspecjalizowanego do walk z partyzantami i dowodzonego przez kpt. Biskady’ego, liczącego w sumie 350 żołnierzy. W wyniku zaciętej bitwy zginęło 20 Niemców. Straty partyzantów wyniosły 8 zabitych. Przełom lat 1942 i 1943 charakteryzował się zintensyfikowaniem działań. Niemcy nazwali te walki Powstaniem Zamojskim, co dobitnie świadczy o skali podejmowanych działań. 1 lutego 1943 roku doszło do bitwy pod Zaborecznem, w której I Zmotoryzowany Batalion Żandarmerii SS pod dowództwem mjr. Ericha Schwiegera w starciu z około 400 partyzantami Franciszka Bartłomowicza „Grzmota” stracił aż 103 zabitych i około 200 rannych. Należy podkreślić, że lokalne oddziały straciły tylko 1 zabitego, obroniły ludność przed pacyfikacją i represjami a co najważniejsze Generalplan Ost nie został zrealizowany²³.

Ważnych wniosków dostarcza także największe zbrojne wystąpienie Armii Krajowej w ramach Akcji Burza, jakim było Powstanie Warszawskie (1 sierpnia 1944–2 października 1944). Niestety mimo zaciętej walki i początkowych

20 Tamże, s. 95, 96.

21 Tamże, s. 113.

22 *Polskie Państwo Podziemne 1939–1945*, red. J. Krawczyk, „Mówią Wieki” nr 4, Warszawa 2011, s. 3.

23 Tamże, s. 5.

lokalnych sukcesów, po 63 dniach walk Powstańcy musieli skapitulować. Najistotniejszym był fakt braku pomocy i wsparcie ze strony Armii Czerwonej. W Powstaniu walczyło około 30 tys. żołnierzy, z czego 18 tys. poniosło śmierć. Straty wśród Niemców wyniosły około 10 tys. zabitych na 50 tys. walczących²⁴. Walki Powstania Warszawskiego dostarczają pewnych wniosków z zakresu walk w terenie zurbanizowanym. O zaciekłości działań w stolicy świadczy fakt, iż niektórzy Niemcy porównywali walki w Warszawie do tych spod Stalingradu²⁵. Biorąc pod uwagę okres II wojny światowej należy podkreślić, że polski ruch oporu charakteryzował się dużą różnorodnością form walki, działał najdłużej w Europie (6 lat) i skupiał wysiłek około 300 organizacji. Wydawanych było około 1800 tytułów prasy konspiracyjnej, a liczba członków oceniana jest na około milion, z czego ponad 700 tys. stanowił zbrojny ruch oporu. Najliczniejsze były: Armia Krajowa – 380 tys. i Bataliony Chłopskie 160 tys.²⁶ Na podstawie przytoczonych przykładów łatwo możemy zauważyć, że Polacy mają „we krwi” działania nieregularne i należy stworzyć warunki już w czasie pokoju do wdrożenia działań nieregularnych w ramach strategii obrony Polski.

Działania nieregularne nie są jednak tylko domeną Polaków. Stosowane w masowej skali pozwalały na obronę przed wielokrotnie silniejszym przeciwnikiem formacjom terytorialnym innych państw. Bardzo często stawały się decydującym czynnikiem powodującym „ugrzęźnienie” potężnego mocarstwa i pokonanie go. Najciekawszymi przykładami są tutaj działania nieregularne prowadzone w obronie Finlandii w tzw. wojnie zimowej toczącej się w roku 1939 i 1940, gdzie stroną atakującą był ZSRR, działania partyzanckie Viet Congu czyli formacji broniącej Wietnamu Północnego przed przygniatającą ofensywą wojsk USA i Wietnamu Południowego, działania Czeczeńców prowadzone w czasie I wojny czeczeńskiej z Rosją oraz działania bojowników Afgańskich podczas walk z okupantami Sowieckimi oraz wojskami NATO.

W wojnie zimowej lat 1939 i 1940 należy przede wszystkim zwrócić uwagę na nieregularny charakter działań armii fińskiej oraz na to, że zaistniały warunki do prowadzenia obrony powszechnej. Przede wszystkim zmobilizowano do walki 100% zasobów mobilizacyjnych. Przeszkolona rezerwa została zmobilizowana w całości, co stanowiło 600 tys. żołnierzy, czyli 15% ludności całego kraju.

24 K. Olejnik, *Historia Wojska Polskiego*, Wyd. Podśiedlik-Raniowski i Spółka, Poznań 2000, s. 119.

25 *Polskie Państwo Podziemne 1939–1945*, red. J. Krawczyk, „Mówią Wieki” nr 10 Warszawa 2011, s. 10.

26 R. Jakubczak, K. Gąsiorek, Hubert M. Królikowski, J. Marczak, wyd. cyt., s. 188.

W zastosowanych środkach obrony Finlandii znalazły się tak wojska operacyjne jak i powszechna obrona terytorialna, działania nieregularne w masowej skali oraz umocnienia w postaci Linii Mannerheima, która strzegła newralgicznego punktu na granicy z ZSRR w Przesmyku Karelskim. Co ciekawe straty terytorium wyniosły zaledwie 10%, a czas skutecznej obrony wyniósł aż 105 dni. Straty Sowietów ocenione zostały po wojnie przez Chruszczowa nawet na milion żołnierzy, natomiast straty fińskie to około 25 tys. poległych i 43 tys. rannych²⁷.

Finowie przede wszystkim nie dali narzucić sobie strategii walki agresora i „rozmienili” jedną bądź kilka dużych bitew na setki, tysiące walk i potyczek, które nieustannie osłabiały morale i potencjał agresora. Należy dodać, że Finowie doskonale wykorzystali atut obrony własnego terytorium i dostosowali charakter walk do uwarunkowań terenowych. Działania nieregularne stosowane przez Finów polegały głównie na atakowaniu z zaskoczenia przez oddziały narciarzy wojsk agresora, rozcinaniu długich kolumn wojsk sowieckich, rozciągniętych i skanalizowanych na obszarze kraju²⁸. Po odizolowaniu danej grupy wrogiego wojska Finowie tworzyli kotły, tzw. „motti”, które następnie sukcesywnie likwidowali. W starciach tego typu Finowie zdobywali na przeciwniku duże ilości sprzętu, nawet czołgów, które z powodzeniem wykorzystywali później przeciwko ich dawnym właścicielom. Skanalizowanie ruchu wojsk nieprzyjaciela sprzyjało również zasadzkom, a także wykonywaniu bardzo prostych a zarazem skutecznych działań, np. wysadzaniu zamrzniętych tafli lodu na zamrzniętych jeziorach, w momencie kiedy oddziały wroga próbowały je przekraczać²⁹. Obrońcy doskonale znali teren, którego bronili, świetnie dopasowali taktykę do lokalnych warunków. Oddziały narciarzy z całą bezwzględnością wykorzystywały swoją ruchliwość do perfekcji opanowując przy tym zaskakujące ataki na kolumny wroga. Tego typu taktyka działań nieregularnych nosiła nazwę *sisisota* i była rodzajem walki podjazdowej. Kolumna wroga była zatrzymywana od czoła, a reszta wojska odcinana i likwidowana w kotłach³⁰. Wykorzystane w obronie działania nieregularne okazały się bardzo skuteczną bronią w starciu z dużo silniejszym przeciwnikiem.

Kolejnym ciekawym przykładem jest wojna w Wietnamie gdzie działania nieregularne prymitywnej wręcz partyzantki Viet Congu spowodowały „ugrzężnięcie” i wycofanie się po 10 latach zmagania w 1975 roku doskonale wyposażonych

27 Tamże, s. 328.

28 P. Jowett, B. Snodgrass, *Finlandia w wojnie zimowej 1939–1945*, Wyd. Bellona Warszawa 2010, s. 10.

29 P. Jowett, B. Snodgrass, wyd. cyt., s. 52.

30 R. Jakubczak, K. Gąsiorek, M.H. Królikowski, J. Marczak, wyd. cyt., załącznik 4.

wojsk USA. Podobny los spotkał wojska francuskie, które musiały się wycofać po 8 latach zmagania z partyzantami Wietnamu Północnego i upadku najważniejszej twierdzy Dien Bien Phu, która została zdobyta dzięki nieregularnym, zaskakującym działaniom³¹.

Wojna wietnamska podobnie jak wojna zimowa charakteryzowała się tym, że obrońca nie pozwolił narzucić wrogowi strategii walki, a jednocześnie wykorzystał potencjał działań nieregularnych w masowej skali. Kolejny raz jedna lub kilka dużych bitew rozłożyło się na dziesiątki, setki, tysiące potyczek i to nie tylko na powierzchni ziemi ale także w tunelach, które były wykorzystywane przez Viet Cong jako miejsca bytowe, ale także jako twierdze nie do zdobycia, umocnienia, miejsca odskoku czy magazyny broni³². Umiejętnie wykorzystane w obronie działania nieregularne zostały zatem oparte o system umocnień w postaci wydrążonych pod ziemią tuneli.

Działania nieregularne Viet Congu charakteryzowały przede wszystkim zaskakujące ataki na wojska amerykańskie przeprowadzane w dogodnych dla siebie warunkach w dżungli oraz stosowanie pułapek, często bardzo prymitywnych, które ujemnie wpływały na morale żołnierzy amerykańskich. Powszechnie obrońcy stosowali miny, ale także np. pułapki „punji” czyli zaostrome kijki bambusowe wbite pionowe w głębokim dołku zamaskowanym z góry³³.

Podkreślić należy także fakt używania przez partyzantów Viet Congu broni prymitywnej, lecz skutecznej w ciężkich warunkach wojny w wilgotnej dżungli. Wielokrotnie niezawodne automaty Kałasznikowa okazywały się skuteczniejsze niż amerykańskie nowocześniejsze i celniejsze, lecz mające skłonność do usterek i częstych zacięć karabinki amerykańskie typu M 16. Partyzantka Viet Congu była także wspierana przez lokalną ludność.

Godny uwagi jest fakt, że w początkach roku 1975 wojska sajgońskie w połączeniu z doborowymi jednostkami USA posiadały miażdżącą przewagę nad Wojskami Frontu Wyzwolenia Narodowego w sprzęcie ciężkim i lotnictwie, a przewaga przed rozpoczęciem ofensywy sięgała stosunku 33:1. Wielkie akcje oczyszczania terenu z partyzantki Viet Congu nie powiodły się. Kolejny raz dzia-

31 T. Mangold, J. Penycate, *Wietnam – wojna podziemna*, Wyd. Sensacje XX wieku, 1998, s. 14.

32 Tamże, s. 116.

33 Tamże s. 70.

łania nieregularne okazały się skuteczniejsze w starciu z liczniejszymi siłami prowadzącymi walkę regularną³⁴.

Kolejnym ważnym konfliktem pokazującym skuteczność działań nieregularnych była pierwsza wojna w Czeczenii, prowadzona w latach 1994–1995 między bojownikami popierającymi ówczesnego prezydenta Dudajewa, a Rosją. Szczególnie ciekawym jest tutaj przykład bitwy o Grozny. Bitwa ta pokazała, że działania nieregularne mogą być z powodzeniem stosowane w warunkach miejskich a przewaga liczebna i technologiczna przeciwnika nie ma dużego znaczenia. Doskonale znający lokalne warunki bojownicy, wyposażeni w lekkie, przenośne granatniki przeciwpancerne potrafili tylko w dniach od 31 grudnia 1994 do 2 stycznia 1995 zniszczyć w walkach o to miasto około 150–200 pojazdów pancernych wroga³⁵. Przy czym bojowników było zaledwie około 1000, natomiast Rosjan około 6 tys., wspieranych czołgami w liczbie około 250 sztuk. Bojownicy podzieleni na małe, mobilne oddziały wciągali wojska rosyjskie w głąb zabudowań Groznego i następnie rozbijali je w walkach ulicznych³⁶. Czeczeni doskonale radzili sobie z niszczeniem kolumn wojsk pancernych, których ruch był kanalizowany przez zabudowania. Początkowo niszczyli pierwsze i ostatnie wozy kolumny, aby uniemożliwić im wycofanie się, a następnie za pomocą granatników i koktajli mołotowa niszczyli znajdujące się w środku kolumny pojazdy.

Ostatnim konfliktem zagranicznym wskazującym na potęgę działań nieregularnych jest konflikt w Afganistanie pomiędzy bojownikami afgańskimi a Sowietami lat 1979–1989 oraz działania talibów w walce z koalicją państw NATO w ramach prowadzonych operacji Enduring Freedom i operacji stabilizacyjnej ISAF. Bojownicy w Afganistanie po raz kolejny pokazali, że bardzo trudne jest pokonanie niewielkich, lecz mobilnych oddziałów prowadzących działania nieregularne w trudno dostępnym i dobrze znanym sobie terenie. Dodatkowo oddziały te były wspierane przez miejscową ludność. Działania nieregularne były tym bardziej skuteczne, że sprzyjał temu górzysty teren Afganistanu.

Działania bojowników charakteryzowały w obu konfliktach szybkie i zaskakujące ataki, zasadzki na kolumny zaopatrzeniowe i konwoje oraz ustawianie min – pułapek na trasach przemieszczania się pojazdów. Po raz kolejny w historii konfliktów zbrojnych okazało się, że działania nieregularne prowadzone w masowej skali, w sprzyjającym terenie i przy wsparciu lokalnej ludności mogą stać

34 R. Jakubczak, K. Gąsiorek, M.H. Królikowski, *Działania nieregularne. Element strategii bezpieczeństwa narodowego Polski*, Bellona, Warszawa 2011, załącznik 2.

35 Z. Czarnotta, Z. Moszumański, *Czeczenia 94–95*, Wyd. Altair, Warszawa 1995, s. 24.

36 Tamże, s. 106.

się istotnym narzędziem odstraszenia i elementem zapewniającym danemu państwu niepokonalność nawet w konfrontacji z potężnym mocarstwem³⁷. Warto nadmienić, że w drugiej wojnie czeczeńskiej stosunek sił regularnych do nieregularnych wynosił 52:1 a Czeczeni zostali wyparci po zrównaniu miast z ziemią, a zwalczanie partyzantki chińskiej na Malajach była możliwa, dopiero gdy stosunek ten wynosił 56:1³⁸.

Działania nieregularne powinny być uwzględnione w strategii obrony Polski. Przemawiają za tym nie tylko doświadczenia związane z konfliktami zbrojnymi, ale także myśl strategiczna, zarówno polska, jak i zagraniczna.

Już Sun Tzu zauważył w swym dziele „Sztuka wojny”, że należy zwyciężać strategią strategią a wybór taktyki także jest strategią. Na przykładach historycznych daje się zauważyć prawidłowość, która przejawia się w tym, że formacje terytorialne wykorzystując działania nieregularne zwyciężały niejednokrotnie dużo silniejszych przeciwników, w tym potężne mocarstwa. Tak było w przypadku Finlandii czy Wietnamu, skuteczne okazywały się również działania nieregularne w wydaniu polskim. Jeżeli zatem działania nieregularne okazywały się skuteczne na przestrzeni lat, zarówno w konfliktach z udziałem Polski jak i w konfliktach zagranicznych, zarówno w tych dawnych jak i współczesnych, należy uznać to za pewną prawidłowość i starać się stworzyć taką strategię obronną dla Polski, która weźmie pod uwagę potęgę tej formy walki.

Machiavelli w swym dziele *Książę* wskazuje, że najlepsze wojsko jakie może posiadać władca to wojsko własne. Dlatego też wojska własne powinny być dziś składać się z dwóch komponentów – zawodowych, mobilnych wojsk operacyjnych oraz powszechnej obrony terytorialnej, które byłyby przygotowane do prowadzenia działań nieregularnych w masowej skali. Tym bardziej formacje terytorialne byłyby umotywowane do prowadzenia działań nieregularnych, gdyż walczyłyby w swoim najbliższym otoczeniu, posiadałyby dzięki temu atut obrony swojego terytorium. W dobrze znanym sobie terenie, broniłyby swojego miejsca zamieszkania swoich najbliższych, co niewątpliwie przekładałoby się na silne morale.

Carl von Clausewitz w największym dziele strategicznym *O wojnie* przedstawia w rozdziale szóstym księgi szóstej zakres środków obrony. Wskazuje na potęgę działań obronnych: *obrona [...] to silniejsza forma prowadzenia wojny, za*

37 Por. L. Grau, *Bear went over the mountains: Soviet Combat Tactics in Afghanistan*, Waszyngton 1996, s. 135–147.

38 R. Jakubczak, K. Gąsiorek, M.H. Królikowski, wyd. cyt., Warszawa 2011, s. 55.

*pomocą której chcemy osiągnąć zwycięstwo, aby po uzyskaniu przewagi przejść do natarcia, tzn. do pozytywnego celu wojny*³⁹. Jako środki, filary obrony wskazuje właśnie na obronę krajową, twierdze, naród, powstanie narodowe i sprzymierzeńców. Właśnie obrona krajowa ma charakter współczesnej obrony terytorialnej. Natomiast w księdze szóstej, w rozdziale dziewiętnastym poświęconym powstaniu ludowemu Clausewitz wskazuje na charakter działań, który sprowadza się do działań nieregularnych: *użycie pospolitego ruszenia i uzbrojonych grup ludowych nie może i nie powinno kierować się przeciw nieprzyjacielskim siłom głównym [...] nie ma ono zadania miażdżenia samego jądra, tylko podgryzanie na powierzchni i na skrajach*⁴⁰. W dalszej części zauważamy dalsze cechy działań nieregularnych, które powinny być stosowane przez oddziały terytorialne. Strategia dla Polski powinna uwzględniać zatem posadowienie działań nieregularnych w dobrze zorganizowanej obronie kraju, której główną formacją stałaby się obrona terytorialna przygotowana zawnazu do prowadzenia tego typu działań.

Także Tadeusz Kościuszko w swym dziele „Czy Polacy wybić mogą się na niepodległość” zauważał potrzebę zaistnienia obrony powszechnej. Sądził, iż należy motywować do walki całe społeczeństwo oraz trzeba umieć wykorzystać cechy narodowe do uzyskania przewagi. Ważne według niego była także znajomość terenu, na którym się walczy oraz prowadzenie działań nękających linie komunikacyjne i zaopatrzeniowe. Zasady te jak najbardziej sprzyjają utworzeniu sprawnie działającej obrony terytorialnej, która prowadziłaby działania nieregularne w masowej skali.

Należy zauważyć, że Polska jest dziś członkiem NATO, a art. 5 traktatu waszyngtońskiego mówi, że: *Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich [...] udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym [...]*. Pamiętać należy jednak, że w artykule 3 tegoż dokumentu widniej zapis: *Dla skuteczniejszego osiągnięcia celów niniejszego Traktatu, Strony, każda z osobna i wszystkie razem, przez stałą i skuteczną samopomoc i pomoc wzajemną będą utrzymywały i rozwijały swoją indywidualną i zbiorową zdolność do odparcia zbrojnej napaści*.

Artykuł trzeci mówi zatem o tym, że państwa NATO nie będą rezygnować z wypełniania zobowiązań wobec swoich społeczeństw i będą tworzyć i wzmacniać własne zdolności obronne. Także Koncepcja Strategiczna Sojuszu z 2010 roku

39 C. v. Clausewitz, *O wojnie*, Warszawa 2010, s. 279.

40 Tamże, s. 363.

wskazuje w art.19, w ustępie 6, że należy *Rozwijać zdolności do obrony naszych społeczeństw i terytoriów [...] jako zasadniczy element naszej obrony zbiorowej, przyczyniający się do niepodzielnego bezpieczeństwa Sojuszu.*

Należy tu wspomnieć ważną myśl strategiczną Jana Nowaka-Jeziorańskiego, jednego z czołowych promotorów wstąpienia Polski do NATO, który w książce *Polska wczoraj, dziś i jutro* napisał: *Polska może liczyć na pomoc sojuszników tylko wtedy jeśli będzie chciała i mogła bronić się sama, jeśli zdobędzie własne możliwości odstraszania napastnika*⁴¹. Możliwości odstraszania oraz wzmocnienia potencjału obronnego należy upatrywać również przez stworzenie obrony terytorialnej, mogącej wykorzystać potencjał działań nieregularnych w masowej skali.

Także Zbigniew Brzeziński wskazuje na potrzebę utworzenia obrony terytorialnej, która byłaby zdolna do prowadzenia działań nieregularnych. W bardzo obrazowy sposób były doradca prezydenta USA Cartera ds. bezpieczeństwa narodowego wyraził się na temat strategii obrony dla Polski. Według Brzezińskiego obrona Polski powinna opierać się na *wilkach* – mobilnych, zawodowych wojskach operacyjnych o dużej sile ognia, *jeżach*, czyli wybranych, przygotowanych do obrony miastach oraz na *osach*, czyli powszechnych wojskach terytorialnych stosujących działania nieregularne. Tym samym wilki gryzą, jeże kłują, osy kásają⁴².

Także inny współczesny geniusz myśli strategicznej Andre Beaufre wskazuje na to, że pomimo czasów, w których dominuje odstraszanie nuklearne, niezbędne jest posiadanie w systemie obronnym państwa komponentu jakim jest obrona terytorialna. Według Beaufre *System służby milicyjnej jest niezbędną częścią składową systemu wojskowego [...] ponieważ tylko on i to najmniejszym kosztem potrafi przystosować się do nieskończonej liczby różnych okoliczności, których nie można przewidzieć*⁴³.

By działania nieregularne mogły zostać w pełni wykorzystane w strategii obrony Polski, potrzebne jest utworzenie formacji, która byłaby przeszkolona i była zdolna do ich prowadzenia w masowej skali. Tą formacją powinna stać się obrona terytorialna, której jednak brak dziś w strukturach obronnych Polski.

Obrona terytorialna powinna zostać utworzona jako drugi komponent Sił Zbrojnych RP (obok wojsk operacyjnych). Ważnym założeniem dla obrony terytorialnej jest działanie niezależnie od wojsk operacyjnych. Założenia przy tworzeniu formacji powinny uwzględniać działanie w ramach obrony powszechnej

41 J. Nowak-Jeziorański, *Polska wczoraj dziś i jutro*, Warszawa 1999, s. 246.

42 <http://obronanarodowa.pl/artykuly/display/wykorzystanie-doswiadczen-amerykanskiej-gwardii-narodowej-w-tworzeniu-bezpieczenstwa-polski-w-xxi-wieku> (stan na dzień: 31.03.2015).

43 A. Beaufre, *Wstęp do strategii. Odstraszanie i strategia*, MON, Warszawa 1968, s. 236.

oraz powinny zapewniać przyjęcie i wsparcie ewentualnej pomocy sojuszniczej w ramach NATO. Ponadto obrona terytorialna powinna mobilizować szerokie rzesze społeczeństwa do obrony kraju, przeprowadzać szkolenia. Dzięki temu duża część społeczeństwa byłaby przygotowana proobronnie co zapewniłoby wiarygodny element odstraszenia.

Należy jednak pamiętać aby wojska terytorialne tworzyć zawczasu, już w czasie pokoju, aby uniknąć sytuacji, gdy w 1944 roku w szeregach prekursorki współczesnej obrony terytorialnej – Armii Krajowej było ponad 350 tys. ludzi a broni starczyło tylko dla 66 tys⁴⁴.

Formacja jest niezbędna do tego, aby zapewnić Polsce niepodległość, integralność terytorium, suwerenność oraz odpowiedni współudział w obronie wspólnej NATO. W obecnych warunkach wojska operacyjne liczące 100 tys. żołnierzy są w stanie bronić zaledwie 3% terytorium⁴⁵. Problemem jest dziś także brak wystarczającej liczby wyszkolonych rezerw. Obrona terytorialna dzięki swojej powszechności zapewniłaby odpowiednią liczbę przygotowanego do walki potencjału ludzkiego.

Formacji terytorialnej w przypadku wojny nie posiada agresor. Stwarza to możliwość wykorzystania do maksimum możliwości obrony własnego terytorium. Dzięki swojej powszechności obrona terytorialna powinna zapewnić przewagę w obronie nawet w przypadku napaści wielokrotnie liczniejszego przeciwnika.

Szansami na skuteczne prowadzenie obrony i oparcie się pierwszemu impetowi natarcia wroga powinny być: operacyjne przygotowanie obszaru kraju do obrony, planowe przejście do prowadzenia masowych działań nieregularnych oraz obrona przygotowanych uprzednio do obrony miast i miejscowości wojskami terytorialnymi⁴⁶.

Obrona terytorialna powinna móc prowadzić także działania ochronno-obronne, osłonowe, opóźniające oraz związane z obroną granic. Formacja tego typu powinna być także zdolna do szybkiej mobilizacji, która powinna wynosić kilka godzin. Dzięki temu udałoby się uniknąć zaskoczenia i prowadzić działania już od pierwszych godzin konfliktu. Wojska terytorialne prowadząc działania nieregularne powinny działać w ściśle określonych dla siebie rejonach odpowiedzialności. Walcząc w wyznaczonych miejscach, blisko swojego miejsca zamiesz-

44 *System obrony terytorialnej III Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe AON” nr 1(30)A, numer specjalny, Warszawa 1998, s. 17.

45 K. Gąsior, R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona terytorialna w obronie powszechnej RP*, AON, Warszawa 1998, s. 20.

46 R. Jakubczak, *Sztuka wojenna obrony terytorialnej*, AON, Warszawa 2002, s. 14–25.

kania, swojej „małej Ojczyzny” żołnierze będą cechować się chęcią do walki i wysokim morale. Zatem jednostki obrony terytorialnej powinny być tworzone nie dalej niż kilkanaście, kilkadziesiąt kilometrów od miejsca zamieszkania żołnierzy. Należy wziąć pod uwagę, że oddziały te są z założenia przystosowane do prowadzenia działań w czasie pokoju, kryzysu, wojny a nawet okupacji czy ewentualnego wyzwolenia kraju⁴⁷. Formacje terytorialne mogłyby być także wykorzystane w przypadku wystąpienia zagrożeń niemilitarnych (np. powodzi, pożarów itd.). Formacje terytorialne mogą wówczas realizować zadania ratownicze oraz humanitarne.

Nowoczesna obrona terytorialna spełniać powinna także cztery funkcje⁴⁸:

- narodowo-państwowo-społeczno-twórczą;
- ratunkowo-ochronną i humanitarną;
- koordynacyjną działań militarnych z niemilitarnymi;
- bojowo-zabezpieczającą⁴⁹.

Bardzo ważna z wojskowego punktu widzenia jest funkcja bojowo-zabezpieczająca obrony terytorialnej, którą cechuje:

- planowanie i organizowanie działań obronnych na szczeblu terytorialnym;
- administrowanie zasobami ludzkimi i rzeczowymi;
- studia teatru zainteresowania operacyjnego;
- współudział w operacyjnym przygotowaniu terytorium do obrony;
- rozpoznanie terytorialne oraz kontrola terenu;
- zabezpieczenie i wsparcie działań wojsk operacyjnych własnych oraz wojsk NATO;

- ochrona i obrona ważnych obiektów oraz rejonów;
- kierowanie ruchem wojsk;
- obrona obiektów i rejonów;
- prowadzenie działań nieregularnych w masowej skali⁵⁰.

Skuteczne i efektywne użycie wojsk OT powinno cechować:

- wykorzystane w miejscu ich dyslokacji, gdyż prowadząc w tych rejonach ćwiczenia znakomicie znają teren działania;

47 Z. Ściborek, E. Nowak, W. Kaczmarek, *Zadania wojsk OT w operacjach na obszarze kraju*, AON, 2001, s. 55–58.

48 P. Wywiół, *Związek Strzelecki w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego Polski. Tradycja i wyzwania XXI wieku*, Łódź 2009, s. 79.

49 Por. R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona Terytorialna Polski na progu XXI wieku*, Bellona, Warszawa 1998, s. 263.

50 P. Wywiół, wyd. cyt., s. 80.

– oddziały powinny być wykorzystywane zgodnie z ich przeznaczeniem oraz możliwościami bojowymi;

– dowodzenie wojskami obrony terytorialnej powinno odbywać się poprzez terytorialne organy dowodzenia, a w momencie przejścia do działań nieregularnych przez odpowiednie organy, które będą kierować tymi działaniami;

– przygotowane do współdziałania z wojskami operacyjnymi, wsparcia działań wojsk operacyjnych. Doraźnie mogłyby być także podporządkowywane wojskom operacyjnym. Obrona terytorialna powinna także na bieżąco dbać o sprawność techniczną obiektów fortyfikacyjnych oraz zapór inżynierskich⁵¹;

– maksymalne wykorzystanie atutu obrony własnego terytorium, wykorzystanie walorów obronnych tego terenu;

– autonomiczność w podejmowaniu działań zbrojnych w swoich rejonach odpowiedzialności;

– współdziałanie ze sferą pozamilitarną;

– wykonywanie działań na korzyść wojsk operacyjnych;

– podejmowanie działań ratowniczych i humanitarnych wykonywanych na rzecz ochrony ludności;

– realizacja zadań bojowych we właściwych, stałych rejonach odpowiedzialności;

– wykorzystanie zgodne z przeznaczeniem;

– dowodzenie odbywające się za pomocą terytorialnych organów dowodzenia, a w przypadku przejścia do działań nieregularnych dowodzenie będzie sprawowane przez dowódców okręgów za pośrednictwem dowódców podziemnych struktur kierowania wojskami na terenie okupowanym przez wroga;

– współdziałanie z wojskami operacyjnymi;

– samodzielne podejmowanie decyzji o przejściu do działań nieregularnych we własnym rejonie odpowiedzialności w sytuacji zagrożenia;

– przygotowanie i utrzymanie w sprawności technicznej obiektów i fortyfikacji obronnych w rejonach odpowiedzialności⁵².

Obrona terytorialna powinna się cechować zdecentralizowaną strukturą, której podstawę stanowiłyby gminne jednostki OT (w przypadku dużych miast odpowiednio rozbudowane tak, aby uwzględniać charakter ich zabudowy, gęstość zaludnienia i warunki ich obrony militarnej). Struktura tych jednostek powinna umożliwiać działanie we własnych rejonach odpowiedzialności, a także

51 K. Gąsiorek, R. Jakubczak, J. Marczak, wyd. cyt., s. 77.

52 Tamże, s. 79, 80.

współdziałanie z jednostkami obrony cywilnej oraz zespoloną i niezespoloną administracją, służbami, inspekcjami i strażami a także utrzymywać stały kontakt z organizacjami proobronnymi, paramilitarnymi i społeczeństwem.

Gminne (miejskie) jednostki w sile plutonów, kompanii lub batalionów powinny podlegać dowództwom powiatowym (powiatowe dowództwo Obrony Terytorialnej – Rejonowe Komendy OT). RKOT zaś podlegałyby wojewódzkim komendom obrony terytorialnej. Komendy wojewódzkie zgrupowane powinny być w cztery okręgi wojskowe (Centralny z miastem Warszawa, Krakowski, Pomorski i Śląski).

W zależności od wielkości sił będących w dyspozycji powiatowych i wojewódzkich komend obrony terytorialnej oraz okręgów wojskowych znajdujące się pod ich dowództwem jednostki terytorialne mogą być łączone w większe pododdziały bądź oddziały w celu wykonywania określonych zadań. Nie zmienia to faktu, że podstawową jednostką na szczeblu gminnym powinien być pluton, na szczeblu powiatu batalion a na szczeblu województwa brygada obrony terytorialnej. Jeżeli możliwości mobilizacyjne danego obszaru okazywałyby się większe, można byłoby tworzyć bardziej liczne jednostki np. na poziomie gminnym kompanie itd.

Podział byłby dostosowany do aktualnego podziału administracyjnego kraju: na poziomie gminy – rejon – pluton lub kompania OT, powiat – obwód – batalion OT, województwo – okręg – brygada OT. Okręg wojskowy stanowiłby obszar (analogia do struktury organizacyjnej Armii Krajowej w czasie II wojny światowej). Niewątpliwie taki podział umożliwiałby skuteczne dowodzenie.

Według R. Jakubczaka, aby w pełni panować nad przestrzenią Polski Siły Zbrojne RP powinny posiadać 125 batalionów obrony terytorialnej⁵³.

Czas i szkolenia prowadzone dla ochotników nie powinny kolidować z życiem rodzinnym, zawodowym żołnierzy, a szkolenia cykliczne należałoby organizować w dni wolne od pracy. W szkoleniu formacji terytorialnych powinny brać udział organizacje proobronne takie jak chociażby Związek Strzelecki Strzelec czy Liga Obrony Kraju. W ostatnim czasie coraz głośniej jest o konsolidacji organizacji proobronnych w Federację Organizacji Proobronnych oraz pomysłach na reformę Narodowych Sił Rezerwowych i pomysłach na utworzenie obrony terytorialnej⁵⁴.

53 R. Jakubczak, *Wojska obrony terytorialnej*, Bellona, Warszawa 2002, s. 278.

54 http://www.defence24.pl/wywiad_obrona-terytorialna-skuteczna-na-hybrydowe-zagrozenia-gen-pacek-dla-defence24-min-o-konsolidacji-formacji-proobronnych-i-reformie-nr (stan na dzień: 31.03.2015).

Niewątpliwie potęgą obroną wojsk OT są działania nieregularne, obrona miast oraz operacyjnie przygotowany do obrony teren. Będąc drugim komponentem Sił Zbrojnych RP, OT nie może być traktowana jako formacja drugorzędna, czy gorsza od wojsk operacyjnych. Musi być odpowiednio wyposażona i uzbrojona. Obrona powszechna z udziałem OT nie zaistnieje, jeżeli całe społeczeństwo nie będzie obronnie przygotowane. Stąd potrzeba wychowania obywatelskiego i szkoleń proobronnych. Ogromną rolę w realizacji tego założenia mogą odegrać organizacje paramilitarne⁵⁵.

Ponadto Polska tworząc w swoim systemie wojskowym państwa obronę terytorialną może dołączyć do elitarnego klubu państw posiadających ten komponent sił zbrojnych. Świetnie działające formacje terytorialne posiadają dziś m.in. Stany Zjednoczone (Gwardia Narodowa), Wielka Brytania (Territorial Army) czy Dania (Gwardia Krajowa).

Należy podkreślić, że działania nieregularne mają kluczowe znaczenie w funkcjonowaniu formacji terytorialnych. Każde planowe działanie powinno zakładać zorganizowane przejście do działań nieregularnych⁵⁶. Działania nieregularne wojsk terytorialnych to ofensywna forma obrony przed agresją przeciwnika. W tej formie prowadzenia przez nie walki zbrojnej można wyróżnić szereg okresów, etapów obronnych. Do najważniejszych należy pogotowie zbrojne, uderzenie przeciwnika, wtargnięcie przeciwnika, zajmowanie części terytorium i organizowanie okupacji przez przeciwnika, okupacja, wyzwalenie się spod okupacji⁵⁷.

W ramach pogotowia zbrojnego wojsk obrony terytorialnej, nastąpi konieczność systemowych przygotowań do prowadzenia działań nieregularnych w całej sferze przygranicznej i na prawdopodobnych kierunkach zagrożonych agresją⁵⁸.

W momencie kiedy przeciwnik wykonuje uderzenie formacje terytorialne przystępują do zwalczania kolumn przeciwnika oraz zgrupowań wykonujących uderzenie, uderzają na stanowiska dowodzenia, punkty obserwacyjne, przywracają sprawność terytorialnemu systemowi rozpoznania, wspierają działania wojsk własnych i sojuszniczych, niszczą stanowiska artylerii przeciwnika na stanowiskach i w trakcie przemieszczania się⁵⁹.

55 <http://www.dziennikbaltycki.pl/artukul/3796373,pomysl-na-obrone-terytorialna-za-bron-maja-chwycic-organizacje-paramilitarne,id,t.html?cookie=1> (stan na dzień: 31.03.2015).

56 R. Jakubczak, *Współczesne wojska obrony terytorialnej*, Bellona, Warszawa, 2014, s. 422.

57 Tamże, s. 431.

58 Tamże.

59 Tamże, s. 432.

Po wtargnięciu przeciwnika w rejon odpowiedzialności jednostki terytorialnej, nastąpić powinno przegrupowanie sił i uderzanie na najważniejsze szlaki komunikacyjne i rejony koncentracji. Dzięki temu zostanie sparaliżowany ruch wojsk agresora, ograniczone tempo natarcia i zachwiane zostanie poczucie bezpieczeństwa wojsk nieprzyjaciela⁶⁰.

Po ewentualnym zajęciu rejonu odpowiedzialności przez przeciwnika, wojska terytorialne powinny tak zorganizować działania nieregularne aby zintensyfikować walki, zadawać jak największe straty nieprzyjacielowi i wzmacniać jego poczucie niepewności. Powinny także chronić miejscową ludność, zapobiegać próbom grabieży ludności i majątku narodowego, jak również przeciwdziałać panowaniu militarnemu przeciwnika na zajętych obszarze⁶¹.

W czasie okupacji państwa działania nieregularne powinny być nakierowane na utrudnianiu sprawowania władzy przeciwnikowi, uzupełnianie strat sprzętowych i ludzkich, niszczenie sił i środków nieprzyjaciela, wywoływanie psychozy i zastraszenia wrogich żołnierzy, ochronę dóbr kultury, zbieranie danych do działań wyzwoleniczych⁶².

W czasie wyzwolenia spod okupacji działania nieregularne powinny być prowadzone przez formacje terytorialne w ścisłym współdziałaniu z wojskami operacyjnymi własnymi i sojuszniczymi. Powinny przybrać wtedy charakter masowy i skupiać się nie tylko na walce zbrojnej, ale także na pomocy, ochronie i wspomaganiu ludności oraz przygotowaniu struktur administracyjnych państwa polskiego na już oswobodzonym terenie⁶³.

Streszczenie

Artykuł pt. „Wyzwanie wykorzystania potencjału działań nieregularnych w strategii obrony Polski” ma na celu przybliżenie doświadczeń wybranych konfliktów związanych z prowadzeniem działań nieregularnych przez formacje zarówno polskie jak i zagraniczne. Podjęta zostaje też próba uzasadnienia potrzeby wykorzystania działań nieregularnych w strategii obrony Polski, uwzględniając charakter współczesnych zagrożeń militarnych oraz wyzwania dla bezpieczeństwa Polski. Artykuł przedstawia także predyspozycje i historyczne uwarunkowania Polaków do prowadzenia działań nieregularnych, partyzanckich, wojny szarpanej w masowej skali. Zwraca także uwagę na potrzebę stworzenia skutecznej obrony terytorialnej w Polsce w XXI wieku, która byłaby zdolna do prowadzenia skutecznych działań nieregularnych stanowiących niezbędny, strategiczny element obrony państwa.

60 Tamże, s. 433.

61 Tamże, s. 434.

62 Tamże, s. 435.

63 Tamże, s. 436.

Pierwsza część artykułu dotyczy wyjaśnienia pojęcia działań nieregularnych oraz przedstawia historyczne doświadczenia prowadzenia działań nieregularnych w obronie Polski. Wskazuje na predyspozycje polskich obrońców Ojczyzny do prowadzenia tej formy walki. Zawiera także informacje dotyczące działań nieregularnych prowadzonych przez formacje terytorialne w wybranych konfliktach XX i XXI wieku. Druga część artykułu opisuje niezbywalną potrzebę uwzględnienia działań nieregularnych w strategii obrony Polski. Przedstawione zostają zasadnicze tezy najważniejszych klasyków strategii wojskowej, takich jak Carl von Clausewitz, Zbigniew Brzeziński, Jan Nowak-Jeziorański, Andre Beaufre, przemawiające za potrzebą uwzględnienia działań nieregularnych w strategii obrony państwa.

W artykule wskazana zostaje potrzeba utworzenia masowej formacji terytorialnej, która byłaby w stanie przeszkolić i przygotować odpowiednią liczbę ochotników dzięki, którym ewentualna obrona państwa stałaby się powszechna. Wyraźnie rozróżnia osobny komponent Sił Zbrojnych, jaki powinny stanowić wojska obrony terytorialnej od rezerwy dla wojsk operacyjnych (którą stanowią obecnie Narodowe Siły Rezerwowe). Obrona terytorialna powinna stać się drugim obok wojsk operacyjnych komponentem systemu obronnego państwa.

Abstract

The goal of the following article: The challenge of utilization of the power of the irregular warfare in Polish defence strategy is to present the experience of the selected conflicts in which the irregular form of warfare took place, used both by the Polish and foreign formations. Article attempts to explain the necessity of using the irregular warfare in Poland's defence strategy taking into account the characteristics of modern military threats as well as the national security challenges Poland has to face. The article also contains the description of predispositions and historical determinants of Polish people to conduct the irregular warfare, including partisan warfare utilising the hit-and-run tactics on the mass scale. The author points out the necessity of creating strong territorial defence formations in 21st century Poland. Such a formation would be able to conduct effective irregular warfare against any enemy, thus becoming vital, strategic component of the Polish defence system.

The first part of the article concerns the concept of the irregular warfare and describes the historical experience related to it. It indicates the predispositions of defenders to protect their homeland presenting multiple examples of successful engagements conducted by the territorial formations and partisans in selected conflicts in 20th and 21st century. The second part of the article is a description of the inalienable need of incorporating the irregular warfare in Poland's defence strategy. Thesis of selected strategy classics such as Carl von Clausewitz, Zbigniew Brzeziński, Jan Nowak-Jeziorański and Andre Beaufre are being presented, all of them in favour of utilizing irregular warfare in defensive strategy.

The article points out the need of creating modern, mass territorial defence formation, able to train and prepare for combat, a vast number of soldiers. Only a widespread network of territorial defence units will provide a necessary protection against the technologically and numerically superior enemy. The author describes a clear distinction between the territorial defence forces and a reserve force for operational forces (like current Polish National Reserve Force – Narodowe Siły Rezerwowe, NSR), which are often confused. Article concludes that territorial defence should become a second major component, next to the operational forces, in Polish defence system.

ROZWAŻANIA NA TEMAT MOŻLIWEGO WSPARCIA SOJUSZNICZEGO NA TERYTORIUM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ W WARUNKACH WOJENNYCH

Obrońca w ogólności może liczyć więcej na pomoc z zewnątrz niż nacierający. Będzie on mógł tym pewniej na to liczyć, im ważniejsze jest jego istnienie dla wszystkich innych, to znaczy im zdrowszy i silniejszy jest jego stan polityczny i wojskowy

Carl von Clausewitz

Szczęśliwy to kraj żyjący w pokoju, co przyszłych lęka się wojen! Dlatego ma się troszczyć król o wszystko, co jest potrzebne do prowadzenia wojny; to jest broń wszelką i zapasy prowiantu, a także odwiedzać miejsca szczególnie narażone na najazdy nieprzyjaciół

Andrzej Frycz Modrzewski

Wojny, konflikty graniczne, kryzysy, konflikty wewnętrzne, katastrofy naturalne i techniczne, migracje ludności oraz zagrożenie terroryzmem były obecne w życiu człowieka od niepamiętnych czasów, ale początek XXI wieku, to ogromne zmiany w podejściu do problematyki bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Obecnie zauważa się chęć przesunięcia środka ciężkości w podejściu do bezpieczeństwa z obszaru militarnego na obszar cywilny. Ta chęć wyraża się między innymi poprzez programy nauczania przedmiotów kierunkowych w polskich szkołach gimnazjalnych i średnich¹. Czy owa zmiana w podejściu jest rzeczywiście słuszna? Czy zamachy terrorystyczne oraz nagłaśniane w mediach katastrofy naturalne jak i techniczne są podstawą, aby twierdzić, że podejście do bezpieczeństwa tworzone przez strategów takich jak Sun Tzu, Machiavelli, Carl von Clausewitz,

¹ Programy nauczania można znaleźć m.in. w tych pozycjach: J. Słoma, *Żyję i działam bezpiecznie. Edukacja dla bezpieczeństwa dla gimnazjum*, Nowa Era, Warszawa, 2009 oraz F.R. Krynojewski, *Przysposobienie obronne – program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych*, wideograf edukacja.

gen. Tadeusz Kościuszko, Napoleon, Helmut von Moltke i Zbigniew Brzeziński przestało być aktualne? Oczywiście, że nie. Podane przykłady oraz przemyślenia na temat możliwego wsparcia sojuszniczego w naszym kraju ukazały pewien obraz jak powinno się urządzać obronnie własną przestrzeń bezpieczeństwa.

Aby rozpocząć rozważania na temat możliwego przyszłego stanu rzeczy, a konkretniej przyszłej wojny o charakterze obronnym, należy wziąć pod uwagę kilka grup czynników. Pierwszą z nich będzie znajomość liczebności, rozmieszczenia i przeznaczenia własnych sił zbrojnych. Druga grupa obejmować może liczebność, przeznaczenie i sposób rozmieszczenia sił przeciwnika. Następnymi grupami mogą być: warunki geoprzestrzenne, tam gdzie toczyć ma się walka zbrojna, ich wykorzystanie i przygotowanie oraz sposób pomocy sojuszniczej i jej zakres. Rozpatrywanie natomiast szans na wystąpienie danego konfliktu czy wojny nie powinno być w przypadku tego typu rozważań najistotniejsze, gdyż sztaby wojskowe, a przede wszystkim Sztab Generalny Wojska Polskiego powinny mieć plany na każdą ewentualność jak to czynił między innymi jeden z twórców potęgi Niemiec feldmarszałek Moltke Starszy.

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej liczą obecnie prawie 100 tysięcy żołnierzy z czego w uproszczonym podziale² mniej więcej dwie trzecie tego stanu tworzą wojska lądowe. Obywateli Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia się, że *są one przeznaczone do zapewnienia obrony przed atakiem lądowo-powietrznym w dowolnym rejonie kraju, na każdym kierunku, w obliczu każdej formy zagrożenia militarnego*³. Struktura najliczniejszego rodzaju Sił Zbrojnych RP oparta jest na związkach taktycznych, oddziałach i pododdziałach. Na stronach poświęconych Siłom Zbrojnym RP przeczytać możemy również, że zgodnie z wymogami współczesnego pola walki wojska lądowe przystosowane są do wykonywania zadań operacyjnych i taktycznych w skomplikowanych warunkach meteorologicznych i bojowych. Cechami wojsk lądowych są: zmotoryzowanie; szerokie wykorzystanie nowoczesnych technik prowadzenia walki; współdziałanie z innymi rodzajami sił zbrojnych, to jest siłami powietrznymi, marynarką wojenną oraz wojskami specjalnymi. Wojska lądowe biorą udział w realizacji zadań wynikających z zobowiązań Rzeczypospolitej Polskiej na arenie międzynarodowej, związanych operacjami innymi niż wojna, na które przede wszystkim składają się

2 100 tys. to ogólna liczba żołnierzy SZ RP. Natomiast duża ich część zatrudniona jest w administracji wojskowej, bądź w szkolnictwie wojskowym i nie stanowi realnej siły np. wojsk lądowych. Według niektórych wyliczeń wojska lądowe liczą nie więcej niż 50 tysięcy żołnierzy.

3 Oficjalna strona wojsk lądowych: <http://www.army.mil.pl/index.php/dowodztwo>

Operacje Wsparcia Pokoju i humanitarne, a także akcje związane z likwidacją skutków klęsk żywiołowych.

Zadaniem wojsk operacyjnych jest prowadzenie działań obronnych i zaczepnych, a w okresie pokojowym realizowanie zadań związanych ze szkoleniem, pełnieniem misji pokojowych i humanitarnych. Trzon wojsk operacyjnych stanowią trzy dywizje: 11 Lubuska Dywizja Kawalerii Pancernej, 12 Szczecińska Dywizja Zmechanizowana oraz 16 Pomorska Dywizja Zmechanizowana. Ponadto w bezpośrednim podporządkowaniu Dowództwa Wojsk Lądowych znajdują się: 6 Brygada Desantowo-Szturmowa, 25 Brygada Kawalerii Powietrznej, 21 Brygada Strzelców Podhalańskich, 1 Brygada Lotnictwa Wojsk Lądowych, Brygada Wsparcia Dowodzenia Wielonarodowego Korpusu Północno-Wschodniego oraz inne jednostki rodzajów wojsk, dowodzenia i zabezpieczenia, w tym pułki przeciwlotnicze, rozpoznawcze, artyleryjskie, chemiczne, saperów i inżynierijny. Wojska lądowe składają się z wojsk pancernych, zmechanizowanych, aeromobilnych, raketowych i artylerii, obrony przeciwlotniczej, raketowych, artylerii, łączności i informatyki. Zauważyć należy, że wojska lądowe w ogromnej części działające jako wojska operacyjne są rozmieszczone w zachodniej części naszego państwa. Na wschodzie Polski znajduje się niewiele jednostek wojskowych. Jest to znaczący problem nie tylko z punktu widzenia zagrożenia militarnego ze strony wschodnich sąsiadów, co całości organizacji obronnej.

Kolejnym rodzajem sił zbrojnych są siły powietrzne, które realnie mogą wesprzeć działania innych rodzajów SZ. Najważniejszym zadaniem są operacje mające na celu uzyskanie przewagi w powietrzu. Oczywiście założyć musimy, że osiągnięcie przewagi w powietrzu bez pomocy sojuszniczej może odbyć się jedynie w przypadku agresji ze strony państwa relatywnie słabszego od nas, co jest mało realne. Z drugiej strony ta istotna cecha pokazuje, że w przypadku prowadzenia kiedykolwiek działań ofensywnych wobec owych potencjalnie słabszych przeciwników uzyskanie przewagi w powietrzu wydaje się być nietrudne do osiągnięcia. Nie jest to jednak obszarem obecnych przemyśleń. Bazy lotnicze znajdują się w różnych częściach naszego państwa, a w przypadku wojny korzystać mogą z wielu innych funkcjonujących lotnisk oraz lotnisk zapasowych.

Trzecim rodzajem SZ jest marynarka wojenna. Paradoksalnie ten rodzaj sił zbrojnych lepiej sprawdza się w przypadku wsparcia działań sojuszników niż prawdopodobnie poradziłby sobie z obroną naszej przestrzeni morskiej. Nie licząc Łotwy, Estonii i Litwy wszystkie inne nadbałtyckie państwa posiadają silniejsze floty. Jest to związane z ogromnym niedofinansowaniem i brakiem określenia

polskiej morskiej racji stanu⁴. Dodatkowo zbiega się to z licznymi komentarzami, że najlepszym okrętem na Bałtyku jest samolot bazowania lądowego, a wynika to z faktu, że Morze Bałtyckie jest niewielkim akwenem morskim i możliwość manewrowania jest odpowiednio ograniczona.

Ostatnim rodzajem SZ są wojska specjalne w sile pięciu jednostek o niejawnej liczbie żołnierzy w każdej z nich. Każda specjalizuje się w określonym obszarze. Oddać honor należy naszym wojskom specjalnym, że z uznaniem traktowane są wszędzie tam, gdzie biorą udział w działaniach bojowych lub wspólnych szkoleniach. Wojska specjalne mogą realizować samodzielne operacje specjalne wspierane przez inne rodzaje sił zbrojnych.

Warto dodać, że posiadamy również liczące kilka tysięcy osób Narodowe Siły Rezerwowe będące zapleczem dla wojsk operacyjnych. Pamiętajmy, że liczni jeszcze rezerwiści stanowią schedę po armii poborowej. Pojawia się w tym obszarze tendencja spadkowa. W przypadku ogłoszenia mobilizacji zakładane jest trzykrotne zwiększenie liczebności naszych sił zbrojnych. Zdolność ta bywa jednak podważana przez specjalistów.

Siły zbrojne państw nas otaczających przedstawiają się następująco. Są to państwa funkcjonujące w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (Niemcy, Czechy, Słowacja, Litwa) oraz takie, które działają samodzielnie jak szukająca swojej drogi Ukraina i państwa ze sobą współdziałające jak (Rosja, Białoruś). Potencjały każdego z tych państw różnią się w sposób znaczny. Przeprowadzane różne analizy potencjałów militarnych państw dają nam obraz, którzy nasi sąsiedzi są od nas militarnie silniejsi, a którzy słabsi⁵.

Zwrócić należy uwagę słabe strony naszego systemu obronnego. Wyróżnić tu można następujące punkty składające się na brak obronnego urządzenia przestrzeni bezpieczeństwa:

1. Brak systemu obrony terytorialnej oraz jego zasadniczego elementu jakim są wojska obrony terytorialnej. Wojska te stanowiące komponent każdej nowoczesnej armii posiadają zdolność najszybszej adaptacji do nowych zagrożeń współczesnego

4 Określenie „polska morska racja stanu” zostało wypowiedziane oficjalnie pierwszy i prawdopodobnie ostatni raz w momencie „zaślubin z morzem” w okresie międzywojennym.

5 Polecam m.in. opracowanie J. Stępak, *Potencjały militarne państw sąsiadujących z Polską*, Warszawa 1998 oraz stronę internetową <http://www.globalfirepower.com>, na której możemy łatwo porównać ze sobą potencjały 55 państw. Z analiz zamieszczonych na tej stronie wynika, że 3 państwa sąsiadujące z Polską posiadają większe potencjały militarne niż Rzeczpospolita Polska. Są to Federacja Rosyjska (2 miejsce), Republika Federalna Niemiec (13 miejsce), Ukraina (20 miejsce). Miejsce 21 zajmuje Polska.

świata. Ich cechą wyróżniającą mogłaby być możliwość wsparcia własnych wojsk operacyjnych jak i wojsk sojuszniczych w czasie kryzysu lub wojny.

2. Brak operacyjnego przygotowania obszaru kraju do obrony. Brak umocnień terytorium oraz przygotowania do obrony wybranych, kluczowych dla bezpieczeństwa narodowego obszarów i systemów infrastruktury krytycznej może doprowadzić do szybkiej klęski.

3. Nierozwiązany problem systemu szkolenia rezerw. Obecnie szkolenie rezerw odbywa się w Narodowych Siłach Rezerwy. Liczba przeszkolonych jest zdecydowanie mniejsza od liczb zakładanych przez Ministerstwo Obrony Narodowej w chwili zawieszenia poboru.

4. Siły zbrojne są w całości zawodowe. Powoduje to między innymi zerwanie więzi wojska ze społeczeństwem, co będzie miało negatywne skutki w przyszłości. W tym momencie należy przedstawić jak wygląda edukacja obronna młodzieży w Rzeczypospolitej Polskiej. Do niedawna w szkołach ponadgimnazjalnych prowadzony był przedmiot o nazwie *przysposobienie obronne*. Następnie młodzi ludzie objęci zostawali poborem. Młodzież mogła odbyć służbę zasadniczą, służbę zastępczą, przeszkolenie w trakcie odbywania studiów lub przeszkolenie dla absolwentów. Obecnie sytuacja wygląda odmiennie. W szkołach podstawowych i gimnazjach wprowadzony został przedmiot o nazwie *edukacja dla bezpieczeństwa*. Przedmiot ten ma docelowo zastąpić również *przysposobienie obronne* w szkołach średnich. Nie istnieje już możliwość odbycia przeszkolenia wojskowego. Młody człowiek chcąc nabyć umiejętności niezbędne do wykonywania konstytucyjnych obowiązków⁶ musi związać się kontraktem z NSR, co nie każdy chce czynić.

Podane wcześniej czynniki składają się na pewne zjawisko, które możemy umownie nazwać zagrożeniami demilitaryzacyjnymi. Na nie składają się:

- 1) likwidowanie terytorialnych organów dowodzenia;
- 2) zmniejszanie stanów osobowych sił zbrojnych;
- 3) brak szkolenia rezerw osobowych dla sił zbrojnych;
- 4) wstrzymanie przyznawania przydziałów mobilizacyjnych;
- 5) brak obronnego urządzenia przestrzeni, w tym operacyjnego przygotowania obszaru kraju (OPOK);
- 6) rezygnacja z terytorialnego podejścia do struktury sił zbrojnych, na rzecz zadaniowego lub zdolnościowego.

6 Art. 85 Konstytucji RP.

Czy w tych warunkach wsparcie NATO będzie miało kluczowe znaczenie dla struktury obronnej RP? Możliwości wsparcia ze strony sojuszników jest wiele. Doświadczenie pokazuje, że stopień zaangażowania się państw NATO we wspólne operacje jest bardzo różny. Od zabiegów dyplomatycznych przez udostępnianie poszczególnych systemów infrastruktury oraz własnej przestrzeni powietrznej dla samolotów należących do państw sojuszu, aż po wysłanie własnego kontyngentu i bezpośrednie uczestnictwo we wspólnej operacji. Łączy się to oczywiście z faktem posiadania większego lub mniejszego potencjału obronnego. Niektóre państwa nie posiadają floty morskiej, a inne sił powietrznych.

Artykuł 3 traktatu waszyngtońskiego z 1949 roku mówi, że *dla skuteczniejszego osiągnięcia celów niniejszego traktatu, Strony, każda z osobna i wszystkie razem, poprzez stałą i skuteczną samopomoc i pomoc wzajemną, będą utrzymywały i rozwijały swoją indywidualną i zbiorową zdolność do odparcia zbrojnej napaści*. To oznacza, że obowiązkiem każdego państwa-członka Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego jest zwiększanie własnego potencjału obronnego. Z kolei artykuł 5 tegoż traktatu mówi, że *Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich, w ramach wykonywania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie jak i w porozumieniu z innymi Stronami, działania, jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego. O każdej takiej zbrojnej napaści i o wszystkich podjętych w jej wyniku środkach zostanie niezwłocznie powiadomiona Rada Bezpieczeństwa. Środki takie zostaną zaniechane, gdy tylko Rada Bezpieczeństwa podejmie działania konieczne do przywrócenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa*. Ten artykuł oznacza, że najbardziej oczekiwana przez nasze państwo pomoc, czyli bezpośrednie wsparcie poprzez wysłanie własnych sił zbrojnych w rejon zagrożenia przez dane państwo w celu pomocy sojuszniczej nie jest sprawą przesądzoną. Nawet jeśli państwo sojusznicze zdecyduje się wspomóc Rzeczpospolitą Polską w sposób najbardziej nas zadowolający to konieczne będzie zastosowanie sojuszniczej procedury HNS (Host Nation Support). Wykonywanie zadań w ramach HNS jest bardzo istotne dla sojusznika, gdyż w dużej mierze zmniejsza wielkość sił logistycznych oraz środków materiałowych, które musiałbyw innym wypadku dostarczać sam na miejsce, co zwiększa koszty operacji do rozmiarów gigantycznych. Jest to zatem element zachęcający do pomocy. Jeżeli państwo-gospodarz nie jest w stanie zapewnić pomocy sojusznikowi, to pomoc staje się nieopłacalna i nikt nie zdecyduje się na jej udzielenie.

Sojusznik musiałby sam zorganizować sobie obronnie przestrzeń, co nie jest sprawą łatwą. Aby przygotować teren do obrony i przyjęcia wojsk sojuszniczych, konieczne będzie jego zabezpieczenie wojskami obrony terytorialnej. Istotnym zadaniem będzie ochrona lotnisk, linii przesyłowych, zaopatrzeniowych i innych systemów infrastruktury krytycznej. Rolą nowoczesnej obrony terytorialnej w zabezpieczeniu operacji sojuszniczych na terytorium RP będzie zapewnienie możliwości przerzutu wojsk na terytorium zaatakowanego sojusznika, zapewnienie operacyjności infrastruktury wojskowej, krytycznej, zabezpieczenie ruchu wojsk w rejonie zgrupowania oraz odciążenie wojsk sojuszniczych od działań drugorzędnych.

Podsumowując rozważania Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej posiadają zdolności, które mogą w jednych przypadkach okazać się wystarczające, a w innych daleko niedostosowane do potrzeb wynikających z wyzwań dla Polski w XXI wieku. Zagrożenie konfliktem o charakterze zbrojnym w Europie istnieje, więc planować powinniśmy różne scenariusze. Plany obronne powinny dotyczyć wielu zagrożeń, nie tylko klasycznego spojrzenia na zagrożenie wynikające z brzegowego położenia Polski w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego. Należy urządzić obronnie przestrzeń narodową, aby terytorium Rzeczypospolitej Polskiej nie stało się militarną pustynią. W razie zagrożenia będzie to podstawowy warunek udzielenia nam pomocy przez państwa sojusznicze.

Streszczenie

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej posiadają zdolności, które mogą w jednych przypadkach okazać się wystarczające, a w innych daleko niedostosowane do potrzeb wynikających z wyzwań dla Polski w XXI wieku. Zagrożenie konfliktem o charakterze zbrojnym w Europie istnieje, więc planować powinniśmy różne scenariusze. Plany obronne powinny dotyczyć wielu zagrożeń, nie tylko klasycznego spojrzenia na zagrożenie wynikające z brzegowego położenia Polski w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego. Należy urządzić obronnie przestrzeń narodową, aby terytorium Rzeczypospolitej Polskiej nie stało się militarną pustynią. W razie zagrożenia będzie to podstawowy warunek udzielenia nam pomocy przez państwa sojusznicze.

Abstract

Polish Armed Forces have the capacity to participate in various peacekeeping operations beyond the borders of Poland, as well as North-Atlantic Treaty Organization responsibility zone. On the other hand this abilities may be not sufficient to meet the challenges that awaits Poland in 21st century. The possibility of military conflict in Europe exists, so planning various defence scenarios is a necessity. The defence plans should be made accordingly, considering more than "classic" scenario of Poland as a NATO's border country. The article points out the need to prepare national territory to avoid creating "defenceless steppe" mentioned by Carl von Clausewitz. In case of military crisis Poland's ability to protect itself would be the most important factor to gain support from allied countries.

WYKORZYSTANIE POZARZĄDOWYCH ORGANIZACJI KOMBATANCKICH I REZERWISTÓW W SYSTEMIE OBRONNYM PAŃSTWA NA PRZYKŁADZIE II RP

Podjmując tematykę wykorzystania organizacji kombatanckich i weteranów oraz możliwości ich wykorzystania w systemie obronnym państwa należy w pierwszej kolejności zdefiniować podstawowe pojęcia.

Kim jest weteran a kim jest kombatan? Oba te pojęcia wywodzą się ze wspólnego tła – określają ludzi, którzy służbę wojskową lub cywilną mają już za sobą. Samo słowo *weteran* wywodzi się z łaciny, oznacza żołnierza zwolnionego ze służby, który dzięki swoim zasługom na polu militarnym osiągnął pewne korzyści (nadziały ziemskie, odprawy pieniężne)¹. Termin *kombatan* wywodzi się z języka francuskiego i powiązany jest z terminologią międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych. W konwencjach haskich i genewskich kombatan traktowany jest jako pełnoprawny uczestnik walki zbrojnej². Polskie ustawodawstwo rozróżniło te dwa terminy dopiero w 2011 roku, kiedy to w życie weszła ustawa o Weteranach działań poza granicami państwa. W tym dokumencie weteran to: Weteranem działań poza granicami państwa, zwanym dalej „weteranem”, może być osoba, która brała udział, na podstawie skierowania, w działaniach poza granicami państwa w ramach: misji pokojowej lub stabilizacyjnej, kontyngentu policyjnego, kontyngentu Straży Granicznej, zadań ochronnych Biura Ochrony Rządu lub zapewniania bezpieczeństwa państwa, nieprzerwanie przez okres, na jaki została skierowana, *jednak nie krócej niż przez okres 60 dni*³.

Pojęcie kombatanta polskie prawodawstwo powojenne określiło wcześniej, bo w roku 1991, wg ustawy kombatanami są: *osoby, które brały udział w wojnach, działaniach zbrojnych i powstaniach narodowych, wchodząc w skład formacji wojskowych lub organizacji walczących o suwerenność i niepodległość Rzeczypospolitej*

1 *Encyklopedia wiedzy wojskowej*, t. 1, s. 447.

2 Tamże, t. 2, s. 431.

3 Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa, Dz.U. z 2011 r. Nr 205, poz. 1203, art. 2.

*Polskiej*⁴. Dalej ustawodawca wymienia działalność mogącą być uznaną za kombatancką, a jest to min. pełnienie służby w WP lub polskich formacjach wojskowych na wszystkich frontach konfliktów prowadzonych przez państwo polskie, służba w formacjach mających na celu odzyskanie lub utrzymanie polskich terytoriów, pełnienie służb w polskich formacjach podziemnych i niepodległościowych z wyłączeniem formacji podległych NKWD itd. Za działalność równoznaczną uznano służbę cywilną, prowadzenie tajnego nauczania oraz pomoc ludności żydowskiej podczas okupacji niemieckiej.

Jak widać w obecnych zapisach ustawowych uszczegółowiono status weterana, który obecnie przysługuje jedynie uczestnikom misji zagranicznych. Natomiast status kombatantha uzyskał bardzo szeroką i pojemną definicję, pozwalającą znaleźć się w jej obrębie wszystkim członkom polskich formacji militarnych, paramilitarnych, a nawet członkom pionu cywilnego Polskiego Państwa Podziemnego.

W latach 1918–1939 terminy te nie były uszczegółowione i występowały zamiennie. Jedyną grupą, która dysponowała określonym ściśle statusem i związanym z tym przywilejami byli weterani powstań narodowych, szczególnie powstania styczniowego. Określani byli oni wyłącznie terminem weterana⁵. Poza tym w ustawodawstwie, a tym bardziej w życiu codziennym te dwa terminy występowały zamiennie – co doskonale widać w nazwach związków lub stowarzyszeń uczestników walk o niepodległość lub nienaruszalność ziem polskich.

Kolejnym, niezbędnym do zdefiniowania pojęciem jest system obronny państwa. Interesującą definicję znaleźć można w nieobowiązującej już Strategii obronnej Rzeczypospolitej Polskiej jest to: *skoordynowany zbiór elementów kierowania i elementów wykonawczych, a także realizowanych przez nie funkcji i procesów oraz zachodzących między nimi relacji. SOP tworzą wszystkie siły i środki przeznaczone do realizacji zadań obronnych, odpowiednio do tych zadań zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane. Organizacja i funkcjonowanie SOP oparte jest na przepisach prawa powszechnie obowiązującego, a także na postanowieniach wynikających z umów i traktatów międzynarodowych, których Polska jest stroną*⁶.

4 Ustawa z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, Dz.U. 1991 Nr 17, poz. 75, art. 1.

5 Ustawa z dnia 2 sierpnia 1919 r. o stałej pensji dla weteranów powstania 1831 i 1863 r., Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Skarbu w przedmiocie wykonania ustawy z dnia 2 sierpnia 1919 r. o stałej pensji dla weteranów powstania 1831 i 1863 r., Ustawa z dnia 18 grudnia 1919 r. w przedmiocie rozszerzenia ustawy z dnia 2 sierpnia 1919 r. o stałej pensji dla weteranów z r. 1831 i 1863 także na weteranów z 1848 roku, Ustawa z dnia 18 grudnia 1919 r. o przyznaniu stopni i praw oficerskich weteranom z roku 1831, 1848 i 1863.

6 Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej, MON, Warszawa 2009, s. 24.

Celem niniejszego opracowania jest wskazania miejsca, jakie mogą zająć organizacje kombatanckie i weteranów. Jednak podstawą rozważań możliwości tych organizacji powinien być stan prawny i kontekst społeczno-polityczne II Rzeczypospolitej. Odrywając analizowane organizacje od tego tła łatwo źle zdiagnozować ich stan i wyciągnąć niewłaściwe wnioski w odniesieniu do obecnej sytuacji. W zasadniczej treści wymieniona wyżej definicja z powodzeniem może dotyczyć również okresu II Rzeczypospolitej. Zasadnicze cele istnienia SOP, zarówno w II RP, jak i obecnie pozostają niezmiennymi, zgodnie z Strategią bezpieczeństwa narodowego i Strategią obronności są to w szczególności:

- *zapewnienie niepodległości i suwerenności Rzeczypospolitej Polskiej, jej integralności i nienaruszalności granic;*
- *obrona i ochrona wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej;*
- *tworzenie warunków do zapewnienia ciągłości realizacji zadań przez organy administracji publicznej oraz inne podmioty właściwe w obszarze bezpieczeństwa narodowego, w tym odpowiedzialne za funkcjonowanie gospodarki i innych obszarów istotnych dla życia i bezpieczeństwa obywateli;*
- *tworzenie warunków do podwyższania zdolności obronnych państwa, jak też zapewnienie gotowości do realizacji obrony w układzie narodowym i sojuszniczym;*
- *rozwijanie partnerskiej współpracy wojskowej z innymi państwami, zwłaszcza sąsiednimi*⁷.

Tradycja oddolnego zrzeszania się ludzi połączonych wspólnymi przeżyciami, zajmującymi się podobnymi czynnościami lub mających podobne zainteresowania, styl życia lub podobne poglądy jest niemal tak stara jak zorganizowane społeczeństwo. Przykładem takich organizacji, (choć nieco inaczej uwarunkowanych w życiu społecznym) były średniowieczne gildie lub cechy. Tendencja ta szczególnie widoczna jest w przypadku żołnierzy lub ludzi mających styczność z rzemiosłem wojennym. Można to tłumaczyć wspólnotą przeżyć i doświadczeń (często traumatycznych) albo specyficznymi więziami powstałymi w ich wyniku. Już w starożytności weterani poszczególnych legionów rzymskich osiedlali się w zwartych skupiskach, często w pobliżu miejsca swojej dawnej służby – stając się niezwykle cennym wzmocnieniem systemu obronnego Imperium Romanum⁸.

Na gruncie polskim powstanie pierwszych związków, stowarzyszeń, kół weteranów związane było z falami wielkich emigracji po klęskach powstań narodowych. Po upadku Insurekcji Kościuszkowskiej zorganizowane grupy polskich

7 *Strategia obronności...*, wyd. cyt., s. 25.

8 P. Connolly, *Historia armii rzymskiej*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 1992, s. 240.

weteranów stały się załącznikiem Legii Naddunajskiej i Legionów Dąbrowskiego⁹. Po nieudanych powstaniach listopadowym i styczniowym polscy weterani organizowali się w Londynie, Paryżu lub Lwowie. Jednak rozwój dużych, niemalże masowych organizacji kombatanckich nastąpił dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku. Związane było to z radykalnym powiększeniem samej liczby weteranów (o milionowe masy objęte powszechnym poborem w państwach zaborczych oraz uczestników walk o odzyskanie niepodległości i całość granic Polski) oraz skupieniem ich na jednym terytorium, często w dużym zagęszczeniu (czego najlepszym przykładem będą organizacje powstańców śląskich i wielkopolskich).

Już w pierwszym okresie istnienia II Rzeczypospolitej organizacje kombatanckie odegrały dużą rolę, zwłaszcza w tworzeniu odrodzonego Wojska Polskiego. Sztandarowym przykładem takich działań są związki i organizacje wywodzące się z formowanych na terenie Rosji korpusów polskich. Po ich rozbiciu, rozproszeniu lub rozwiązaniu byli oficerowie i żołnierze założyli dziesiątki stowarzyszeń i kół. Część z nich u boku swego byłego dowódcy gen. Dowbór-Muśnickiego weszła później w skład powstającej Armii Wielkopolskiej, stając się jej kością i podstawą korpusu oficerskiego¹⁰.

Do połowy lat 20 XX wieku omawiane organizacje nie miały żadnych sprecyzowanych zadań w ramach Systemu Obronnego Państwa. Sytuacja ta zmieniła się dopiero po Zamachu Majowym w 1926 roku. Wtedy to zrodziła się idea połączenia wszystkich organizacji kombatanckich i związków rezerwistów w jedną, ogromną organizację. Pomysł ten zmaterializował się w lutym 1928 roku pod postacią Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (FPZOO). Do kierowania federacją oddelegowany został gen. Roman Górecki – zaufany marszałka Józefa Piłsudskiego. Rodzi to podejrzenia, że FPZOO była próbą szukania poparcia w społeczeństwie przez sanacyjny obóz rządzący. Po części jest to prawda, ale Federacja nie ograniczała się do roli partyjnej przybudówki, często wykazywała inicjatywę wykraczającą poza rolę wyznaczoną przez działaczy BBWR. Co ważniejsze sama miała aspirację włączenia się w SOP i poczyniła wyraźne kroki w tym kierunku.

W skład FPZOO weszły trzy główne grupy, byli to: żołnierze walczący w latach 1914–1921 w polskich i niepolskich organizacjach zbrojnych, inwalidzi wo-

9 M. Kukiel, *Dzieje Polski porozbiorowe*, Oficyna, Szczecin 1989, s. 162.

10 J. Gajek, *Józef Dowbór-Muśnicki, zarys biografii*, Towarzystwo Pamięci gen. Dowbór-Muśnickiego, Lusowo 2011, s. 47.

jenni oraz rezerwiści, którzy odbyli służbę zasadniczą już w odrodzonym Wojsku Polskim. Federacja przejawiała tendencje niemalże totalistyczne. W statucie z 1929 roku umieszczono zapis: *„dążność do dosłownego ujęcia wszystkich rzesz byłych wojskowych jakie na terenie Polski się znajdują w jedną, wielką organizację, bez względu na powody, dla których dotychczas się w niej nie znaleźli”*¹¹. Głównym celem FPZOO było przyciągnięcie do organizacji byłych wojskowych z małych miast i wsi, a więc grupy w latach 20. i 30. XX wieku nadal dosyć obojętnej i niezbyt aktywnej. Mimowolnie plany te celowały w koncepcję całego narodu pod bronią. Federacja bowiem starała się aktywizować byłych wojskowych, których dzieci należały już do masowych organizacji patriotycznych i paramilitarnych takich Związek Strzelecki, Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici” lub Związek Harcerstwa Polskiego. Pobocznym celem była też chęć marginalizacji wpływów partii opozycyjnych, których bastionami były wsie i małe miasteczka przez przyciągnięcie ich mieszkańców do organizacji niejednoznacznie powiązaną z ekipą sanacyjną. Jednak bezsprzecznie głównym założeniem działaczy FPZOO było: *„włączenie w ściśle wojskowe ramy zarówno organizacji jak i przeszkolenie możliwie jak najszerzych mas byłych wojskowych”*¹². Dla członków FPZOO była to: *„pierwszorzędną konieczność państwowa”*¹³. Oprócz aspiracji utrzymania na wysokim poziomie przeszkolenia wojskowego rezerwistów i kombatanatów organizacja celowała również w tworzenie społeczeństwa obywatelskiego przepełnionego duchem patriotyzmu, a więc zlikwidowania dziury pokoleniowej jaka wytworzyła się pomiędzy najstarszymi generacjami (uczestniczącymi jeszcze w powstaniu styczniowym), a najmłodszymi (pokoleniem Legionów Polskich i późniejszego pokolenia tzw. *Kolumbów*). Pomiedzy nimi ziała patriotyczno-obywatelska dziura społeczna, którą chciała zasypać FPZOO. Wychodząc na przeciw tym celom (niekoniecznie tożsamym w mniemaniu obozu rządzącego i samej FPZOO) stworzono koncepcję powołania jednego superstowarzyszenia – *Polskiego Legionu Byłych Wojskowych* lub *Armii Rezerwowej*. Koncepcja ta zakładała scalenie w jednorodny organizm wszystkich (dotąd) odrębnych stowarzyszeń, kół, organizacji i poddanie ich jednolitemu kierownictwu. Wychodziła, więc daleko poza idee federacji i luźnego związku organizacji kombatanckich. Kierownictwo FPZOO artykuło-

11 Statut Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny z 5 VI 1929 r., AAN, FPZOO, sygn. 340/I.16, k. 15.

12 Okólnik poufny nr 1/Org. Do wszystkich Zarządów Głównych Stowarzyszeń wchodzących w skład FPZOO oraz do wszystkich Wojewódzkich Zarządów FPZOO, AAN, FPZOO, 340/I.15, k. 30.

13 Tamże, k. 30.

wało tym samym swoje aspiracje do zostania poważnym, a co ważniejsze samodzielny ogniwem w Systemie Obronnym Państwa. W tym celu kierownictwo FPZOO podejmowało szereg inicjatyw. Część z nich była oparta na współpracy z agendami rządowymi (głównie PUWFiPW), ale większość bazowała na zasobach własnych Federacji.

Pierwsze, szeroko zakrojone działania w celu utworzenia *Armii Rezerwowej* podjęto już w 1931 roku. Na bazie Związku Rezerwistów RP zamierzano stworzyć zwarte pododdziały piechoty i kawalerii. Docelowo miało powstać 16 pułków, kilka samodzielnych batalionów i kompanii piechoty, cztery pułki kawalerii i drobne poddziały innych broni¹⁴. Warto dla porównania przypomnieć, że w 1939 roku Wojsko Polskie wystawiło 92 pułki piechoty wsparte 13 pułkami piechoty KOP oraz 40 regularnych pułków kawalerii. Czyli, głównie własnymi siłami, FPZOO planowało wystawić 14% potencjału bojowego piechoty i 10% kawalerii z sierpnia 1939 roku.

Jednak te ambitne plany były przyjmowane dosyć chłodno przez wojsko i organizacje rządowe. Główną przeszkodą było to, że projekt tworzenia *Armii Rezerwowej* nie odpowiadał planowi mobilizacyjnemu WP. Wojsko bało się, że najaktywniejsi, najlepsi oficerowie i podoficerowie rezerwy zaangażują się w działania poza strukturami wojska i osłabia tym samym samo wojsko po mobilizacji¹⁵. Nie przejmując się biernym oporem wojska i PUWFiPW kierownictwo Federacji starało się tworzyć fakty dokonane i tym samym zmuszać stronę rządową do akceptacji swych działań¹⁶. Oprócz sztandarowego projektu FZPOO starała się być aktywna na innych polach – w 1932 roku zgłosiła projekt utworzenia Ligi Obrony Narodowej. LON miała być jeszcze większą organizacją, która miała zrzeszać wszystkie pozarządowe organizacje związane z obronnością (m.in. FPZOO, LOPP, PCK, Liga Morska i Rzeczna i Związek Strzelecki). Liga w zamysłu jej planistów miała przejąć całość przygotowań obronnych całego narodu. Gdyby ten pomysł wszedł w życie powstałaby superorganizacja, ogarniająca swoimi wpływami całość przygotowań społeczeństwa do przyszłej wojny – liczebność jej członków można by już wtedy liczyć milionami! Kolejnymi projektami władz Federacji były plany utworzenia Wydziału Przeciwigazowego wraz z podległymi mu terenowymi wydziałami przeciwlotniczymi. Projekt nie doczekał się realiza-

14 Sprawozdanie FPZOO za okres 1 VII 1931–30 VI 1932 r., Warszawa 1932, CBW, sygn. 02228, s. 90.

15 M. Jabłonowski, *Sen o potęgę Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Olsztyn 1998, s. 275.

16 Plenarne posiedzenie Zarządu Głównego Federacji „Naród i Wojsko” z 6 VI 1932, s. 3.

cji. Podobnie zakończył się pomysł tworzenia terenowych oddziałów wyborowych, mających przybrać kształt elitarnych pododdziałów obrony narodowej.

Opór czynników rządowych i jawna niechęć okazywana przez wojsko idei *Armii Rezerwowej* skłonił Federację do zmiany stanowiska w 1932 roku. Przełomowy okazał się V Walny Zjazd Delegatów FPZOO w tymże roku. Władze naczelne zdecydowałyby się na nim na zrezygnowanie z samodzielności i częściowo suwerenności wyraziły chęć do podporządkowania się wojsku. Kierownictwo Federacji z gen. Góreckim na czele było gotowe na kompletne podporządkowanie. Proponowane zmiany w statucie organizacji zakładały: *oddać do dyspozycji władz wojskowych wszystkie siły moralne, organizacyjne i materialne całej Federacji, a to z uwagi na wielką doniosłość problemu szkolenia i utrzymania na odpowiednim poziomie wielkiej armii rezerwowej, jaką jest cała Federacja*¹⁷. Ręka wyciągnięta przez Federację w kierunku rządu i wojska i w tym przypadku zawisła w powietrzu. Ani Wojsko Polskie, ani czynniki rządowe nie były zainteresowane stworzeniem odrębnej armii, pozostającej poza systemem mobilizacji rezerw WP. Ostatecznie sprawa powołania *Armii Rezerwowej* upadła w 1933 roku. WP nie było skłonne do oddania jakiegokolwiek części SOP, a FPZOO w swej różnorodnej całości nie była skłonna do oddania swej niezależności i rozmycia tożsamości organizacyjnej w ramach wojska.

Wizja *Armii Rezerwowej* nie znalazła uznania w oczach decydentów. Jednak starania FPZOO nie pozostały daremne. Wojsko zainteresowało się możliwością włączenia się organizacji zrzeszonych w Federacji do procesu podtrzymania zdolności bojowych przeszkolonych już rezerwistów. Rozkazem MSWojsk. z dnia 18 VIII 1932 roku za podtrzymanie zdolności bojowych rezerw ostatecznie odpowiadać miała właśnie FPZOO, a za prowadzenie samych szkoleń, manewrów i kursów organizacje takie jak: Związek Rezerwistów RP, Związek Powstańców Śląskich w Województwie Śląskim, a na Pomorzu Związek Powstańców i Wojaków OK nr VIII (Okręg Korpusu Toruń). Zadanie doszkalania oficerów wziął na siebie Związek Oficerów Rezerwy RP, a podoficerów analogiczny Ogólny Związek Podoficerów Rezerwy RP. Całość koordynowała Federacja.

Szkolenie rezerw obejmowało podtrzymanie na dobrym poziomie podstawowych umiejętności rzemiosła żołnierskiego: sprawności fizycznej (zwłaszcza musztry), szkolenia ogniowego, zagadnień inżynierijno-saperskich i wyszkolenia bojowego pojedynczego żołnierza – specjalistycznego i podstawowego. Zgodnie z wytycznymi każdego roku szeregowy rezerwy powinien odbyć do 36 h ćwiczeń

17 Protokół V Zjazdu FPOZZ, CBW, sygn. 02228, Warszawa 1932, s. 70.

w ramach utrzymania zdolności bojowej rezerw. Natomiast oficerowie i podoficerowie objęci byli innymi szkoleniami, zakładającymi podtrzymanie umiejętności z dowodzenia poddziałami i różnych form ćwiczeń na mapach. Plany, mniej ambitne od stworzenia *Armii Rezerwowej* nadal były jednak wygórowane w stosunku do możliwości FPZOO. Największymi bolączkami skutecznie przeszkadzającymi w organizacji szkoleń były:

- brak sprecyzowanego porozumienia z MSWojsk.;
- brak regulaminów i wewnętrznych uregulowań w Federacji;
- brak przeszkolonej kadry instruktorskiej;
- brak zabezpieczenia materiałowo-technicznego i finansowego.

Pierwsze z trzech wymienionych trudności udało się przezwyciężyć do 1934 roku. Sama Federacja zmieniła strukturę wewnętrzną, a wojsko i PUWFiPW oddelegowały oficerów i podoficerów do szkolenia rezerw. Największym problemem był jednak brak środków finansowych na organizację szeroko zakrojonej akcji szkoleniowej.

Dopiero druga połowa lat 30. XX wieku przyniosła ze sobą zmiany w sytuacji FPZOO. Nowy GISZ – gen. Rydz-Śmigły przywiązywał ogromną wagę do szkolenia rezerw. Nowy Komendant Główny Federacji gen. Mieczysław Dąbkowski zobligowany został do podjęcia konkretnych i skutecznych działań. W ich wyniku powstał ramowy plan szkolenia rezerwistów. Zakładał on m.in. walkę z bronią pancerną, szkolenia p.lot. i p.gaz., służbę wartowniczą i koszarową, duży nacisk położono na wyszkolenia strzeleckie. Tym samym urealniono, więc program szkolenia rezerw, przystosowując samych rezerwistów do ich stanowisk w ewentualnym, przyszłym konflikcie. Na początku stycznia 1938 roku Komenda Główna FPZOO opracowała instrukcję wyszkolenia rezerw w Związku Rezerwistów, która była wyraźnie wzorowana na instrukcji wydanej przez wojsko w 1936 roku. W ramach jej zapisów za organ wiodący uznano Związek Rezerwistów (ZR), który ciągle funkcjonował w ramach Federacji. ZR podzielony był na koła, którymi zarządzali wybieralni prezesi, a dowodzili mianowani dowódcy. Organizacja ta ściśle odpowiadała dwutorowej metodzie przygotowania całego WP do wojska.

Na rok szkoleniowy 1938/1939 zaplanowano osiem zbiórek szkoleniowych – każda po przynajmniej 3 godziny. Szczególny nacisk położono na szkolenie strzeleckie i musztrę¹⁸. Jednak zakres szkolenia nie był zadowalający, ani dla samej Federacji, ani dla Wojska Polskiego, więc armia starała się we własnym zakresie

18 Program szkolenia oficerów rezerwy zrzeszonych w ZOR, OZRP i ZR na okres letni od 1 IV do 31 X 1939 r., CAW, Organizacje paramilitarne, sygn. I.391.1.14.

wspomagać doszkalanie rezerw. W 1939 roku każdy DOK miał przeszkolić 60 podoficerów i oficerów rezerwy (dałoby to łączną liczbę 600 przeszkolonych), którzy staliby się podstawą do prowadzenia dalszych szkoleń. Pomimo starań do 1 września 1939 roku nie udało się stworzyć efektywnego systemu utrzymywania zdolności bojowej rezerwistów. Pomimo tego FPZOO zanotowała na swoim koncie pewne sukcesy. Największym z nich było zaangażowanie się w edukację obronną społeczeństwa. Na wiosnę 1937 roku Federacja otrzymała subwencję na działania statutowe w wysokości 250 tys. złotych. Umożliwiło to zorganizowanie wszystkich komend okręgowych, a ponadto 45 komend obwodowych – na szczeblach powiatowych organizowano zbiórki rezerwistów i kombatanatów, a 2 października 1938 roku udało się zapoczątkować ogólnopolskie obchody Dnia Rezerwisty.

Działalność FPZOO swój epilog znalazła na przełomie sierpnia i września 1939 r. W sierpniu, tuż przed wybuchem wojny ponad 18 tys. inwalidów z Federacji zgłosiło się ochotniczo do obrony kraju. Wszyscy inni członkowie Federacji deklarowali chęć spełnienia swojego patriotycznego obowiązku. Dochodziło do takich patriotycznych ekscesów jak zapisywanie się na ochotnicze *żywe torpedy*¹⁹. Jednak wojsko nie potrzebowało taki wieku rezerwistów – wprost przeciwnie, dysponowało nadmiarem chętnych a zbyt szczupłą ilością przydziałów mobilizacyjnych. Wcielono tylko niewielką część rezerwistów i to najmłodszych roczników. W przeddzień wybuchu wojny Wojsko Polskie sparaliżowało wszystkie oddolne wysiłki członków Federacji, mające na celu powiększenie potencjału obronnego Polski. Na wyraźne życzenie władz wojskowych Komendant Federacji gen. Jaruzskiewicz ogłosił następujący rozkaz: *na podstawie porozumienia się z Władzami Wojskowymi zabrania się wszystkim zrzeszonym w FPZOO organizacjom samorządowego formowania jakichkolwiek oddziałów i korpusów ochotniczych. W razie potrzeby wyjdą odpowiednie zarządzenia*²⁰. Dużej części rezerwistom i kombatanantom zabroniono więc wprost walczyć za ojczyznę. Nie wszyscy jednak posłuchali tego rozkazu – zapisując przy tym kolejną wspaniałą kartę w historii polskiej wojskowości. Byli Powstańcy Śląscy i Wielkopolscy stawili zacięty opór wkraczającym do ich miast i miasteczek Niemcom, kiedy opuściło je regularne Wojsko Polskie. Część z nich zapłaciła za to najwyższą cenę. Warto zadać sobie pytanie czy Kampania Polska 1939 roku nie wyglądałaby nieco inaczej gdyby to organizacje zrzeszone w FPZOO nie wzięły w niej o wiele bardziej aktywnego

19 P. Rzewuski, *Polskie żywe torpedy – będziemy walczyć jak furiaci!*, www.histmag.org. [dostęp: 1.03.2015].

20 „Naród i Wojsko” nr 17, 1 IX 1939 r., s. 2.

udziału. Członkom Federacji nie zabrakło woli, determinacji i odwagi. Być może to wojskowym decydom zabrakło wyobraźni.

Pod względem podtrzymywania poziomu wyszkolenia rezerwistów inicjatywy Federacji Polski Związków Obrońców Ojczyzny nie spełniły pokładanych w nich nadziei. Nie udało się stworzyć efektywnego systemu podtrzymywania zdolności bojowych. Nawet nadzieje polityczne żywione przez BBWR nie spełniły się. Jednak trzeba przyznać, że działalność Federacji spełniała też szereg innych zadań. Przede wszystkim przyczyniła się do rozbudzenia poczucia przynależności do narodu i potrzeby jego obrony pośród swoich członków. Dowodem na to jest zachowanie się członków FPZOO w sierpniu i wrześniu 1939 roku. Poza tym Federacji udało się stworzyć sieć terenowych przedstawicielstw na obszarze całej Polski. Była to solidna podstawa rokująca bardzo dobrze na przyszłość. Jednak główny cel, jakim było podtrzymanie zdolności bojowych weteranów, kombatanów i rezerwistów nie został spełniony.

Obecnie, w 2015 roku borykamy się z podobnymi problemami jak II RP. Nadal, nie udało się stworzyć efektywnego systemu szkolenia rezerw na potrzeby Wojska Polskiego, a organizacje pozarządowe są poza SOP. Autor niniejszego artykułu na własne oczy miał okazję przyglądać się ćwiczeniom rezerwy w jednej z najlepszych brygad w Wojsku Polskim w październiku 2014 roku. Ćwiczenia te, nawet z perspektywy podoficera NSR (rezerwy), wyglądały na niemal zupełną farsę. Rezerwiści mieli okazję strzelić 5 razy ze swojej broni etatowej i uczestniczyć kilka razy w zajęciach taktycznych, jednak nic ponad to. Z pewnością codzienne zakładanie odzieży ochronnej OP-1 pozwoliło starszym rezerwistom na rozbudzenie rzewnych wspomnień ze służby zasadniczej, ale na pewno nie pomogło w podniesieniu ich zdolności obronnych.

Warto więc spojrzeć w przyszłość i inspirować się, nawet tymi nieudanymi, doświadczeniami FPZOO. Tym bardziej, że większość proponowanych przez obecnych decydentów rozwiązań na szkolenie rezerw była już formowana w II Rzeczypospolitej – w większości z marnym skutkiem²¹.

21 Za analogię może służyć tu przykład *Oddziałów wyborowych* projektowanych w latach 20. XX wieku przez FPZOO w ramach terenowych struktur organizacji. Pomysł ten przypomina koncepcję stworzenia z Narodowych Sił Rezerwowych terytorialnych oddziałów specjalnych z 2014 r.

Streszczenie

Artykuł pt. „Wykorzystanie pozarządowych organizacji kombatanckich i rezerwistów w systemie obronnym państwa na przykładzie II RP”. Ma na celu przybliżenie historii oraz celu istnienia największej z organizacji kombatanckich – Federacji Polski Związków Obrońców Ojczyzny, działającej w latach 1928–1939. Omawiana Federacja posiadała ambicję zrzeszenia wszystkich organizacji kombatanckich, weteranów i rezerwistów, a dysponując takim zapleczem ludzkim dążyła do stania się ważnym ogniwem w łańcuchu polskiego systemu obrony państwa.

Ważną częścią tego opracowania jest próba określenia prawidłowej terminologii z omawianego zakresu. Znaczenie i dokładna interpretacja terminów takich jak weteran i kombatanck jest nadal przedmiotem sporów i niejasności.

Następna część tekstu nosi charakter wstępu o naturze historycznej dotyczącego ogólnej genezy organizacji weteranów i rezerwistów oraz ich miejsca w okresie przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Następnie poruszany jest zasadniczy temat artykułu – organizacje kombatanckie i rezerwistów w II RP. Głównym filarem, na którym oparte jest wnioskowanie została Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny. Stało się tak ze względu na to, że FPZOO nie tylko była największą organizacją tego typu, ale również aspirowała do bycia aktywną częścią całego systemu obrony państwa i poczyniła w tym kierunku dużo starań.

Kolejne akapity tego opracowania dotyczą właśnie tych starań FPZOO – ich opisu oraz próby krytycznego ich podsumowania. Artykuł kończy odniesienie sytuacji weteranów, kombatanck i rezerwistów z okresu II Rzeczypospolitej do czasów współczesnych. Wbrew obecnemu trendowi gloryfikowania wszystkiego co związane z II RP autor nie ukrywa błędów i niepowodzeń w omawianej organizacji – co więcej, dochodzi do wniosku, że jej starania zakończyły się niemal zupełnym fiaskiem. Metoda polega na analizie błędów popełnionych w okresie II RP oraz wyciągnięciu odpowiednich wniosków.

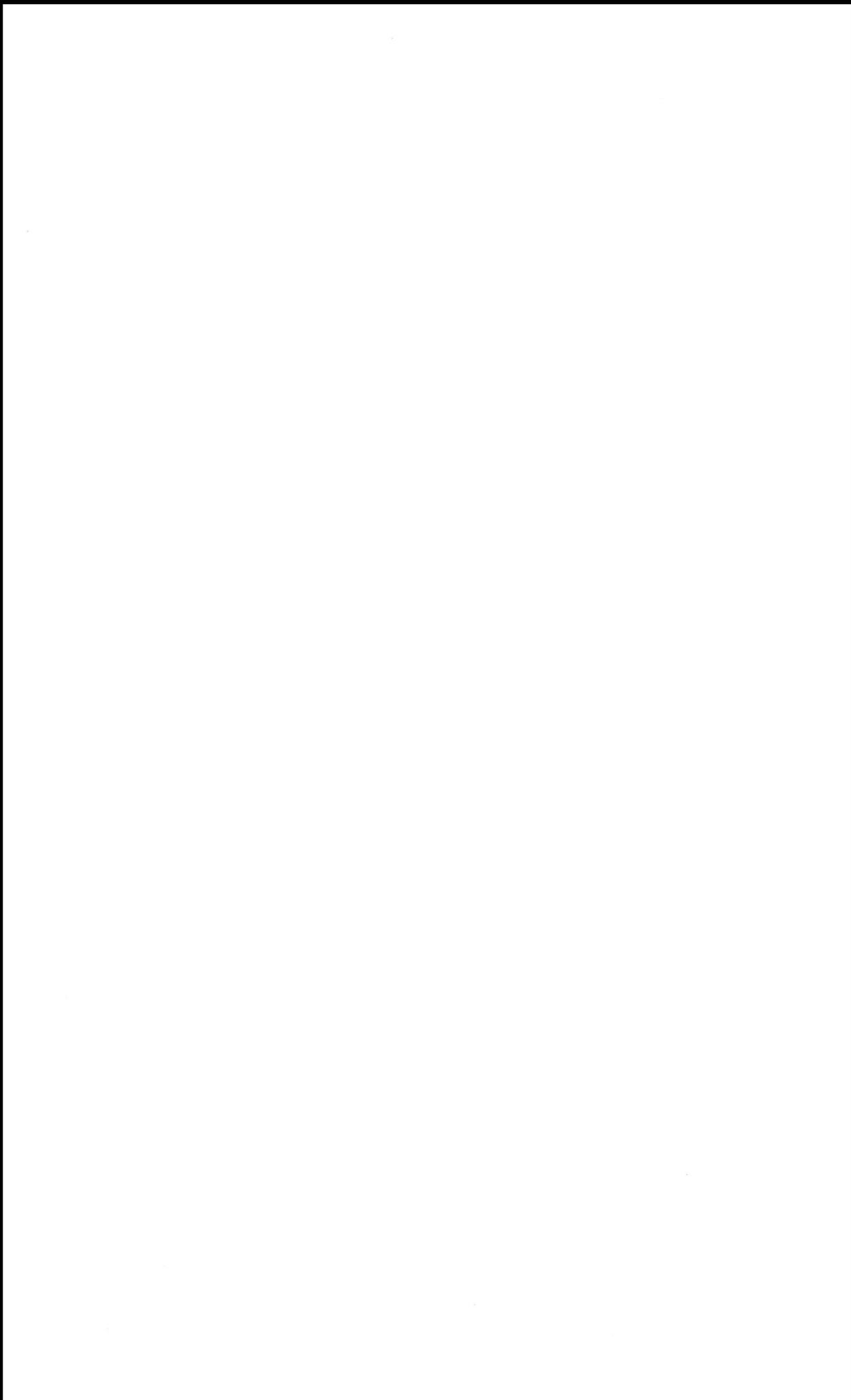
Abstract

Article: Utilization of non-governmental organizations of veterans and reservists in state's defense system on example Second Polish Republic in designed to describe history and purpose of the largest veterans organization – Polish Federation of Associations of Defenders of the Fatherland (Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny), operating from 1928 to 1939. The Federation had the ambition of bring together all organizations of combatants, veterans, militiaman and reservists, and become an important link in the chain of polish defense system.

Important part of this article is attempt to arrange terminology of described area. In polish history, law and practice those terminology is still not approved by all researchers.

The main part of the article relates the story of the largest veteran's organization (FPZOO) for the period 1918–1939. Described organization wanted to create a system of training reservists and join to the polish war preparation. The authorities of FPZOO have created a lot of ideas and projects in this area, but only few of them have been realized.

Described organization hasn't been successful, but it's effects may be material to the analysis of the current Polish defense system.

**PRZEGLĄD PREZENTACJI
UCZESTNIKÓW SEMINARIUM**

**SEMINARIUM NA TEMAT:
ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO POLSKI
W XXI WIEKU (POJĘCIE, ZAKRES I KLASYFIKACJA)**

GODZINA	PRZEDSIĘWZIĘCIE
10.00–10.10	OTWARCIE SEMINARIUM KIEROWNIK ZAKŁADU PODSTAW BEZPIECZEŃSTWA DR INŻ. JERZY TOMASZ LIMANOWSKI
10.10–11.15	I SESJA PODSTAWY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO CZ. 1. moderator: prof. dr hab. PAWŁOWSKI Jacek Niniejsza sesja podejmuje zagadnienia w obszarach:
10.10–10.20	Temat: POJĘCIE, ISTOTA I SKŁADNIKI BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO Prelegent nr 1 prof. dr hab. PAWŁOWSKI Jacek
10.20–10.30	Temat: RÓŻNICA POJĘĆ: WOJNA, KONFLIKT, KRYZYS, ZAGROŻENIE WYSTĘPUJĄCYCH W NAUKACH O BEZPIECZEŃSTWIE – UJĘCIE PRAWNE Prelegent nr 2 mgr KOŁODZIEJCZAK Malwina Ewa
10.30–10.45	DYSKUSJA
10.45–10.55	Temat: EWOLUCJA ZAGROŻEŃ, WYZWAŃ, SZANS I RYZYK BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO POLSKI – WNIOSKI Prelegent nr 3 mgr mgr SÓJKA Wojciech
10.55–11.05	Temat: INTERESY WYBRANYCH GRUP SPOŁECZNYCH I ICH WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE RP Prelegent nr 4 mgr SZOSTEK Izabela
11.05–11.20	DYSKUSJA
11.20–11.40	PRZERWA KAWOWA
11.40–12.40	II SESJA PODSTAWY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO CZ. 2. moderator: prof. dr hab. GRYZ Jarosław Niniejsza sesja podejmuje zagadnienia w obszarach:
12.05–12.15	Temat: BEZPIECZEŃSTWO FUNKCJONALNE PAŃSTW EUROPY PÓŁNOCNEJ Prelegent nr 5 dr hab. MARCZUK Karina Paulina
12.15–12.25	Temat: NIELEGALNA IMIGRACJA JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Prelegent nr 6 mgr KOTOWSKA Aleksandra
12.25–12.30	Temat: KRYZYS ROSYJSKO-UKRAIŃSKI JAKO WYZWANIE DLA POLSKI i UE Prelegent nr 7 mgr WĘDERSKA Kamila
12.30–12.40	DYSKUSJA

GODZINA	PRZEDSIĘWZIĘCIE
12.40–14.15	III SESJA WYMIAR SEKTOROWY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO moderator: dr hab. SZPYRA Ryszard Niniejsza sesja podejmuje zagadnienia w obszarach:
12.40–12.50	Temat: OPERACYJNE PRZYGOTOWANIE OBSZARU POLSKI WYZWANIEM STRATEGICZNYM XXI WIEKU Prelegent nr 8 mgr KLASA Marek
12.50–13.00	Temat: WYPOSAŻENIE SIŁ ZBROJNYCH RP W SYSTEMY BEZZAŁOGOWE: WYZWANIE, ZAGROŻENIE, CZY SZANSA DLA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO POLSKI W XXI WIEKU Prelegent nr 9 mgr BUCHOLC Martyna
13.15–13.25	Temat: WYZWANIE WYKORZYSTANIA POTENCJAŁU DZIAŁAŃ NIEREGULARNYCH W STRATEGII OBRONY POLSKI Prelegent nr 10 mgr KOWALSKI Zbigniew
13.25–13.35	Temat: ZAGROŻENIA DLA OBRONNEJ ORGANIZACJI PRZESTRZENI NARODOWEJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ W XXI WIEKU Prelegent nr 11 mgr WÓJCIK Dariusz
	Temat: WYKORZYSTANIE POZARZĄDOWYCH ORGANIZACJI KOMBATANCKICH I REZERWISTÓW W SYSTEMIE OBRONNYM PAŃSTWA NA PRZYKŁADZIE II RP Prelegent nr 12 mgr PRZYBYŁAK Michał
13.35–13.50	DYSKUSJA
13.50–14.15	ZAKOŃCZENIE I PODSUMOWANIE SEMINARIUM KIEROWNIK ZAKŁADU PODSTAW BEZPIECZEŃSTWA DR INŻ. JERZY TOMASZ LIMANOWSKI

INSTYTUT BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

Zakład Podstaw Bezpieczeństwa

W SEMINARIUM NA TEMAT

**ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO RP
W XXI WIEKU
(POJĘCIE, ZAKRES I KLASYFIKACJA)**

WARSZAWA – 23 kwietnia 2014 rok

**RÓŻNICA POJĘĆ: WOJNA, KONFLIKT,
KRYZYS, ZAGROŻENIE WYSTĘPUJĄCYCH
W NAUKACH O BEZPIECZEŃSTWIE -
ujęcie prawne**

Malwina Ewa KOŁODZIEJCZAK

**Akademia Obrony Narodowej,
Warszawa, 23.04.2014**

POJĘCIA:

- WOJNA,
- KONFLIKT,
- KRYZYS,
- ZAGROŻENIE *etc.*

POJĘCIA TE CZĘSTO WYSTĘPUJĄ
W RÓŻNEJ KONFIGURACJI

NAPAŚĆ ZBROJNA AGRESJA

AGRESJA NAPAŚĆ ZBROJNA

AGRESJA / NAPAŚĆ ZBROJNA WOJNA
(nie zawsze)

STAN WOJNY AGRESJA / NAPAŚĆ
ZBROJNA

Źródło: Opracowanie własne

WOJNA

- WOJNA:

- STAN WOJNY
- CZAS WOJNY
- STAN WOJENNY

PAŃSTWO vs. PAŃSTWO

- AGRESJA (KL)
- NAPAŚĆ ZBROJNA

KONFLIKT

- KONFLIKT:

- KONFLIKT ZBROJNY
- MIĘDZYNARODOWY
- NIEMIĘDZYNARODOWY
- UMIĘDZYNARODOWIONY

„Modelem wojny w dobie obecnej zdaje się być przede wszystkim konflikt łączący w sobie jednocześnie cechy konfliktu wewnętrznego i konfliktu międzynarodowego” R. Bierzanek

KRYZYS

- KRYZYS:

- SYTUACJA KRYZYSOWA
- CZAS KRYZYSU
- ZARZĄDZANIE KRYZYSOWE

(ZW + OC + PW)

POKÓJ -----> KRYZYS -----> WOJNA

sytuacja

kryzysowa

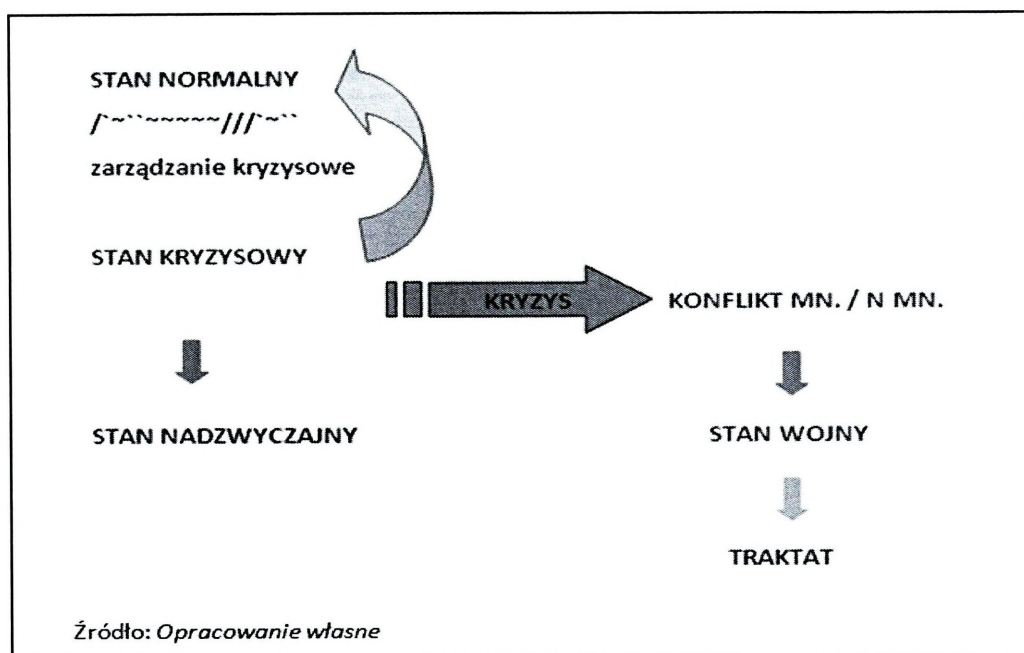
zmiana istoty organizacji

ZAGROŻENIE

- ZAGROŻENIE:

- BEZPOŚREDNIE
- ZEWNĘTRZNE

„Zagrożenia realne występują w postaci zjawisk określonych mianem kryzysów i konfliktów. Nie zawsze prawidłowo rozróżnia się te dwie kategorie pojęciowe. Kryzys to pewien szczególny stan wewnętrzny podmiotu. Konflikt to szczególny typ relacji podmiotu z innym podmiotem” S. Koziej
(podkreś. M.K. – niekoniecznie podmiotem)

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

EWOLUCJA ZAGROŻEŃ, WYZWAŃ, SZANS I RYZYK
BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO POLSKI -
WNIOSKI

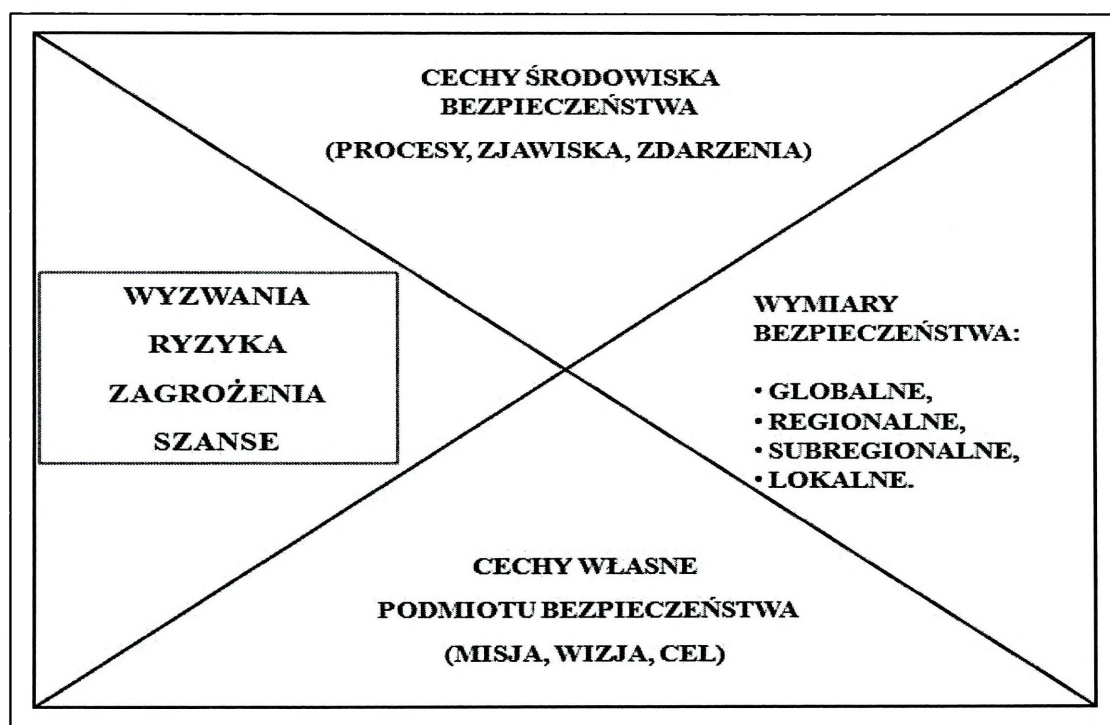
mjr mgr Wojciech SÓJKA
ASYSTENT ZPB

Warszawa 23.04.2014 r.

Układ wystąpienia

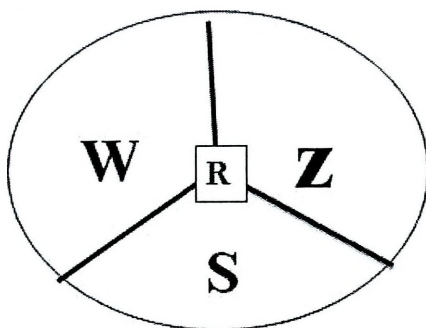
- **WYZWANIA I ZAGROŻENIA W TEROII BEZPIECZEŃSTWA.**
- **WYZWANIA I ZAGROŻENIA GLOBALNE.**
- **ZAGROŻENIA REGIONALNE (MIĘDZYNARODOWE).**
- **ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA POLSKI.**
- **GLOBALNE PROBLEMY W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA – DYLEMATY STRATEGICZNE.**

2

Wyzwania bezpieczeństwa – sytuacje problemowe w dziedzinie bezpieczeństwa generujące dylematy decyzyjne, przed jakimi stoi podmiot w rozstrzyganiu spraw bezpieczeństwa.

- niezbywalne potrzeby wymagające sformułowania odpowiedzi i podjęcia stosownych działań wynikających z zagrożeń i szans.

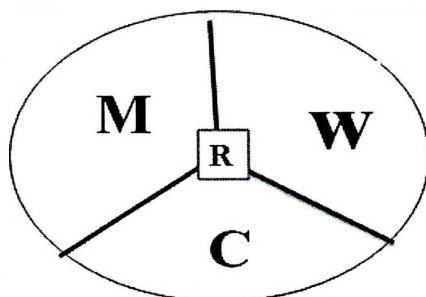

Szanse bezpieczeństwa – niezależne od woli podmiotu okoliczności (zjawiska i procesy w środowisku bezpieczeństwa) sprzyjające realizacji interesów oraz osiąganiu celów podmiotu w dziedzinie bezpieczeństwa.

Zagrożenia bezpieczeństwa – zespół czynników negatywnie oddziałujących na byt i rozwój podmiotu.

Ryzyko bezpieczeństwa – możliwości negatywnych dla danego podmiotu skutków własnego działania w sferze bezpieczeństwa.

Misja bezpieczeństwa podmiotu – sposób jego bieżącego działania na rzecz zapewnienia bytu i rozwoju w stosunku do istniejących, rozpoznanych wyzwań, zagrożeń, szans oraz podejmowanych ryzyk.

Wizja bezpieczeństwa podmiotu – koncepcyjna gotowość do sprostania wyzwaniom, zagrożeniom, szansom w długoterminowym czasie działania podmiotu.

Cele bezpieczeństwa podmiotu – kierunek działań realizowanych w stosunku do istniejących, rozpoznanych i prognozowanych wyzwań, zagrożeń, szans oraz ryzyk.

ZAGROŻENIE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO
REALNE LUB POTENCJALNE DZIAŁANIE AGRESYWNE OBCYCH
PAŃSTW I INNYCH SIŁ, KATASTROF, KLĘSK ŻYWIOŁOWYCH,
SŁABOŚĆ ORGANIZACJI PAŃSTWA,
GODZĄCĄ W NACZELNE WARTOŚCI, ŻYWOTNE INTERESY
INSTYTUCJĘ PAŃSTWA ORAZ NARODU
WARUNKUJĄC BYT, PRZETRWANIE I ROZWÓJ OBECNYCH
ORAZ PRZYSZŁYCH JEGO POKOLEŃ.

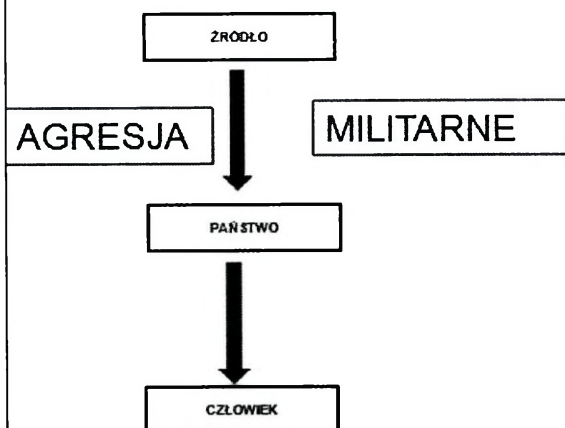
J. Marczak, Monitoring zagrożeń niemilitarnych, I etap badań, Warszawa 2002, s. 35-37.

ZAGROŻENIE BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

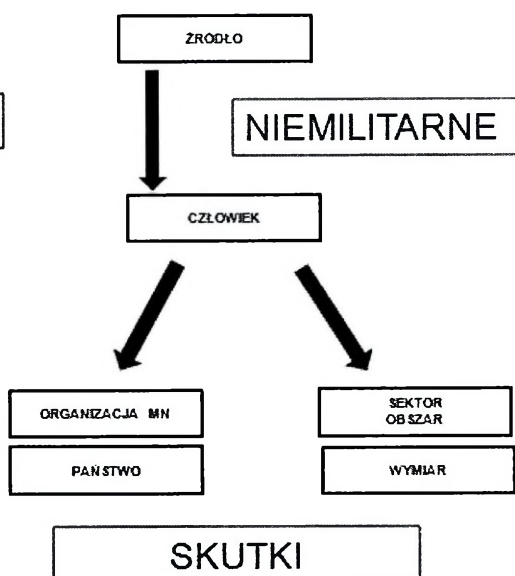

K. Ficoń, *Inżynieria zarządzania kryzysowego, ujęcie systemowe*, Warszawa 2007, s.76.

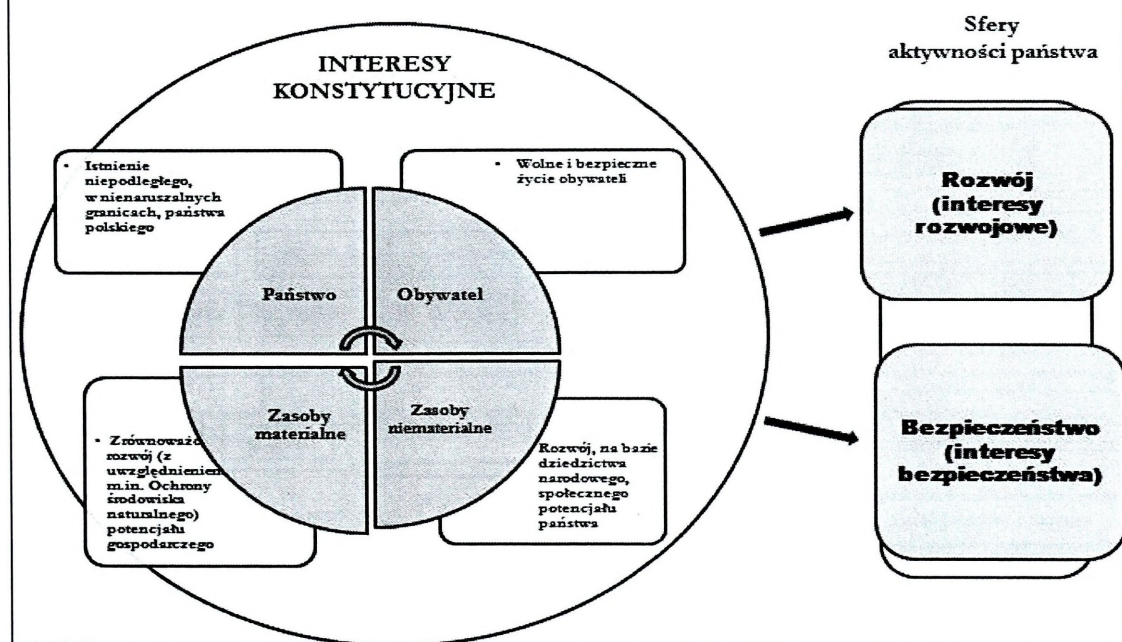
TRADYCYJNE

WSPÓŁCZESNE

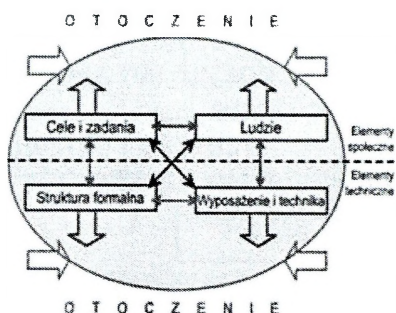

IDENTYFIKACJA INTERESÓW I CELÓW

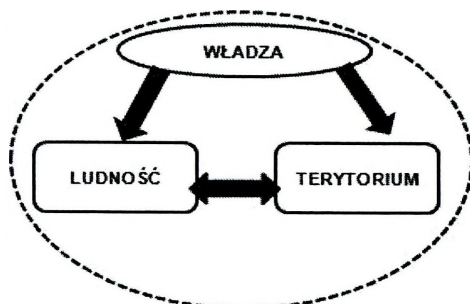

MODEL H.J. LEAVITTA A MODEL PAŃSTWA

UJĘCIE SYSTEMOWE

UJĘCIE POLITOLOGICZNE

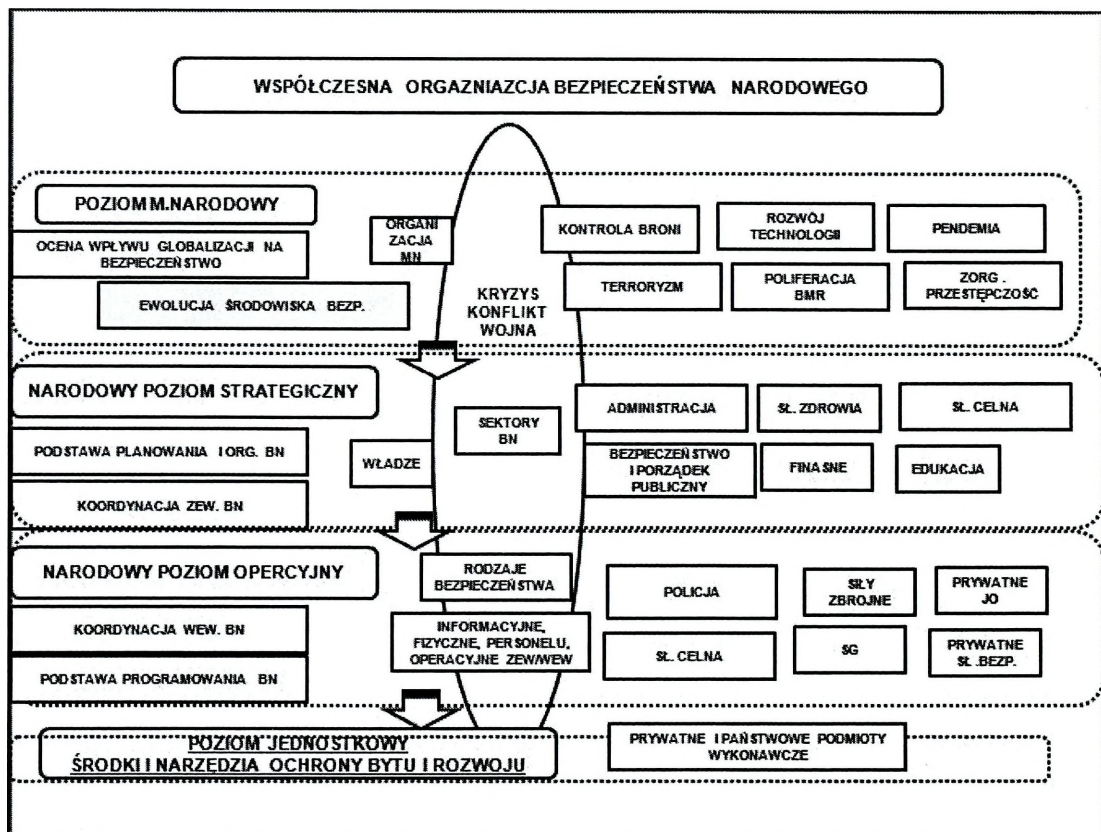
Podsystem celów i zadań – określa: misję, cele i zadania organizacji w jej otoczeniu i wobec swych uczestników.

Podsystem psychospołeczny (ludzie) – wskazuje: uczestników organizacji, motywacje, wartości i więzi.

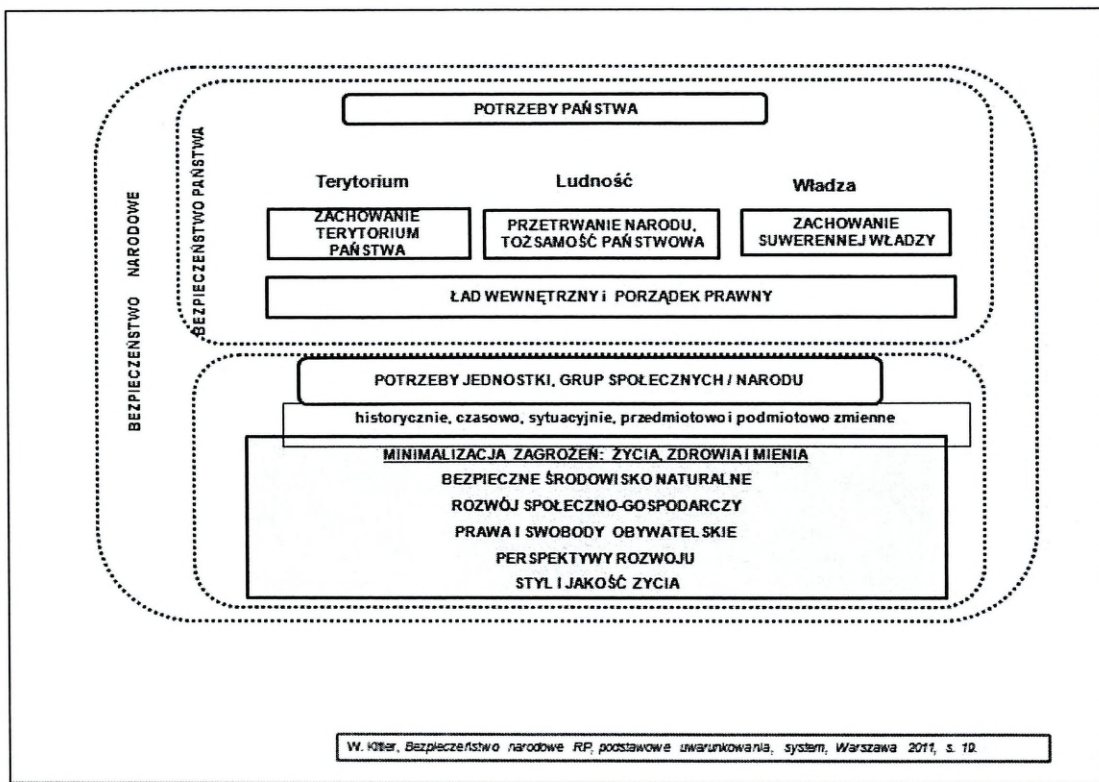
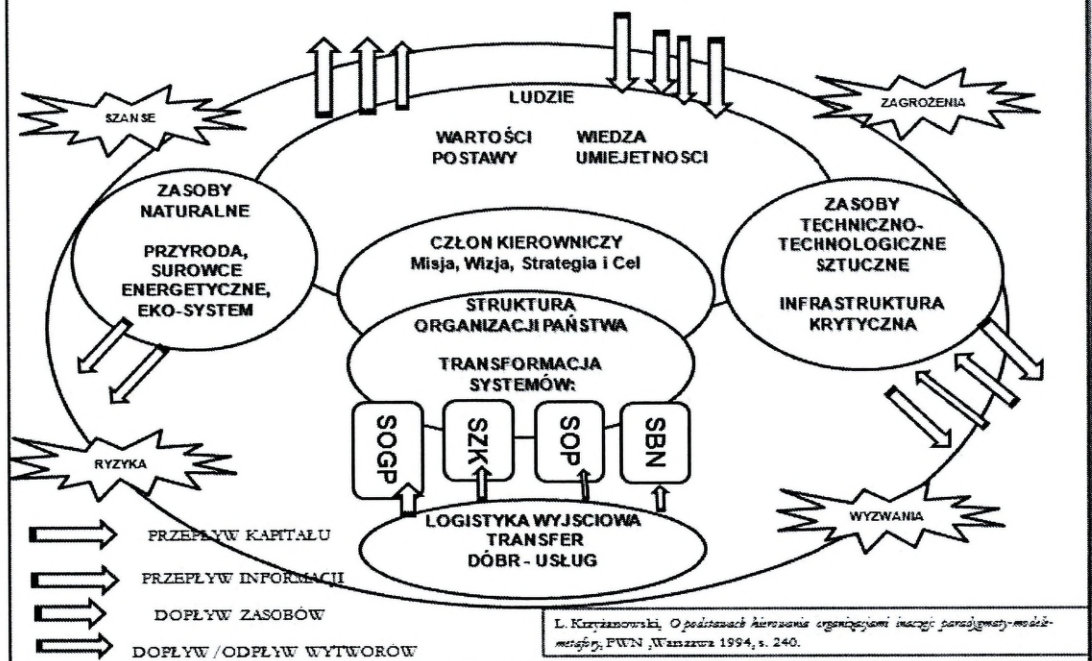
Podsystem struktury – obejmuje: podział zadań, strukturę: władz i wykonawców, urządzenia, zasoby organizacji.

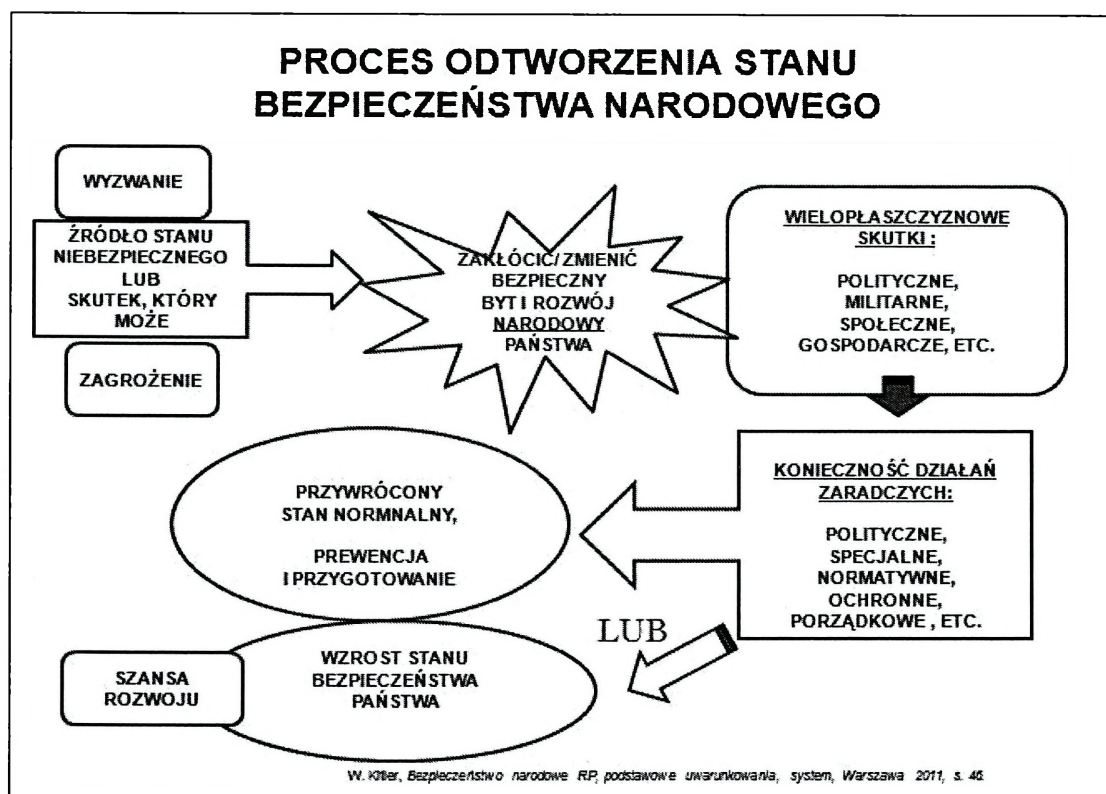
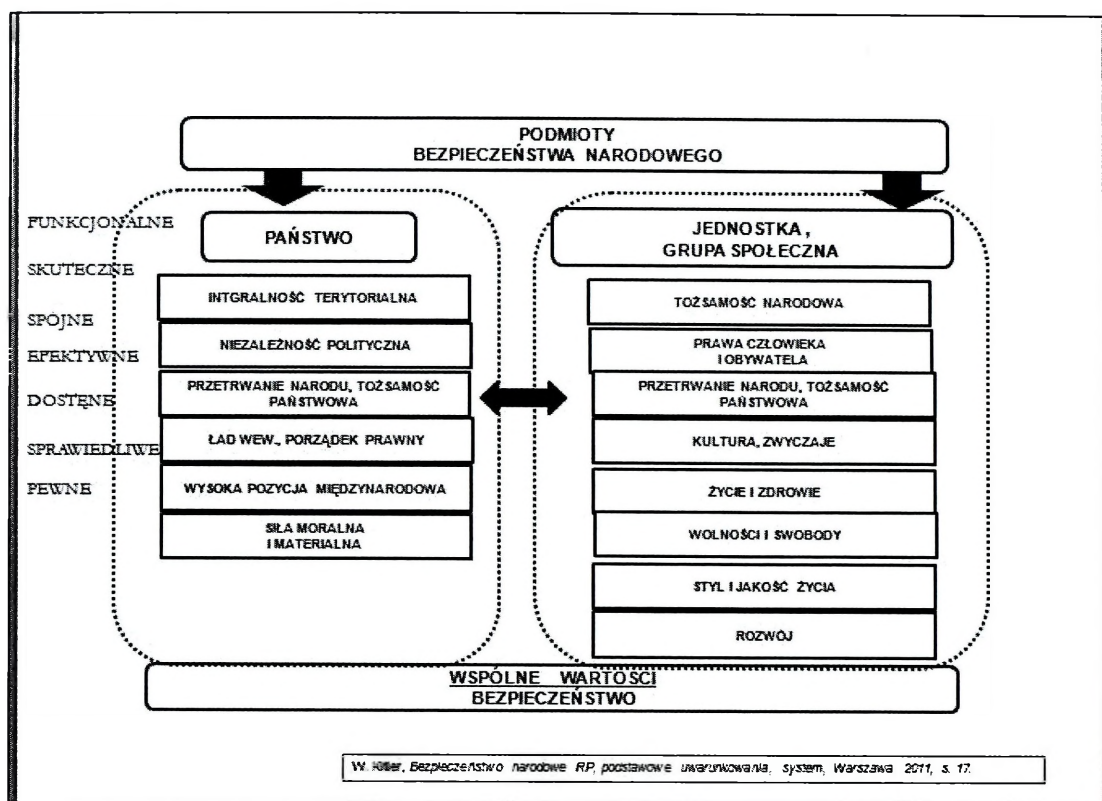
Podsystem techniczny – technologie, procedury, systemy informatyczne, normy.

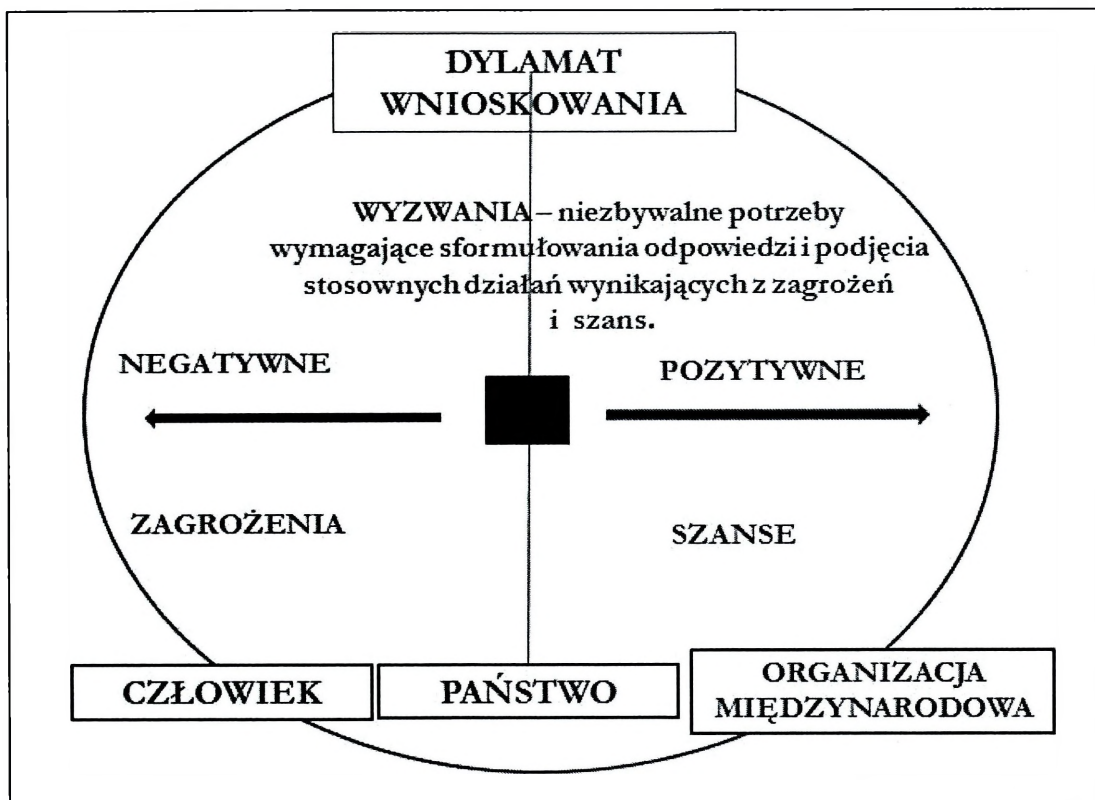
Podsystem zarządzania – sposób kierowania i koordynacji podsystemami.

MODEL PAŃSTWA - ORGANIZACJI

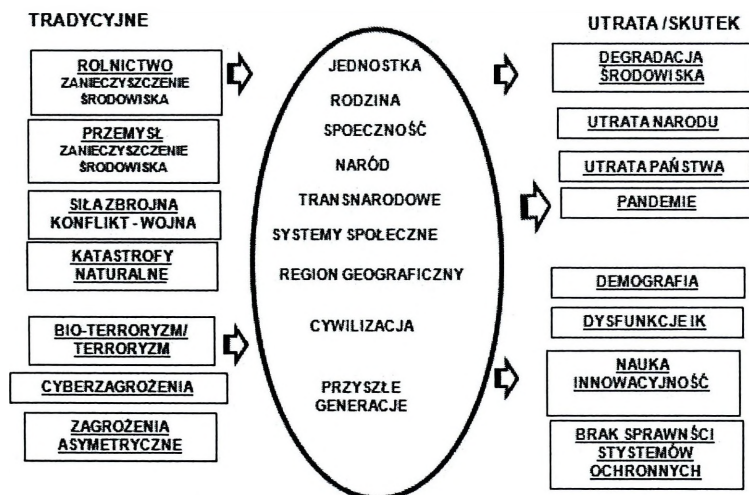

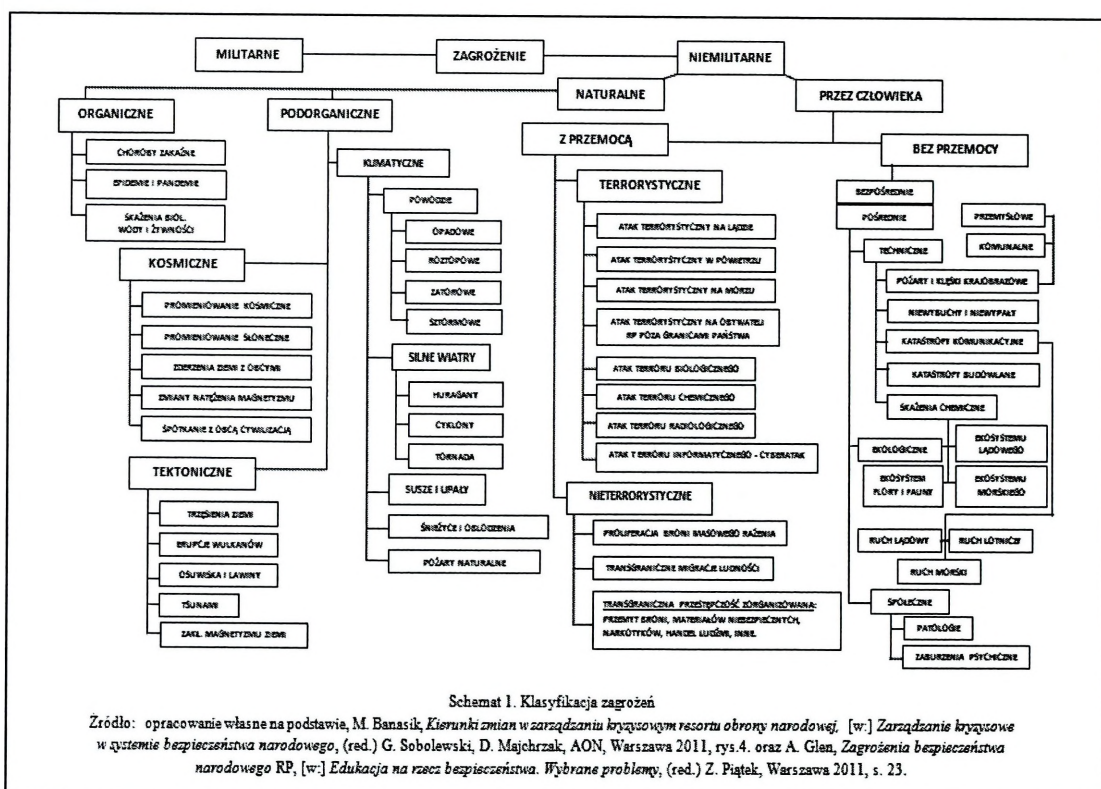
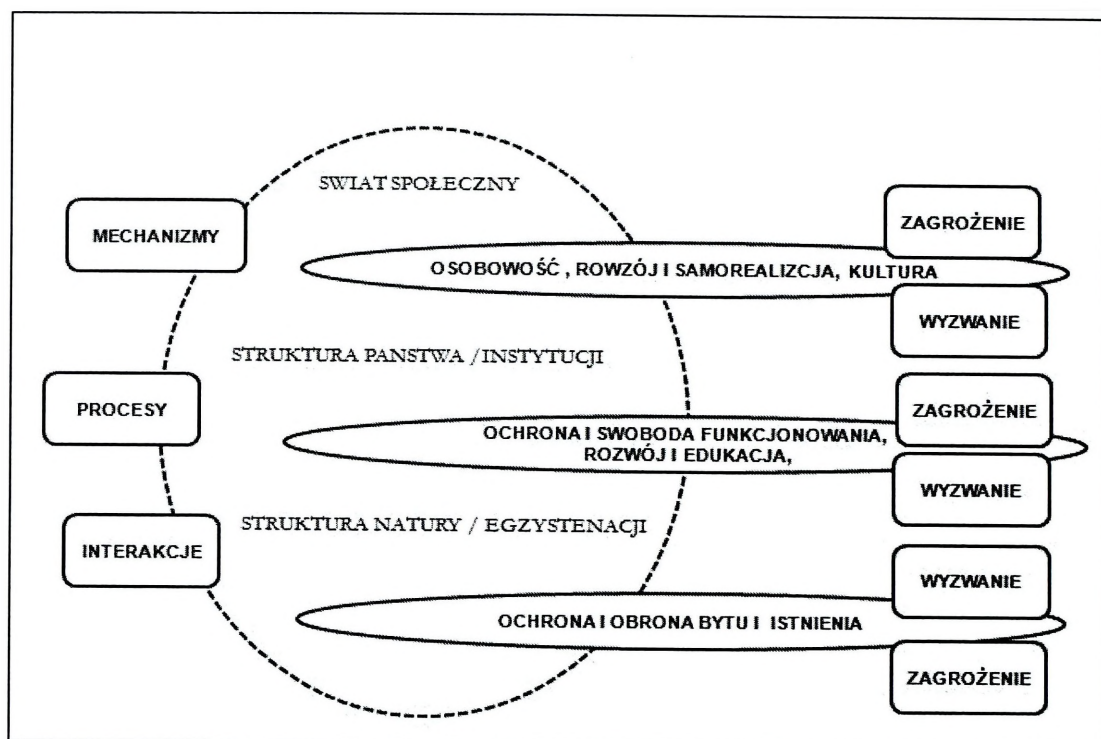

Współczesne bezpieczeństwo narodowe obejmuje w coraz większym stopniu oprócz siły militarnej, zdolności ochrony i ratownictwa ludności, substancji materialnej i środowiska przed zagrożeniami niemilitarnymi. (...)

Zagrożenia, jakie niosą dla współczesnych społeczeństw katastrofy i awarie techniczne, klęski żywiołowe oraz skażenie środowiska - są równe skutkom wojny.

M. Reuner, *National Security. The Economic and Environmental Dimension*, Wordwatch Institute 1989, nr 5.

**BEZPIECZEŃSTWO FUNKCJONALNE
PAŃSTW REGIONU EUROPY PÓŁNOCNEJ**

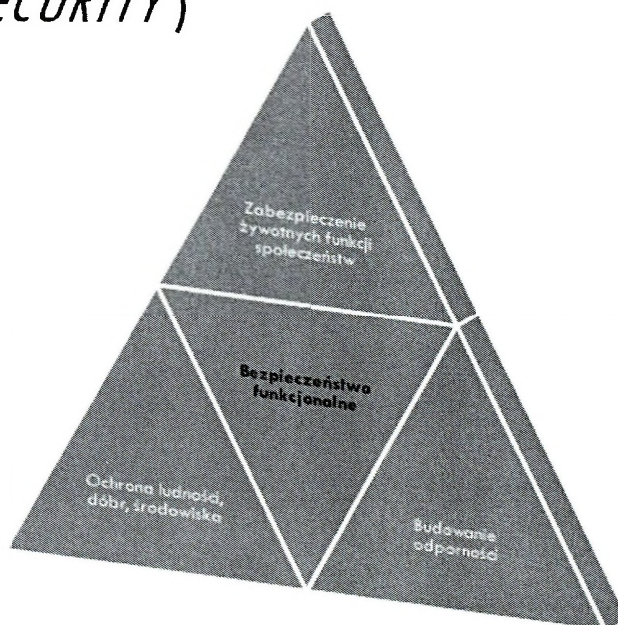
Dr Karina Marczuk
Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Warszawski

PAŃSTWA REGIONU EUROPY PÓŁNOCNEJ WG KLASYFIKACJI ONZ		
Państwa nordyckie	członkowie UE	Państwo
		Dania
		Finlandia
		Szwecja
		Islandia
Państwa bałtyckie	poza UE	Norwegia
		Estonia
		Litwa
		Łotwa
		Irlandia
Irlandia		
Wielka Brytania		Wielka Brytania

TERMINOLOGIA Z ZAKRESU BEZPIECZEŃSTWA FUNKCJONALNEGO STOSOWANA W PAŃSTWACH REGIONU EUROPY PÓŁNOCNEJ

		Państwo	Kluczowe terminy	
			w języku angielskim	w języku polskim
Państwa nordyckie	członkowie UE	Dania	1. <i>civil protection</i> 2. <i>civil defence</i>	1. ochrona ludności 2. obrona cywilna
		Finlandia	<i>securing functions vital to society</i>	zabezpieczanie żywotnych funkcji społeczeństwa
		Szwecja	<i>protection/security and preparedness</i>	ochrona/bezpieczeństwo i gotowość
	poza UE	Islandia	1. <i>civil protection</i> 2. <i>functions vital to society</i>	1. ochrona ludności 2. żywotne funkcje społeczeństwa
		Norwegia	1. <i>societal security</i> 2. <i>vital societal functions</i>	1. bezpieczeństwo społeczeństwa 2. żywotne funkcje społeczne
		Estonia		
Państwa bałtyckie		Litwa	<i>civil protection</i>	ochrona ludności
		Łotwa		
		Irlandia	<i>civil defence</i>	obrona cywilna
Irlandia Wielka Brytania		Wielka Brytania	1. <i>civil protection</i> 2. <i>resilience</i> 3. <i>societal security</i>	1. ochrona ludności 2. budowanie odporności 3. bezpieczeństwo społeczeństwa

BEZPIECZEŃSTWO FUNKCJONALNE... (FUNCTIONAL SECURITY)

PYTANIA DO DYSKUSJI

1. Co jest podmiotem bezpieczeństwa funkcjonalnego? Czy, jeśli przyjąć tę koncepcję bezpieczeństwa, oznaczać to będzie odejście od państwa narodowego jako nadrzędnego podmiotu bezpieczeństwa? Dlaczego?
2. Czy, i jeśli tak, to jaki jest związek między bezpieczeństwem funkcjonalnym a dokumentami strategicznymi tzw. nowej generacji?

Nielegalna imigracja jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

mgr Aleksandra KOTOWSKA
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Akademia Obrony Narodowej

Terminologia zjawiska nielegalnej imigracji

Illegal immigrants - *imigranci nielegalni*

Unauthorized immigrants - *imigranci przebywający bez zezwolenia*

Undocumented workers - *niezarejestrowani pracownicy*

Podstawowe formy nielegalnego przekroczenia granicy:

- Zbliżanie się do granicy państwowej z zamiarem nielegalnego przekroczenia.
- Posługiwanie się podrobionym lub przerobionym paszportem albo paszportem innej osoby podczas kontroli granicznej.
- Przekroczenie granicy w miejscu do tego nieprzeznaczonym np. przez tzw. "zieloną granicę".
- Ukrycie się w środkach transportu międzynarodowego.

Typy zagrożeń mogące wystąpić w powiązaniu z nielegalną imigracją:

- **Terroryzm.**
- **Przestępczość gospodarcza i zorganizowana.**
- **Innego rodzaju przestępczość oraz zjawiska niepożądane np. prostytucja.**
- **Przenoszenie konfliktów rozgrywających się w krajach pochodzenia imigrantów na terytoria państw przyjmujących.**
- **Obciążenie budżetowe państw, które muszą utrzymać nielegalnych imigrantów oraz straty gospodarcze wynikające niekiedy z działalności przestępczej imigrantów.**

Typy zagrożeń mogące wystąpić w powiązaniu z nielegalną imigracją:

- **Brak integracji, asymilacji nielegalnych imigrantów w nowym środowisku – doraźne działania**
- **Powiązanie nielegalnej migracji z innymi rodzajami przestępstw np. przemyt ludzi, handel ludźmi, handel organami, fałszerstwo dokumentów, korupcja itp.**
- **Nielegalna migracja nie jest do końca mierzalnym zjawiskiem dlatego też wszystkie badania opierają się na badaniach szacunkowych.**

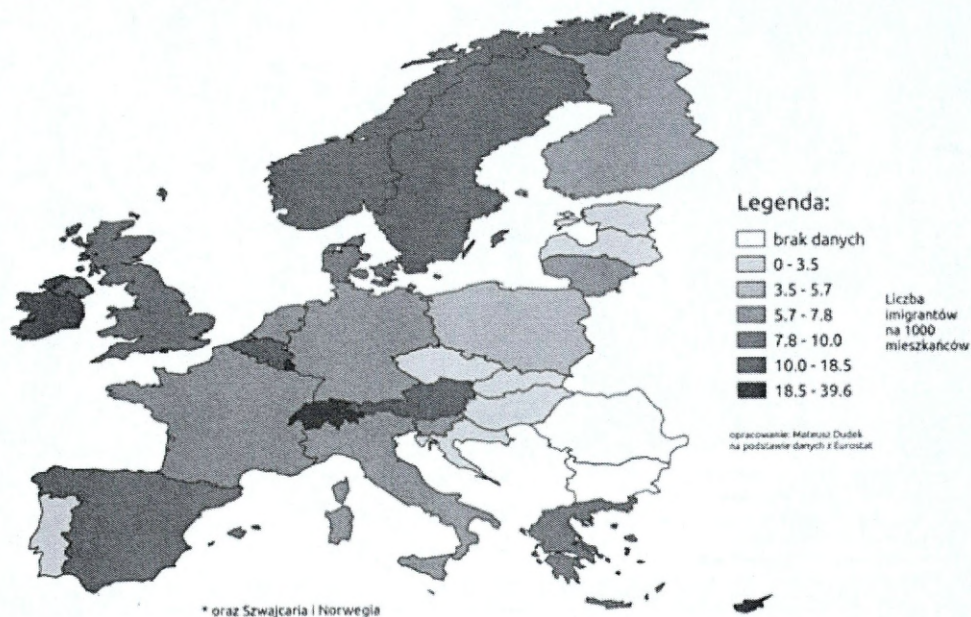
Działania zapobiegające, zwalczające nielegalna imigrację

- Zapewnienia lepszej koordynacji działań wszystkich organów międzynarodowych
(tj. Europolu, Eurojustu, Agencji ds. Ochrony Granic Zewnętrznych UE – FRONTEX).
- Tworzenie baz danych zawierających informacje na temat osób z państw trzecich - np. EURODAC posiada bazę danych odcisków palców.
- Stworzenie wspólnej polityki wizowej i jednolitego europejskiego systemu przyznawania azylu w państwach Wspólnoty (VIS, SIS II).
- Wzmocnienie kontroli granicznych i opracowanie programów na rzecz ochrony granic państwowych.

Działania zapobiegające, zwalczające nielegalna imigrację

- Stworzenie sieci patroli wodnych i przybrzeżnych w Basenie Morza Śródziemnego (Mediterranean Coastal Patrols Network).
- Współpraca międzynarodowa oraz wzajemna wymiana informacji (np. na temat grup zajmujących się handlem ludźmi).
- Zintensyfikowanie walki z przemytnikami.
- Wysłanie urzędników migracyjnych do krajów trzecich, którzy zbieraliby informacje o ruchach migracyjnych.
- Tworzenie większej ilości tzw. „hot-spot” w których imigranci byłiby rejestrowani, sprawdzani i ewentualnie kierowani dalej w głąb Europy.

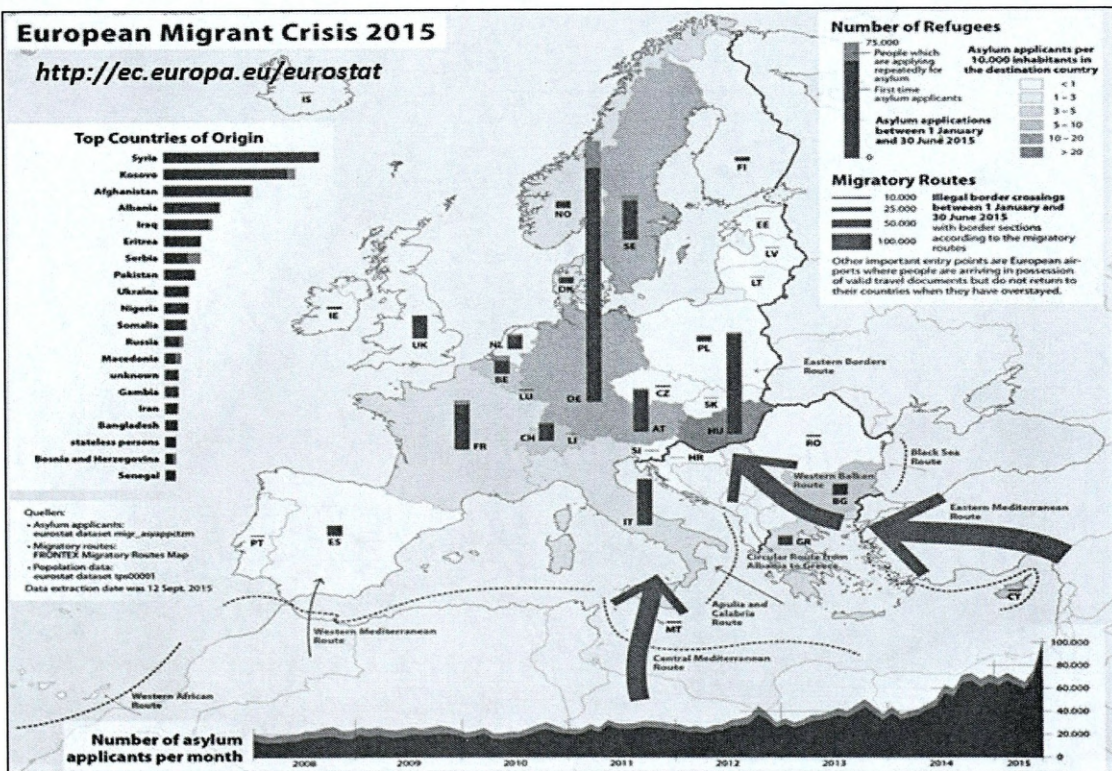
Liczba imigrantów w Unii Europejskiej* w 2011 roku

<http://ec.europa.eu/eurostat>

European Migrant Crisis 2015

<http://ec.europa.eu/eurostat>

MIGRACJE W REJONIE MORZA ŚRÓDZIEMNEGO

Kamila Węderska
 II rok studiów doktoranckich
 dziennych
 Wydział Bezpieczeństwa
 Narodowego
 Akademia Obrony Narodowej
 k.wederska@o2.pl

**Kryzys rosyjsko – ukraiński jako wyzwanie
 dla Polski i Unii Europejskiej**

Jak było?

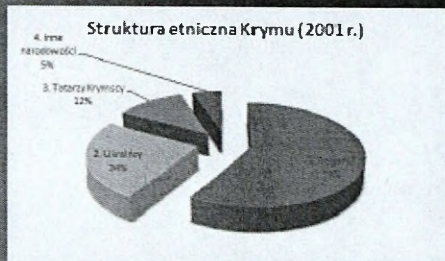
Jak było?

„Ten kto przeoczy możliwość zapatrzwszy się na niemożliwość jest głupcem”.
C.v. Clausewitz, *O wojnie*

Źródło: natemat.pl

Jak było/jest ?

Struktura etniczna Krymu (stan na 2001 r.).
Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 1. Skład językowy ludności ARK wg spisu powszechnego z 2001 r.

Ludność	Za język rodzinny uważają (%)			
	Język swojej narodowości	Ukraiński	Rosyjski	Inny
Tatarzy Krymscy	93	0,5	5,9	0,6
Rosjanie	99,7	0,2	x	0,1
Ukraińcy	40,4	x	59,5	0,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/language/crimea/>, (23.03.2012).

4

Trudny wybór

swiat.newsweek.pl

www.polskieradio.pl

wiadomosci.onet.pl

16 МАРТА МЫ ВЫБИРАЕМ ИЛИ

Krym faszystowski czy rosyjski? Według rosyjskiej propagandy taki wybór stał przed mieszkańcami półwyspu. Na zdjęciu billboard w Symferopolu
Źródło: swiat.newsweek.pl

REFERENDUM

Wyniki referendum w Republice Autonomicznej Krymu

Pytanie	Głosy	uprawnionych do głosowania [w %]	oddanych głosów [w %]	ważnych głosów [w %]
Czy jesteś za ponownym zjednoczeniem Krymu z Rosją na prawach podmiotu FR?	1 233 002	80,34%	96,77%	97,47%
Czy jesteś za przywróceniem obowiązywania konstytucji Republiki Krym z 1992 roku i za statusem Krymu jako części Ukrainy?	31 997	2,08%	2,51%	2,53%
Razem głosy ważne	1 264 999	82,42%	99,28%	100%
Głosy nieważne	9 097	0,59%	0,72%	—
Razem oddane głosy	1 274 096	Frekwencja: 83,01%	100%	—
Liczba uprawnionych do głosowania	1 534 815	100%	—	—

Zródło: www.rada.crimea.ua/referendum/resultaty, (2.04.2014 r.)

http://pl.wikipedia.org/wiki/Plak:2014_Crimean_referendum_ballot.png

6

WŁADIMIR PUTIN, WŁADIMIR KONSTANTINOW, SIERGIEJ AKSJONOW I ALEKSIEJ CZALYJ PODPISUJĄ TRAKTAT O WŁĄCZENIU KRYMU I SEWASTOPOLA DO ROSJI,

18 MARCA 2014

http://pl.wikipedia.org/wiki/Plak:Putin_with_Vladimir_Konstantinov_Sergey_Aksyonov_and_Alexey_Chaly_4.jpeg, (3.04.2014 r.)

7

Jak jest ?

Mapa państw, które nałożyły sankcje na Rosję w następstwie aneksji Krymu w 2014 roku
 ■ Rosja
 ■ Państwa, które nałożyły sankcje

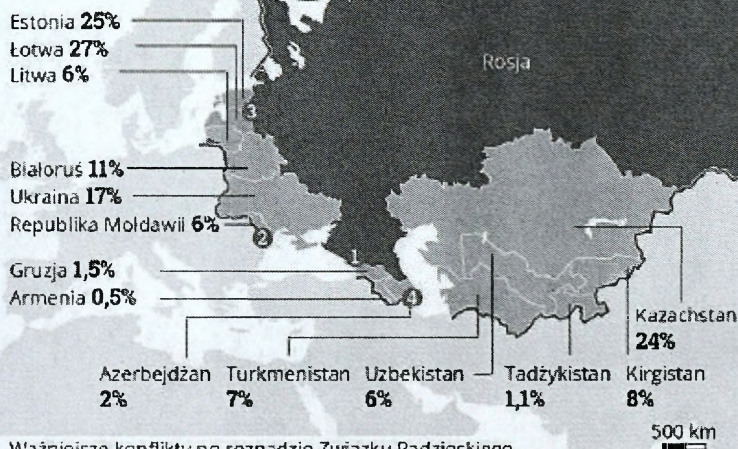
http://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Sanctions_2014_Russia2.png, (3.04.2014 r.)

8

Byłe republiki radzieckie

Udział ludności rosyjskiej.

— Granica ZSRR do 1991 r.

Ważniejsze konflikty po rozpadzie Związku Radzieckiego

① Abchazja/
Osetia Południowa
(Gruzja) | ② Naddniestrze
(Republika Mołdawii) | ③ Łotwa/
Estonia | ④ Górski
Karabach
(Azerbejdżan) |
|--|--|---------------------|---------------------------------------|

INFOGRAFIKA/DPA

ŹRÓDŁO: APA

<http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1067946,Konflikt-na-Krymie-Gdzie-najliczniej-sa-mniejszosc-rosyjska-w-krajach-bylego-ZSI>
 (3.04.2014).

Jak może być?

ARMIA UKRAIŃSKA (ZAWODOWA)

63 tys. żołnierzy sił lądowych

686 czołgów

2,4 tys. bojowych wozów piechoty

2 tys. transporterów opancerzonych

716 zestawów artyleryjskich

72 helikoptery bojowe

211 samolotów bojowych

Marynarka wojenna

1 fregata, 7 korwet, 2 okręty desantowe, 5 trawolców, 1 okrąg podwodny

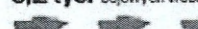
395 tys. żołnierzy sił lądowych

2,5 tys. czołgów

3,2 tys. bojowych wozów piechoty

2,8 tys. transporterów opancerzonych

7 tys. zestawów artyleryjskich

412 helikopterów bojowych

1362 samoloty bojowe,

w tym 177 bombowców strategicznych

Marynarka wojenna

1 lotniskowiec, 5 krążowników, 13 niszczycieli, 4 fregaty, 70 korwet, 34 trawolce, 51 okrągów podwodnych, w tym 13 przenoszących pociski z głowicami nuklearnymi

wyborcza.pl

Jaki wpływ wydarzeń na Ukrainie na bezpieczeństwo Polski i Unii Europejskiej?

Dziękuję

Kamila Węderska
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Akademia Obrony Narodowej
k.wederska@o2.pl

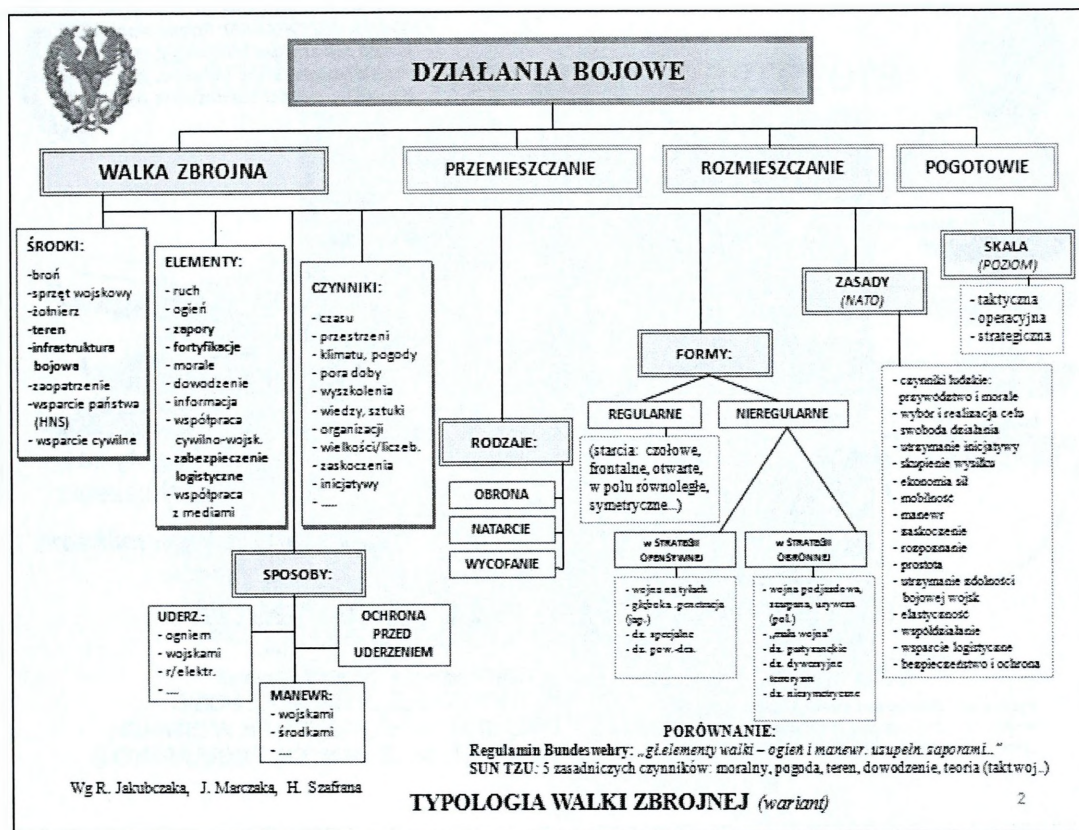
12

OPERACYJNE PRZYGOTOWANIE OBSZARU KRAJU WYZWANIEM STRATEGICZNYM DLA POLSKI W XXI W.

mgr. Marek KLASA
Instytut Strategii
Zakład Podstaw Strategii
m.klasa@zs-strzelec.mil.pl
Tel. Kom. 665 812 699

Sun Tzu:

Jeśli dobrze wykorzystasz zalety terenu, to możesz na nim zwyciężyć dysponując słabymi wojskami.

Należy polegać na gotowości obrony, nie skupiać się na przewidywaniu ataku przeciwnika, tylko uczynić siebie niezwyciężonym.

Hannibal:

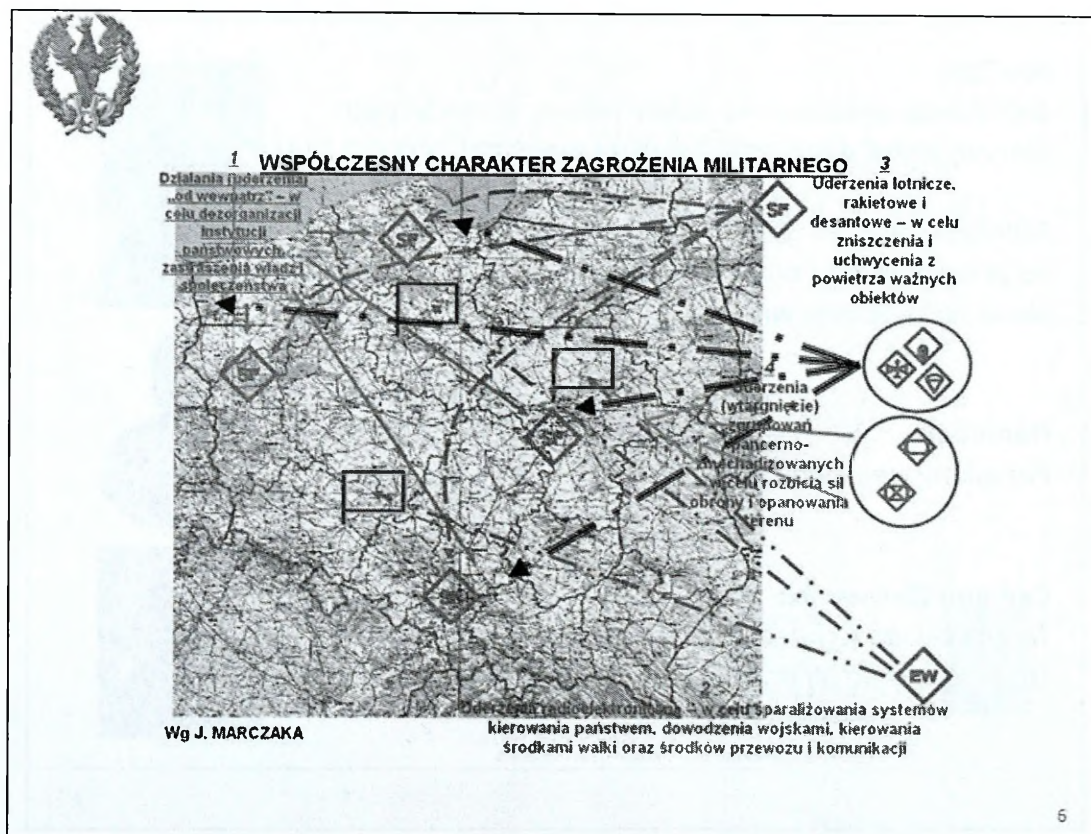
Pozwólmy ziemi walczyć samej.

Carl von Clausewitz:

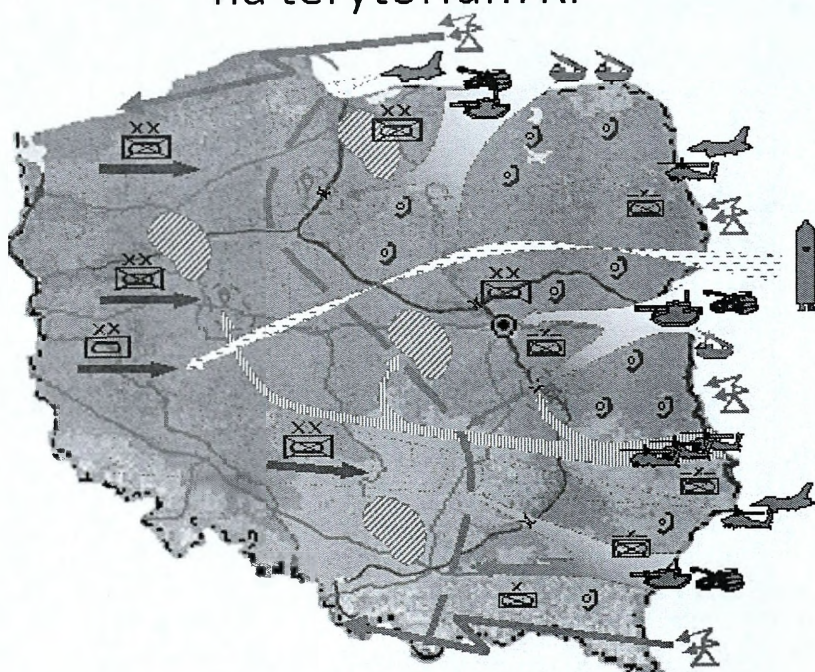
Teren posiada (...) decydujący wpływ na bitwę i to zarówno na jej przebieg jak i przygotowanie.

Możliwość wtargnięcia agresora na terytorium RP

5

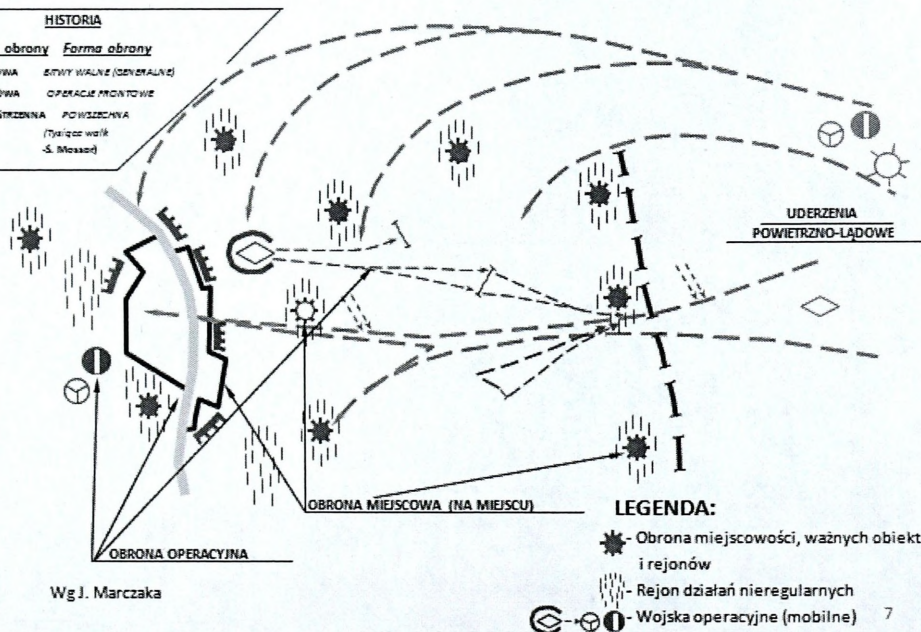

WSPÓŁCZESNY CHARAKTER OBRONY MILITARNEJ PAŃSTWA

HISTORIA

Struktura obrony Forma obrony

do I w. św.	PUNKTOWA	BITWY WALNE (GENERAŁA)
od I do II w. św.	LINIOWA	OPERACJE PRONTOWE
po II w. św.	PRZESTRZYNNA	POWISZCZNA (Typowa walka S. Messau)

Wg J. Marcza

LEGENDA:

- ☀ - Obrona miejscowości, ważnych obiektów i rejonów
- ☁ - Rejon działań nieregularnych
- ☉ - Wojska operacyjne (mobilne)

7

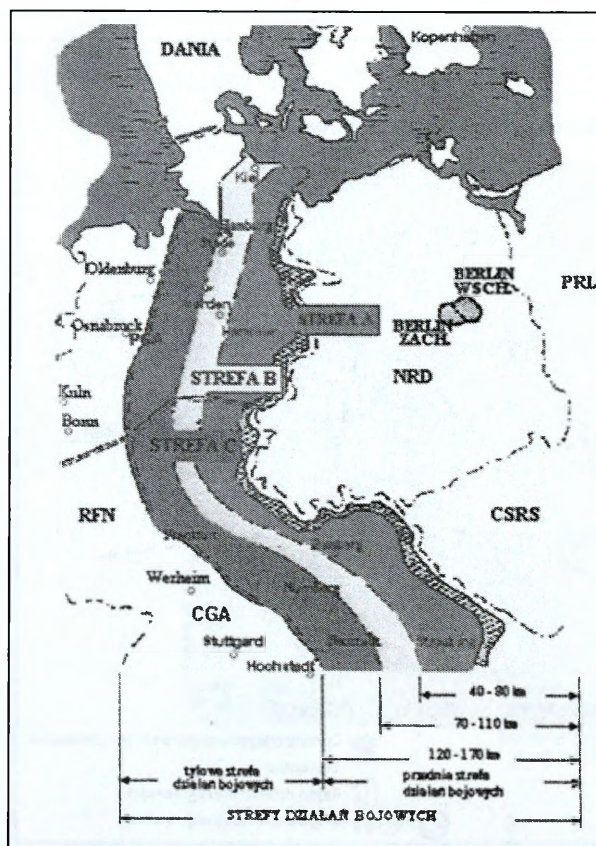
NAUKA Z „PIORUNUJĄCEJ KŁĘSKI WRZEŚNIOWEJ 1939R.”

„O ILE KŁĘSKĘ 1939 R. MOŻNA UZNAC ZA TRAGICZNE NIEPOWODZENIE, TO
NIEWYKORZYSTANIE NAUK TEJ KŁĘSKI BYŁOBY ZBRODNIĄ.”

S. PSTROKOŃSKI, BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE POLSKI, JEROZOLIMA 1940.

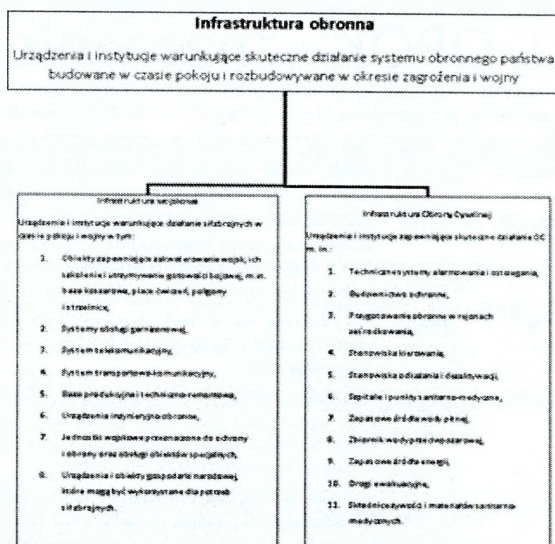
BŁĘDŃA - POLSKA 1939R.	STRATEGIA	SKUTECZNA - FINLANDIA 1939-40
383 TYS. KM2	OBSZAR	383 TYS. KM2
36 MLN	LUDNOŚĆ	3,8 MLN
5 MLN	PRZESZKOLONE REZERWY	0,6 MLN
1,1 MLN (3% LUDNOŚCI)	ZMOBILILOWANO	0,6 MLN (0,1 KOBIET) 15% LUDNOŚCI
OK. 40 TYS. (14 TYS. POLEBOŁYCH) /DANE Z ARCH. USA Z 2003: 91 TYS. POLEBOŁYCH, 63 TYS. CIĘŻKO RANNYCH/	STRATY AGRESORA	1 MLN (W O N. CHRZEŚCZYZNA) W O FINÓW: 273 TYS. POLEBOŁYCH, 400 TYS. RANNYCH
70 TYS. POLEBOŁYCH 200 TYS. RANNYCH 400 TYS. NIEWOLA	STRATY WŁASNE	25 TYS. POLEBOŁYCH 43 TYS. RANNYCH
FRANCJA, WŁK, BRYTANIA, RUMUNIA	SOŁUSZE	*****
1. WOJSKA OPERACYJNE 2. MANEWR	WYBÓR ŚRODKÓW OBRONY	1. WOJSKA OPERAC. DP-3 2. POWSZECHNA OBRONA TERYTORIALNA 3. UMOCNIEŃ 4. DZIAŁ. NIEREGULARNE W MASOWEJ SKALI OD 1 DNIA WOJNY
OK. 1000	ZNISZCZONO I ZDOBYTO CZOŁOÓW	OK. 2400
13-34 DNI	CZAS OBRONY	105 DNI
100%	STRATY TERYTORIUM	10%

8

System osłony
granicy niemieckiej
w latach 1970-80

9

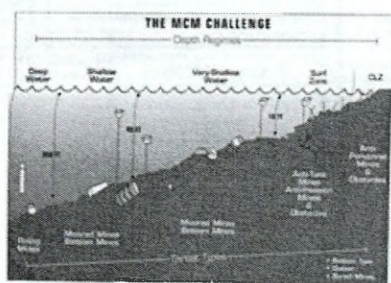
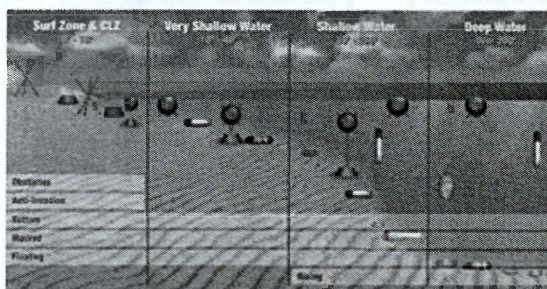

Rysunek. Błąd! W dokumencie nie ma tekstu o podanym stylu. I. – Infrastruktura obronna, [w:] Operacyjne przygotowanie obrony kraju do obrony, Warszawa 1994 s. 2

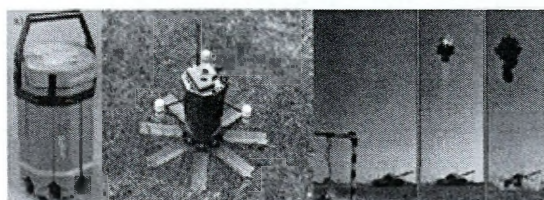
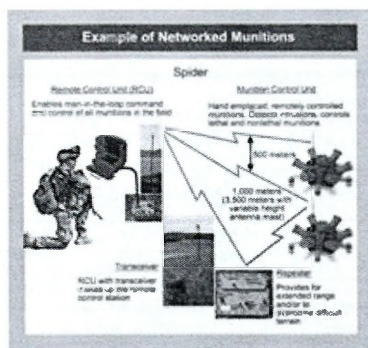

Współczesne umocnienia

- Schrony,
- System zapór i niszczuć,
- Umocnienia polowe, ukrycia dla wojsk.

System zapór i niszczeń - przykłady

Rys.7. Mina WAM M-93

a) mina M-93 w pojemniku transportowym, b) mina M-93, c) załadunek M-93

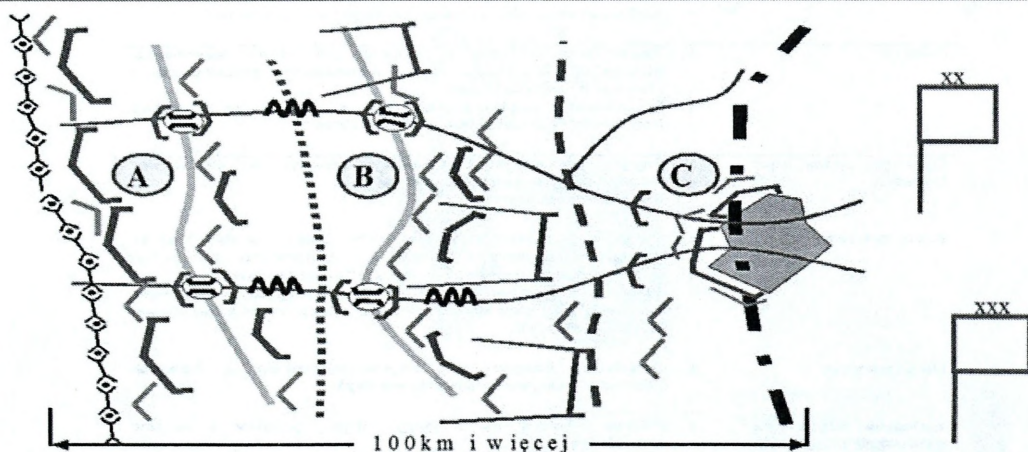
14

OGÓLNY CHARAKTER UMOCNIEŃ OBRONNYCH WSPÓŁCZEŚNIE

Przygotowanie do uruchomienia pas (stref) zapór i zniszczeń klasycznych i jądrowych

Rejony umocnione

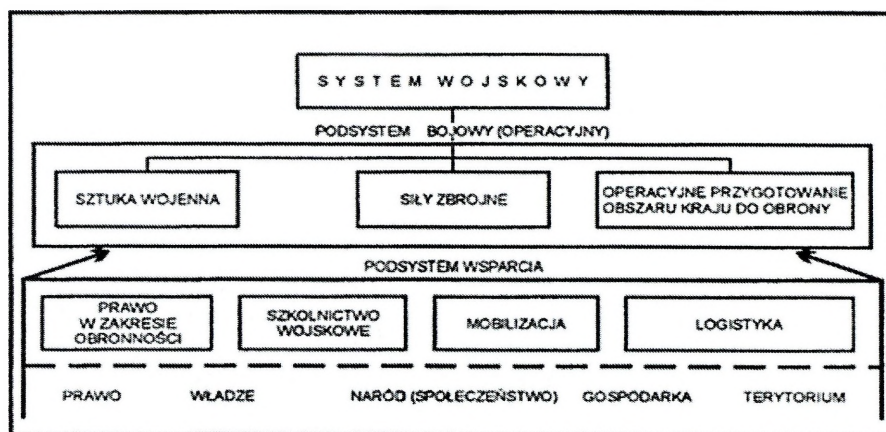
Ukrycia podziemne (samoloty, rakiety SD, szpitale, itp.)

15

OPOK w strukturze systemu wojskowego

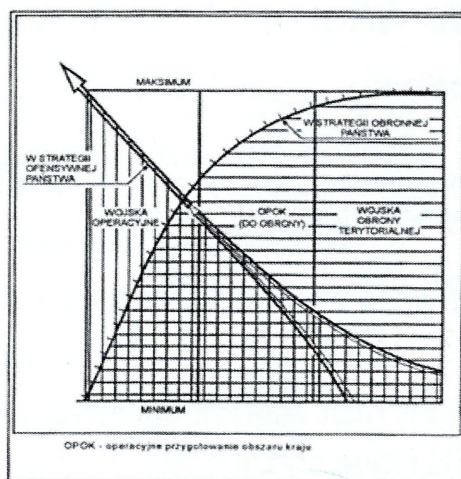

16

Bazy wojenne i inne obiekty wojskowe	1. Rozbudowa i modernizacja w głąb terytorium obiektów wojskowych w pobliżu granic. 2. Stworzenie terytorialnej sieci logistycznej dostosowanej do planu wojny, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo.
Linie kolejowe i drogi kolejowe	1. Przygotowanie sieci kolejowej i drogowych, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 2. Rozbudowa i modernizacja obiektów kolejowych i drogowych.
Lotniska i inne obiekty lotnicze	1. Przygotowanie obiektów lotniczych i innych obiektów, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 2. Rozbudowa i modernizacja obiektów lotniczych i innych obiektów. 3. Rozbudowa i modernizacja obiektów lotniczych i innych obiektów. 4. Rozbudowa i modernizacja obiektów lotniczych i innych obiektów.
Poligon	1. Przygotowanie poligonu do pełnienia roli rejonu wojskowego, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 2. Przygotowanie poligonu do pełnienia roli rejonu wojskowego, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo.
Operacyjny system informacji	1. Przygotowanie podstawowego systemu informacji, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 2. Przygotowanie systemu informacji, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo.
Rejon wojskowy	1. Przygotowanie rejonu wojskowego i obiektów wojskowych w głąb terytorium, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 2. Przygotowanie rejonu wojskowego i obiektów wojskowych w głąb terytorium, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo.
Drogi i punkty strategiczne	1. Ustalenie i oznaczenie drogi i punkty strategiczne, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo.
Rozbudowa i modernizacja obiektów wojskowych i innych obiektów	1. Rozbudowa i modernizacja obiektów wojskowych i innych obiektów, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 2. Przygotowanie planu, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 3. Rozbudowa i modernizacja obiektów wojskowych i innych obiektów, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 4. Przygotowanie planu, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo. 5. Organizacja i wykonanie planu, z uwzględnieniem potrzeb wojny operacyjnej i terytorialnej, przy maksymalnym wykorzystaniu obiektów w istniejącej formie i na nowo.

Rola OPOK w działaniach obronnych

Rysunek 2-1 Rola OPOK w działaniach obronnych

J. Marczak, J. Pawłowski, *O obronie militamej Polski XX-XXI wieku*, Warszawa 1995, s. 164.

18

Wyzwanie wykorzystania działań nieregularnych w strategii obrony Polski

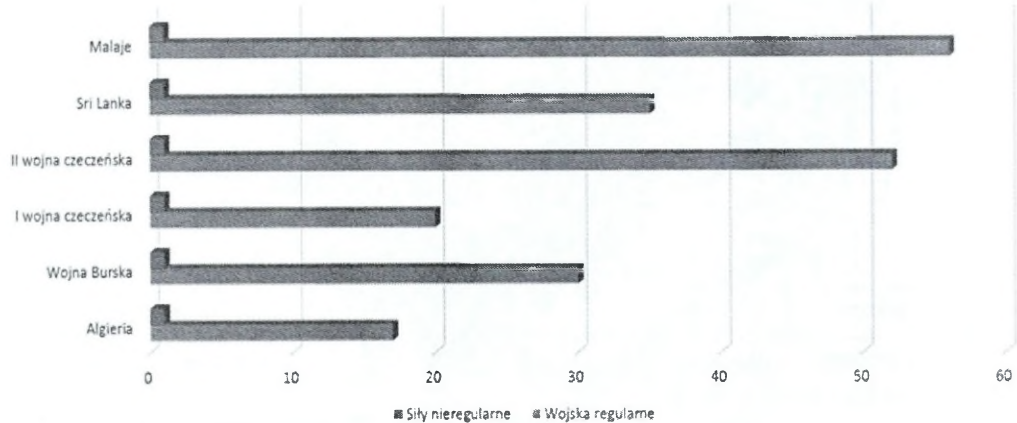

mgr Zbigniew KOWALSKI
Instytut Strategii
Zakład Podstaw Strategii
zbigniew.p.kowalski@gmail.com
Tel. Kom. 510 844 048

Przewaga wojsk regularnych nad siłami prowadzącymi działania nieregularne na podstawie wybranych doświadczeń wojennych

Tytuł wykresu

4

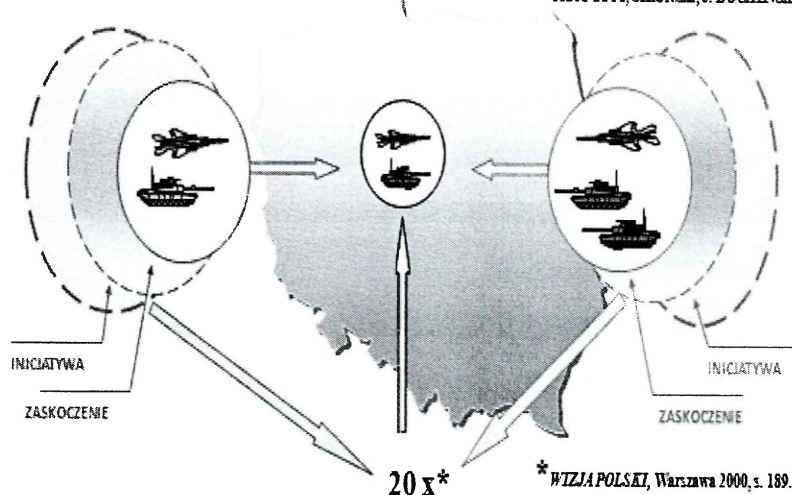
Wg J. Marcza: (Na podstawie: C. v. Clausewitz: Księga VI, rozdział VI: Zakres środków obrony, [w:] O wojnie, Lublin 1995, s. 443-450).

5

Wyzwanie dla Polski...

J. NOWAK-JEZIORAŃSKI - POLSKA MOŻE LICZYĆ NA POMOC
SOJUSZNIKÓW TYLKO WTEDY, GDY BĘDZIE CHCIAŁA
I MOGŁA BRONIĆ SIĘ SAMĄ, JEŚLI ZDOBEDZIE WŁASNE
MOŻLIWOŚCI ODSTRASZANIA NAPASTNIKA

J.W. O POLSCE: NAPOLEON, CLAUSEWITZ, MOLTKE,
TRAUGUTT, SIKORSKI, o. BOCHENSKI

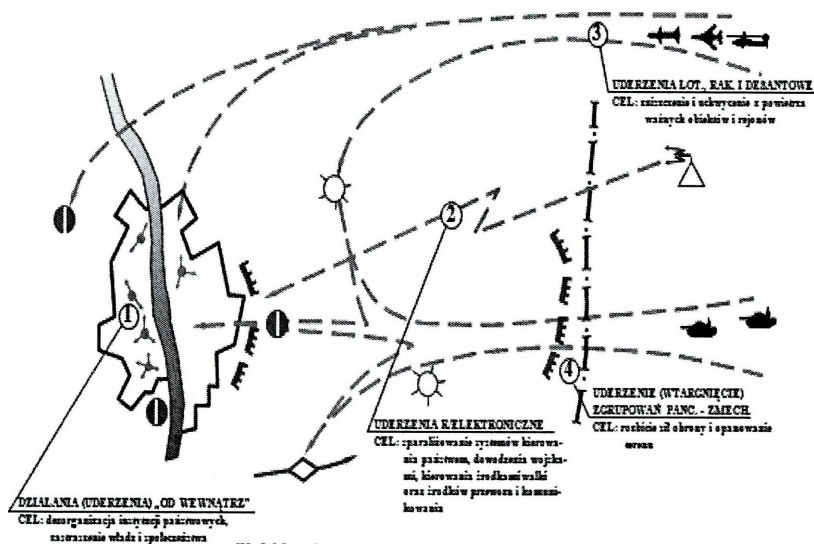

* WIZJA POLSKI, Warszawa 2000, s. 189.

PRZEWAGA POTENCJAŁÓW OFENSYWNYCH (WOJSK OPERACYJNYCH)

5

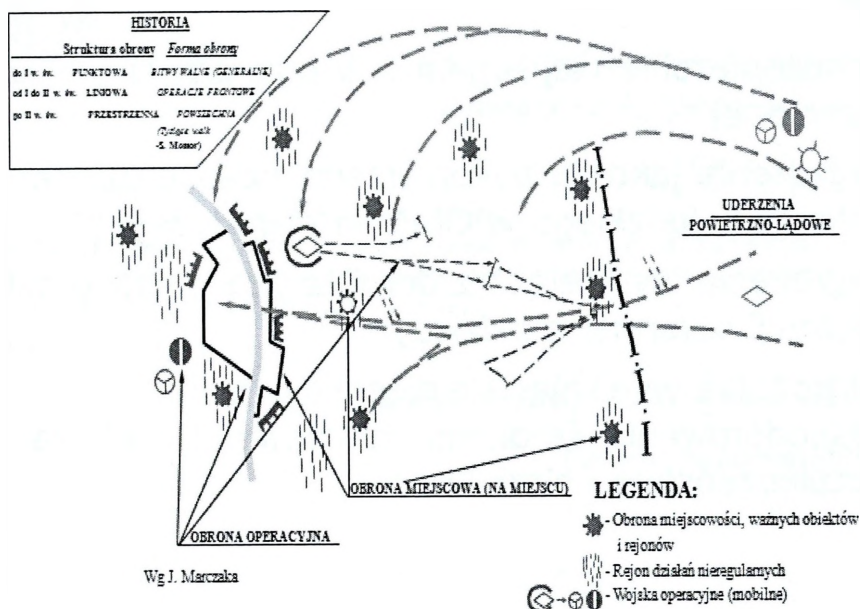
WSPÓŁCZESNY CHARAKTER ZAGROŻENIA MILITARNEGO

Wg J. Marczyka

7

WSPÓŁCZESNY CHARAKTER OBRONY MILITARNEJ PAŃSTWA

ZAGROŻENIA DLA OBRONNEJ ORGANIZACJI PRZESTRZENI NARODOWEJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ W XXI WIEKU

Dariusz WÓJCİK
Instytut Strategii
dariusz.wojcik@zs-strzelec.mil.pl
Tel. kom. 506338070

Zagadnienia

- Znaczenie obronnej organizacji przestrzeni narodowej
- Zagrożenia jako niewykorzystane szanse użycia potencjału ludzkiego w Obronie Narodowej.
- Zagrożenia wynikające z demilitaryzacji i zarzucenia edukacji obronnej młodzieży.
- Zagrożenia wynikające z nieefektywnego gospodarowania środkami finansowymi w obszarze bezpieczeństwa i obronności.

2

Przestrzeń - znaczenie

Przestrzeń narodową można określić jako tę część powierzchni globu, będącą siedzibą, gniazdem i ostoją danego narodu, która jest określona przez rozległość, powierzchnię, granicę terytorium państwa lub innej struktury. Jest to podstawowy determinant wpływający na politykę danego państwa, ale i teatr możliwych działań wojennych.

Kluczową sprawą dla narodu jest wypracowanie takiego sposobu organizacji obronnej przestrzeni, który wiarygodnie odstraszy przeciwników od chęci wtargnięcia na jego terytorium, a w przypadku wtargnięcia odeprze agresję.

3

Przestrzeń

Jest jeden wielki pan, władca myśli wojennej i działań.

To przestrzeń, którą rozważać musi każdy wódz.

- Marsz. Józef PIŁSUDSKI

Wszyscy wodzowie, tacy jak Aleksander Wielki, Hannibal, Dżyngis-Chan, i Napoleon podzielili los, jaki zgotowała im stopniowo osłabiająca ich i wchłaniająca siły i energię, działania niezwykła do końca, gdyż nie zorganizowana należycie, a więc i nie podbita przez nich przestrzeń.

- Gen. Władysław SIKORSKI

Strategia jest sztuką wykorzystania czasu i przestrzeni.

- Feldmarsz. August von GNEISENAU

Potencjał ludzki w Obronie Narodowej

Przykładowe zagrożenia wynikające z niewykorzystanych szans:

- Brak spójnej strategii uwzględniającej wykorzystanie potencjału ludzkiego, który m.in. regularnie szkoli się w licznych pozarządowych organizacjach paramilitarnych.

- Szkolenie rezerw na niedostatecznym poziomie

Potencjał ludzki w Obronie Narodowej

Nauka z „piorunującej klęski wrześniowej 1939 r.”

„O ile klęskę 1939 r. można uznać za tragiczne niepowodzenie,
to niewykorzystanie nauk tej klęski byłoby zbrodnią”.

S. Pstrokoński, *Bezpieczeństwo naukowej Polski*, Jerozolima 1940.

Błędna – Polska 1939 r.	Strategia	Skuteczna – Finlandia 1939/40
388 tys. km ²	obszar	383 tys. km ²
36 mln	ludność	3,8 mln
5 mln	przeszkolone rezerwy	0,6 mln
1,1 mln (3% ludności)	zmobilizowano	0,6 mln (0,1 kobiet) (15% ludności)
ok. 40 tys. (14 tys. poległych) (dane z arch. USA z 2003 r.: 91 tys. poległych, 63 tys. ciężko rannych)	straty agresora	1 mln (wg N. Chruszczowa) wg Finów: 273 tys. poległych, 400 tys. rannych
70 tys. poległych 200 tys. rannych 400 tys. niewola	straty własne	25 tys. poległych 43 tys. rannych
Francja, Wlk. Brytania, Rumunia	sojusze	-
1. Wojska operacyjne 2. Manewr ok. 1000	wyбір środków obrony zniszczono i zdobyto czołgów	1. Wojska operacyjne DP-3 2. Powołana obrona terytorialna 3. Umocnienia 4. Działania nieregularne w masowej skali od pierwszego dnia wojny ok. 2400
13-34 dni	czas obrony	105 dni
100%	straty terytorium	10%

Zagrożenia demilitaryzacyjne:

- likwidowanie terytorialnych organów administracji wojskowej (TOAW), takiej jak Wojskowe Komendy Uzupełnień, Wojewódzkie Sztaby Wojskowe czy Okręgi Wojskowe,
- zmniejszaniem stanów osobowych sił zbrojnych,
- likwidację jednostek wojskowych, w szczególności dużych jednostek takich jak dywizje, brygady, bataliony,
- zmniejszanie pozostałych jednostek (zmiany brygad w bataliony itd.)
- brak szkolenia rezerw osobowych dla sił zbrojnych,
- wstrzymanie przyznawania przydziałów mobilizacyjnych,
- brak obronnego zagospodarowania przestrzeni, w tym operacyjnego przygotowania obszaru kraju (OPOK),
- rezygnacja z terytorialnego podejścia do struktury sił zbrojnych, na rzecz zadaniowego lub zdolnościowego

Edukacja obronna młodzieży

- Edukacja dla bezpieczeństwa na wszystkich etapach nauczania nie uwzględnia w dostatecznym stopniu kształcenia o charakterze obronnym
- Powstaje „przepaść” między społeczeństwem a Siłami Zbrojnymi RP
- Młode pokolenie ma niewielką wiedzę na temat konieczności funkcjonowania poszczególnych elementów systemu wojskowego państwa
- Zaniechanie edukacji obronnej skutkuje także niezrozumieniem dla wydatków w sektorze obronnym

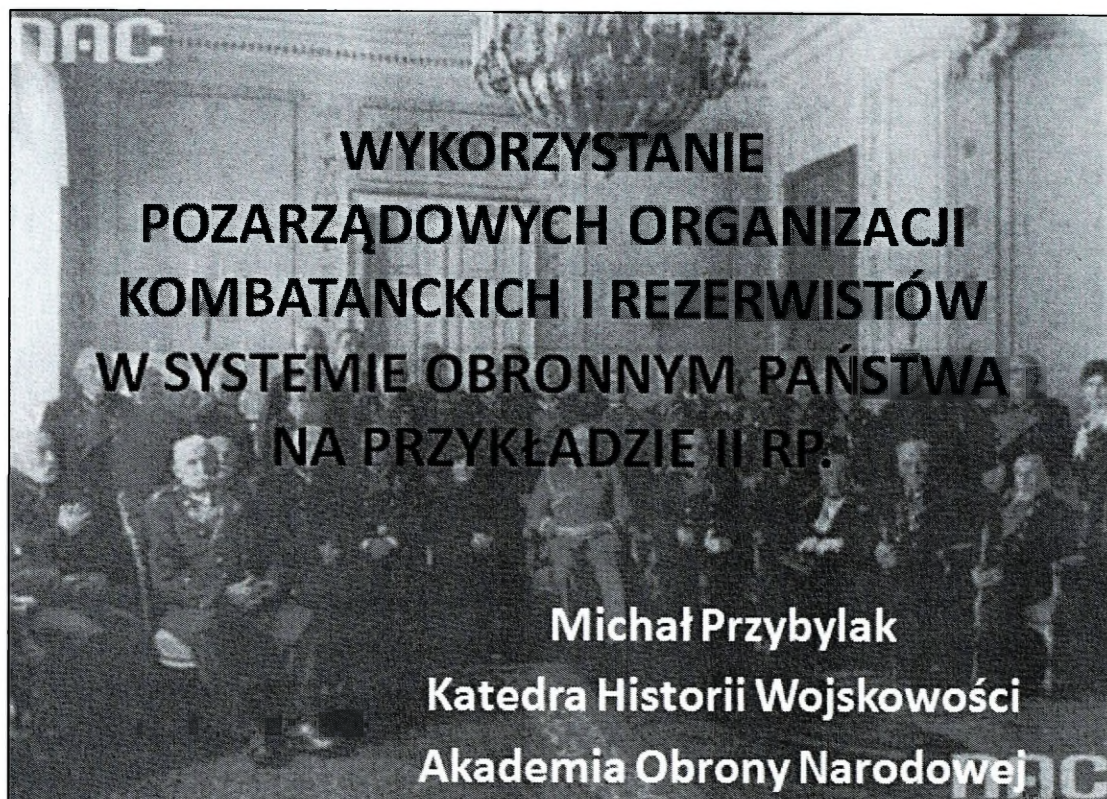
8

Środki finansowe na obronność

- Brak spójnej i uzasadnionej strategii finansowania Obrony Narodowej (liczne przykłady)
- Zagrożenia wynikające ze złej kondycji gospodarki RP
- Niewielkie inwestycje w infrastrukturę wojskową

9

WYKORZYSTANIE POZARZĄDOWYCH ORGANIZACJI KOMBATANCKICH I REZERWISTÓW W SYSTEMIE OBRONNYM PAŃSTWA NA PRZYKŁADZIE II RP.

Michał Przybylak

Katedra Historii Wojskowości

Akademia Obrony Narodowej

Weteran - Kombatant

**Ustawa z dnia 19 sierpnia
2011 r. o weteranach
działań poza granicami
państwa, Dz. U z 2011 r.
Nr 205**

**Weteran (łac.) –
zwolniony ze służby
wojskowej.**

**Ustawa z dnia 24 stycznia
1991 r. o kombatantach
oraz niektórych osobach
będących ofiarami
represji wojennych i
okresu powojennego,
Dz.U. 1991 nr 17 poz. 75**

**Kombatant (fr.) –
uczestnik walki zbrojnej.**

II Rzeczypospolita (1918 – 1939)

WETERAN

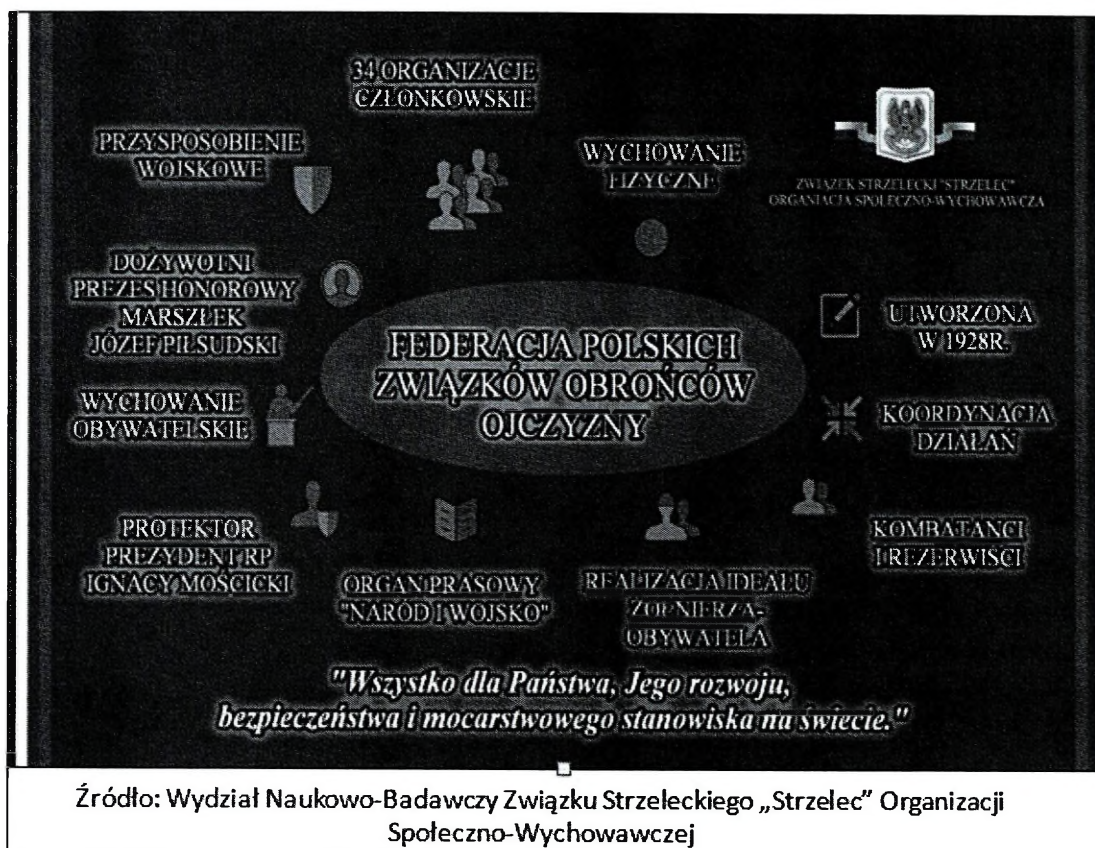
=

KOMBATANT*

* Szczególny status Weteranów Powstania Styczniowego

Organizacje kombatanckie i rezerwistów (przykłady)

- Związek Oficerów Rezerwy RP
- Związek Rezerwistów RP
- Ogólny Związek Podoficerów Rezerwy RP
- Związek Legionistów Polskich
- Związek Peowiaków
- Związek Powstańców Śląskich
- Związek Powstańców Wielkopolskich
- Związek Obrońców Lwowa z Listopada 1918 r.
- Związek Inwalidów Wojennych RP
- Legia Inwalidów Wojennych RP im. gen. Józefa Sowińskiego
- Związek Ociemniałych Żołnierzy RP
- Związki kombatanatów i rezerwistów wyznania Mojżeszowego
- Związek Kaniowczyków i Żeligowczyków
- Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny

FPZOO

- Udział w utrzymywaniu poziomu wyszkolenia rezerwistów;
- Podtrzymywanie i rozwijanie moralnych sił narodu;
- Koncepcja *Armii Rezerwowej i Narodu pod Bronią*;
- Współpraca z innymi organizacjami; pozarządowymi zajmującymi się obronnością;
- Docelowe skupienie wszystkich organizacji w ramach FPZOO;
- Komenda FPZOO na poziomie każdego powiatu.

Problemy funkcjonowania pozawojskowego systemu szkolenia rezerw

- Brak sprecyzowanego porozumienia z MSWojsk.;
- Brak regulaminów i wewnętrznych uregulowań w Federacji;
- Brak przeszkolonej kadry instruktorskiej;
- Brak zabezpieczenia materiałowo-technicznego i finansowego;
- Ograniczony zasięg działania;
- Brak formalnego przymusu szkolenia rezerwistów w ramach FPZOO – szkolenia wyłącznie ochotnicze;
- Nieprzystosowanie programów do potrzeb społeczeństwa (zwłaszcza wiejskiego);
- Brak koordynacji działań z innymi organizacjami

FPZOO we wrześniu 1939 r.

- Ochotnicy-samobójcy, tzw. „żywe torpedy”;
- Oddolna mobilizacja – Powstańcy Wielkopolscy i Śląscy;
- Niewykorzystanie potencjału społecznego w Kampanii Polskiej;
- Rozbrajanie społeczeństwa, pozbawienie go możliwości uczestnictwa w walce z Niemcami i Bolszewikami;
- Rozbijanie struktur organizacyjnych w toku mobilizacji;
- Formalny zakaz tworzenia osobnych (pozawojskowych) oddziałów.

*„na podstawie porozumienia się
z Władzami Wojskowymi zabrania się
wszystkim zrzeszonym w FPZOO
organizacjom samorządowego
formowania jakichkolwiek oddziałów
i korpusów ochotniczych.
W razie potrzeby wyjdą odpowiednie
zarządzenia (...)”*

– rozkaz komendanta FPZOO gen.
Jaruszkiewicza z 1 września 1939 r.

ZAKOŃCZENIE

Przebieg seminarium potwierdził zainteresowanie tematem „Współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Polski w XXI wieku”. Przyjęcie formuły definiowania pojęć, ich zakresu i klasyfikacji umożliwiło na nowo zdefiniowanie tej kategorii jako głównego elementu teorii bezpieczeństwa państwa. Głównym celem poznawczym seminarium było określenie pojęć odnoszących się do bezpieczeństwa podmiotu, wskazanie różnorodnych rodzajów zagrożeń i wyzwań oraz przyjęcie założeń ich klasyfikacji. Celem pomocniczym spotkania było wskazanie zdarzeń, procesów czy zjawisk godzących w byt i rozwój instytucji państwa, występujących w sferze cywilnej i militarnej. Z kolei celem pragmatycznym seminarium było stworzenie platformy naukowej służącej wymianie doświadczeń i wniosków z prowadzonych badań nad bezpieczeństwem państwa i jego środowiskiem. Cele te zostały zrealizowane i rozwinięte w niniejszym opracowaniu. W trakcie seminarium założono, że ocenie poddane zostaną jego zasadnicze obszary problemowe, to jest: wyzwania i zagrożenia, struktura podmiotowa i przedmiotowa bezpieczeństwa państwa. Z końcowej seminaryjnej debaty, a także z wniosków z zaprezentowanych artykułów wyłonił się jednak szerszy zbiór identyfikowanych wyzwań i zagrożeń, ich wpływ na tworzenie podstaw bezpieczeństwa narodowego oraz relacji wobec celów i interesów bezpieczeństwa narodowego Polski.

Dyskusję seminaryjną prowadzono w nurcie rozważań terminologicznych, prawnych, planistyczno-koncepcyjnych i organizacyjnych. Przedstawiane referaty problemowe odnosiły się do tematyki zagadnień istoty bezpieczeństwa, prawnego i normatywnego definiowania pojęć wojny, kryzysu i konfliktu, charakteru ewolucji zagrożeń Polski, identyfikację wyzwań i zagrożeń związanych z kryzysem rosyjsko-ukraińskim, wykorzystaniem terenu w ramach operacyjnego przygotowania obszaru kraju czy wykorzystaniem działań nieregularnych w systemie obronnym państwa. Wnioski z seminarium, a także z artykułów zawartych w niniejszym opracowaniu były kolejną próbą określenia redefinicji pojęć wyzwań, zagrożeń, szans i ryzyk w zakresie współczesnego bezpieczeństwa państwa. Powstały zbiór nowych zagrożeń godzących w byt państwa narodowego uzupełniany jest wiedzą o wyzwaniach i szansach, które należy podjąć. Integracja i różnorodność problemów, zdarzeń i zjawisk to elementy zmienności i turbulencyjności ewolucji środowiska bezpieczeństwa podmiotu państwowego oraz

obszaru jego aktywności. Wynika z tego, że tradycyjne uwarunkowania i czynniki związane z agresją militarną, konfliktem i przemocą zbrojną stają się coraz rzadsze, a rywalizacja państw przybiera charakter niemilitarnych działań wielowymiarowych. Przyjmują one formę wojen hybrydowych, agresji poniżej progu wojny, aktów terrorystycznych, działań asymetrycznych, których celem nie jest już państwo i terytorium, lecz jego społeczeństwo.

Dlatego wychodząc naprzeciw potrzebie ciągłej weryfikacji paradygmatu wiedzy, w tym wiedzy o bezpieczeństwie państwa, dążymy do jej poszerzania i pogłębiania. Zakres owej teorii poznania odnosi się do rodzajów aktywności państwa, uwarunkowań geopolitycznych jego otoczenia, sposobu organizacji instytucji państwa oraz kultury i tożsamości społeczeństwa. Jak wynika z powyższych opracowań diagnoza stanu bezpieczeństwa państwa w XXI wieku to wieloaspektowy proces neutralizacji istniejących zagrożeń, podejmowania różnorodnych wyzwań negatywnych i pozytywnych oraz redukcji ryzyka towarzyszących każdemu, celowemu działaniu. Skutkiem tego procesu jest nie tylko zachowanie pewności przetrwania, lecz stabilność dalszego rozwoju państwa przy swobodnej realizacji własnych interesów. Ważnym elementem jest także pewność prawa, co z jednej strony przejawiać się powinno jasnością przepisów prawnych, a z drugiej działaniem organów zgodnie z prawem i w granicach przez to prawo ustalonych.

Dokonując podsumowania seminarium kierownik Zakładu Podstaw Bezpieczeństwa dr inż. Jerzy Tomasz Limanowski podziękował wszystkim prelegentom za rzetelne i merytoryczne przygotowanie wystąpień problemowych. Wskazując na interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie wyraził nadzieję, że przyszłe seminaria doktoranckie Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego staną się miejscem projekcji wnikliwych wniosków z własnych badań naukowych prowadzonych przez doktorantów Wydziału. Serdeczne podziękowania złożone zostały pani dr hab. Karinie Marcuk z Uniwersytetu Warszawskiego, która swą obecnością wskazała na istotną rolę integracji międzyuczelnianej w wymianie naukowych doświadczeń.

Autorzy niniejszej publikacji podjęli ważny dyskurs naukowy, który biorąc pod uwagę różnorodność współczesnych zagrożeń powinien nadal trwać, gdyż to właśnie dyskusja i merytoryczne debaty stanowią istotę nauki. Mamy zatem nadzieję, że seminarium oraz niniejsze opracowanie da asumpt do dalszych aktywności doktorantów Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego.

Wojciech SÓJKA

BIBLIOGRAFIA

I. Publikacje zwarte, artykuły naukowe

1. 2.1.1. *Societal security* [w:] *International Organization for Standardization, Technical Committee ISO/TC 223 Societal security, ISO 22300:2012: Societal security – Terminology*, 2012.
2. Balicki J., *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej. Humanizacja polityki imigracyjnej i azylowej*, Wyd. UKSW, Warszawa 2012.
3. Beaufre A., *Wstęp do strategii. Odstraszanie i strategia*, MON, Warszawa 1968.
4. Beaufre André, *Odstraszanie i strategia. Wstęp do strategii*, MON, Warszawa 1968.
5. *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategie*, red. R. Jakubczak, J. Flis, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.
6. Białocerkiewicz J., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu*, Wyd. UWM, Olsztyn 2005.
7. Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wyd. prawnicze LexisNexis, Warszawa 2002.
8. Bogalecki T.Z., *Społeczne organizacje przysposobienia wojskowego w Toruniu w latach 1920–1939*, s. l: s. n, 1977.
9. Borkowski J., *Słownik terminów z zakresu psychologii dowodzenia i zarządzania*, AON, Warszawa 2000.
10. Buckle P., Mars G., Smale S., *New approaches to assessing vulnerability and resilience*, „The Australian Journal of Emergency Management” 2000, t. 15, nr 2.
11. Buckle P., *Re-defining community and vulnerability in the context of emergency management*, „The Australian Journal of Emergency Management” 1999, t. 13, nr 4.
12. Buzan B., Wćver O., de Wilde J., *Security: A new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London 1998.
13. Castles S., Miller M.J., *Migracje we współczesnym świecie*, PWN, Warszawa 2011.
14. Chazbijewicz S., *Tatarzy krymscy. Walka o naród i wolną ojczyznę*, Oficyna Wydawnicza LIKON, Poznań–Września 2001.

15. Chocha B., *Rozważania o taktyce*, MON, Warszawa 1982.
16. Clausewitz C. von, *O wojnie*, Test, Lublin 1995.
17. Clausewitz C. von, *On war*, Oxford University Press, New York 2006.
18. Connolly Peter, *Historia armii rzymskiej*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 1992.
19. Czarnotta Z., Moszumański Z., *Czeczenia 94–95*, Wyd. Altair, Warszawa 1995.
20. Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wyd. nauk. PWN, Warszawa 2005.
21. Department of Economic and Social Affairs Statistics Division, *Standard country or area codes for statistical use: Current information as at 31 August 1999 – Codes standard des pays et des zones à l'usage statistique*, United Nations, New York 1999.
22. Drucker P.F., *Zarządzanie w XXI wieku. Wyzwania*, MT Biznes, Warszawa 2009.
23. Dulić T., Kostić R., *Yugoslavs in arms: Guerrilla tradition, total defence and the ethnic security dilemma*, „Europe-Asia Studies” 2010, t. 62, nr 7.
24. Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994.
25. Fularski M., *Przysposobienie wojskowe w Polsce*, skł. gł. Główna Księg. Wojskowa, Warszawa 1929.
26. Gajek J., *Józef Dowbór-Muśnicki, zarys biografii*, Towarzystwo Pamięci gen. Dowbór-Muśnickiego, Lusowo 2011.
27. Gocuł M., *Współczesne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju Sił Zbrojnych RP*, „Kwartalnik Bellona” 2014, nr 1.
28. Grau L., *Bear went over the mountains: Soviet Combat Tactics in Afghanistan*, Waszyngton 1996.
29. Gryz J., *Bezpieczeństwo państwa. Władza – polityka – strategia*, AON, Warszawa 2013.
30. Gryz J., *Paradygmat bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2011.
31. Gursztyn P., *Rzeź Woli. Zbrodnia nierozliczona*, Demart, Warszawa 2014.
32. Halibronner K., *Immigration and Asylum Law and Policy of the European Union*, Kluwer Law International, The Hague, London, Boston 2000.
33. Handmer J., *We are all vulnerable*, „The Australian Journal of Emergency Management” 2003, t. 18, nr 3.
34. Huntington S., *Zderzenie cywilizacji*, Spectrum, Warszawa 1998.
35. Ignatowicz A., *Przygotowanie obronne społeczeństwa w Polsce (1921–1939)*, Neriton, Warszawa 2010.
36. Jabłonowski M., *Cztery lata przed wojną: z dziejów gospodarki polskiej 1936–1939*, Rozprawy i materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, nr 157, Olsztyn 1996.
37. Jabłonowski M., *Sen o potęgę Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Olsztyn 1998.

38. Jakubczak R., Gąsior K., Królikowski H.M., Marczak J., *Działania nieregularne. Element strategii bezpieczeństwa narodowego Polski*, Bellona, Warszawa 2011.
39. Jakubczak R., Marczak J., *Obrona terytorialna – nowy element systemu militarnego RP*, Bellona, Warszawa 1996.
40. Jakubczak R., Marczak J., *Obrona Terytorialna Polski na progu XXI wieku*, Bellona, Warszawa 1995.
41. Jakubczak R., *Sztuka wojenna obrony terytorialnej*, AON, Warszawa 2002.
42. Jakubczak R., *Wojska obrony terytorialnej*, Bellona, Warszawa 2002.
43. Jakubczak R., *Współczesne wojska obrony terytorialnej*, Bellona, Warszawa 2014.
44. Jiruszka H., *Przygotowanie męskiej młodzieży szkolnej do obrony kraju*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1939.
45. Jowett P., Brent S., *Finlandia w wojnie zimowej 1939–1945*, Wyd. Bellona, Warszawa 2010.
46. Kalinowski R., *Obrona cywilna w sytuacjach zagrożeń kryzysowych społeczeństwa*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny: edukacja dla bezpieczeństwa” 2012, nr 4(17).
47. Kawka W., *Rozbudowa fortyfikacyjna terenu w działaniach militarnych*, AON, Warszawa 2010.
48. Kęsik J., *Naród pod bronią: społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia 137, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 1998.
49. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011.
50. Kitler W., *Obrona narodowa III RP, pojęcie, organizacja, system*, „Zeszyty Naukowe AON”, rozprawa habilitacyjna (dodatek), AON, Warszawa 2002.
51. Kleer J., Kleiber M., *Zagrożenia globalne barierami rozwoju*, PAN, Warszawa 2015.
52. Kołodziejczak M., *Analiza pojęcia wojny, agresji i napaści zbrojnej oraz przykłady ich użycia w aktach prawnych obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe Obronność”, WZiD AON, nr 2(14) 2015.
53. Kotowska A., *Nielegalna imigracja z Afryki Północnej jako wyzwanie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej* [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe wobec wyzwań współczesnego świata. Wojna, konflikt zbrojny – dylematy i wyzwania*, red. W. Kitler, M. Marszałek, Wyd. AON, Warszawa 2016.
54. Kozakiewicz J., *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1999.

55. Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” II–2011 (18), s. 19.
56. Kozub M., *Strategiczne środowisko bezpieczeństwa*, WKO, AON, Warszawa 2009.
57. Krawczak T., *Książdz generał Stanisław Brzóska*, Oficyna Wydawnicza Ajaks, Pruszków 1995.
58. Krzyżanowski L., *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty – modele – metafory*, PWN, Warszawa 1994.
59. Kukiel M., *Dzieje Polski porozbiorowe*, Oficyna, Szczecin 1989.
60. Kukułka J., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
61. Kuzio T., *Ukraine. State and nation building*, Political Science, London–New York 1998.
62. *Legjon Śląski Stowarzyszenie Powstańców Śląskich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1929.
63. Logofătu G., *Aspecte strategice ale războiului popular de apărare* [w:] *Studii de strategie militară*, red. N. Eftimescu, Editura Militară, București 1987.
64. Madej M., *Zagrożenia asymetryczne*, PISM, Warszawa 2007.
65. Mangold T., Penycate J., *Wietnam – wojna podziemna*, Wyd. Sensacje XX wieku, 1998.
66. Marczak J., *Bezpieczeństwo narodowe – pojęcie, charakter, uwarunkowania* [w:] *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, red. R. Jakubczak i inni, AON, Warszawa 2008.
67. Marczak J., Jakubczak R., *Raport strategiczny: Siły Zbrojne RP w drugiej dekadzie XXI wieku. Koncepcja strategiczna obrony terytorialnej RP*, AON, Warszawa 2014.
68. Marczak J., *Monitoring zagrożeń niemilitarnych*, AON, Warszawa 2002.
69. Marczak J., *Obrona miast w obronie powszechnej Polski*, AON, Warszawa 1995.
70. Marczak J., *Obrona Terytorialna w obronie Polski. Zestaw schematów, szkiców i tabeli*, AON, Warszawa 1995.
71. Marczak J., Pawłowski J., *O obronie militarnej Polski przełomu XX–XXI wieku*, Bellona, Warszawa 1995.
72. Marczuk K.P., *Bezpieczeństwo funkcjonalne państw regionu Europy Północnej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2014.
73. Marczuk K.P., *Bezpieczeństwo społeczne: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski* [w:] *Bezpieczeństwo społeczne: pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, red. A. Skrabacz, S. Sulowski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.

74. Marczuk K.P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państw członkowskich Unii Europejskiej: od bezpieczeństwa państwa do bezpieczeństwa ludzi*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
75. Marczuk K.P., *Trzecia opcja: gwardie narodowe w wybranych państwach Basenu Morza Śródziemnego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
76. Middledorf E., *Taktyka w kampanii rosyjskiej*, MON, Warszawa 1961.
77. Mierzwa J., *Kombatancki Kraków 1918–1939*, Fundacja Rozwoju Samorządności i Prasy Lokalnej, Kraków 2002.
78. Miksche F.O., *Uwaga: broń atomowa*, MON, Warszawa 1958.
79. Mossor S., *Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny*, MON, Warszawa 1986.
80. *Multilateral Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I)* (with annexes, Final Act of the Diplomatic Conference on the reaffirmation and development of international humanitarian law applicable in armed conflicts dated 10 June 1977 and resolutions adopted at the fourth session). Adopted at Geneva on 8 June 1977 [w:] „United Nations – Treaty Series/Nations Unies – Recueil des Traités” 1979, t. 1125, nr I–17512.
81. *NATO handbook*, Public Diplomacy Division NATO, Brussels 2006.
82. Nowak-Jeziorański J., *Polska wczoraj dziś i jutro*, Warszawa 1999.
83. Olejnik K., *Historia Wojska Polskiego*, Wyd. Podsjedlik-Raniowski i Spółka, Poznań 2000.
84. Opriş P., *România în Organizația Tratatului de la Varşovia (1955–1991)*, Editura Militară, Bucureşti 2008.
85. *Państwa nieuznawane i upadłe w prawie i bezpieczeństwie międzynarodowym – wyzwanie czy zagrożenie*, Praca zbiorowa pod. red. P. Milik, M. Kołodziejczak, „Zeszyt problemowy TWO”, Wyd. TWO, Warszawa 2015.
86. Pietraś Z.J., *Wyznaczniki polityki zagranicznej państwa* [w:] *Stosunki międzynarodowe: problemy badań i teorii*, red. A. Bodnar, W.J. Szczepański, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.
87. Pindel K., *Obrona terytorialna w II Rzeczypospolitej*, Biblioteka Wiedzy Wojskowej, Bellona, Warszawa 1995.
88. Płusa J., *Kieleckie Koło Stowarzyszenia byłych Więźniów Politycznych (1926–1939)*, „Almanach Historyczny” 2000.
89. *Polityka bez strategii. Bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej i Polski w perspektywie ładu globalnego*, red. A. Kamiński, ISP PAN, Warszawa 2008.

90. Polko R., *GROM w działaniach przeciwterrorystycznych*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2008.
91. *Polskie Państwo Podziemne 1939–1945*, red. J. Krawczyk, „Mówią Wieki” nr 10, Warszawa 2011.
92. *Polskie Państwo Podziemne 1939–1945*, red. J. Krawczyk, „Mówią Wieki” nr 4, Warszawa 2011.
93. Rachalewski S., *Zarys historyczny Oddziału Łódzkiego Związku Legionistów Polskich: 1922–1933*, Łódź 1934.
94. Rembalski A. red., *Pogotowie wojenne harcerek i harcerzy na Ziemi Kieleckiej: materiały sesji historycznej zorganizowanej w Kielcach 2 września 1989 r.*, Zeszyty Historyczne, Związek Harcerstwa Polskiego. Komenda Chorągwi im. S. Żeromskiego w Kielcach, ZHP. KC, Kielce 1989.
95. Ross J.A., *Yugoslav total national defence*, „Survival: Global Politics and Strategy” 1973, t. 15, nr 2.
96. Rozwadowski P., *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 1927–1939*, Biblioteka Wiedzy Wojskowej, Bellona, Warszawa 2000.
97. Rudzisz J.J. „Rudy”, *Oddział Partyzancki Armii Krajowej „Wicher”*, Warszawa–Łódź 1996.
98. Rzewuski P., *Polskie żywe torpedy – będziemy walczyć jak furia!*, www.histmag.org. [dostęp: 1.03.2015].
99. Sabak Z., *Strategia. Podstawy myślenia w XXI wieku*, AON, Warszawa 2012.
100. Sedlaczek S., *Przysposobienie wojskowe młodzieży*, skł. gł. Centralna Komisja Dostaw Harcerskich, Warszawa 1922.
101. *Singapore’s national security strategy: The fight against terror*, National Security Coordination Centre, Singapore 2004.
102. *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1979.
103. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski, WSO, AON, Warszawa 2008, s. 155.
104. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Pawłowski, AON, Warszawa 2002.
105. Soboczyński M., *Państwa i terytoria zależne*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2006.
106. Sobolewski G., *Wspólne działania obronne wojsk operacyjnych i obrony terytorialnej*, AON, Warszawa 2004.
107. Sobolewski G., *Wybrane aspekty walki w mieście*, AON, Warszawa 2006.

108. Stachowicz F., *Zbiór ćwiczeń bojowych kawaleryjskich: od rekruta do plutonu*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1935.
109. Stein G.J., *Total defense: A comparative overview of the security policies of Switzerland and Austria*, „Defense Analysis” 1990, t. 6, nr 1.
110. Sun Zi, *Sztuka wojenna*, Etiuda, Kraków 2003.
111. Sundelius B., *Disruptions – functional security for the EU* [w:] *Disasters, diseases, disruptions: A new D-drive for the EU*, red. A. Missiroli, „Chaillot Paper” 2005, nr 83.
112. *System obrony terytorialnej III Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe AON” nr 1(30)A, numer specjalny, Warszawa 1998.
113. Ściborek Z., Nowak E., Kaczmarek W., *Zadania wojsk OT w operacjach na obszarze kraju*, AON, Warszawa 2001.
114. Ślęmp W., *Umocnienie terytorium jako element systemu obronnego Polski*, „Myśl Wojskowa” 5/92.
115. Szumilak A., *7 Największych zagrożeń dla ludzkości*, „Świat wiedzy” 2012, nr 11.
116. Szumilak A., *W 60 sekund do wiedzy. Katastrofy*, „Świat wiedzy” 2012, nr 11.
117. Szymański L., *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Studia i Monografie, Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu 47, Wyd. AWF, Wrocław 1995.
118. The Montpellier Panel, *Growth with resilience: Opportunities in African agriculture*, Agriculture for Impact, London 2012.
119. *The Swiss report: A special study for Western Goals Foundation* by Congressman Lawrence Patton McDonald, General George S. Patton, U.S.A. (Ret.) and General Lewis W. Walt, U.S.M.C. (Ret.), Western Goals, Virginia 1983.
120. Wisner H., *Lisowczycy*, Bellona, Warszawa 2013.
121. Wiśniewska M., *Przygotowanie obronne kobiet w Polsce w latach 1921–1939*, Dom Wydawniczy Duet, Toruń 2007.
122. Wojtaszczyk K.A., *Bezpieczeństwo państwa – konceptualizacja pojęć* [w:] *Bezpieczeństwo państwa: wybrane problemy*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Materka-Sosnowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.
123. Wojtyczka J., *Przysposobienie wojskowe w odrodzonej Polsce do roku 1926*, Prace Monograficzne, Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, nr 315, Wyd. Naukowe AP, Kraków 2001.
124. *Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny*, red. nauk. A. Bator, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2008.
125. Wrona A., *Współczesna obrona miast i udział w niej sił obrony terytorialnej*, AON, Warszawa 1998.

126. Wywiół P., *Związek Strzelecki w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego Polski. Tradycja i wyzwania XXI wieku*, Łódź 2009.
127. *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, red. S. Wojciechowski, R. Fiedler, UAM, Poznań 2009.
128. *Zarządzanie kryzysowe*, red. W. Lidwa, AON, Warszawa 2015
129. Zawacka E., *Szkice z dziejów Wojskowej Służby Kobiet*, Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK” w Toruniu, t. 3. Toruń: Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”, 1992.
130. Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10.
131. Żukrowska K., *Pojęcie bezpieczeństwa i jego ewolucja* [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. K. Żukrowska, M. Grącik, SGH, Warszawa 2012.
132. Związek Kaniowczyków i Żeligowczyków, *Po pięciu latach: czynności Zarządu Związku Kaniowczyków i Żeligowczyków Okręgu Lubelsko-Wołyńskiego od 24/III–1934 do 24/III–1939 roku*, Lublin 1939.

II. Akty prawne i dokumenty strategiczne

1. Ustawa z dnia 18 grudnia 1919 r. o przyznaniu stopni i praw oficerskich weteranom z roku 1831, 1848 i 1863.
2. Ustawa z dnia 18 grudnia 1919 r. w przedmiocie rozszerzenia ustawy z dnia 2 sierpnia 1919 r. o stałej pensji dla weteranów z r. 1831 i 1863 także na weteranów z 1848 roku.
3. Ustawa z dnia 2 sierpnia 1919 r. o stałej pensji dla weteranów powstania 1831 i 1863 r.
4. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz.U. z 2015, poz. 827, z późn zm.)
5. Ustawa z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, (Dz.U. z 1991 Nr 17, poz. 75).
6. Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, art. 3 pkt 1, (Dz.U. z 2007 Nr 89, poz. 590).
7. Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa (Dz.U. z 2011 Nr 205, poz. 1203).
8. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 roku o cudzoziemcach (Dz.U. z 2013, poz. 1650).
9. Konwencja dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich (III Konwencja haska) (Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 159).

10. Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Skarbu w przedmiocie wykonania ustawy z dnia 2 sierpnia 1919 r. *o stałej pensji dla weteranów powstania 1831 i 1863 r.*
11. *Biała księga bezpieczeństwa narodowego RP*, BBN, Warszawa 2013.
12. Okólnik poufny nr 1/Org. Do wszystkich Zarządów Głównych Stowarzyszeń wchodzących w skład FPZOO oraz do wszystkich Wojewódzkich Zarządów FPZOO, AAN, FPZOO, 340/I.15.
13. *Organizacja Przysposobienia Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju: materiały pomocnicze do prowadzenia kursów informacyjno-organizacyjnych P. do O.K.* Warszawa 1938.
14. Plenarne posiedzenie Zarządu Głównego Federacji „Naród i Wojsko” z 6 VI 1932.
15. Polityka migracyjna Polski z dn. 31 lipca 2012.
16. Program szkolenia oficerów rezerwy zrzeszonych w ZOR, OZRP i ZR na okres letni od 1 IV do 31 X 1939 r., CAW, Organizacje paramilitarne, sygn. I.391.1.14.
17. Protokół V Zjazdu FPOZZ, CBW, sygn. 02228, Warszawa 1932.
18. Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2014, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
19. Regulamin i organizacja wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego Ogólnego Związku Podoficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej, Zarząd Główny OZPR, Warszawa 1935.
20. Sprawozdanie FPZOO za okres 1 VII 1931–30 VI 1932 r., Warszawa 1932, CBW, sygn. 02228.
21. Statut Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny z 5 VI 1929 r., AAN, FPZOO, sygn. 340/I.16.
22. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007.
23. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.
24. *Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki Dynamiczna Polska 2020*, Warszawa 2012.
25. *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, MON, Warszawa 2009.
26. *Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2012–2015: Solidarność, demokracja, rozwój*, MSZ, Warszawa 2012.

III. Witryny internetowe

1. <http://ec.europa.eu>.
2. <http://ec.europa.eu/eurostat>.
3. <http://eur-lex.europa.eu>.
4. <http://ftp.cen.eu>.
5. <http://gdziewojko.files.wordpress.com>.
6. <http://geopolityka.net>.
7. <http://nsa.nato.int>.
8. <http://obronanarodowa.pl>.
9. <http://pzn.pkn.pl>.
10. <http://serwisci.pap.com.pl>.
11. <http://sjp.pwn.pl>.
12. <http://stat.gov.pl>.
13. <http://udsc.gov.pl>.
14. <http://www.bbc.com>.
15. <http://www.bbn.gov.pl>.
16. <http://www.cia.gov>.
17. <http://www.defence24.pl>.
18. <http://www.dtic.mil>.
19. <http://www.dziennikbaltycki.pl>.
20. <http://www.eastway.pl>.
21. <http://www.eu-un.europa.eu>.
22. <http://www.globalsecurity.org>.
23. <http://www.irinnews.org>.
24. <http://www.iso.org>.
25. <http://www.kommersant.ru>.
26. <http://www.osw.waw.pl>.
27. <http://www.sipri.org>.
28. <http://www.spbn.bbn.gov.pl>.
29. <http://www.tvn24.pl>.
30. <http://www.unisdr.org>.
31. <http://www.wprost.pl>.
32. <http://www.znp.wat.edu.pl>.
33. <http://zasoby.politykainsight.pl>.
34. <https://www.ubezpieczeniemieszkania.pl>.
35. www.spbn.gov.pl.
36. www.wyborcza.pl.

DANE O AUTORACH

prof. dr hab. Jacek Pawłowski, płk rez. – absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych im. T. Kościuszki we Wrocławiu. W latach 1972–1975 słuchacz i absolwent Akademii Sztabu Generalnego WP, od 1975 asystent i adiunkt w katedrze Taktyki Ogólnej i katedrze Sztuki Operacyjnej. W latach 1985–1992 kierownik zakładu a następnie katedry Sztuki Operacyjnej. W okresie lat 1993–1994 prof. J. Pawłowski pełnił funkcję prodziekana Wydziału Wojsk Lądowych AON. W okresie od 1994 r. do 2000 r. Zastępca Dyrektora Departamentu Systemu Obronnego MON, następnie w okresie lat 2000–2006 pełnił funkcję dziekana Wydziału Strategiczno-Obronnego AON. Od 2006 roku prof. zwyczajny. Od 2013 członek Centralnej Komisji ds. stopni naukowych i tytułów. Autor opracowań książkowych: „O obronie militarnej Polski przełomu XX i XXI wieku”, „Terroryzm we współczesnym świecie”, „Broń masowa rażenia orężem terroryzmu”, „Zagrożenia symetryczne”, „Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Między teorią a praktyką”, „Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu). Implikacje”. Autor i współautor wielu prac badawczych i naukowych z zakresu nauk wojskowych i nauk o bezpieczeństwie. Najnowsze badania dotyczą problematyki podstaw bezpieczeństwa narodowego (państwa).

prof. dr hab. Julian Skrzyp – profesor zwyczajny, absolwent Politechniki Warszawskiej, Wojskowej Akademii Technicznej i Akademii Sztabu Generalnego WP. Obszarem zainteresowania profesora są nauki geograficzne, w tym: geografia bezpieczeństwa, gospodarka przestrzenna, rozwój regionalny oraz geopolityka i geostrategia. Był współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Geopolitycznego, którego jest Honorowym Prezesem.

Wybrane publikacje książkowe: „Geopolityka i geostrategii” (współautor Z. Lach), Wyd. AON, Warszawa 2007; „Geografia administracyjna i polityczna”, Wyd. AP, Siedlce 2007; „Rozwój regionalny w Polsce – szanse i zagrożenia” (red. nauk. oraz autor 10 rozdziałów), Wyd. UPH, Siedlce 2012. Autor wielu recenzji naukowych.

dr hab. Karina Paulina Marczuk – adiunkt w Instytucie Stosunków Międzynarodowych w Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania badawcze skupiają się wokół problematyki bezpieczeństwa wewnętrznego oraz bezpieczeństwa jednostki ludzkiej (*human security*).

mjr mgr inż. Wojciech Sójka – absolwent studiów magisterskich Wydziału Wojsk Lądowych Akademii Obrony Narodowej w Warszawie oraz Kursu Podyplomowych Studiów Operacyjno-Taktycznych w Warszawie. Doktorant i pracownik naukowy Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego AON. Członek Akademickiego Koła Stowarzyszenia Kombatantów Misji Pokojowych ONZ. Zainteresowania naukowe ukierunkowane na bezpieczeństwo państwa i bezpieczeństwo międzynarodowe, współczesne konflikty zbrojne oraz zagadnienia użycia przemocy zbrojnej w działaniach asymetrycznych i agresji poniżej progu wojny. W ramach pracy badawczej i naukowej rozpatruje problematykę współczesnych zagrożeń państwa oraz ich wpływu na projektowanie przyszłych modeli bezpieczeństwa.

mgr Malwina Ewa Kołodziejczak – doktorantka, absolwentka prawa WPiA UWM w Olsztynie oraz bezpieczeństwa narodowego WBN AON o międzynarodowym doświadczeniu edukacyjnym (ERASMUS, WaCoPas), zawodowym (staż w DANOS LAW FIRM w Nikozji oraz praktyki w ambasadach RP w Paryżu, Limie, Buenos Aires i Santiago) i wolontariackim (*Les Petits Freres des Pauvres*, Lille, Raubex). Aktywna społecznie (była przewodnicząca Rady Doktorantów WBN i Zarządu Doktorantów AON, członek Forum Młodych Dyplomatów, delegat do Warszawskiego Porozumienia Doktorantów) oraz naukowo (autorka kilkunastu publikacji z pogranicza prawa i bezpieczeństwa, uczestniczka kilkunastu już konferencji ogólnopolskich i międzynarodowych).

mgr Aleksandra Kotowska – doktorantka Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej w Warszawie. Autorka dwóch prac naukowych pt.: „Przestępczość transgraniczna na polskiej granicy wschodniej po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej” oraz „Imigracja do Polski – proces, zjawisko, działania”. Autorka artykułów naukowych zajmujących się problematyką procesów migracyjnych, polityką imigracyjną Polski oraz Unii Europejskiej, zagrożeniami związanymi z migracją ludności oraz kryzysem migracyjnym w Europie.

mgr Kamila Węderska – absolwentka studiów dziennych licencjackich i magisterskich na kierunku bezpieczeństwo narodowe w Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej w Warszawie. Od 2012 roku doktorantka stacjonarnych studiów w obszarze nauk o bezpieczeństwie w Akademii Obrony Narodowej. W 2013 roku wyróżniona kilkoma stypendiami dla najlepszych doktorantów. Odbyla praktyki m.in. w Mazowieckim Urzędzie Wojewódzkim w WCZK oraz w Ambasadzie RP w Kiszyniowie. Współorganizatorka wielu konferencji ogólnopolskich, aktywnie uczestniczy w życiu uczelni. Autorka

projektów naukowo-badawczych oraz kilkunastu publikacji o zasięgu krajowym i międzynarodowym, m.in. w: „Polityka i Bezpieczeństwo”, Zeszyty Towarzystwa Wiedzy Obronnej, Zeszyty Doktoranckie AON.

mgr Marek Klasa – doktorant Akademii Obrony Narodowej w Warszawie w Instytucie Strategii Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego AON. Członek Związku Strzeleckiego „Strzelec” Organizacji Społeczno-Wychowawczej. Od lipca 2010 w Sztapie Komendy Głównej ZS „Strzelec” OSW. Współzałożyciel działającej w Akademii Obrony Narodowej Jednostki Strzeleckiej 1313, od roku 2013 zastępca dowódcy ds. logistyki. Szef Wydziału Naukowo-Badawczego Sztabu Komendy Głównej ZS „Strzelec” OSW. Od października 2013 prezes Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Wiedzy Obronnej. Współorganizator szeregu debat z cyklu: „Powszechny dostęp do broni palnej a bezpieczeństwo narodowe”. Jego zainteresowania naukowe obejmują problematykę strategii ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia operacyjnego przygotowania obszaru kraju (OPOK), obrony terytorialnej, powszechnego udziału obywateli w obronie narodowej i dostępu obywateli do broni.

mgr Zbigniew Kowalski – doktorant Akademii Obrony Narodowej w Warszawie w Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego. Absolwent kierunku bezpieczeństwo narodowe na poziomie licencjackim i magisterskim w Akademii Obrony Narodowej. Członek Związku Strzeleckiego „Strzelec” OSW od 6 lat. Jeden z założycieli i były dowódca Jednostki Strzeleckiej 1313 AON. W swoich zainteresowaniach badawczych koncentruje się na sprawach związanych z bezpieczeństwem narodowym i strategią, systemem wojskowym państwa, działaniami nieregularnymi i historią konfliktów zbrojnych.

mgr Dariusz Wójcik – doktorant Akademii Obrony Narodowej w Warszawie w Instytucie Strategii Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego AON. Członek Związku Strzeleckiego „Strzelec” Organizacji Społeczno-Wychowawczej. W latach 2010–2013 w Sztapie Komendy Głównej ZS „Strzelec” OSW. Współzałożyciel działającej w Akademii Obrony Narodowej Jednostki Strzeleckiej 1313, od roku 2013 jej dowódca. Członek Naczelnej Rady Strzeleckiej. Jego zainteresowania naukowe obejmują problematykę strategii ze szczególnym uwzględnieniem możliwości użycia proobronnych organizacji paramilitarnych w systemie obronnym kraju, szkolenia wojskowego i przysposobienia obronnego oraz strategię klasyczną.

mgr Michał Przybylak – doktorant Akademii Obrony Narodowej w Warszawie na Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego. Absolwent kierunków magisterskich bezpieczeństwo narodowe w Akademii Obrony Narodowej i historii na

Uniwersytecie Warszawskim oraz zarządzanie i historia wojskowości na poziomie licencjackim w Akademii Obrony Narodowej. Odznaczony medalem Rektora-Komendanta AON za aktywną działalność w środowisku studenckim AON. Aktywny członek wielu oddolnych inicjatyw o charakterze obronnym, od 6 lat członek Związku Strzeleckiego „Strzelec” OSW, uczestnik szkolenia studentów na potrzeby korpusu podoficerskiego. W swoich zainteresowaniach badawczych koncentruje się głównie na sprawach związanych z bezpieczeństwem narodowym i historią wojskowości, zwłaszcza okresu II Rzeczypospolitej.

WYDZIAŁ BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO AKADEMII OBRONY NARODOWEJ

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego jest jedną z dwóch podstawowych jednostek organizacyjnych Akademii Obrony Narodowej. Jest także jedynym w Polsce ośrodkiem naukowo-dydaktycznym łączącym niemilitarną i militarną problematykę sfery bezpieczeństwa narodowego. Posiada uprawnienia do nadawania stopnia doktora i doktora habilitowanego w obszarze nauk społecznych, dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie oraz doktora w obszarze nauk społecznych, dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o obronności. Wydział jest wiodącym w kraju ośrodkiem w zakresie bezpieczeństwa narodowego, czego wyrazem jest, między innymi, stała współpraca z Siłami Zbrojnymi RP, Biurem Bezpieczeństwa Narodowego, Rządowym Centrum Bezpieczeństwa, Komendą Główną Policji, Komendą Główną Straży Granicznej, Komendą Główną Państwowej Straży Pożarnej, z przedstawicielami organów i władzy rządowej i samorządowej, instytucjami MSW, uczelniami resortu obrony narodowej i podległymi MSW.

Misją Wydziału jest przygotowanie wojskowych i cywilnych profesjonalistów z obszaru bezpieczeństwa do rozwiązywania problemów w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, poprzez: prowadzenie interdyscyplinarnych badań naukowych, realizację nowoczesnych programów nauczania oraz wsparcie i doradztwo naukowe podmiotów działających w obszarze bezpieczeństwa i obronności państwa.

Wydział prowadzi stacjonarne i niestacjonarne studia I, II i III stopnia oraz niespotykane na innych uczelniach studia podyplomowe oraz kursy i szkolenia.

STUDIA PODYPLOMOWE:

- analiza informacji w bezpieczeństwie narodowym
- bezpieczeństwo narodowe
- bezpieczeństwo wewnętrzne
- bezpieczeństwo cyberprzestrzeni RP
- bezpieczeństwo informacji w administracji
- bezpieczeństwo zdrowotne
- edukacja dla bezpieczeństwa
- media a bezpieczeństwo
- międzynarodowe stosunki wojskowe
- pozyskiwanie środków z Funduszy Unijnych
- prawo bezpieczeństwa
- przygotowania obronne państwa
- strategiczne studia bezpieczeństwa narodowego
- studia azjatyckie
- turystyka historyczno-wojskowa
- użycie siły w konfliktach zbrojnych
- wartościowanie technologii bezpieczeństwa
- współczesne konflikty zbrojne
- zarządzanie kryzysowe
- zarządzanie projektami systemów bezpieczeństwa
- zarządzanie ryzykiem w bezpieczeństwie narodowym
- zarządzanie strategiczne i kontrola zarządcza w organizacjach systemu bezpieczeństwa narodowego

STUDIA LICENCJACKIE:

- Administracja
- Bezpieczeństwo narodowe
- Bezpieczeństwo wewnętrzne
- Historia
- Inżynieria systemów bezpieczeństwa
- Stosunki międzynarodowe
- Bezpieczeństwo międzynarodowe

STUDIA MAGISTERSKIE:

- Administracja
- Bezpieczeństwo narodowe
- Bezpieczeństwo wewnętrzne
- Stosunki międzynarodowe

STUDIA DOKTORANCKIE:

- Nauki o bezpieczeństwie

KURSY:

- Wyższe Kursy Obronne
- Kursy Obronne
- Kursy Zarządzania Kryzysowego

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Akademia Obrony Narodowej
al. gen. Antoniego Chruściela „Montera” 103
00-910 Warszawa

261 814 657
dziekanat.wbn@aon.edu.pl
www.wbn.aon.edu.pl
www.facebook.com/WBN.AON

WYDAWNICTWO
AON

WYDAWNICTWO

e-mail: wydawnictwo@aon.edu.pl

tel. 261 813 671, tel./fax 261 813 752

KSIĘGARNIA

e-mail: ksiegarnia.akademicka@aon.edu.pl

261 814 608

261 814 055

SKLEP INTERNETOWY

www.ksiegarnia.aon.edu.pl

al. gen. A. Chruściela 103, 00-910 Warszawa

Oferujemy następujące usługi:

- przygotowanie projektów graficznych
- opracowanie redakcyjne i korektę
- usługi introligatorskie
- skład komputerowy
- drukowanie

Nasze atuty:

- długoletnie doświadczenie
- kompleksowa obsługa
- konkurencyjne ceny
- wysoka jakość
- krótkie terminy

ISBN 978-83-7523-470-1

WYDAWNICTWO

AON